

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

VAKIALARIN TOPLANMASI AÇISINDAN
TEKSİF İLKESİ

ALPER TUNGA KÜÇÜK

2502140218

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MURAT ATALI

İSTANBUL-2021

ÖZ

VAKIALARIN TOPLANMASI AÇISINDAN TEKSİF İLKESİ

ALPER TUNGA KÜÇÜK

Medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden biri olan teksif ilkesi, tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ve delilleri Kanun'da belirlenen usûl kesitine kadar sunabileceği anlamına gelir. Söz konusu usûl kesitinden sonra vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût eder. Yargılamanın hızlandırılması amacıyla İtalyan Kanonik hukukunda ortaya çıkan teksif ilkesi, tarih boyunca değişik hukuk sistemlerinde farklı şekillerde geçerli olmuştur. Teksif ilkesinin bazı ülkelerde çok katı şekilde geçerli olup bazılarında ise sınırlı şekilde geçerli olması bu ilkenin niteliğinden kaynaklanır. Zira teksif ilkesi yargısal temel haklardan olmayıp ne şekilde geçerli olacağı bir hukuk politikası tercihidir. Çalışmanın ilk bölümünde teksif ilkesinin kapsamı, işlevi, ortaya çıkışı, Alman hukuku ve İsviçre hukukundaki düzenlenişi ile diğer ilkelerle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise hukukumuzda vakıaların ilk derece yargılamasında ileri sürülme şekli ele alınmıştır. Bu kapsamda dilekçeler teatisinde vakıaların getirilmesi ile dilekçeler teatisinden sonra mevcut olan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı, vakıalar yönünden incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise çekişmesiz yargıda, tüketici hakem heyetinde, arabuluculukta ve tahkimde vakıaların ileri sürülmesi değerlendirilmiştir. Çalışmada bu konular incelenirken Yargıtay içtihatları ile Türk öğretisindeki ve yabancı öğretideki görüşlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teksif İlkesi, Vakıa, Vakıaların Toplanması, İlk Derece Yargılaması, İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı.

ABSTRACT

EVENTUALMAXIME IN TERMS OF COLLECTING FACTS

ALPER TUNGA KÜÇÜK

Eventualmaxime, which is one of the principles that dominates Civil Procedure Law, means that the parties can present the facts and evidences that form the basis of their claims and defenses up to the procedural section determined in the Law. After this process section, the right to present submissions forfeiture. *Eventualmaxime*, which emerged in Italian Canonical Law to accelerate the trial, has been valid in varied ways in different legal systems throughout history. It is because of the nature of this principle that *Eventualmaxime* is very strictly valid in some countries, but not in others. Since *Eventualmaxime* is not one of the basic judicial rights, it is the preference of policy of the law on how it will be valid. In the first part of this thesis, the scope, the function, the historical development of *Eventualmaxime* and its regulation in German and Swiss laws and its relation with other principles were examined. In the second part of the thesis, the way in which the cases were put forward in the first instance trial in the Turkish law system was discussed. In this context, submitting facts during exchanging petitions, the restriction of extention and modification of claim and defence after the exchanging petitions in terms of facts were examined. In the third and the last chapter of this study, submitting facts in non-contentious jurisdiction, consumer arbitration committee, mediation and arbitration were discussed. While examining these issues in the study, Supreme Court practice and the opinions in Turkish and foreign doctrine were included.

Keywords: *Eventualmaxime*, Fact, Fact-Finding, First Instance Proceedings, The Restriction of Extention and Modification of Claim and Defence.

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı kapsamında doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusu, vakıaların toplanması açısından teksif ilkesidir. Medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden biri olan teksif ilkesi, tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ve delilleri Kanun’da belirlenen usûl kesitine kadar sunabileceği anlamına gelir. Söz konusu usûl kesitinden sonra vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût eder.

Tez danışmanlığımı üstlenen ve aynı zamanda mensubu olduğum anabilim dalının başkanlığını yürüten sayın hocam Prof. Dr. Murat Atalı’ya tezin savunulacak hâle gelmesinde bana verdiği destek ve sağladığı çalışma ortamı için çok teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alan ve değerli fikirleriyle çalışmama ışık tutan sayın hocalarım Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez’e ve Prof. Dr. Halil Akkanat’a içten teşekkürlerimi sunarım. Tez jürisinde yer alan ve teze dair değerlendirmelerini esirgemeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Seda Özmumcu’ya ve Doç. Dr. Hülya Taş Korkmaz’a müteşekkirim.

Bu çalışmanın bir bölümü Almanya’nın Heidelberg şehrinde bulunan *Institut für ausländisches und internationales Privat- und Wirtschaftsrecht*’te gerçekleşmiştir. İlgili enstitünün müdürü olan ve oradaki çalışmalarımı takip edip değerli fikirlerini sakınmayan sayın hocam Prof. Dr. Cristoph A. Kern’e teşekkür ederim. Almanya’daki çalışmalarımı yürütmemi, verdiği yurtdışı doktora bursu ile kolaylaştıran TÜBİTAK’a teşekkür ederim.

Yetişmemde emekleri büyük olan ve her türlü zorluk karşısında bana güç veren canım annem Aynur Küçük’e, babam Mustafa Küçük’e, ablam Sibel Kocabıyık’a ve teyzem Ayten Alpsoy’a çok teşekkür ederim. Akademik hayatımın her aşamasında bana sunduğu sonsuz destekle her daim yanımda olan kıymetli eşim Ezgi Küçük’e minnettarım. Nihayet oğlum Toprak’a bana verdiği yaşama sevinci için teşekkür ederim.

İstanbul, 2021

Alper Tunga Küçük

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK TEKSİF İLKESİ

I. TEKSİF İLKESİNİN KAPSAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜZENLENİŞİ

A. Teksif İlkesinin Anlamı	3
B. Terim Olarak Teksif İlkesi	5
C. Teksif İlkesinin İşlevi	7
D. Teksif İlkesinin Ortaya Çıkışı	10
1. Roma Hukukunda-İtalyan Kanonik Hukukunda-Cermen Hukukunda Teksif İlkesi	10
2. İslam Hukukunda-Osmanlı Hukukunda Teksif İlkesi	11
3. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda Teksif İlkesi	15
E. Teksif İlkesinin Günümüz Türk Hukukunda Düzenlenişi	18
1. Genel Olarak	18
2. Vakıalar	19
a. Genel Olarak	19
b. Vakıaların İleri Sürülmesi	21
3. Deliller	22
a. Genel Olarak	22
b. Delillerin Gösterilmesi	24
c. Delillerin Sunulması	26

d. Delillerin İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı Kapsamında Olmaması	28
F. Günümüz Alman Hukuku ve İsviçre Hukukunda Teksif İlkesi	30
1. Alman Hukukunda Teksif İlkesi	30
a. Hukukî Düzenleme	30
b. Uygulama Alanı ve Biçimi	31
2. İsviçre Hukukunda Teksif İlkesi	35
a. Hukukî Düzenleme	35
b. Uygulama Alanı ve Biçimi	36
II. TEKSİF İLKESİNİN MEDENÎ USÛL HUKUKUNA HÂKİM OLAN DİĞER İLKELER İLE İLİŞKİSİ	40
A. Teksif İlkesinin Taraflarca Getirilme İlkesiyle İlişkisi	40
B. Teksif İlkesinin Hukukî Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi	42
C. Teksif İlkesinin Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi ile İlişkisi	45
D. Teksif İlkesinin Usûl Ekonomisi İlkesi ile İlişkisi	47
İKİNCİ BÖLÜM	
VAKIALARIN İLK DERECE YARGILAMASINDA İLERİ SÜRÜLMESİ	
I. GENEL KURAL: VAKIALARIN DİLEKÇELER TEATİSİ AŞAMASINDA İLERİ SÜRÜLMESİ	
A. Dava Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi	49
1. Genel Olarak	49
2. Dava Dilekçesinde Hiç Vakıa İleri Sürülmemesi Durumu	51
3. Dava Dilekçesinde İleri Sürülen Vakıaların Somutlaştırılmaması Durumu ...	55
B. Cevap Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi	59
1. Cevap Dilekçesi Sunma Zorunluluğu Bulunmaması	59
a. Genel Olarak	59
b. Cevap Dilekçesi Sunulmamasının Sonuçları	59
(1) Davacının İddia Ettiği Vakıaları İnkâr Etmiş Sayılma	59
(2) Dilekçeler Teatisinin Sona Ermesi	62
(3) İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağına Etkisi	64
2. Cevap Dilekçesi Sunma Süresi	67
a. Kural	67
b. Cevap Dilekçesi Sunmak İçin Ek Süre Verilmesi	69

c. Eski Hâle Getirme Yoluyla Cevap Dilekçesi Sunulması	71
3. Cevap Dilekçesinde Hiç Vakıa İleri Sürülmemesi Durumu	73
4. Cevap Dilekçesinde İleri Sürülen Savunmanın Biçimi	74
a. Davanın Kabul Edilmesi	74
b. Davalının Dava Dilekçesindeki Vakıalara Karşı Koyması	75
(1) İnkâr	75
(2) Dava Dilekçesindeki Vakıaların Davayı Haklı Gösterecek Nitelikte Olmadığı Savunması	76
(3) Davalının Savunma Sebepleri (Vasıtaları) İleri Sürmesi	77
5. Cevap Dilekçesinde İleri Sürülen Vakıaların Somutlaştırılmaması Durumu	77
C. Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi	78
1. Genel Olarak	78
2. Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesi Sunmak için Ek Süre Verilip Verilemeyeceği Hususu	80
3. Eski Hâle Getirme Yoluyla Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesi Sunulması	81
4. Cevaba Cevap Dilekçesi Sunulmaması Hâlinde Dilekçeler Teatisinin Sona Erip Ermeyeceği Sorunu	81
5. İkinci Cevap Dilekçesi Sunulmamasının Vakıaların İleri Sürülmesine Etkisi	82

II. VAKIALARIN SÜRESİNDE İLERİ SÜRÜLMEMESİNİN YAPTIRIMI: İDDİANIN VE SAVUNMANIN GENİŞLETİLMESİ VEYA DEĞİŞTİRİLMESİ YASAĞI

A. Genel Olarak	83
B. İddianın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı	85
1. Genel Olarak	85
2. Dava Sebebi Kavramı Hakkında İleri Sürülen Teoriler	87
a. Ferdileştirme Teorisi	87
b. Vakıalara Dayandırma Teorisi	89
c. Hukukumuzda Kabul Edilen Teori	90
3. İddianın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı Kapsamındaki Vakıalar	93
C. Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı	94
1. Genel Olarak	94
2. Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağının Savunma Sebeplerine Göre Değerlendirilmesi	97
a. Usûle İlişkin Savunma Sebepleri	97

(1) Dava Şartları	97
(2) İlk İtirazlar	100
b. Esasa İlişkin Savunma Sebepleri	102
(1) İtirazlar.....	102
(2) Def'iler.....	106
III. İSTİSNA: DİLEKÇELER TEATİSİ TAMAMLANDIKTAN SONRA	
VAKİA İLERİ SÜRÜLMESİ	110
A. Genel Olarak.....	110
B. Ön İnceleme Duruşmasına Taraflardan Birinin Mazeretsiz Katılmaması Durumu.....	110
C. Tahkikat Duruşmasına Taraflardan Birinin Mazeretsiz Katılmaması Durumu.....	112
D. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağına Tabi Olmayan Vakıalar.....	113
1. Tamamlayıcı ve Açıklayıcı Vakıalar	113
2. Vakıaların Geri Alınması.....	114
3. Herkesçe Bilinen Vakıalar	116
4. Maddi Yazı Hataları.....	117
5. Sonradan Ortaya Çıkan Vakıalar	119
E. İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağını Aşmanın Yollarından Biri ile Yeni Vakıa İleri Sürülmesi	121
1. Genel Olarak	121
2. Islah.....	125
a. Kapsamı.....	125
b. Islahın Yapılabileceği Usûl Kesiti	128
c. Islah ile Yeni Vakıa Sunulması Talebi ve Mahkemenin Yapması Gereken İşlem	132
d. Cevap Dilekçesi Sunulmaması Hâlinde Islah ile Vakıa Sunulup Sunulamayacağı Sorunu.....	134
3. Karşı Tarafın Açık Muvafakati.....	137
a. Genel Olarak.....	137
b. Karşı Tarafın Açık Muvafakat Edebileceği Usûl Kesiti	139
c. Karşı Tarafın Birden Fazla Kez Muvafakat Edebileceği Hususu	141
d. Karşı Tarafın Açık Muvafakatinden Sonra Mahkemenin Yapması Gereken İşlem.....	142

e. Karşı Tarafın İddianın (Savunmanın) Genişletilmesi veya Değiştirilmesine Sessiz Kalması Hâlinde Mahkemenin Yapması Gereken İşlem	142
IV. VAKIALARIN SÜRESİNDE İLERİ SÜRÜLMEMESİNİN YARGILAMA SONA ERDİKTEN SONRAKİ YAPTIRIMI: KESİN HÜKÜM.....	144
A. Genel Olarak.....	144
B. Kesin Hükmün Dava Açıldığı Sırada Mevcut Olan Vakıalara Zaman Bakımından Etkisi	145
C. Kesin Hükmün Dilekçeler Teatisinden Sonra Ortaya Çıkan Vakıalara Zaman Bakımından Etkisi	147
V. BAZI ÖZEL DURUMLARDA TEKSİF İLKESİNİN UYGULANMASI...	147
A. Dava Konusunun Devri.....	147
1. Genel Olarak	147
2. Davalının Dava Konusunu Devretmesi Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi	148
3. Davacının Dava Konusunu Devretmesi Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi	150
B. Davada Taraf Değişiklikleri	151
1. Kanunî Taraf Değişikliği Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi	151
2. İradi Taraf Değişikliği Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi.....	155
C. Dava Arkadaşlığı	158
1. Mecburî Dava Arkadaşlığı.....	158
2. İhtiyari Dava Arkadaşlığı.....	161
D. Kamu Düzenini İlgilendiren Davalarda Teksif İlkesi.....	163
E. Boşanma Davasında Teksif İlkesi.....	164
1. Boşanma Davasında Vakıaların İleri Sürülmesi.....	164
2. Dilekçeler Teatisinden Sonra Ortaya Çıkan Vakıaların İleri Sürülmesi.....	169
3. Anlaşmalı Boşanma Talebi Halinde Vakıaların İleri Sürülmesi	172
F. Basit Yargılama Usûlünün Uygulandığı Davalarda Teksif İlkesi.....	174
1. Genel Olarak Basit Yargılama Usûlü	174
2. Kural: Vakıaların Dilekçeler Teatisi Aşamasında Serbestçe İleri Sürülmesi.....	176
3. Vakıaların Süresinde İleri Sürülmemesinin Yaptırımı: İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı	177
4. İstisna: Dilekçeler Teatisi Tamamlandıktan Sonra Vakıa İleri Sürülmesi ...	179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİŞMESİZ YARGIDA, TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNDE, ARABULUCULUKTA VE TAHKİMDE VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

I. ÇEKİŞMESİZ YARGIDA VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ	180
A. Genel Olarak Çekişmesiz Yargı	180
B. Çekişmesiz Yargıda Vakıaların İleri Sürölme Şekli.....	182
C. Çekişmesiz Yargıda Vakıaların İleri Sürölebileceği Usöl Kesiti	184
D. Çekişmesiz Yargı İşı Çekişmeli Yargıya Dönüştüğünde Vakıaların İleri Sürölmesi.....	187
II. TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNDE VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ	190
A. Tüketici Hakem Heyetine Yapılan Başvuruda Vakıaların İleri Sürölmesi	190
B. Tüketici Hakem Heyetinin Verdiği Karara Karşı İtiraz Yolunda Vakıaların İleri Sürölmesi.....	194
III. ARABULUCULUKTA VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ.....	197
A. Arabuluculuk Faaliyetinde Vakıaların İleri Sürölmesi.....	197
B. Dava Şartı Arabuluculukta İleri Sürölen Vakıaların Davaya Etkisi	199
IV. HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NA GÖRE TAHKİMDE VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ	201
A. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkimde Vakıaların İleri Sürölme Usölü	201
B. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi.....	202
SONUÇ.....	204
KAYNAKÇA	212
ÖZGEÇMİŞ.....	271

KISALTMALAR LİSTESİ

§	: Paragraf
ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AcP	: Archiv für civilistische Praxis (Almanya)
AD	: Adalet Dergisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Art.	: Artikel
ASBÜHFD	: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
aşa.	: aşağıda
Aufl.	: Auflage
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
BAM	: Bölge Adliye Mahkemesi
BATİDER	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BGE	: Entscheidungen des schweizerischen Bundesgerichts (İsviçre)
BGH	: Bundesgerichtshof (Almanya)
BGHZ	: Entscheidungen des Bundesgerichtshof in Zivilsachen (Almanya)
BVerfG	: Bundesverfassungsgericht (Almanya)
bkz.	: bakınız
Bs.	: Bası
c.	: Cümle
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇÜHFD	: Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Der.	: Derleyen

DÜHFD	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Diss.	: Dissertation
dn.	: dipnot
E.	: Esas
Ed./ed.	: Editör
EÜHFD	: Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FamFG	: Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (Almanya)
FIDIC	: Fédération internationale des ingénieurs-conseils
FOSFA	: Federation of Oils, Seeds and Fats Associations
GAFTA	: Grain and Feed Trade Association
GSÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	: Yargıtay Hukuk Dairesi
HGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUAK	: 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
HUAKY	: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği
HUMK	: 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
HÜHFD	: Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ICC	: International Chamber of Commerce
İBBGK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İBHKGK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu
İBK	: İçtihadı Birleştirme Kararı
İİK	: 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu
İşK	: 4857 sayılı İş Kanunu
İşMK	: 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İKİD	: İlmî ve Kazaî İçtihatlar Dergisi

İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İzBD	: İzmir Barosu Dergisi
JA	: Juristische Arbeitsblätter (Almanya)
K.	: Karar
kn.	: kenar notu
m.	: madde
MAÜHFD	: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
MİHBİR	: Medenî Usûl ve İcra İflas Hukukçuları Birliği
MİHDER	: Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi (Legal)
MÜHF-HAD	: Marmara Hukuk Araştırmaları Dergisi
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift (Almanya)
P.	: Paragraf
RKD	: Resmî Kararlar Dergisi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SchZPO	: Schweizerische Zivilprozessordnung (İsviçre)
SJZ	: Schweizerische Juristen Zeitung (İsviçre)
SDÜHFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TAÜHFD	: Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBK	: 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
THD	: Terazî Hukuk Dergisi
THHY	: Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği
TKHK	: 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TMK	: 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTK	: 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
UNCITRAL	: United Nations Commission on International Trade Law
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume

YKD	: Yargıtay Kararlar Dergisi
yuk.	: yukarıda
YÜHFD	: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ZBJV	: Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins (İsviçre)
ZGB	: Zivilgesetzbuch
ZIP	: Zeitschrift für Wirtschaftsrecht (Almanya)
ZPO	: Zivilprozessordnung (Almanya)
ZSR	: Zeitschrift für Sozialrecht (Almanya)
ZZP	: Zeitschrift für Zivilprozess (Almanya)
ZZP Int	: Zeitschrift für Zivilprozess International

GİRİŞ

Medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden biri olan teksif ilkesi, tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ve delilleri, kanunda belirlenen usûl kesitine kadar sunabileceği anlamına gelir. Söz konusu usûl kesitinden sonra, vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût eder.

Tarihsel gelişimi incelendiğinde, İtalyan Kanonik hukuku ile ortaya çıktığı tespit edilen teksif ilkesi, değişik hukuk sistemlerinde farklı şekillerde geçerli olmuştur. Teksif ilkesinin kimi ülkelerde çok katı biçimde kimi ülkelerde ise sınırlı biçimde geçerli olması bu ilkenin niteliğinden kaynaklanır. Zira teksif ilkesi yargısal temel haklardan olmayıp ne şekilde geçerli olacağı bir hukuk politikası tercihidir. Bu tercih, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması için yapılır. Bu anlamda teksif ilkesinin yargılamanın hızlandırılmasına katkı sağladığı görülmektedir.

Teksif ilkesi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ilkelerin düzenlendiği bölümde açıkça yer almamakla birlikte bu ilkeye dair pek çok düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerde tarafların vakıaları ve delilleri mahkemeye sunabileceği zaman diliminin farklı hükümlere tabi kılındığı dikkat çeker. Ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ilk derece yargılaması ile kanun yolu aşamasında vakıaların ve delillerin sunulması için ayrı düzenlemeler yer almaktadır. Teksif ilkesinin temas ettiği konuların genişliği nedeniyle çalışmamız, ilk derece yargılamasında vakıaların toplanması açısından sınırlandırılmıştır. Bu nedenle delillerin gösterilmesi ve sunulmasına dair kurallara genel hatları ile yer verilmiştir. Kanun yolu aşaması ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, teksif ilkesinin kapsamı, işlevi ve ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ardından Türk hukukunda teksif ilkesinin görünümü incelenmiştir. Ayrıca çalışmanın ilerleyen kısımlarında Türk hukuku ile mukayese edebilmek amacıyla, Alman hukukunda ve İsviçre hukukunda teksif ilkesinin uygulamasına yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak teksif ilkesinin yargılamaya hâkim olan diğer ilkelerle ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, vakıaların ilk derece yargılamasında ileri sürülmesi incelenmiştir. Genel kural, vakıaların dilekçeler teatisi aşamasında getirilmesidir (HMK m. 119, I, e; m. 129, m. 136, II). Vakıaların süresinde ileri sürülmemesinin yaptırımı, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağıdır (HMK m. 141, I). Bununla birlikte istisnâ olarak dilekçeler teatisi aşamasından sonra vakıa sunulabilen hâller ile anılan yasağı aşma yolları (HMK m. 141, II) bulunmaktadır. Çalışmamızda vakıalar incelendiği için anılan yasak ve yasağı aşma yollarını da yalnızca vakıalar yönünden ele alınmıştır. Dolayısıyla talep sonucuna dair hususlara yer verilmemiştir. Bu bölümde daha sonra vakıaların süresinde ileri sürülmemesinin yargılama sona erdikten sonraki yaptırımı olan kesin hükme değinilmiş ve kesin hükmün teksif ilkesi ile farkına temas edilmiştir. Ardından bazı özel durumlarda teksif ilkesinin uygulanması incelenmiştir. Bu özel durumlar dava konusunun devri, davada taraf değişikliği ve dava arkadaşlığı halinde vakıaların ileri sürülmesidir. Bu bölümde son olarak kamu düzenini ilgilendiren davalar, boşanma davaları ve basit yargılama usulünün geçerli olduğu davalarda teksif ilkesinin özellik arz ettiği hususlar üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise çekişmesiz yargıda, tüketici hakem heyetinde ve arabuluculukta teksif ilkesinin geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre tahkimde teksif ilkesine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK TEKSİF İLKESİ

I. TEKSİF İLKESİNİN KAPSAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜZENLENİŞİ

A. Teksif İlkesinin Anlamı

Teksif, köken itibarıyla Arapça bir kelimedir. Sözlük anlamı ile yoğunlaştırma, sıklaştırma ve koyulaştırmayı ifade eder¹. Bu anlamların yanı sıra teksif kelimesinin kesâfet arz etme, bir noktada dikkat toplama ve sıkıştırma gibi anlamlarının olduğu da belirtilmektedir².

Medenî usûl hukukunda teksif ise medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden (*Verfahrensgrundsätze*)³ birini ifade eder. Medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden bir kısmı taraflara ödevler yüklerken bir kısmı ise taraflara haklar verir ve aynı zamanda mahkemeye ödevler yükler⁴. Teksif ilkesi, taraflara ödevler yükleyen ilkeler arasında yer almaktadır. Zira teksif ilkesi gereği davanın tarafları, dava konusu uyuşmazlığa ilişkin vakıa ve delillerin tamamını ancak belirli bir usûl kesiti içerisinde ileri sürebilirler⁵. Taraflar kanunda öngörülen süre içerisinde vakıa ve delillerini ileri

¹ Bkz. <https://www.tdk.gov.tr/>; Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, 7. Bs., İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1993, s. 776; Esat Şener, **Açıklamalı – Madde Atıflı Hukuk Sözlüğü**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001, s. 783; Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 10. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 1357.

² Bkz. <https://sozluk.adalet.gov.tr/>; Ali Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, 4. Bs., Ankara, Selim Kitabevi, 2002, s. 586.

³ Bu ilkeleri ifade etmek üzere *Verfahrensmaximen* ya da *Prozessmaximen* terimleri de kullanılmaktadır. Bu konuda bkz. Rudolf Ottmann, “Die Offizialmaxime-ein schillernder Verfahrensgrundsatz im Zivilprozess”, Isaak Meier/Rudolf Ottmann, **Prinzipiennormen und Verfahresmaximen**, Zürcher Studien zum Verfahrensrecht, Band 103, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 1993, s. 75-102, s. 76 vd.

⁴ M. Kâmil Yıldırım, “Medenî Yargılamada Hâkimin Rolü”, **Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, MÜHF-HAD**, C. 22, S. 3, 2016, s. 3027-3044, s. 3030.

⁵ Johann Martin Schmid, **Materielle Wahrheit und Eventualmaxime im bündnerischen Zivilprozessrecht unter besonderer Berücksichtigung des Novenrechts**, Diss., Zurich, 1975, s. 16; Peter Staehelin, **Die Eventualmaxime im baselstadtschen Zivilprozess**, Diss., Basel, 1976, s. 159; Rafael Klingler, **Die Eventualmaxime in der Schweizerischen Zivilprozessordnung**, Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2010, s. 1; İsmail Hakkı Karafakih, **Hukuk Muhakemeleri**

sürmezlerse tarafların bu vakıa ve delilleri sonradan ileri sürme hakkı sukût eder (*Präklusion/Verwirkungsprinzip*)⁶. Söz konusu sukût etme etkisi, teksif ilkesi ile bir bütünlük arz eder⁷.

Teksif ilkesi gereğince tarafların belirli usûl kesiti içerisinde ileri sürebilecekleri vakıa ve delillerin mutlaka birbiriyle uyumlu olması gerekmez⁸. Bu çerçevede davacı, iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları terditli şekilde ileri sürebilir. Davacı dava dilekçesinde, asıl iddiasının dayanağını oluşturan vakılardan başka vakıalara da yer verirse ve bu vakıalar farklı bir hukukî sebebi oluştursa vakıaları terditli şekilde ileri sürmüş olur⁹. Teksif ilkesi bu duruma imkân

Usûlü Esasları, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s. 77; Necip Bilge/Ergun Önen, **Medenî Yargılama Hukuku Dersleri**, 3. Bs, Ankara, Sevinç Matbaası, 1978, s. 297. *Alangoya*, vakıa ve delilleri karşılamak üzere “dava ve savunma sebepleri” ifadesini kullanır. Bkz. H. Yavuz Alangoya, **Medenî Usûl Hukukunda Vakıa ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979, s. 4; Nevhis Deren-Yıldırım, “Teksif İlkesi Açısından İstinaf”, **İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı**, Ankara, TBB Yayınları, 2003, s. 267-284, s. 270.

⁶ Walther Habscheid, “die Präklusionswirkung des rechtskräftigen Urteils”, **AcP**, 152. Band, 1952/1953, s. 169-182, s. 169; Josef Schulte, **Die Entwicklung der Eventualmaxime**, Köln, Berlin, Bonn, München, Carl Heymanns Verlag KG, 1980, s. 10. Bu konuda ayrıca bkz. Felix Graf von Stosch, **Prozessförderung durch das Mittel der Präklusion im österreichischen und deutschen Recht- de lege lata- de lege ferenda**, Duncker & Humblot, Berlin, 2000, s. 19 vd.

⁷ Daniel Willisegger, “Grundstruktur des Zivilprozesses Grundlagen, Grundelemente, Gerichtsverfahren”, **Schulthess Juristische Medien AG**, 2012, s. 246-257, s. 256 dn. 76.

⁸ Jakob Weismann, **Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechtes**, Band I, Stuttgart, Enke Verlag, 1903, s. 197; Konrad Hellwig, **System des deutschen Zivilprozessrechts**, 1. und 2. Teil. Leipzig, Deichert Verlag, 1912, s. 17; Hans Peter Salzgeber, **Richterliche Prozessleitung und Stellung die Gerichtspräsidenten in Zivilsachen**, Diss., Zurich, 1964, s. 18; Max Guldener, **Schweizerisches Zivilprozessrecht**, 3. Aufl., Zurich, Schulthess Polygraphischer Verlag AG, 1979, s. 181; Schmid, **a.g.e.**, s. 16; Willisegger, **a.g.m.**, s. 255; Saim Üstündağ, **İddia ve Müdafaanın Değiştirilmesi Yasası**, İstanbul, İÜHF, 1967, s. 53 dn. 88; Saim Üstündağ, **Medenî Yargılama Hukuku**, 7. Bs., İstanbul, Nesil Matbaacılık, 2000, s. 253.

⁹ Üstündağ, **Yasak**, s. 222-223 ve dn. 73; Üstündağ, **Yargılama**, s. 341; Timuçin Muşul, **Medenî Usûl Hukukunda Terdit İlişkileri**, 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 115 ve 115 dn. 82.

sağlamaktadır¹⁰. Keza davalı da birbirine aykırı savunma sebeplerini kanunda öngörülen usûl kesiti içerisinde ileri sürebilir¹¹.

Bir hukuk düzeninde teksif ilkesinin geçerli olup olmadığı veya hangi sınırlarla uygulandığı meselesi, ilgili ülkenin medenî usûl hukuku alanında benimsemiş olduğu eğilime ve tercih ettiği hukuk politikasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Zira teksif ilkesinin yargısal temel haklarla doğrudan bir ilgisi bulunmaz¹². Bu nedenle esnek bir yapısının olduğu söylenebilir¹³.

B. Terim Olarak Teksif İlkesi

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda teksif ilkesi açıkça zikredilmemiştir. Bu sebeple de bir terim tercihindan bahsetmek mümkün olmaz. Şu var ki Türk öğretisinde bu ilkedan farklı şekillerde bahsedildiği görölmektedir. Söz konusu ilke ağırlıklı olarak “teksif ilkesi” şeklinde ifade edilmektedir¹⁴. Bununla birlikte bu ilke için “usûl muamelelerinde birlik ve topluluk prensibi¹⁵”, “iddia ve savunmanın teksifi

¹⁰ Guldener, **a.g.e.**, s. 181; Schmid, **a.g.e.**, s. 16; Leo Rosenberg/Karl Heinz Schwab/Peter Gottwald, **Zivilprozessrecht**, 18. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2018, P. 4, kn. 16; Walter H. Rechberger, “Zur Eventualmaxime-eine rechtsvergleichende Untersuchung”, **Das Zivilrecht und seine Durchsetzung: Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm**, Zürich, Schulthess Verlag, 2016, s. 471-487, s. 472; Üstündağ, **Yasak**, s. 40, 53 dn. 88, s. 222-223 ve s. 238; Üstündağ, **Yargılama**, s. 253 ve 341; Muşul, **Terdit**, s. 115 ve 115 dn. 82.

¹¹ Örneğin, bir kredi alacağı davasında, davalı, teksif ilkesinin geçerli olması nedeniyle, her ihtimale karşı borcun hiç verilmediğini, önceden geri ödendiğini ve zamanaşımına uğradığını iddia edebilir. Bkz. Hans W. Fasching, **Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts**, 2. Aufl., Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, kn. 710; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 472.

¹² Güray Erdönmez, **Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, 15. Bs., C. I, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 781; Murat Atalı/İbrahim Ermenek/Ersin Erdoğan, **Medenî Usûl Hukuku**, 3. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 97.

¹³ Süha Tanrıver, **Medenî Usûl Hukuku**, C. I, 3. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 376.

¹⁴ İlhan E. Postacıoğlu/Sümer Altay, **Medenî Usûl Hukuku Dersleri**, 7. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2015, s. 169; H. Yavuz Alangoya/M.Kamil Yıldırım/Nevhis Deren-Yıldırım, **Medenî Usûl Hukuku Esasları**, 7. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2009, s. 185; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 809;; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 107; Ali Cem Budak/Varol Karaaslan, **Medenî Usûl Hukuku**, 4. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, P. 11 kn. 3; Abdurrahim Karşı, **Medenî Muhakeme Hukuku**, 5. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 259; Tolga Akkaya, **Medenî Usûl Hukukunda İstinaf**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 184.

¹⁵ Karafakih, **a.g.e.**, s.77.

(yığılması)¹⁶”, “dava malzemesinin teksifi¹⁷”, “dava malzemesinin başlangıçta yığılması¹⁸” ve “yargılamanın yoğunlaştırılması ilkesi¹⁹” terimlerinin kullanılmasıyla da karşılaşmaktadır.

Yargıtay kararlarında ise bu ilkeyi ifade etmek üzere “teksif ilkesi” ve “iddia ve savunmanın teksifi ilkesi” terimleri kullanılmaktadır²⁰.

Alman ve İsviçre Medenî Usûl Kanunları incelendiğinde, tıpkı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda olduğu gibi teksif ilkesinin bir ilke düzenlemesi olarak yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ülke kanunları bakımından da bir terim tercihinin bulunmadığı ifade edilmelidir.

¹⁶ Üstündağ, **Yargılama**, s. 252; Tanrıver, **Usûl**, s. 375; Ejder Yılmaz, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, C. I, 3. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s. 630; Ömer Ulukapı, **Medenî Usûl Hukuku**, Konya, Mimoza Yayıncılık, 2015, s. 128.

¹⁷ Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 297; Ömer Ulukapı, “Yargıtay Kararları Işığında Medenî Usûl Hukukunda Yargılamaya Hâkim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi”, **SÜHFD**, 1998, 1-2, **Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan**, s. 713-732, s. 725 vd.

¹⁸ Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/Emel Hanağası, **Medenî Usûl Hukuku**, 6. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 161.

¹⁹ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 3; Akkaya, **İstinaf**, s. 184.

²⁰ “[...] Dava malzemesinin başlangıçta yığılması olarak da ifade edilen teksif ilkesine göre ise taraflar, iddia ve savunmalarını, yargılamanın belirli bir aşamasına kadar ileri sürmek durumdadırlar; bundan sonra kural olarak, yeni bir vakıa getirilemez. [...]” HGK., 09.05.2018, E. 2018/422 K. 2018/1024, bkz. **Lexpera**. “[...] Medeni Usûl hukukumuzda iddianın ve savunmanın teksifi ilkesi geçerli olduğundan ve iddia ve savunma karşı tarafın muvafakati olmaksızın değiştirilemeyeceğinden, karşı tarafın muvafakati olmadığı hallerde, iddia ve savunmasını değiştirmek isteyen tarafın başvurabileceği yol ıslahıdır. [...]” 6. HD, 17.06.2008, E. 2007/67 K. 2008/374 T., bkz. **Lexpera**. “[...] davacı davasının dayanağı olan bütün vakıaları dava dilekçesinde bildirmekle yükümlü kılındığı için, kanunumuz iddiaların teksifi ilkesini kabul etmiş demektir. [...]” 3. HD, 13.01.2020, E. 2019/5024, K. 2020/55. Bkz. karararama.yargitay.gov.tr.

Alman ve İsviçre öğretisinde ise teksif ilkesinin ‘*Eventualmaxime*²¹’, “*Konzentrationsmaxime*²²”, “*Konzentrationsgrundsatz*²³”, “*Konzentrationsprinzip*²⁴” ve “*Beschleunigungsgrundsatz*²⁵” terimleriyle ifade edildiği tespit edilmiştir.

C. Teksif İlkesinin İşlevi

Teksif ilkesinin işlevinin tespiti önemli bir konudur. Bu amaçla, öncelikle bu ilkenin geçerli olarak kabul edilmemesi durumu incelenmelidir. Teksif ilkesinin geçerli olmadığı bir yargılamada, davanın her aşamasında yeni vakıalar serbestçe ileri sürülebilir. Bu durum yargılamanın sağlıklı bir şekilde cereyan etmesine ve makul bir sürede sonuçlandırılmasına engel olur. Zira her yeni vakıa, inceleme gerektireceği için yeni vakıaların her aşamada serbestçe ileri sürülmesi tahkikatın genişlemesine yol açar²⁶. Öte yandan yeni ileri sürülen her vakıaya karşı, karşı tarafa savunma yapması için süre verilmesi gerekir. Bu durum tekrarlandığı takdirde sonsuz bir döngü oluşur ve yargılama neticeye erdirilemez²⁷.

Teksif ilkesinin hakim olduğu bir yargılamada ise bu ilkenin işlevleri sayesinde yukarıdaki olumsuz durumlara rastlanmaz. Teksif ilkesinin işlevlerinden ilki yargılamanın hızlandırmasıdır²⁸. Yargılamanın hızlanması, teksif ilkesinin sahip

²¹ Schmid, **a.g.e.**, s. 1 vd.; Klingler, **a.g.e.**, s. 1 vd.

²² Peter Willmann, **Die Konzentrationsmaxime, Eine Untersuchung heutigen und früheren Rechts**, Berlin, Duncker & Humblot Verlag, 2004. *Konzentrationsmaxime*’nin İngilizce’ye *principle of Concentration* şeklinde çevrilip Anglo Amerikan hukukundaki “*concentrated trial*” kuralı ile eş değer görülmesinin yerinde olmayacağı yönünde bkz. John H. Langebein, “The German Advantage in Civil Procedure”, **The University of Chicago Law Review**, Vol. 52, No. 4, 1985, s. 823-866, s. 826 dn. 9.

²³ Adolf Schönke/Horst Schröder/Werner Niese, **Zivilprozessrecht**, 8. Aufl., Müller Verlag, 1956, s. 49; Christian Leu, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO Kommentar**, Alexander Brunner, Dominik Gasser, Ivo Schwander, 2016, Art. 150, kn. 9.

²⁴ Arwed Blomeyer, **Zivilprozessrecht**, Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer Verlag, 1963, s. 102.

²⁵ Christian Möller, “Die Verfahrensgrundsätze des Zivilverfahrens”, **JA**, 2010, s. 47-52, s. 52.

²⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 236; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 162.

²⁷ Wilibald Peters, **Prozessverschleppung, Prozessumbildung und die Lehren der Geschichte**, Berlin, Häring Verlag, 1904; Schmid, **a.g.e.**, s. 20.

²⁸ Klingler, **a.g.e.**, s. 248, P. 661. Teksif ilkesinin bu işlevi öğretide bu ilkenin amacı şeklinde de ifade edilmektedir. Bkz. Schmid, **a.g.e.**, s. 18; Max Kummer, **Grundriss des Zivilprozessrechts: nach den Prozessordnungen des Kantons Berns und des Bundes**, 3. Aufl., Bern, Verlag Stämpfli und Cie AG, 1984, s. 88; Üstündağ, **Yasak**, s. 114-115; Üstündağ, **Yargılama**, s. 252;

olduğu kanunda öngörülen usûl kesitinden sonra vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkının sukût etme tesiri sayesinde gerçekleşir. Taraflar bu yaptırım nedeniyle, toplu olarak ileri sürecekleri dava malzemesini detaylarıyla düşünerek dava öncesi özenli bir hazırlık yaparlar²⁹. Yine bu yaptırım nedeniyle, tarafların çeşitli vakıaları “taktik gereği” sonradan ileri sürmeleri mümkün değildir³⁰. Bu sayede tarafların yargılamayı sürüncemede bırakması önlenir³¹.

Nevhis Deren-Yıldırım, “Die Eventualmaxime oder der Konzentrationsgrundsatz? – Führen alle Wege nach Rom?”, **Rechtslage-Rechtserkenntnis- Rechtsdurchsetzung: Festschrift für Eberhard Schilken zum 70. Geburtstag**, München, Verlag C. H. Beck, 2015, s. 235-248, s. 246; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 274; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 809; Hamide Özden Özkaya-Ferendeci, “Ein allgemeiner Überblick die Reformierung der türkischen Zivilprozessordnung”, **ZZP Int**, 16, 2011, s. 295-341, s. 326. Bu konuda ayrıca bkz. Hakan Pekcanitez, “Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usûl Hukukundaki Gelişmeler”, **Makaleler**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 623-656, s. 623 vd.; Hülya Taş Korkmaz, “Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’na Göre Hâkimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi”, **MİHDİR**, S. 10, 2008/2, s. 409-450, s. 409-410.

²⁹ Fasching, **a.g.e.**, kn. 710; Schmid, **a.g.e.**, s. 20; Walter H. Rechberger/Daphne-Ariane Simotta, **Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts**, 8. Aufl., Wien, Manzsche Verlag, 2010, kn. 422; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 472; Klingler, **a.g.e.**, s. 248, P. 661; Özkaya-Ferendeci, **Reformierung**, s. 326; Akkaya, **İstinaf**, s. 184; Tolga Akkaya, **Medenî Usûl Hukuku Bakımından Boşanma Davası**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2018, s. 140.

³⁰ Teksif ilkesi aynı zamanda taktiksel becerisi olmayan tarafın bu beceri eksikliği nedeniyle davayı kaybetme ihtimalini ortadan kaldırır. Bu durum silahların eşitliği ilkesine de hizmet eder. Bkz. Max Vollkommer, “Die lange Dauer der Zivilprozesse und ihre Ursachen”, **ZZP**, Band 81, 1968, s. 102-135, s. 109; Horst Eberhard Henke, “Judicia perpetua oder: Warum Prozesse so lange dauern”, **ZZP**, 83. Band, Heft 2, 1970, s. 125-167, s. 148; Schmid, **a.g.e.**, s. 20; Klingler, **a.g.e.**, s. 17 P. 39.

³¹ Fasching, **a.g.e.**, kn. 710; Schmid, **a.g.e.**, s. 20; Rechberger/Simotta, **a.g.e.**, kn. 422; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 472; Tanrıver, **Usûl**, s. 375; Özkaya-Ferendeci, **Reformierung**, s. 326; Akkaya, **İstinaf**, s. 184; Akkaya, **Boşanma**, s. 140. Öğretideki aksi yöndeki görüşe göre, bu yaptırım tarafların, en ufak bir başarı şansı vermedikleri ve başka koşullar altında ileri sürmeyecekleri iddia ve savunmaları ileri sürmeye yol açar. Bu durum dava malzemesinin yapay şekilde arttırdığından yargılamanın hızlanmasına engel olur. Bkz. Schulte, **a.g.e.**, s. 10; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 4, kn. 16; Othmar Jauernig/Burkhard Hess, **Zivilprozessrecht**, 30. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2011, s. 115; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 472; Sabri Şakir Ansay, **Hukuk Yargılama Usûlleri**, 7. Bs., Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1960, s. 152; İlhan E. Postacioğlu, **Medenî Usûl Hukuku Dersleri**, 6. Bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1975, s. 271, dn. 62. Teksif ilkesine dair kuralların yerinde olmadığına dair bkz. Adolf Wach, **Grundfragen und Reform des Zivilprozesses**, Berlin, Verlag von Otto Liebmann, 1914, s. 4 vd.; Wolfram Henckel, “Gedanken zur Entschung und Geschichte der Zivilprozessordnung”, **Gedächtnisschrift für Rudolf Bruns**, München, Vahlen Verlag, 1980, s. 111-128, s. 111 vd. ve özellikle s. 113 ve s. 114, dn. 10. Teksif ilkesine getirilen diğer eleştiriler için bkz. Erhard Ullwer, **Eventualmaxime und Beschleunigung im deutschen**

Teksif ilkesi sayesinde tarafların yargılamayı sürüncemede bırakması engellenebilir. Fakat yargılamanın hızlandırılması tek başına bu ilkenin geçerli kılınmasıyla mümkün olmaz. Zira yargılamanın hızlanması aynı zamanda yargılamanın taraflarının ve hâkimin davranışları ile de yakından ilgilidir³².

Teksif ilkesinin ikinci işlevi, düzenlemedir (*Ordnungsfunktion*)³³. Teksif ilkesinin geçerli olduğu bir yargılamada, taraf iradelerine veya hakimin takdirine izin verilmeksizin hangi iddia ve savunma vasıtalarının hangi usûl kesitinde ileri sürebileceği belirlenmiştir³⁴. Böylelikle yargılamada bir düzen sağlanır³⁵.

Teksif ilkesinin üçüncü ve son işlevi ise korumadır (*Schutzfunktion*)³⁶. Bu işlev hem taraflar hem de mahkeme yönünden söz konusudur. Şöyle ki taraflar, Kanun'da öngörülen usûl kesitinden sonra birbirlerinin iddia ve savunma vasıtaları hakkında bilgi sahibi olur. Böylece yargılamada ilgili kişi kural olarak teksif ilkesi ile belirlenen süre geçtikten sonra beklenmedik bir durum ile karşılaşmaz³⁷. Mahkeme de Kanun'da belirlenen usûl kesitinden sonra, tarafların iddia ve savunma vasıtalarını öğrenmiş

Zivilprozess unter besonderer Berücksichtigung der BGH-Rechtsprechung mit gegenüberstellung schweizerischer Ausgestaltungen, Diss., Laichingen, 1963, s. 2-3 ve 59.

³² Andreas Heusler, **Der Zivilprozess der Schweiz**, Mannheim, Bensheimer Verlag, 1923, s. 36; Schmid, **a.g.e.**, s. 21. Yargılamanın makul sürede gerçekleşmesinin yalnızca kanundaki düzenlemelerle sağlanamayacağı hakkında bkz. Baki Kuru, "Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler", **İBD**, 1984, S. 4-6, s. 166-186, **Makaleler**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2006, s. 117-139; Baki Kuru, "Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri", **Ankara Hukuk Fakültesi Mezunları Derneği Birinci Genel Kurulu Çalışmaları**, 1969, **Sosyal Devlet ve Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri**, Ankara, 1970, s. 31-49, **Makaleler**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2006, s. 99-116. Kanundaki süreleri kısaltmanın bu konuda tek başına yeterli olmayacağı hakkında bkz. Hakan Pekcanıtez, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Erozyon Süreci", **TBB**, S. 133, 2017, s. 211-260, s. 251. Nitekim ülkemizdeki ortalama yargılama süreleri incelendiğinde, gidişatın iyi yönde olmadığı görülmektedir. İlk derece hukuk mahkemelerindeki ortalama yargılama süresi 2000 yılında 177 gün iken 2008 yılında 209 güne yükselmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu yürürlüğe girdikten sonraki yıl olan 2012 yılında, bu süre 232 güne çıkmıştır. 2018 yılında da bu yükseliş devam etmiş ve ortalama yargılama süresi 283 güne ulaşmıştır. İstatistik için bkz. adlisicil.adalet.gov.tr

³³ Staehelin, **a.g.e.**, s. 77; Klingler, **a.g.e.**, s. 18 P. 38.

³⁴ Staehelin, **a.g.e.**, s.77; Klingler, **a.g.e.**, s. 18 P. 38; Üstündağ, **Yasak**, s. 88; Akkaya, **Boşanma**, s. 140. Teksif ilkesinin usûl kesitlerinin katı biçimde birbirinden ayrıldığı yargılamaya dayandığı hakkında bkz. Schmid, **a.g.e.**, s. 17-18.

³⁵ Staehelin, **a.g.e.**, s.77; Klingler, **a.g.e.**, s. 18 P. 38; Akkaya, **Boşanma**, s. 140.

³⁶ Klingler, **a.g.e.**, s. 18 P. 39.

³⁷ Klingler, **a.g.e.**, s.17 P. 39.

olur³⁸. Bu durum belirli bir usûl kesitinden sonra mahkeme tarafından davanın sonunun görülebilecek duruma gelmesini sağlar³⁹.

D. Teksif İlkesinin Ortaya Çıkışı

1. Roma Hukukunda-İtalyan Kanonik Hukukunda-Cermen Hukukunda Teksif İlkesi

Roma hukukunda, yargılama belirli kesitlere ayrılmamaktaydı. Teksif ilkesinin esas olarak yargılamanın belirli kesitlere ayrıldığı hukuk sistemlerinde uygulanması, bizi bu ilkenin Roma hukukuna yabancı olduğu sonucuna götürmektedir⁴⁰. Teksif ilkesinin bir sonucu olan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı da Roma hukukunda bulunmamaktaydı⁴¹.

İtalyan-Kanonik hukuku, teksif ilkesinin ortaya çıktığı hukuk sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴². Teksif ilkesi, İtalyan-Kanonik hukukunda yazılılık ilkesinin tamamlayıcısı olmuştur⁴³. İtalyan-Kanonik hukuk yargılamasında taraflar, vakıa ve delillerini belirli bir usûl kesiti içerisinde ileri sürmeliydi⁴⁴. Söz konusu vakıa ve delillerin ilgili usûl kesitinden sonra ileri sürülmesi durumunda, bu vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût ederdi⁴⁵. Bu nedenle sonradan ileri sürülen vakıa veya delil, mahkeme tarafından dikkate alınmazdı⁴⁶.

³⁸ Klingler, **a.g.e.**, s.17 P. 39.

³⁹ Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 297; Alangoya, **İlkeler**, s. 4 dn. 15.

⁴⁰ Roma hukukunda, davaların uzamasına engel olmak için yargılama zamanaşımı aracılığıyla başka bir yol arandı. bkz. Petros Manias, **Die Eventualmaxime nach Griechischem Recht**, Diss., Köln, 1970, s. 21 vd.; Schulte, **a.g.e.**, s. 3; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s.236; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 271.

⁴¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 6 dn. 18

⁴² Schulte, **a.g.e.**, s. 3; Klingler, **a.g.e.**, s. 3.

⁴³ Christoph Reut, **Noven nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung**, Zurich, Dike Verlag, 2017, s. 4; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 271.

⁴⁴ Georg Wilhelm Wetzell, **System des ordentlichen Zivilprozesses**, 3. Aufl., Leipzig, Tauchnitz Verlag, 1878, s. 624-625; Schulte, **a.g.e.**, s. 3-4; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 236;

⁴⁵ Schulte, **a.g.e.**, s. 3-4; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 236.

⁴⁶ Schulte, **a.g.e.**, s. 3-4; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 236.

Cermen hukukunun temel özelliği usûl kesitlerinin keskin şekilde birbirinden ayrılmış olması ve teksif ilkesinin geçerli olmasıydı⁴⁷. Bu nedenle taraflar, vakıa ve delillerini her usûl kesitinde kanunda belirlenen zamandan önce ve tek seferde mahkemeye sunmakla yükümlüydü⁴⁸. Her bir usûl kesiti sona erdikten sonra verilen bir kararla vakıa ve delillerin ileri sürülmesi engellenirdi⁴⁹.

Cermen hukukunda üç usûl kesiti bulunmaktaydı. İlk usûl kesitinde davalının cevap verme yükümlülüğü söz konusuydu. Davalının, uyuşmazlık konusu hakkındaki savunma vasıtalarını ileri sürmemesi durumunda, davalı ilk usûl kesitine ait bu vasıtaları sonradan ileri sürme hakkını kaybederdi⁵⁰.

Esas hakkındaki yargılama, iki ayrı kesitten oluşmaktaydı. Bunlardan biri uyuşmazlık konusu vakıaların diğeri ise delillerin tespit edildiği usûl kesitiydi. Taraflar uyuşmazlık konusu vakıaların belirlendiği kesitte, iddialarını ve iddiaları ile bağlantılı olan delillerini ileri sürmek zorundalardı. Delillere ait usûl kesitinde ise yeni iddiaların ileri sürülmesi mümkün değildi⁵¹.

2. İslam Hukukunda-Osmanlı Hukukunda Teksif İlkesi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar medenî usûl hukukunda İslam hukuku hükümleri uygulanmıştır⁵². Bu dönemde medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkeler, alenilik, hızlılık, dürüstlük kuralı, sözlülük, adalet ve eşitlik olarak ifade edilebilir⁵³. Bu dönemde teksif ilkesine rastlanmamaktaydı.

⁴⁷ Johann Julius Wilhelm Planck, **Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts**, Erster Band, Allgemenier Theil, Nördlingen, Beck Verlag, 1887, s. 489; Schulte, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁸ Schulte, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁹ Schulte, **a.g.e.**, s. 4; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 236.

⁵⁰ Schulte, **a.g.e.**, s. 4.

⁵¹ Schulte, **a.g.e.**, s. 4.

⁵² Halil Cin/Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, 9. bs., C. II, Konya, Sayram Yayınları, 2017, s. 8; Coşkun Üçok/Ahmet Mumcu/Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, 21. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 94.

⁵³ Osman Kaşıkçı, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997, s. 304; Abdullah Demir, **Osmanlı Mahkemesi**, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2010, s. 19 vd. Tarihi süreç içerisinde yazının kullanımı yaygınlaştıkça davaların yazılı olarak açılması, sözlü olarak yapılan başvuruların da yazı ile kayıt altına alınarak yargılama aşamasına geçilmesi söz

Osmanlı hukukunda yargılamanın hızlandırılması için teksif ilkesi yerine hızlılık ilkesi ve sözlülük ilkesi tercih edilmiştir. Tek dereceli ve tek hâkimli olarak teşkilatlandırılmış olan şer’iye mahkemesi formaliteden uzak, oldukça sade ve hızlı bir yargılama usûlü ile çalışmıştır⁵⁴.

Türk hukuk tarihinde medenî usûl hukukuna ilişkin ilk kanunî düzenleme, Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. Bu düzenleme, kaynağını kısmen Fransız Medenî Usûl Kanunu’ndan alan 1862 tarihli Usûlî Muhakeme-i Ticariye Nizamnamesi’dir⁵⁵. İşbu Nizamname’de teksif ilkesine dair bir düzenleme bulunmamaktaydı⁵⁶.

Tanzimat Dönemi’nde usûl hukuku alanındaki en önemli gelişme, bu hukuk dalına ait hükümlerin Mecelle’de üç kitap halinde düzenlenmesidir⁵⁷. Böylece yüzyıllar boyu Osmanlı mahkemeleri tarafından uygulanan, ihtiyaç duyulmadığı için ayrı kitap şeklinde derlenmeyen, fıkıh kitaplarında yer alan usûle dair şer’i hükümler, Mecelle’de bir araya getirilmiştir⁵⁸.

konusu olmuştur. Bkz. Kemal Yıldız, “İslam Muhakeme Hukukunda Davanın Şartları ve Muhakeme Süreci”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 9 S. 24, 2005, s. 117-134, s. 127-128.

⁵⁴ Demir, **a.g.e.**, s. 20. Davacı iddiasını bildirir, davalı davacının iddiasını dayandığı vakıaları ikrar ederse dava sona ererdi. Davalı itiraz ederse davacının iddiasını tanık veya senet ile ispat etmesi gerekirdi. Bkz. Üçok/Mumcu/Bozkurt, **a.g.e.**, s. 94.

⁵⁵ Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 3; Tülay Özer, **HUMK’tan HMK’ya Medenî Usûl Kanunu Tasarıları**, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2012, s. 7. Bu Kanun’un en önemli özelliği şer’i yargılama usulünden ayrılan ilk düzenleme olmasıdır. Bkz. Mustafa Avcı, **Türk Hukuk Tarihi**, 7. Bs., Konya, Atlas Akademi, 2018, s. 605.

⁵⁶ Söz konusu Nizamname’de dava açılması, dilekçe verilmesi, tarafların mahkemeye celbi gibi düzenlemelere yer verilmiştir. Bkz. Cin/Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 564. Ayrıca bkz. Abdullah Demir, “İlk Usûl Kanunu Usûl-ü Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesinin Transkripsiyonu”, **E-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S. 72, Şubat 2008.

⁵⁷ Ahmed Akgündüz, **İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı: C. I: Kamu Hukuku**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, 2011, s. 830, Yusuf Sancak/Emre Kıyak, “Günümüz Türkçesiyle Mecelle’nin On Altıncı Kitabı Kitâbü’l Kazâ”, **SÜHFD**, C. 22, S. 2, 2014, s. 45-106, s. 49.

⁵⁸ Akgündüz, **a.g.e.**, s. 30; Sancak/Kıyak, **a.g.m.**, s. 49. Ayrıca bkz. Sabri Şakir Ansay, **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku**, 2. Bs., Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1953, s. 50; Gülnihâl Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 161 dn. 430; Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi

Mecelle'nin genel ilkeler⁵⁹ ve usûl hukukuna dair bölümlerinde teksif ilkesine dair bir hüküm bulunmamaktaydı. Öğretideki bir görüşe göre, bu bölümde yer alan tenakuz (çelişki), iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını da içine alan bir kurumdur⁶⁰.

Tenakuzun tanımı Mecelle m. 1615'te yapılmıştır. Bu hükme göre tenakuz, davacının kendi davasıyla çelişkili yani davasının geçersizliğine neden olacak bir söz söylemiş olmasıdır (Mecelle m. 1615)⁶¹. Tenakuzla alakalı diğer hükümler ise Mecelle m. 1647 ila m. 1659 arasında yer almaktaydı. Tenakuzla ilgili genel kural Mecelle m. 1647'de düzenlenmiştir. Bu hükme göre tenakuz, mülkiyet davasına engel olur. Örneğin bir kimse malı satın almak istedikten sonra o malın daha önceden kendi mülkü olduğunu dava etmesi halinde dava görülmez⁶². Bir kimse diğer bir kimseyi bütün davalardan ibra ettikten sonra kendisi için o kişiden bir mal talep etmesi mümkün değildir (Mecelle m. 1649). Görüldüğü üzere tenakuz mülkiyet davaları ile sınırlıdır.

Tenakuzla ilgili hükümler incelendiğinde tenakuzun yalnızca davacı bakımından geçerli olduğu anlaşılabılır. Bununla birlikte söz konusu hükümlere verilen örneklerde tenakuzun davalı açısından da geçerli olduğu ifade edilmiştir⁶³. Tenakuzun kaldırılabilceği haller ise Mecelle m. 1653 ila 1656 arasında düzenlenmiştir. Bu haller karşı tarafın onaylaması, hâkimin tenakuzun gerçek dışı olduğunu tespit etmesi ve bilinmeyen bir durumun var olması ile davacının da mazeretinin bulunması hâlidir⁶⁴.

Bakımından Önemi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 29, Bahar 2011, s. 93-125, s. 104-105.

⁵⁹ Bkz. Mustafa Reşit Belgesay, "Mecelle'nin Küllî Kaideleri ve Yeni Hukuk", **İÜHF**, C. 12, S. 2-3, 1946, s. 561-608; Cengiz İlhan, **Hukukun Doksan Dokuz İlkesi**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2003.

⁶⁰ Yılmaz, **Islah**, s. 114 ve s. 115 dn. 355.

⁶¹ Cengiz İlhan, **Mecelle**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 501.

⁶² İlhan, **a.g.e.**, s. 515.

⁶³ Örneğin davacının bir başka kişiye verilmek üzere bir miktar parayı davalıya verdiğini iddia etmesi üzerine davalı bu durumu inkâr edip sonradan "ben o parayı aslında o kişiye teslim ettim" şeklinde savunma yapamaz. Bkz. İlhan, **a.g.e.**, s. 515. Ayrıca bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 114-115.

⁶⁴ Ali Himmet Berki, **Mecelle**, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1968, s. 363; İlhan, **a.g.e.**, s. 517;

Kanaatimizce tenakuz kurumu teksif ilkesinin bir sonucu olan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağından farklıdır. Öncelikle tenakuz söz konusu yasak gibi genel bir kural olmayıp sadece mülkiyet davaları açısından geçerlidir. Tenakuzda tarafların daha önce ileri sürdükleri vakıalar ile çelişkili vakıalar ileri sürerek yeni talepte bulunmaları mümkün değildir. Dolayısıyla çelişkili olmayan yeni vakıaların eklenmesi mümkün olabilir.

Cumhuriyet öncesi dönemde medenî usûl hukukundaki bir diğer gelişme, 1807 tarihli Fransa Hukuk Muhakemeleri Usûlü Kanunu'na dayanılarak hazırlanan ve 1879 yılında yürürlüğe giren Usûl-ü Muhakeme-i Hukukîye Kanun-u Muvakkati'dir⁶⁵. Bu Kanun Fransız Usûl Kanunu ile Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'deki usûl hükümlerini ihtiva ettiğinden karma bir nitelik taşımaktaydı⁶⁶. Dolayısıyla bu kanunla, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'de düzenlenmiş olan çeşitli usûl hükümlerinin de uygulanmasına devam edildiği söylenebilir⁶⁷.

Usûl-ü Muhakeme-i Hukukîye Kanun-u Muvakkati, 1909 yılında bu Kanun'un eki niteliğinde sayılan bir düzenleme ile değişikliğe uğramıştır. Bu düzenlemenin ismi Usûl-ü Muhakeme-i Hukukîye Kanun-u Muvakkatine Müzeyye Kanun ve Usûl-ü Muhakemeyi Şer'îye Kararnamesi'dir⁶⁸. Bu düzenleme de 1911 yılında değişikliğe uğramıştır⁶⁹. 1911 tarihli Kanun ile yapılan değişikliğin 13. maddesinde teksif ilkesine dair bir hüküm bulunmaktaydı. Bu hükme göre gerek ilk tebliğler çerçevesindeki dilekçelerde gerekse mahkeme önünde her iki taraf iddia ve savunmalarını (bunların aslını değiştirmemek ve bozmamak şartıyla) azaltabilir veya düzeltebilir. Taraflar kural olarak iddia ve savunmalarını artıramazlar ancak davanın açılmasından sonra, faiz zarar ve ziyan gibi fer'i konular asıl davaya eklenebilir; bu husustaki talepler uygun görülürse talepler birlikte incelenir⁷⁰. Söz konusu düzenleme öğretide dava

⁶⁵ Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, **a.g.m.**, s. 105 dn. 49; Cin/Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 565; Bozkurt, **a.g.e.**, s. 103-104; Özer, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁶ Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, **a.g.m.**, s. 105 dn. 49; Cin/Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 565.

⁶⁷ Avcı, **a.g.e.**, s. 606-607; Özer, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁸ Özer, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁹ Ansay, **Usûl**, s. 12.

⁷⁰ Bu Kanun'daki ıslah imkanının (düzeltme) oldukça sınırlı olduğu yönünde bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 117.

değişikliğine ilişkin getirilmiş ilk hüküm ve ıslah kurumunun “ilkel” bir öncüsü olarak nitelendirilmiştir⁷¹.

Teksif ilkesine dair bir diğer düzenleme, 1879 tarihli Girit Vilayeti Usûlî Muhakeme-i Hukukîye Kanunu’nda bulunmaktaydı. Bu Kanun’un 129. maddesine göre, davacı davasının esasını değiştiremez, ancak asıl davasını doğrulayan açıklamalarda bulunabilir, davanın esasını değiştirmeyen düzeltmeler yapabilir⁷².

3. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nda Teksif İlkesi

Hukukumuzda Hukuk Muhakemeleri Kanunu’ndan önce 1927 tarihli 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu yürürlükteydi. Bu kanunun kaynak Kanunu, Kıta Avrupası’nda 19. yüzyıldaki liberal dünya görüşünün izlerini taşıyan 7 Nisan 1925 tarihli Neuenburg (Neuchatel⁷³) Medenî Usûl Kanunu’dur⁷⁴. Neuchatel Kantonu Medenî Usûl Kanunu’na göre, dilekçeler teatisinden sonra yeni vakıa sunulması mümkün değildi⁷⁵.

⁷¹ Yılmaz, **Islah**, s. 117.

⁷² Bu Kanun Girit vilayetine özel olarak çıkarılmış ve Mecelle’ye atfı yapılmamıştır. Bkz. Ansay, **Usûl**, s. 11 dn. 29; Yılmaz, **Islah**, s. 116.

⁷³ Neuenburg Kantonu’nun Fransızca ismidir.

⁷⁴ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Tasarı**, s. 87. Mevazı olarak bu Kanun’un seçilmesinin sebebi, o dönemki en yeni usûl kanunu olması ve kanun komisyonunun Fransızca diline hâkim olmasıydı. Bkz. Ansay, **Usûl**, s. 14; Üstündağ, **Yasak**, s. 150; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 150; H. Yavuz Alangoya, “Yazılı Yargılama Usûlü Hakkında Bazı Düşünceler”, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nın Getirdiği Yenilikler ve Bu Yeniliklerin Değerlendirilmesi**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2008, **Yavuz Alangoya Makaleler**, Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, 479-496, s. 495 dn. 46; Hakan Pekcanıtez, “Grundlinien der Reform der Zivilprozessordnung in der Türkei”, **Makaleler**, C. II, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 639-638, s. 619.

⁷⁵ Delillerin ise tahkikat aşamasından sonra da belirlenmiş zaman diliminde getirilmesi mümkündü. Bkz. Eugen Rubinstein, **Stand der Eventualmaxime in den geltenden Zivilprozessrechten**, Diss., Zurich, 1935, s. 49. 1925 tarihli Neuchatel Kanunu yerine yürürlüğe giren 1992 tarihli Kanun’da da tahkikat aşamasından sonra dahi yeni deliller getirilmesi (Art. 330) ve yeniden tahkikat işlemlerinin yapılabilmesi imkânları (Art. 331) korunmuştur. Bkz. Alangoya, **Yazılı Yargılama**, s. 495. 1992 tarihli Kanun’a göre, taraflar sözlü yargılama bitene kadar, dava sırasında meydana gelen vakıalara dayanan yeni iddia ve savunma vasıtaları ileri sürebilirlerdi. Bkz. Alain Bauer, “Yeni Nöşatel Medenî Usûl Kanunu”, Çev.: Selçuk Öztekin, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Facultatis Decima Anniversaria-10.Yıl Armağanı**, İstanbul 1993, s. 403-447, s. 403 vd.; M. Kâmil Yıldırım, “Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usûlleri Hakkında Düşünceler”, **Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan**, İstanbul, Alkım Kitabevi, 2003, s. 467-491, s. 475.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda teksif ilkesi açıkça zikredilmese de bu ilkenin görünümünü oluşturan pek çok düzenleme mevcuttu⁷⁶. Bu düzenlemelerden ilkinin davacının, dava dilekçesinde iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların açık özetlerini ve delilleri sunması gerektiğine ilişkin hüküm oluşturur (HUMK m. 179, I, 3). Aynı şekilde davalının da savunmasının dayanağı olan vakıaları sunması gerekir (HUMK m. 201, I, 1).

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda bulunan teksif ilkesine dair bir diğer düzenleme teksif ilkesinin bir sonucu olan iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağıdır. Davanın niteliğini belirleyen esaslı iki unsur dava sebebi (vakıa) ve talep sonucu olduğundan, Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda açıkça ifade edilmese de yasağın bu iki kavram bakımından geçerli olduğu kabul edilmekteydi⁷⁷. Kanun'da söz konusu yasak, "davanın tevsi veya tebdil yasağı" olarak ifade edilmişti. Buna göre, davacı davalının rızası olmaksızın davasını genişletemez veya değiştiremezdi. Davadan feragat ve ıslah ise bu hükmün istisnasını oluştururdu (HUMK m. 185).

Savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı farklı bir madde ile düzenlenmişti. Davalı cevap dilekçesini davacıya tebliğ ettirdikten sonra onun rızası olmaksızın savunma sebeplerini genişletemez veya değiştiremezdi. Islah hükmü saklı tutulmuştu (HUMK m. 202)⁷⁸.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda davanın ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başlangıç anı aynı değildi. HUMK m. 185'e göre, davanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı davanın açılması ile, HUMK m. 202'ye göre savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ise cevap

⁷⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 123.

⁷⁷ Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 298-299.

⁷⁸ Kuru, **C. II**, s. 1802. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda teksif ilkesinin görünümünü oluşturan diğer düzenlemeler, cevap dilekçesi sunma süresinin uzatılmasına dair HUMK m. 197, 198 ve delil ibrazı ile ikamesine dair HUMK m. 75'tir. Bu yönde bkz. Karafakih, **a.g.e.**, s. 78 vd.; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 299. Bu konuya dair bkz. yuk. birinci bölüm I, E, 3, b. Delillere dair teksif ilkesinin görünümünü oluşturan diğer düzenlemeler HUMK m. 217 ve 378'dir. HUMK m. 217'ye göre, tahkikat işlemlerinden sonra hâlâ davanın ispatı için delil gösterilmesi gerekiyorsa hâkim taraflara bunun için uygun bir süre verir. HUMK m. 378'e göre ise mahkeme gerçeğin ortaya çıkması için gerekli görürse taraflara ispat ettikleri konuların yeni delillerle ispat edilmesi yönünde karar verebilir.

dilekçesinin tebliği ile başladılar. Öğretide bu durum silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmekteydi⁷⁹.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu dönemi için öğretide yapılan bir değerlendirmeye göre, teksif ilkesi katı biçimde geçerliydi⁸⁰. Aksi yöndeki görüşe göre ise davanın ve savunmanın temelini oluşturan vakıalar dışındaki vakıalar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi ile de ileri sürülebildiğinden teksif ilkesinin yumuşatılmış bir şekli geçerliydi⁸¹.

Kanaatimizce Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda vakıalar yönünden teksif ilkesi katı şekilde geçerliydi. Zira taraflar iddialarının ve savunmalarının temelini teşkil eden vakıaları yalnızca dava ve cevap dilekçesinde ileri sürebilirlerdi. Bu vakıalar dışındaki vakıaların tarafların sunacakları ikinci dilekçelerde sunulması mümkün değildi⁸².

⁷⁹ Kuru, **C. II**, s. 1802.

⁸⁰ Hakan Pekcanıtez/Erdem Akyazılı, "İslaha İlişkin Bazı Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi", **Uğur Alacakaptan'a Armağan**, C. II, 2008, s. 533-561, **Hakan Pekcanıtez Makaleler**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 267-307, s. 268; Pekcanıtez, **Grundlinien**, s. 629; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 245; Özkaya-Ferendeci, **Reformierung**, s. 326-327. Bu dönemde teksif ilkesinin katı şekilde geçerli olduğunu savunan bir görüş, söz konusu ilkenin bu şekilde geçerli olmaması ve hâkimin davayı aydınlatma ödevinin genişletilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bkz. H. Yavuz Alangoya, "Gedanken über den Klagegrund und die Entwicklung der Rolle des Richters die der Sammlung des Prozessstoffs", **Zivilverfahrensrechtliche Probleme des 21. Jahrhunderts- aus der Vortragsreihe Vorträge auf zwei Kontinenten**, Rechtswissenschaft im Gardez!, Eberhard Schilken, Nevhis Deren-Yıldırım, M. Kâmil Yıldırım, Band 23, Remscheid, Gardez Verlag, 2006, s. 191-239, s. 198 dn. 86; M. Kâmil Yıldırım, "Ein allgemeiner Überblick über den türkischen Zivilprozess", **Zivilverfahrensrechtliche Probleme des 21. Jahrhunderts- aus der Vortragsreihe Vorträge auf zwei Kontinenten**, Rechtswissenschaft im Gardez!, Eberhard Schilken, Nevhis Deren-Yıldırım, M. Kâmil Yıldırım, Band 23, Remscheid, Gardez Verlag, 2006, s. 169 vd. ve özellikle s. 175; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 267 vd; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 245-246.

⁸¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 107-108.

⁸² Necmeddin Berkin, **Tatbikatçılara Medenî Usûl Hukuku Rehberi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981, s. 375. Örnek olarak davalı cevap dilekçesinde zamanaşımı def'inde bulunmuş ise davacı cevaba cevap dilekçesi ile zamanaşımının kesildiğini ve bunu haklı gösteren vakıaları bildirebilirdi. Bkz. Kuru, **C. II**, s. 1862-1863; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 264-265.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde çok sayıda Usûl Kanunu taslağı ve tasarıları hazırlanmış ancak yürürlüğe girmemiştir⁸³. 1948 yılında hazırlanan tasarıda, iddia ve savunmanın genişletilebilmesi veya değiştirilebilmesinin dava ve cevap dilekçelerinden sonra ancak karşı tarafın açık rızası ve ıslah ile mümkün olabileceği düzenlenmiştir⁸⁴.

E. Teksif İlkesinin Günümüz Türk Hukukunda Düzenlenişi

1. Genel Olarak

Teksif ilkesi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda bir ilke düzenlemesi olarak yer almaz⁸⁵. Öğretide teksif ilkesinin Kanun'da açıkça ifade edilmemesini eksiklik olarak ifade eden bir görüş bulunmaktadır⁸⁶. Kanaatimizce bir hukuk sisteminde bir medenî usûl hukuku ilkesinin geçerli olması için mutlaka kanunda açıkça düzenlenmesi gerekmez. Nitekim teksif ilkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda açıkça ifade edilmemesi, bu ilkenin geçerli olmadığı anlamına gelmez⁸⁷.

Öğretideki bir görüşe göre, teksif ilkesi iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı başlığı altında Kanun'da düzenlenmiştir⁸⁸. Bu görüşe katılmamaktayız. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda bu ilkeye dair pek çok kural bulunmaktadır⁸⁹. Teksif ilkesi iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına hasredilemez. Teksif ilkesi hukukumuzda hem vakıalar hem deliller bakımından geçerli olup birbirinden farklı kurallara tabidir⁹⁰.

Teksif ilkesinin görünümünü oluşturan kurallardan ilk ikisi, dava ve cevap dilekçesinin unsurları arasında yer alan vakıa ve delillere ilişkin düzenlemelerdir

⁸³ Bu taslak ve tasarılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Özer, **a.g.e.**, s. 8 vd.

⁸⁴ Ayrıca belirtmek gerekir ki tasarıların bazılarında hangi hâllerin savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına girdiği ve hangilerinin girmediği açıkça düzenlenmiştir. Bkz. Özer, **a.g.e.**, s. 13.

⁸⁵ Tanrıver, **Usûl**, s. 375; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 107.

⁸⁶ Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3029.

⁸⁷ Tanrıver, **Usûl**, s. 375.

⁸⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 162.

⁸⁹ Tanrıver, **Usûl**, s. 375. Ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm I ve II.

⁹⁰ Karafakih, **a.g.e.**, s. 80; Ansay, **Usûl**, s. 156-157; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 298-299; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 108 vd.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P.15 kn. 54.

(HMK m. 119, I, e, f ve 129, I, d, e). Bu düzenlemelere göre, taraflar dava ve cevap dilekçelerinde iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetlerini ve söz konusu vakıaların hangi delillerle ispat edileceğini bildirmeleri gerekir.

Teksif ilkesiyle alakalı bir diğer düzenleme, bu ilkenin bir sonucunu oluşturan⁹¹ ve tarafların davanın hangi aşamasına kadar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ileri sürebileceğini belirleyen iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağıdır (HMK m. 141).

Teksif ilkesine dair diğer düzenlemeler, dilekçeler teatisinin belirli bir sürede tamamlanması, delillerin belirli süreler içerisinde ibrazı, davalının rızası olmadan davanın geri alınamaması ve kesin sürelerle uymama durumunda o süreye bağlanan işlemin yapılmasından vazgeçmiş sayılmadır⁹².

2. Vakıalar

a. Genel Olarak

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda vakıaların ileri sürülebileceği zamana dair düzenlemelerde, iddia ve savunma ile vakıa kelimeleri kullanılmıştır (HMK m. 119, I, e; m. 129, I, d; m. 141) .

İddia kelimesinin sözlük anlamı “sav”dır⁹³. İddia kelimesinin hukukî terim olarak anlamı ise davanın taraflarının ileri sürdükleri taleplerdir⁹⁴. Tarafların ileri

⁹¹ Hakan Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, C. II, 15. bs, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 1249; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272; Akkaya, **İstinaf**, s. 184; Nilüfer Boran Güneysu, “İtirazın Kaldırılmasında İtiraz Sebepleriyle Bağlılık ve Teksif İlkesi”, **MİHDER**, C. 10, S. 28, 2014/2, s. 41-58, s. 44. “[...] Kanunda öngörülen istisnalar dışında davacı davasını genişletip değiştiremeyeceği gibi davalı da savunmasını genişletip değiştiremez. Bu yasak, usûl hukukunda benimsenen teksif ilkesinin önemli bir sonucu olup [...]” HGK, 07.06.2017, E. 2016/1211, K. 2017/1077, karar için bkz. Cenk Akil, “Boşanma Davalarında Vakıaların İleri Sürülmesi Meselesinin Yargıtay Kararlarındaki Görünümü”, **DEÜHFD**, C. 12, S. 1, 2010, s. 1-23, s. 3-4; Filiz Berberoğlu Yenipınar, **Uygulamada Islah**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 52 vd.; İSTANBUL BAM, 2. HD, 15.03.2017, E. 2017/186 K. 2017/232, bkz. **Kazancı**.

⁹² Muhammet Özekes, **Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 76.

⁹³ <https://sozluk.gov.tr/>; Özcan, **a.g.e.**, s. 338.

⁹⁴ Mustafa Reşit Belgesay, **Dava Teorisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1943, s. 63; **Türk Hukuk Lûgatı**, 3. Bs., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991, s. 146-147; Oğuz Atalay, **Medenî Usûl Hukukunda Menfi, Vakıaların İspatı**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını,

sürdükleri talepler, hak (*Rechtsbehauptung*) ve vakıa iddiaları (*Tatsachenbehauptung*) olmak üzere ikiye ayrılır⁹⁵.

Hak iddiası, taraflardan birinin, bir şeye yetkili olduğuna (örneğin, bir şeyin yapılmasının, yapılmamasının ya da katlanılmasının talep edilebilmesine) yönelik müspet veya menfi açıklamasıdır⁹⁶. Hak iddiasına karşı taraftan bir alacak talep edilmesi veya karşı tarafın eşyası üzerinde sınırlı bir ayni hakka sahip olduğunun bildirilmesi örnek olarak gösterilebilir⁹⁷.

Tarafların ileri sürebileceği diğer talep olan vakıa iddialarının ne anlama geldiği incelenmeden önce vakıa kelimesinin anlamının irdelenmesi yerinde olur. Vakıa kelimesi sözlük anlamı itibarıyla “olgu”yu ifade eder⁹⁸. Nitekim hukuk sözlüklerinde de vakıa benzer şekilde “olgu, olmuş olan şey, olay” olarak ifade edilmektedir⁹⁹. Öğretide ise vakıa için farklı tanımlar yapılmıştır. Bir görüş, vakıanın

2001, s. 22; Yılmaz, **Sözlük**, s. 584; Ejder Yılmaz, **Medenî Yargılama Hukukunda Islah**, 4. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 584; Levent Börü, **İddia ve Somutlaştırma Yükü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, s. 59.

⁹⁵ Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 64, kn. 7 vd.; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 22; Yılmaz, **Islah**, s. 134; Börü, **Yük**, s. 60.

⁹⁶ Börü, **Yük**, s. 61.

⁹⁷ Börü, **Yük**, s. 61.

⁹⁸ Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>. Öğretide vakıa kelimesi yerine olgu ve olay kelimelerinin kullanıldığına da rastlanılmaktadır. Bkz. Bilge Umar/Ejder Yılmaz, **İsbat Yükü**, 2. Bs., İstanbul, Kazancı Hukuk Yayınları, 1980, s. 1; Haluk Konuralp, “Medenî Usûl Hukukunda Duruşma Safhası ve Delillerin Değerlendirilmesi (KKTC Hukuku ve Türk Hukuku Bakımından Karşılaştırmalı İnceleme)”, **TC-KKTC Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu**, Ankara, Kıbrıs Türk Kalkınma Platformu Derneği Yayınları, 2001, s. 115-134, s. 120; Ömer Sivrihisarlı, **Hukuk Yargılamasında Maddî Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı**, Doktora Tezi, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1978, s. 19. Benzer şekilde Türk Medenî Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu’nda olgu ve olay kelimelerine rastlanır. Kanaatimizce bu kelimelerin anlamı vakıa kelimesinden farklıdır. Olgu kelimesi bir vakıayı muhakeme ederek ondan sonuç çıkarmaktır. Olay kelimesi ise “ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş” tir Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>. Bu açıklamalarımızdan anlaşılması gereken, olay kelimesinin anlamının vakıadan daha geniş olduğudur. Bu yönde bkz. Mustafa Göksu, “Hukuk Yargılamasında Vakıa ve Hukuk”, **Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan**, C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 323-350, s. 325. Olay kelimesinin tanımına dair ayrıca bkz. Tekin Akıllıoğlu, **Hangi Hukuka Giriş? Hukuk Üstünlüğü İncelemesine Giriş**, 4. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 107 vd.

⁹⁹ Şafak, **a.g.e.**, s. 626; Özcan, **a.g.e.**, s. 844; Şener, **a.g.e.**, s. 840; Yılmaz, **Sözlük**, s.914; <https://sozluk.adalet.gov.tr/>.

tanımını yaparken kökeninden yola çıkmaktadır. Bu tanıma göre, vakıa vaki olma kökünden türetilen Arapça bir kelimedir ve meydana gelen şey anlamına gelir¹⁰⁰.

Vakıa kelimesinin anlamını kanaatimizce daha isabetli yansıtan diğer bir tanıma göre ise vakıa, geçmişte kalan veya hâlen mevcut olan, algılanabilir dış dünyaya (dış vakıalar- *aussere Tatsachen*) ya da insanın iç alemine ilişkin durumlar, süreçler ya da belirli özelliklerdir (içsel-derûnî vakıalar, *innere Tatsachen*)¹⁰¹.

Vakıa iddiası ise bir hukuk kuralının koşul vakıasını oluşturan ve kendisine hukukî sonuç bağlanan unsurların somut şekilde gerçekleştiğinin (müspet ya da menfi) ileri sürülmesidir¹⁰². Vakıa iddiaları, hak iddialarının gerekçesini ve dayanağını oluşturmak için ileri sürülürler¹⁰³.

b. Vakıaların İleri Sürülmesi

Davacının dava dilekçesinde (HMK m. 119, I, e) hem talep sonucunu haklı göstermeye elverişli olan koşul (soyut) vakıaları hem de koşul vakıaları karşılayan somut vakıaları ileri sürmesi gerekir¹⁰⁴. Örneğin, davacının açacağı akıl hastalığına dayanan boşanma davasında koşul vakıalar, evlilik ilişkisi, eşin akıl hastası olması, hastalığın ortak hayatı çekilmez kılması ve hastalığın geçmesine olanak bulunmamasıdır¹⁰⁵. Somut vakıalar ise söz konusu koşul vakıaları somutlaştıran vakılardır. Örneğin, hastalığın geçmesine olanak bulunmaması koşul vakıası, hastalığın devam ettiği süre ve iyileşmesinin sağlık raporuyla mümkün olmadığının sabit olduğu vakıasıyla somutlaşır¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Burhan Gürdoğan, “Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından Vakıa ve Hukuk”, **AÜSBFD**, 1956, C. XI, S. 3, s. 258-259; Göksu, **a.g.m.**, s. 324; Börü, **Yük**, s. 74; Leyla Akyol Aslan, **Medenî Usûl Hukukunda Cevap Dilekçesi Verilmemesinin Sonuçları**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 311 vd.

¹⁰¹ Gürdoğan, **Vakıa**, s. 260-262; Alangoya, **İlkeler**, s. 75; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 58; Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1626; M. Kâmil Yıldırım, **Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi**, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret, 1990, s. 195; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 356.

¹⁰² Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 22; Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1629; Börü, **Yük**, s. 61.

¹⁰³ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 22; Börü, **Yük**, s. 61.

¹⁰⁴ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1627-1628.

¹⁰⁵ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1627-1628.

¹⁰⁶ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1627-1628.

Davalı da cevap dilekçesinde davacının ileri sürdüğü iddialara karşı, savunmasının dayanağını oluşturan vakıaları ileri sürer (HMK m. 129, I, d)¹⁰⁷. Bu çerçevede davalı, savunmasında davacının ileri sürdüğü koşul vakıaların gerçek olmadığına dair vakıalar ileri sürmelidir¹⁰⁸.

Belirtmek gerekir ki tarafların ileri sürdüğü vakıalar dış dünyaya ilişkin vakılardır. Daha açık deyişle, içsel vakıalar dışa vurulmadıkça hukukî değer kazanmaz¹⁰⁹. Tarafların ileri sürdüğü vakıalar maddî fiil (trafik kazası, makine kazası gibi) olabileceği gibi hukukî işlem (kira sözleşmesi gibi) şeklinde de olabilir¹¹⁰.

Taraflar, iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ancak Kanun'da öngörülen usûl kesiti içerisinde ileri sürebilirler (HMK m. 141). Bu hükme göre, taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları dilekçeler teatisinde serbestçe ileri sürebilirler. Teksif ilkesi gereğince vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesitleri çalışmamız kapsamında ayrıntılı olarak incelenecektir¹¹¹.

3. Deliller

a. Genel Olarak

Deliller, bir iddianın doğruluğu hakkında kanaat verilebilmesini sağlayan araçlardır¹¹². Hukukumuzda deliller kesin (kanunî) ve takdiri deliller olmak üzere ikiye

¹⁰⁷ Taraflardan birinin ileri sürdüğü iddianın diğer tarafça kabul edilmemesine savunma denir. Savunma inkâr veya iddiayı bertaraf eden yeni vakıa iddiası ya da iddia edilen vakıaların talebi haklı göstermeye yetecek nitelikte olmadığını ileri sürmek biçiminde olabilir. Bkz. Baki Kuru, **Hukuk Muhakemeleri Usûlü**, C. II, İstanbul, Demir Demir Yayıncılık, 2001, s. 1211; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 23. Ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm I, B, 5, b.

¹⁰⁸ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1627-1628.

¹⁰⁹ Gürdoğan, **Vakıa**, s. 261; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 391-392. Bir diğer deyişle, bu vakıalar taraflar arasında çekişmeli değilse ispatına da gerek yoktur. Bkz. Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1626. Vakıa, tek veya iki taraflı olabilir. Örnek olarak, bir kimse başka bir kişinin malına zarar vermişse tek, bir sözleşme mevcutsa iki taraflı vakıa söz konusudur. Vakıalara dair diğer sınıflandırmalar için bkz. Göksu, **a.g.m.**, s. 325-327.

¹¹⁰ Baki Kuru, **Medenî Usûl Hukuku El Kitabı**, C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 454; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 22.

¹¹¹ Bkz. aşağı. ikinci bölüm I ve II.

¹¹² Haluk Konuralp, **Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1999, s. 13; Kuru, **C. II**, s. 1966; Oğuz Atalay, "Delil Kavramı Üzerine", **Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan**, C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 129-138, s. 129

ayrılır. Kesin deliller, şartlarını, hüküm ve sonuçlarını Kanun'un belirlediği ve bu şartların mevcut olması durumunda hâkimin bağlı olduğu delillerdir¹¹³. Kesin deliller, senet (HMK m. 200 vd.), yemin (HMK m. 225 vd.) ve kesin hükümdür (HMK m. 303)¹¹⁴.

Takdiri deliller ise koşulları ve hükümleri Kanun'da belirlenmeyen ve hâkimin serbestçe takdir edebileceği delillerdir¹¹⁵. Takdiri deliller, tanık (HMK m. 240-265), bilirkişi (HMK m. 266-287) ve keşiftir (HMK m. 288-292).

Teksif ilkesi gereğince deliller belirli bir usûl kesitine kadar ileri sürülebilir. Delillerin ileri sürülebileceği zamana dair düzenlemeler, delillerin gösterilmesi ve mahkemeye sunulması¹¹⁶ olmak üzere ikiye ayrılır¹¹⁷.

vd.; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1730; Tanrıver, **Usûl**, s. 812; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 483.

¹¹³ Kuru, **C. II**, s. 2032; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1735-1736; Tanrıver, **Usûl**, s. 840; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 497. İkrarın kesin delil olup olmadığına dair tartışma için bkz. Konuralp, **a.g.e.**, s. 11.

¹¹⁴ Kesin hükmün dar anlamda delil kavramı ile bağdaşmadığı ve yalnızca ilgili olduğu vakıalar hakkında yargısal bir temsil gücü bulunduğu hakkında bkz. Atalay, **Delil**, s. 139; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1739. Erdoğan'a göre, kesin hüküm bir delil değildir. Kesin hükmün kesin delil etkisi ile kastedilen mahkeme kararının bağlayıcılığıdır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda kesin hükmün deliller ve ikamesi bölümü yerine hüküm kısmında düzenlenmesi yerinde olmuştur. Bkz. Ersin Erdoğan, **Hakem Kararlarının Kesin Hükme Etkisi**, 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 74-75.

¹¹⁵ Kuru, **C. II**, s. 2033; Konuralp, **a.g.e.**, s. 12 vd.; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1737; Tanrıver, **Usûl**, s. 840; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 515.

¹¹⁶ HUMK m. 75'te delillerin ibrazı ve ikamesi terimleri kullanılırken, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda delillerin dilekçede gösterilmesi (HMK m. 145) ve sunulması terimleri tercih edilmiştir (HMK m. 121; m. 140, V).

¹¹⁷ Bu konuda bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1144; Muhammet Özkes, "HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler", **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 263-300, s. 277; Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 75; Güray Erdönmez, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrazi", **İBD**, C. LXXXVII, S. 5, Eylül-Ekim 2013, s. 15-53, s. 16-17; Seda Özsumcu, "1086 Sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu ile 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delillerin İkamesi Hakkındaki Hükümlerine Mukayeseli Bir Bakış", **Kazancı Hukuk Dergisi**, Ocak Şubat 2013, s. 42-66, s. 50 vd.; Nur Bolayır, **Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 103 vd.; Cumhuriyet Rüzgaresen, **Medenî Muhakeme Hukukunda Usûl Ekonomisi İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 113. Teksif ilkesi yeni delil ileri sürülmesine engel olur. Bkz. Taner Emre Yardımcı, **Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 135. Hukukumuzda kural olarak taraflarca getirilme ilkesi

b. Delillerin Gösterilmesi

Delillerin gösterilmesinden, tarafların iddia ve savunmalarını dayandırdıkları vakıaları hangi delillerle ispat edeceklerini mahkemeye bildirmelerinin anlaşılması gerekir¹¹⁸. Bu bağlamda davacının, iddiasını dayandırdığı vakıaları ispata yarayan delilleri dava dilekçesinde göstermesi gerekirken (HMK m. 119, I, f) davalı da savunmasını dayandırdığı vakıaları ispat eden delilleri cevap dilekçesinde ileri sürmelidir (HMK m. 129, I, e)¹¹⁹.

Öğretide kural olarak delillerin dilekçeler teatisinde gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹²⁰. Gerçekten Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda tarafların cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçelerinde delil gösteremeyeceğine dair sınırlayıcı bir düzenleme bulunmaz. Söz konusu dilekçeler hakkında niteliğine aykırı düşmedikçe dava ve cevap dilekçesine dair hükümlerin kıyasen uygulanacağı dikkate alındığında (HMK m. 136, II) delillerin ikinci dilekçelerde de gösterilebileceğini kabul etmek yanlış olmaz.

Dilekçelerde delillerin gösterilmemesinin yaptırımının ne olacağı, Kanun'da düzenlenmemiştir. Öğretide, bu durumda taraflara süre verilmesi gerektiği; tarafların

geçerli olduğundan mahkeme yalnızca tarafların gösterdiği delilleri inceleyebilir. Ancak bu kuralın bazı istisnaları bulunur. Hâkim keşif (HMK m. 288, II) ve bilirkişi (HMK m. 266) delillerine kendiliğinden başvurulabilir. Mahkeme ticari defterler ile bir delil olmayan fakat çekişmeli bir vakıanın ikrarı sonucunu oluşturabilecek isticvaba da kendiliğinden başvurulabilir (HMK m. 222, I; m. 169, I). Bkz. Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 277; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 45.

¹¹⁸ Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 91.

¹¹⁹ Hangi vakıaların hangi delillerle ispatlanacağını belirtmesi yükümlülüğü, ilgili ilgisiz her türlü hususun delil olarak getirilmesini önlemek düşüncesi ile düzenlenmiştir. Bkz. H. Yavuz Alangoya, "Medenî Usûlün Amacı ve Sosyal Karakteri Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısının Bazı Hükümlerinin Değerlendirilmesi", **MİHBİR Toplantısı V**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 33-54, s. 44.

¹²⁰ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1757; Güray Erdönmez, **Medenî Usûl Hukukunda Belgelerin İbrazı Mecburîyeti**, 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 122; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 16-17; Erdönmez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 877-878; Ömer Ulukapı/Taner Emre Yardımcı, "6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Sonradan Delil Gösterilmesi", **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 483-507, s. 483; Delillerin ileri sürülmesi ile teksif ilkesi bağlantısı hakkında ayrıca bkz., Özmumcu, **Delillerin İkamesi**, s. 56-57.

bu sürede hâlen delillerini göstermemeleri durumunda, davanın aleyhlerine sonuçlanma riski ile karşılaşacakları kabul edilmektedir¹²¹.

Tahkikat aşamasında yeni delil gösterilmesi iddia ve savunmanın sınırları içinde kalsa dahi kural olarak mümkün olmaz¹²². Bununla birlikte bir delilin sonradan gösterilmesi, yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir (HMK m. 145).

HMK m. 145 kapsamında delilin sonradan gösterilmesi, o delile önceden ulaşılmasına ya da o delilin varlığı hakkında mazur görülebilir bir bilgisizliğe ya da bir engellemeye dayanıyorsa mümkün kabul edilmelidir¹²³. Tarafın ihmalkârlığı, davayı uzatma amacı, beceriksizliği, kötünıyeti gibi hususlarla o delili göstermemesi durumunda sonradan delil göstermesi ise kabul edilemez¹²⁴. Hukukumuzdaki bu düzenleme, SchZPO Art. 229'a ve ZPO § 296'ya paralel nitelikte olsa da dava dosyasına dâhil edilebilecek birçok iddia ve savunma aracına yer veren bu düzenlemelerin HMK m. 145'ten daha kapsamlı olduğu söylenebilir¹²⁵.

Delillerin gösterilmesine dair bir diğeri düzenleme HMK m. 31'dir. Bu hükme göre hâkim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukukî açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflardan delil göstermelerini isteyebilir¹²⁶. Bununla birlikte hâkimin re'sen delil araştırma yetkisi

¹²¹ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1757; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s.16-17.

¹²² Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1759.

¹²³ Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1760.

¹²⁴ Bu konuda mahkemenin çok titiz davranması, tarafların durumunu objektif olarak değerlendirip yargılamada kötünıyetli davranışlara imkân tanımaması gerekir. Bkz. Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1760.

¹²⁵ Ulukapı/Yardımcı, **a.g.m.**, s. 484 dn. 3.

¹²⁶ Bu düzenlemenin HUMK m. 75 ile kıyası yapılırken öğretide farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. HUMK m. 75, III'e göre, hâkim davanın her aşamasında iki tarafın iddiaları ile sınırlı olmak üzere kendilerini istima ve lazım olan delillerin ibraz ve ikamesini emredebilirdi. Bir görüşe göre, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre hakim bu yetkisi mevcut değildir. Bkz. H. Yavuz Alangoya/M. Kâmil Yıldırım/Nevhis Deren-Yıldırım, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmeye ve Önerileri**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2006, s. 85; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 245; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 137; Varol Karaaslan, **Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi**, 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 193; Anıl

olmadığından hâkim iki tarafın iddiaları kapsamında ve dava dosyasından anlaşılan delillerin getirilmesini isteyebilir. Ayrıca hâkim dava dosyasında dayanağı olmak şartıyla üçüncü kişilerin ellerindeki belgelerin dosyaya sunulmasını da talep edebilir¹²⁷.

c. Delillerin Sunulması

Delillerin sunulması, delillerin gösterilmesi faaliyetinden sonra delillerin gözle görülebilir, somut bir şekilde mahkemeye teslim edilmesini ifade eder¹²⁸.

Dava ve cevap dilekçesinde gösterilen delillerden belge niteliğinde olanların söz konusu dilekçelerle birlikte mahkemeye sunulması gerekir (HMK m. 121; m. 129, II). Delillerin gösterilmesine paralel olarak sunulması da kural olarak dilekçeler teatisinde gerçekleşir¹²⁹.

Bununla birlikte tarafların göstermiş olduğu deliller, dilekçeler teatisi aşamasından sonra, ancak ön inceleme duruşmasından önce de mahkemeye sunulabilir. Şayet ön inceleme duruşması davetiyesinin tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süre içerisinde taraflar dilekçelerinde gösterdikleri delilleri sunmaz veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaz ise

Köroğlu, “Taraflarca Getirilme İlkesinin Geçerli Olduğu Davalarda Mahkemenin Re’sen Tanık Deliline Başvurup Başvuramayacağı Meselesi”, **ÇÜHFD Arş. Gör. Ceren Damar Şenel Armağanı**, S. 1-2, Nisan Mayıs 2020, s. 2203-2222, s. 2213 vd. Aksi yöndeki görüşe göre ise HMK m. 31, HMK m. 75, II ve III’e karşılık gelir. Bkz. Bilge Umar, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 139; Karşı, **Muhakeme**, s. 240; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, 50; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 823-824; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 148.

¹²⁷ Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 50; Aksi kabul, taraflarca getirilme ilkesi gereğince hâkime verilen yetkinin sınırlarının aşılması anlamına gelir. Başka bir deyişle, hâkimin söz konusu davada re’sen araştırma ilkesi uygulanıyormuş gibi delil toplama faaliyetinde bulunması anlamına gelir. Bkz. Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 824. Yargıtay bir kararında dava dosyasından anlaşılan delillerin davayı aydınlatma ödevi çerçevesinde toplanabileceğine işaret etmiştir. 22. HD, 05.06.2012, E. 2011/12564, K. 2012/12530, bkz. **Lexpera** ve Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 825. Diğer bir görüşe göre ise madde geniş yorumlanmalı ve maddi gerçeğin tespiti için taraflarca dayanılmamış delillerin dahi dosyaya sunulması istenebilmelidir. Bkz. Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 148-149.

¹²⁸ Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 17 vd.; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 103-104.

¹²⁹ Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1757; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 16-17; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 877-878; Ulukapı/Yardımcı, **a.g.m.**, s. 483. Delillerin gösterilmesine dair bkz. yuk. birinci bölüm I, E, 3, c.

o delile dayanmaktan vazgeçmiş sayılırlar (HMK m. 139, I, ç; m. 140, V). Görüldüğü üzere, bu düzenlemenin konusunu, ön inceleme aşamasında taraflara delil göstermeleri için ek süre verilmesi oluşturmaz. HMK m. 140, V, sadece taraf dilekçelerinde daha önce gösterilmiş delillerin sunulmasına veya bunlara ilişkin açıklamaların yapılmasına ilişkindir¹³⁰.

7251 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce, söz konusu süre ön inceleme duruşmasında verilmekteydi. Kanun koyucu yapılan değişikliğin gerekçesini ön inceleme duruşmasının daha etkin bir şekilde icrası ve bu aşamadan beklenen faydanın artırılması olarak ifade etmiştir¹³¹. Söz konusu gerekçeye göre kesin sürenin ön inceleme duruşmasından önce verilmesiyle bu duruşmada tarafların bildirdiği deliller azami ölçüde toplanmış ve uyuşmazlığın çözümü için ihtiyaç duyulan yol haritası daha erken aşamada açıklığa kavuşturulmuş olur¹³². Kanun koyucuya göre bu düzenleme sayesinde tahkikat aşamasına vakit kaybedilmeksizin geçilmesi de sağlanmış olur¹³³. Öğretide ise bu değişiklik, tarafların delillerin sunma hususundaki değerlendirmesini ön incelemedeki duruma göre değerlendiremeyecek olması nedeniyle eleştirilmiştir¹³⁴.

Ülkemizde bir davada gerçekleşen duruşmalar arasında çok uzun süreler bulunmaktadır. Yalnızca Kanun'da düzenlenen sürelerin kısaltılarak yargılamanın makul sürede gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle delillerin sunulması

¹³⁰ Ulukapı/Yardımcı, **a.g.m.**, s. 487-488. Dolayısıyla bu aşamada, herhangi bir koşul aranmaksızın yeni delil gösterilmesi söz konusu olmaz. Bkz. Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1757; Yılmaz, **Şerh**, s. 1972.

¹³¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi m. 13 gerekçesi. Bu değişikliklere dair detaylı bilgi için bkz. Selçuk Öztekin/Sema Taşpınar Ayvaz/Serdar Kale, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi'ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifi'nin Değerlendirilmesi", **TBBD**, 2020, S. 149, s. 77-152.

¹³² Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi m. 13 gerekçesi.

¹³³ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi m. 13 gerekçesi.

¹³⁴ Hakan Pekcanıtez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme", **TBBD**, S. 150, 2020, s. 247-299, s. 272. Diğer bir görüşe göre ise maddenin yeni hâli dahi HMK m. 121'de yer alan belgelerin dilekçe ile verilmesi zorunluluğunu etkisiz hale getirir. Bu düzenleme, kesin süreye uyulmamasının kendiliğinden ortaya çıkaracağı hak düşürücüyü etkiyi (HMK m. 94) hâkimin ayrıca karar vermesine bağlı kılar. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 13 kn. 7.

yönünden teksif ilkesini önemli ölçüde katılaştıran bu değişikliğin yargılamanın hızlandırılmasına öngörülen katkıyı sağlamayacağı kanaatindeyiz.

d. Delillerin İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı Kapsamında Olmaması

Delillerin gösterilmesinin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında olup olmadığı hususunda farklı görüşler söz konusudur. Öğretideki bir görüşe göre, deliller söz konusu yasağın kapsamına dâhildir¹³⁵. Ön inceleme duruşmasında delil gösterilebilmesi için karşı tarafın açık muvafakati gerekir¹³⁶. Bu yöndeki bir diğer görüşe göre, HMK m. 145 ve HMK m. 119 ile HMK m. 129'daki vakıaların hangi delillerle ispatlanacağını dava ve cevap dilekçesi içeriğinden sayılması düzenlemeleri dikkate alındığında, HMK m. 141'in vakıaların yanı sıra delilleri de kapsadığı sonucuna varılmaktadır¹³⁷.

Bu görüşler kanaatimizce isabetli değildir. Öncelikle HMK m. 141'in ne lafzında ne de gerekçesinde iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamına delillerin de dâhil olduğuna ilişkin bir ifade bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sonradan delil gösterilmesi, HMK m. 145'te ayrıca düzenlendiğinden iddia ve savunma sebepleri ile delillerin bu konuda birbirinden farklı hükümlere tabi kılındığı açıkça görülmektedir¹³⁸. Nitekim Yargıtay da sonradan delil gösterilmesinin mümkün olup olmadığını değerlendirirken HMK m. 141'i değil m. 145'i esas almaktadır¹³⁹.

¹³⁵ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1216; Yılmaz, **Islah**, s. 413.

¹³⁶ Ali İhsan İpek, "6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Ön İncelemenin Kapsamı", **THD**, C. 6, S. 63, Kasım 2011, s. 64-69, s. 67.

¹³⁷ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Tasarı**, s. 90.

¹³⁸ Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 314, dn. 294.

¹³⁹ "[...] Somut olayda, soruşturma dosyasında tüm makbuzların bulunduğu düşüncesiyle hem soruşturma dosyasındaki makbuzlara hem de dava dilekçesine eklediği makbuzlara delil olarak dayanan davacı kooperatifin, yönetimin değiştiği ve eski yönetimle ilgili devam eden bir soruşturmanın da bulunduğu yönündeki beyanı da gözetildiğinde, kendi kusurundan kaynaklanmayan sebeplerle yeni temin ettiği makbuzları sonradan delil olarak ileri sürmesinin, yargılamayı uzatmaya mâtuf olduğu söylenemez. Şu halde mahkemece, davacı kooperatifin delillerinin tamamı toplanarak alacak kapsamının belirlenmesi gerekirken, yazılı şekilde eksik inceleme ve yanılgılı değerlendirmeye dayalı olarak hüküm tesisi doğru olmamış, kararın bu

Delillerin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında olmamasının diğer dayanaklarını HMK m. 140, V ve m. 185 oluşturmaktadır¹⁴⁰. Bu anlamda hâkimin ön inceleme duruşmasından önce taraflara verdiği iki haftalık kesin süre, yalnızca dilekçelerinde gösterdikleri ve fakat henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgeler içindir. Dolayısıyla bu hükmün kapsamına vakıalar girmez¹⁴¹. HMK m. 185, II'ye göre de *“toplu mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekli görürse tahkikat için görevlendirilen hâkim tarafından dinlenen tanıkları ve bilirkişiyi tekrar çağırıp dinleyebileceği gibi, davanın maddî vakıaları hakkında gösterilen ve mahkemeye verilememiş veya getirilmemiş olan delillerin verilmesini veya getirtilmesini de kararlaştırabilir”*. Bu hüküm de delillerin vakılardan farklı bir rejime tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır.

Kanaatimizce deliller her ne kadar iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamı dışında olsa da bu yasak ile delillerin gösterilmesi arasında sıkı bir ilişki vardır¹⁴². Dilekçeler teatisi aşamasında ileri sürülmüş vakıaların delili olan hususların, delillerin gösterilmesi sınırları içerisinde bildirilmeleri durumunda yeni bir vakıanın ileri sürülmesi söz konusu olmaz. Öte yandan dilekçeler teatisinden sonra delil gösterilirken (HMK m. 145) yeni vakıa sunulursa yasak ihlâl edilmiş olur¹⁴³. Bu durum teksif ilkesine aykırıdır¹⁴⁴. Zira taraf sonradan delil gösterirken daha önce ileri sürmediği bir vakıayı ileri süremez. Bununla birlikte ıslah

nedenle bozulması gerekmiştir. [...]” 4. HD, 06.05.2019, E. 2019/514 K. 2019/2584, bkz. **Lexpera**.

¹⁴⁰ Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 803.

¹⁴¹ Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 803.

¹⁴² Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 228 ve 314; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407-408; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 20; Fulya Teomete Yalabık, **İngiliz ve Amerikan Hukuklarında Vakıaların Getirilmesi ile Delillerin Toplanmasında Hâkimin Rolü ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 374.

¹⁴³ Oğuz Kemal Şengün, “Hukuk Davalarında Delillerin Gösterilmesi”, **AD**, Mart 1970, s. 190-204; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1254 ve 1263; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 803; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 314.

¹⁴⁴ Ulukapı/Yardımcı, **a.g.m.**, s. 485 dn. 8.

veya karşı tarafın açık muvafakati ile vakıalar değiştirildiğinde ya da ilave vakıalar sunulduğunda bu vakıaların ispatı için delil getirilebilir¹⁴⁵.

F. Günümüz Alman Hukuku ve İsviçre Hukukunda Teksif İlkesi

1. Alman Hukukunda Teksif İlkesi

a. Hukukî Düzenleme

Alman hukukunda taraflar, iddia ve savunma vasıtalarını (iddia, inkâr, itiraz, def'i, delil, delil itirazı¹⁴⁶) sözlü yargılamanın bitimine kadar¹⁴⁷ mahkemeye sunabilirler (ZPO § 282). Birden fazla duruşma günü verilmek zorunda olunan durumlarda, sözlü yargılama duruşmaları birlik teşkil eder¹⁴⁸. Bir başka deyişle, vakıaların bir kez ileri sürülmesi yeterlidir. Dolayısıyla ilk duruşmada beyan edilmiş olan vakıa, sonraki duruşmalarda da etkisini sürdürür (sözlü yargılamanın bütünlüğü ilkesi)¹⁴⁹.

Alman Medenî Usûl Kanunu'na göre, iki tarafın da davayı yürütme ödevi (*Prozessförderungspflicht*) bulunur¹⁵⁰. Bu ödevde uygun olarak ZPO § 296'da geç

¹⁴⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 109; Güray Erdönmez, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından Delillerin İbrası", **MİHBİR Toplantısı X**, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Değerlendirilmesi (1-2 Ekim 2012 İzmir), Ankara, Türkiye Adalet Akademisi, s. 348-375; Bolayır, Delillerin Toplanması, s. 313, 317, s. 369; Pınar Çiftçi, "Boşanma Davalarında Delillerin Gösterilmesine ve İbrasına İlişkin Güncel Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararlarının (Önemli Bir İçtihat Değişikliğinin) Değerlendirilmesi", **DEÜHFD**, C. 20, S. 1, s. 15-61, s. 33.

¹⁴⁶ Von Stosch, **a.g.e.**, s. 64 vd.

¹⁴⁷ Mahkeme, tarafların rızası ile sözlü yargılama yapmadan karar verebilir. Ayrıca mahkeme yargılama giderleri hakkında karar verecekse veya mahkemenin vardığı sonuçlar nihai karar olmadığı sürece kanunda aksi kararlaştırılmadığı takdirde sözlü yargılama yapmadan karar verebilir (ZPO § 128). Bkz. Eberhard Schilken, **Zivilprozessrecht**, 6. Aufl., München, Verlag Franz Vahlen, 2010, kn. 361; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 240; Hamide Özden Özkaya-Ferendeci, **Alman Hukuku'ndaki Örneği ile Sözlülük İlkesi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2019, s. 41.

¹⁴⁸ Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 79, kn. 30; Schilken, **Zivilprozessrecht**, kn. 384; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 240.

¹⁴⁹ Peter Hartmann, **Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartmann Zivilprozessordnung**, 58. Aufl, München und Berlin, Beck Verlag, 2000, 253. Paragraftan Önce *Grundzüge* kısmında verilen bilgiler; Üstündağ, **Yasak**, s. 234; Özkaya-Ferendeci, **Sözlülük**, s. 64.

¹⁵⁰ Egbert Peters, "Auf dem Wege zu einer allgemeinen Prozessförderungspflicht der Parteien", **Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag**, München, Beck Verlag, 1990, s. 399-

getirilen dava malzemesine karşı yaptırımlar düzenlenmiştir¹⁵¹. ZPO § 282'deki süreye uygun olarak zamanında getirilmeyen dava malzemesinin yargılamayı uzatacağı anlaşıyorsa veya gecikmenin ihmalden kaynaklandığı anlaşıyorsa hâkim tarafından reddedilebilir. Bu konuda hâkimin takdir yetkisi söz konusudur (ZPO § 296, II).

ZPO § 296a'da ise sözlü yargılamanın sona ermesinden sonra artık bazı istisnalar dışında iddia ve savunma vasıtalarının ileri sürülemeyeceği düzenlenmiştir¹⁵². Bu istisnalardan ilki tarafın, mahkemece işaret edilen hususlara dair derhal açıklama yapmasının mümkün olmadığı hallerde, yazılı açıklamada bulunması için mahkemenin süre vermesidir (ZPO § 139, V). Diğer istisnalar ise ZPO § 156'da düzenlenen yargılamanın yeniden açılması ve ZPO § 283'e göre, taraflardan birinin sözlü yargılama duruşmasında, karşı tarafın kanunda belirtilen süreden daha sonra iddiasını ileri sürmesi nedeniyle cevap verememesi durumunda, açıklamasını yazılı olarak yapabilmesi için mahkemenin süre vermesidir.

b. Uygulama Alanı ve Biçimi

Alman hukukunda, Türk hukukundan farklı olarak vakıa ve delillerin getirebileceği zaman dilimi aynı biçimde düzenlenmiştir. Dolayısıyla Alman hukukunda yer alan teksif ilkesine dair yukarıda belirtmiş olduğumuz düzenlemeler hem vakıalar hem deliller için uygulama alanı bulur.

408, s. 399 vd.; Von Stosch, **a.g.e.**, s. 84; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Tasarı**, s. 75. Alman medenî usûl hukuku, tarafların ve devletin rolünün liberal olması gerektiğinden hareketle taraf hakimiyetinin egemen olduğu bir sistemdir. Bkz. Peter Gottwald, "Civil Procedure in Germany After the Reform Act of 2001", **Civil Justice Quarterly**, 23, 2004, s. 338-353, s. 338 vd.; Peter Gottwald, "2001 Reform Kanunu'nun Ardından Almanya'da Medenî Usûl Hukuku", Çev.: Murat Atalı/Mustafa Göksu, **MİHDER**, S. 3, 2006, s. 687-704, s. 687 vd.; Güralp, **a.g.e.**, s. 24; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 248.

¹⁵¹ Hanns Prütting, **Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung**, 6. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2020, P. 296, kn. 69-72; Christoph G. Paulus, **Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren, Zwangsvollstreckung und Europäisches Zivilprozessrecht**, 6. Aufl., Berlin, Springer Verlag, 2016, kn. 260 vd.; Hans Helmut Bischof, **Der Zivilprozess nach der Vereinfachungsnovelle**, 1979, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, Kohlhammer Verlag, 1980, s. 106; Üstündağ, **Yargılama**, s. 256; vd.; Pekcanitez, **Yargının Hızlandırılması**, s. 630; Karslı, **Muhakeme**, s. 262.

¹⁵² Paulus, **a.g.e.**, kn. 269; Üstündağ, **Yargılama**, s. 256.

Alman Medenî Usûl Kanunu'ndaki düzenlemeler incelendiğinde tarafların vakıaları getirebileceği usûl kesitinin hukukumuzla kıyasla oldukça uzun olduğu görülmektedir. Öyle ki taraflar iddia ve savunma vasıtalarını sözlü yargılama duruşmasının sonuna kadar getirebilirler. Hatta sözlü yargılama duruşması sona erdikten sonra dahi çeşitli durumlarda yeni vakıa sunulması mümkündür.

Sözlü yargılamanın son duruşmasının usûl kesitleri içerisinde hangi aşamada olduğunun tespiti için Alman medenî usûl hukukunda bulunan usûl kesitlerini yakından incelemek gerekir. Alman hukukunda, uzun olan yargılama sürelerinin kısaltılması için¹⁵³ 1976 yılında bir kanun değişikliği (*Vereinfachungsnovelle*¹⁵⁴) yapılmıştır. Kanun koyucu yargılamanın sürüncemede kalmasının engellenmesinin yargılamanın yoğunlaştırılması ile mümkün olduğunu düşünmekteydi¹⁵⁵.

¹⁵³ Yargılamanın uzamasından fayda gören tarafın, davayı icrayı erteleyen bir mekanizma olarak görmesi nedeniyle bu süreci uzatmak için çaba sarf ettiği görülmekteydi. Bkz. Hans Friedhelm Gaul, “Yargılamanın Amacı Güncelliğini Koruyan Bir Konu”, Çev.: Nevhis Deren-Yıldırım, **İlkeler Işığı Altında Medenî Yargılama Hukuku**, Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 75-106, s. 101.

¹⁵⁴ Gesetz zur Vereinfachung und Beschleunigung gerichtlicher Verfahren vom 3. Dezember 1976. Bu değişiklik 1.7.1977’de yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikler hakkında bkz. Hans Putzo, “Die Vereinfachungs novelle, Gesetz zur Vereinfachung und Beschleunigung gerichtlicher Verfahren”, **NJW**, 1997/1-2, s. 1-10, s. 1 vd; Bischof, **a.g.e.**, s. 49 vd.

¹⁵⁵ Hans-E. Philippsen, “Auswirkungen der Vereinfachungs novelle zur ZPO auf das Verfahren vor dem LAG”, **Arbeit und Recht**, Vol. 26, No. 5, Mai 1978, s. 143-147, s. 143; Schulte, **a.g.e.**, s. 105; Peter Gilles, “Grundzüge des neuen deutschen Zivilprozessrechts und erste Praxiserfahrungen mit der sog. Vereinfachungs novelle”, **Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul**, C. 43, S. 27, 1980, s. 3-17, s. 8-9; Wolfgang Grunsky, “Die Straffung des Verfahrens durch die Vereinfachungs novelle”, **JuristenZeitung**, 32. Jahrgang, S. 7, 1977, s. 201-207, s. 201; Walther J. Habschied, “The Fundamental Principles of Law of Civil Procedure”, **The Comparative and International Law Journal of Southern Africa**, Vol.17, No.1, March 1984, s. 1-31, s. 31; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 239. Bu değişiklik davaların hızlanması için önemli hükümler içerir. Bkz. Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 81 kn. 16; Alangoya, **İlkeler**, s. 4 dn. 15. Bu değişiklik hakkında ayrıca bkz. Rolf Stürner, “Fransa ve Almanya’da Yeni Usûl Hukuku Reformları-Hakkaniyet ve Ekonomi Arasında”, Çev.: Nesibe Kurt, **MİHDER**, 2007/I, s. 77-84, 78; Peter Gottwald, “Defeating Delay in German Civil Procedure”, Ed. Van Rhee, C.H., **The Law’s Delay: Essays on Undue Delay in Civil Litigation**, Antwerp, Intersentia 2004, s. 121-130, s. 125-126; Paul Oberhammer/Tanja Domej, “Germany, Switzerland, Austria”, Ed. Van Rhee, C.H., **European Traditions in Civilprocedure**, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005, s. 103-128, s. 116; Gerhard Walter, “German Civil Procedure Reform Act 2002: Much Ado About Nothing?”, ed. Nicolo Trocker, Vincenzo Varano, **Reforms of Civil Procedure in a Comparative Perspective**, Torino, G. Giappichelli Editore, 2003, s. 67-91, s. 70; Von Stosch, **a.g.e.**, s. 33; Ayşe Gülin Güralp, **Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası Medenî Yargılama Hukuku**

Alman medenî usûl hukukunda ön yargılama ve yargılama şeklinde keskin bir ayırım yoktur. Şu var ki ilk derece yargılamasının iki aşaması bulunur¹⁵⁶. İlk aşama mahkeme tarafından yürütülen duruşmaya hazırlık aşamasıdır. İkinci aşama ise sözlü olan duruşma aşamasıdır¹⁵⁷.

Uyuşmazlığın kural olarak sözlü yargılama için etraflıca hazırlanılmış bir esas duruşmada çözümlenmesi gerekir (ZPO § 272)¹⁵⁸. Esas duruşmaya hazırlık yargılamasının amacı, duruşmaya hazırlık yapılması ve sonrasında yapılacak sözlü yargılamalar için hangi tedbirlerin alınması gerektiğinin belirlenmesidir¹⁵⁹.

Esas duruşmadan önceki hazırlık aşaması, hâkimin yargılamayı yürütmesi bakımından farklı olasılıklar içerir. Hâkim hazırlık aşamasında erken bir duruşma günü (*frühe erste Termin*) belirleyebileceği gibi dilekçeler teatisi (*schriftliches Vorverfahren*) de başlatabilir¹⁶⁰. Hâkimin, uyuşmazlığın özelliklerini dikkate alarak ona uygun düşecek bir yargılama çeşidini seçme konusunda yetkisi bulunur¹⁶¹.

Görüldüğü üzere sözlü yargılamanın son duruşmasına kadar oldukça uzun bir süre bulunmaktadır. Bu nedenle Alman hukukunda vakıa getirilebilecek zaman diliminin geniş olduğu söylenmelidir. Hemen yukarıda belirttiğimiz üzere, bu aşamadan sonra getirilecek vakıaların, yargılamayı uzatacağı anlaşıyorsa veya gecikmenin ihmalden kaynaklandığı anlaşıyorsa hâkim tarafından reddedilebilir¹⁶².

Sistemleri'ndeki Reform Çalışmaları, Yeni Gelişmeler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 28.

¹⁵⁶ Grunsky, Vereinfachungsnovelle, s. 201; Üstündağ, **Yargılama**, s. 256; Güralp, **a.g.e.**, s. 17. Alman hukukunda dava malzemesi bakımından sınırlayıcı bir ön yargılama bulunmadığı hakkında bkz. Alangoya, **Yazılı Yargılama**, s. 490 dn. 28 ve 29.

¹⁵⁷ Willmann, **a.g.e.**, s. 130 vd.; Güralp, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁵⁸ Bischof, **a.g.e.**, s. 49; Paulus, **a.g.e.**, kn. 247 vd.; Üstündağ, **Yargılama**, s. 495; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 239; Güralp, **a.g.e.**, s. 17. ZPO § 272, III'te sözlü yargılamanın olabildiğince hızlı şekilde yapılması gerektiği düzenlenir.

¹⁵⁹ Prütting, **a.g.e.**, P. 272, kn. 9; Güralp, **a.g.e.**, s. 18; Karşlı, **Muhakeme**, s. 456.

¹⁶⁰ Habschied, **Principles**, s. 31; Willmann, **a.g.e.**, s. 130 vd.; Üstündağ, **Yargılama**, s. 495; Yıldırım, **Teksif**, s. 479; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 239.

¹⁶¹ Schilken, **Zivilprozessrecht**, kn. 393; Gilles, **a.g.m.**, s. 10; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 239.

¹⁶² Bu düzenlemenin yerinde olduğuna dair bkz. Hans Friedhelm Gaul, "Zur Frage nach dem Zweck des Prozesses", **AcP**, Band 168, 1968, s. 27-62, s. 51 vd.; Gaul, **Amaç**, s. 101.

Alman Federal Mahkemesi, “mutlak sürüncemede bırakma” görüşünü kabul etmektedir¹⁶³. Federal Mahkeme’ye göre geç getirilen dava malzemesinin ileri sürülmesine izin vermenin, onun ileri sürülmesinin reddinden daha uzun sürüp sürmediği incelenir; dava malzemesi zamanında getirilseydi davanın varsayımsal olarak ne kadar süreceği ise dikkate alınmaz¹⁶⁴. Öte yandan Federal Mahkeme’ye göre, dava malzemesinin zamanında sunulması ile geç sunulmasının aynı gecikmeye yol açacağı açık olarak tespit edilebiliyor ise dava malzemesi kabul edilir. Zira kanun değişikliği, teksif ilkesi aracılığıyla maddî bakımdan doğru karara ulaşma amacının daha da sınırlandırılmasını amaçlamaz¹⁶⁵.

Öğretide Federal Mahkeme’nin anılan görüşü, davanın, dava malzemesinin zamanında ileri sürülmesi durumundan bile daha hızlı bitirilmesine neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Zira yargılamanın hızlandırılması tek başına amaç değildir¹⁶⁶. Geç getirilen vakıanın reddi kuralını katı şekilde uygulamak tarafların dinlenilmesi ilkesi ve delil gösterme hakkını tehlikeye atabilir¹⁶⁷.

Sonuç olarak Alman hukukunda, 1976 yılında yapılan değişiklikle tarafların iddia ve savunma vasıtalarını sunması ile ilgili kuralların katılaştırılmış olmasından ötürü teksif ilkesinin sınırlı şekilde uygulandığı söylenebilir¹⁶⁸. Alman hukukundaki

¹⁶³ Gaul, **Amaç**, s. 102. BGH, NJW 1979 s. 1988; BGH, NJW 1983 s. 576 vd.; BGH, NJW 1983 s. 1495. Bkz. Sébastien Moret, “Aktenschluss und Novenrecht nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung”, **Zürcher Studien zum Verfahrensrecht**, Band/Nr. 177, Schulthess Juristische Medien AG, 2014, s. 77-88, kn. 593.

¹⁶⁴ BGHZ 86, 31, 34, 37 ve de BGHZ 86, 218, 223. Bkz. ZJP 97 (1984), s. 470 vd. Örnek olarak, davalı, cevap süresi içerisinde değil de duruşma esnasında tanık göstermek isterse mutlak sürüncemede bırakma esası uyarınca onun davayı uzattığına hükmedilir. Zira bu durumda delil ikamesi için ayrıca bir süre tayini gerekir. Bkz. Gaul, **Amaç**, s. 102. Aksi yönde görüş için bkz. Dieter Leipold, “Prozessförderungspflicht der Parteien und Richterliche Verantwortung”, **ZJP**, 93, Heft 3, 1980, s. 237-265, s. 237 vd.

¹⁶⁵ BVerfG NJW 1987 s. 2733, 2735 vd. bkz. Hans Friedhelm Gaul, “Rechtskraft und Verwirkung – zugleich zu Rechtfertigung der Verbindlichkeit des Richterspruchs”, **Festschrift für Wolfram Henckel zum 70. Geburtstag am 21. April 1995**, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1995, s. 235-271, s. 243 vd.; Gaul, **Amaç**, s. 102.

¹⁶⁶ Gaul, **Amaç**, s. 102.

¹⁶⁷ Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s.241.

¹⁶⁸ Schulte, **a.g.e.**, s. 92-104 ve kısaca 105; Fritz Baur, “Parteirrechte und Richterpflichten im modernen Zivilprozess – Wandlungen und Erfahrungen”, **Festschrift für Winfried Kralik zum 65. Geburtstag**, Wien, 1986, s. 75-82, s. 78; Von Stosch, **a.g.e.**, s. 94-95. Alman hukukunda teksif

bu tercihin, hukuk mahkemelerindeki iş yüküne rağmen yargılamanın makul bir sürede sonuçlanmasına hizmet ettiği ifade edilmektedir¹⁶⁹.

2. İsviçre Hukukunda Teksif İlkesi

a. Hukukî Düzenleme

Teksif ilkesi, İsviçre Medenî Usûl Kanunu'nda¹⁷⁰ açıkça zikredilmese de¹⁷¹ bu ilkenin görünümünü oluşturan düzenlemeler mevcuttur¹⁷². Dava malzemesinin mahkemeye sunulabileceği zaman dilimi, bu düzenlemelerden anlaşılır¹⁷³.

SchZPO Art. 229'a göre, esas duruşmada (*Hauptverhandlung*), dilekçelerin karşılıklı olarak gönderilmesinden sonra veya mahkemenin vakıa ve delillerin sunulma imkânı olan son duruşmadan (*der letzten Instruktionsverhandlung*) sonra ortaya çıkan veya öğrenilen (keşfedilen) ya da belirtilen sürelerden önce var olsa da makul/gerekli özen gösterilmesine rağmen ileri sürülemeyen vakıa ve deliller¹⁷⁴ gecikme olmaksızın

ilkesinin sınırlı şekilde uygulanmasını yargılamanın yoğunlaşması ilkesi olarak niteleyen görüş için bkz. Schilken, **Zivilprozessrecht**, kn. 382; Gregory Stephan Benedicter, **Die Sachverhaltsermittlung im Zivilprozess**, Diss., 2005, s. 183; Caroline Meller-Hannich, **Zivilprozessrecht**, 2. Aufl., Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2016, kn. 70, Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 241.

¹⁶⁹ Gilles, **a.g.m.**, s. 23

¹⁷⁰ Kantonal usûl kanunları yerine hazırlanan İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İsviçre Medenî Usûl Kanunu hem İsviçre'nin Federal ilk medenî usûl kanunu olması hem de teksif ilkesinin bu hukuk düzenine dönüşü bakımından özel bir öneme sahiptir. Bkz. Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486. Kanun'un yürürlüğe girmesinden önceki tartışmalara dair bkz. Thomas Sutter-Somm, "Der Vorentwurf zur Schweizerischen Zivilprozessordnung im Überblick Neuerungen und Altbewährtes", **Basler juristische Mitteilungen**, 2003, Nr. 4. s. 185-202.

¹⁷¹ Thomas Sutter-Somm, "Die neue Schweizerische Zivilprozessordnung", **Ritsumekian Law Review**, No: 29, 2012, s. 81-105, s. 89; Klingler, **a.g.e.**, s. 248, P. 664.

¹⁷² İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu'ndaki düzenlemeler haricinde İsviçre Federal Mahkemesini Düzenleyen Federal Kanun'da (Bundesgesetz über den Bundeszivilprozess) da teksif ilkesine dair düzenlemeler bulunmaktadır. Kanun'un 19. maddesine göre, taraflar iddia ve savunmalarını kural olarak bir kerede toplu olarak sunmalıdır. İddia ve savunma vasıtaları hazırlık yargılamasında deliller ibraz edilene dek tamamlanabilir. Bu aşamadan sonra kural olarak iddia ve savunma vasıtalarının ileri sürülmesi, ilgili tarafın bu vasıtaları daha önce ileri sürememesinde geçerli bir mazereti olmasına bağlıdır. Belirtmek gerekir ki bu Kanun yalnızca Federal Mahkeme'nin ilk derece mahkemesi olarak gördüğü davalarda uygulanmaktadır.

¹⁷³ Klingler, **a.g.e.**, s. 248, P. 664. Bu konuda ayrıca bkz. Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486.

¹⁷⁴ İsviçre kanun koyucusu maddenin başlığında ve ilk fıkrasında vakıa ve delil vasıtaları (*Tatsachen und Beweismittel*) ifadesini kullanmışsa da maddenin bu bölümünde iddia ve savunma

mahkemeye sunulabilir. SchZPO Art 229, I'in mefhum-u muhalifinden, vakıaların ve delillerin esas duruşma öncesine kadar serbestçe getirilebileceği anlaşılmaktadır¹⁷⁵.

b. Uygulama Alanı ve Biçimi

İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu'na göre, olağan yargılama usûlünde (*ordentliches Verfahren*) esas duruşmaya hazırlık evresi, farklı şekillerde gerçekleşebilir. Birinci ihtimal, ilk dilekçelerden sonra esas duruşmaya geçilmesidir¹⁷⁶. Bu durumda, yeni vakıa ve deliller esas duruşmanın başlangıcına kadar serbestçe getirilebilir (SchZPO Art. 229, II)¹⁷⁷. Esas duruşmanın başlangıcından anlaşılması gereken, tarafların duruşmadaki ilk beyanıdır (SchZPO Art. 228, I)¹⁷⁸. Bu kural, kanun koyucunun taraflara, davada ikinci kez beyanlarını serbestçe ileri sürme imkânı verdiği anlamına gelir¹⁷⁹. İlk taraf işleminden sonra ise yeni vakıalar yalnızca

vasıtası/dava malzemesi (*Noven*) ifadesini tercih etmiştir. Bu düzenleme, öğretide yeterince açık olmaması sebebiyle eleştirilmektedir. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 246 P. 653. Bu konuda ayrıca bkz. Alfred Bühler, **Das Novenrecht im neuen Aargauischen Zivilprozessrecht**, Zürich, Schulthess, Polygraphischer Verlag, 1986, s. 13 vd.; Susanna Regula Scharer, **Das Novenrecht im Berufungsverfahren nach zürcherischem Zivilprozessrecht**, Zürich, Juris Druck Verlag, 1984, s. 21; Stephen V. Berti, **Einführung in die Schweizerische Zivilprozessordnung**, Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2011, s. 142, P. 11, kn. 428; Schmid, **a.g.e.**, s. 57 dn. 6; Hansjörg Fehr, **Das Novenrecht Seine Ausgestaltung in der Apellation der schweizerischen Zivilprozessordnungen**, Zürich, Juris Verlag, 1949, s. 11 vd.

¹⁷⁵ Klingler, **a.g.e.**, s. 248, P. 665; Claude Schrank, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung, Sutter-Somm, Thomas/Hasenböhler, Franz/Leuenberger, Christoph**, 3. Aufl., Zürich, Schulthess Verlag, 2016, Art. 55 kn. 19; Corinne Zellweger-Gutknecht, **Vierter Teil: Prozessrecht / I.-II, BK - Berner Kommentar**, VI/1/7/2 Art. 120-126, Stämpfli Verlag AG, 2012, kn. 133.

¹⁷⁶ Isaak Meier, **Schweizerisches Zivilprozessrecht**, Basel, Schulthess Verlag, 2010, s. 338; Adrian Staehelin/Daniel Staehelin/Pascal Grolimund, **Zivilprozessrecht Unter Einbezug des Anwaltsrechts und des internationalen Zivilprozessrechts**, 2. Aufl., Schulthess Juristische Medien AG, 2013, s. 153; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 243.

¹⁷⁷ Nadine Naegeli/Sabine Mayhall, **Kurzkommentar ZPO Schweizerische Zivilprozessordnung**, Paul Oberhammer, Tanja Domej, Ulrich Haas, 2. Aufl., Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2013, Art. 229, kn. 17; Eric Pahud, **Schweizerische Zivilprozessordnung Kommentar**, Alexander Brunner, Dominik Gasser, Ivo Schwander, 2. Aufl., Zürich/St. Gallen, Dike Verlag, 2016, Art. 229, kn.19; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486; Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 666; Willisegger, **a.g.m.**, s. 255; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 244.

¹⁷⁸ Thomas Engler, **ZPO Kommentar Schweizerische Zivilprozessordnung**, 2. Aufl., Zurich, Orell Füssli Kommentar Verlag, 2015, Art. 219-242, Art. 229, s. 491, kn. 3a. Bir başka deyişle ilk taraf usûl işlemi. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 666.

¹⁷⁹ Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 17; Pahud, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 19; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486.

SchZPO Art. 229, I'deki şartları altında getirilebilir¹⁸⁰. Ancak taraflardan biri mazeretsiz olarak esas duruşmaya gelmediyse bu fıkradaki imkâna sahip olmaz¹⁸¹.

İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu'na göre, esas duruşmaya hazırlık evresinin ikinci şekli, dava dilekçesi ve cevap dilekçesinin ardından vakıa ve delillerin sunulma imkânı olan duruşmanın (*Instruktionsverhandlung*) gerçekleşmesidir¹⁸². Bu durumda söz konusu duruşma sona erene kadar vakıa ve deliller serbestçe ileri sürülebilir¹⁸³. Bir başka deyişle, esas duruşmada sadece SchZPO Art. 229, I'deki şartlar altında vakıa ve deliller ileri sürülebilir¹⁸⁴.

İsviçre hukukunda esas duruşmaya hazırlık evresinin gerçekleşebileceği üçüncü ve son durum, birinci dilekçeler, vakıa ve delillerin sunulma imkânı olan duruşma ve ikinci dilekçelerdir. Dilekçeler değişimi ikinci kez yapıldıysa SchZPO Art. 229, II gereği, yeni vakıa ve deliller esas duruşmanın başına kadar serbestçe getirilemez. Bu durumda yeni vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı SchZPO Art. 229, I'deki istisnalar dışında ikinci dilekçe değişimi ile sukût eder¹⁸⁵. Bir başka deyişle, iki dilekçe değişimi olması durumunda, iddia ve savunma vasıtalarının ileri sürülebildiği son nokta ikinci dilekçelerdir¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 666.

¹⁸¹ Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 322 dn. 317.

¹⁸² Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 338; Staehelin/Staehelin/Grolimund, **a.g.e.**, s. 154; Deren-Yıldırım, **Eventualmaxime**, s. 244. SchZPO Art. 226'da düzenlenen bu duruşma türü, hukukumuzdaki ön incelemeden farklı ve bir ölçüde tahkikata yaklaşan bir türdür. Bu duruşmanın amacı, dava konusu üzerinde tartışmak, maddî ilişkiyi aydınlatmak, delillerin toplanmasını ve daha çok esas duruşmaya hazırlık işlemlerini gerçekleştirmektir. Bu duruşmaya yargılamada her zaman ve birden fazla kere başvurmak mümkündür. Bkz. Alangoya, **Yazılı Yargılama**, s. 490 dn. 28 ve 29; Karşı, **Muhakeme**, s. 455. Türk öğretisinde bu duruşma, ön inceleme duruşması, tahkikat duruşması ve son inceleme aşaması olmak üzere farklı terimlerle ifade edilmektedir. Bkz. Alangoya, **Yazılı Yargılama**, s. 490 dn. 29; Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3039; İbrahim Ercan, "Boşanma Davalarında Geçerli Olan Yargılama İlkeleri", **SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı**, C. 4, S. 2, 2014, s. 249-269, s. 263; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 211.

¹⁸³ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 665; Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3039.

¹⁸⁴ Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 17; Pahud, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 20; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486. Zellweger-Gutknecht, **a.g.e.**, kn. 134.

¹⁸⁵ Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 17; Pahud, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 20; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486; Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 665.

¹⁸⁶ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 665.

İsviçre kanun koyucusu, esas duruşmada ileri sürülebilecek vakıaları ikiye ayırmıştır. Buna göre, dilekçelerin karşılıklı olarak gönderilmesinden sonra veya mahkemenin vakıa ve delillerin sunulma imkânı olan son duruşmadan sonra ortaya çıkan veya öğrenilen vakıa kanunda gerçek anlamda yeni vakıadır (*echte Noven*)¹⁸⁷.

Önceden mevcut olsa da makul/gerekli özen gösterilmesine rağmen ileri sürülemeyen vakıalar ise gerçek olmayan yeni vakılardır (*unechte Noven*)¹⁸⁸. Bu vakıaya dayanan taraf, gerekli özeni gösterdiği hâlde bunları elde edemediğini açıkça ispat etmek zorundadır¹⁸⁹. Makul/gerekli özenin gösterilmesinin nasıl belirleneceği hususunun açık olmaması öğretide eleştirilere neden olmuştur. SchZPO Art. 148, I'e göre, taraf bir süreyi kusuru olmaksızın veya hafif bir kusurla kaçırdığını inandırıcı biçimde gösterirse kaçırılan sürenin yeniden verilmesini isteyebilir. Bu düzenlemedeki hafif kusur ölçütünün yeni vakıa getirilmesine muvafakate kıyasen uygulanıp uygulanamayacağı konusunda belirsizlik mevcuttur¹⁹⁰.

Makul/gerekli özenin şartlarını analiz ederken değerlendirilen davranışın bir avukata veya tarafa ait olmasına göre ayırım yapılmaktadır¹⁹¹. Tarafın vakıayı mahkemeye doğru zamanda sunup sunmadığı değerlendirilirken tarafın kişisel özellikleri ve önceki yargılama tecrübesi dikkate alınmalıdır¹⁹².

¹⁸⁷ Klingler, **a.g.e.**, s. 246 P. 654; Pahud, **a.g.e.**, Art. 229 kn. 6; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 485; Schrank, **a.g.e.**, Art. 55 kn. 19; Reut, **a.g.e.**, s. 36 vd. Ayrıca bkz. Yıldırım, **Teksif**, s. 471-472; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 320 dn. 312.

¹⁸⁸ Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 485; Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 667; Reut, **a.g.e.**, s. 47 vd. Öğretide gerçek olmayan yeni vakıanın, sahte yeni vakıa olarak da ifade edilmesiyle karşılaşılmaktadır. Bkz. Walther J. Habscheid, **Schweizerisches Zivilprozess und Gerichtsorganisationsrecht**, 2.Aufl., Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 1990, kn. 739; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 277.

¹⁸⁹ Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s.320 dn. 313.

¹⁹⁰ Sylvia Frei, "Sühnverfahren, summarisches, einfaches und ordentliches Verfahren nach der neuen Schweizerischen Zivilprozessordnung", **Karl Spühler, Die neue Zivilprozessordnung**, Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2003, s. 66; H. Yavuz Alangoya, "İsviçre'de Yeni Federal Medenî Usûl Kanunu'na Doğru", **Prof. Dr. Özel Seliçi'ye Armağan**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 83-102, s. 97.

¹⁹¹ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 668.

¹⁹² Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 668.

Eğer taraf bir avukat ile temsil ediliyorsa makul özen gösterip göstermediği değerlendirilirken subjektif ölçütlerin uygulanması yerinde olmaz¹⁹³. Zira avukat, tarafın vekaletini alarak mesleki özen yükümlülüğünü yerine getireceğine dair bir söz vermiştir¹⁹⁴. Bu nedenle makul özen yükümlülüğünün karşılanıp karşılanmadığı değerlendirilirken objektif bir ölçüt kullanılmalıdır¹⁹⁵. Vakıanın geç sunulması, somut olayda avukatın objektif mesleki özen yükümlülüğüne uymayan bir davranışından kaynaklanıyorsa hükümde belirtilen şart gerçekleşmiş olmaz¹⁹⁶.

Esas duruşmada ileri sürülebilecek gerçek ve gerçek olmayan vakıa ayrımı yapılırken söz konusu vakıaların doğumunun objektif anının esas alınmaması öğretide eleştirilmiştir. Söz konusu vakıaların belirlenmesinde daha çok öznel durumlar etkilidir¹⁹⁷.

Hem gerçek hem gerçek olmayan yeni vakıalar, bu vakıalara dayanan tarafından ancak gecikme olmaksızın ileri sürülmesi şartıyla yargılamaya dâhil edilebilir¹⁹⁸. Kural olarak vakıa ve delillerin gecikmeksizin sunulmasından anlaşılması gereken, vakıaların ortaya çıkmasından sonra ilgili vakıalar hakkında bilgi edinmek, bu vakıaları düşünmek ve gözden geçirmek için harcanacak birkaç günden sonra

¹⁹³ Belirtmek gerekir ki, taraf hem kendi hem de avukatın kusurundan sorumludur. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 668.

¹⁹⁴ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 668.

¹⁹⁵ Klingler, **a.g.e.**, s. 249, P. 668.

¹⁹⁶ Eğer avukatın bir çalışanın özensiz bir davranışı söz konusu ise ve bu çalışanın seçimi, eğitimi ve denetimi özenli bir şekilde gerçekleştirilmişse avukatın çalışanın davranışı ne avukata ne de tarafa atfedilebilir. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 157, s. 250 P. 668-669.

¹⁹⁷ Dominik Milani, "Die Handhabung der Eventualmaxime im vereinfachten Verfahren unter besonderer Berücksichtigung von Art. 229 Abs. 2 ZPO", **Jusletter**, 16 Mai 2011, s. 1-13, s. 1 ve 4, bkz, <http://www.schmidlaw.ch/assets/Jusletter9256de.pdf>; Pahud, Art. 229, kn. 10; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 485; Reut, **a.g.e.**, s. 36. Dava malzemesini kısıtlayıcı ifadelerin yeterince açık olmadığı ve kantondan kantona farklı yorumlar ortaya çıkabileceği yönünde de eleştiriler bulunmaktadır. Bu yönde bkz. Frei, **a.g.e.**, s. 66; Alangoya, **İsviçre**, s. 97. Ayrıca bkz. Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 8.

¹⁹⁸ Engler, **a.g.e.**, Art. 229, s. 492, kn. 4.

sunulmasıdır¹⁹⁹. Genellikle vakıa ve delillerin en geç on gün içerisinde sunulması durumunda gecikilmediği kabul edilmektedir²⁰⁰.

İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu'nda vakıaların en son hangi usûl kesitine kadar ileri sürülebileceği açıkça düzenlenmemiştir. Öğretide ise SchZPO Art. 229, I'deki şartlara sahip olan vakıa ve delillerin sözlü yargılamanın sonuna kadar getirilebileceği ifade edilmektedir²⁰¹. Bununla birlikte tarafların yeni vakıa göstermelerine ilişkin taleplerinin mahkeme tarafından kabul edilmesinden sonra, hukukî dinlenilme hakkının bir gereği olarak karşı tarafa yargılamaya kabul edilmiş yeni vakıalar hakkında açıklamada bulunma imkânı verilmelidir²⁰².

İsviçre hukukunda yer alan düzenlemeler incelendiğinde özellikle sonradan ileri sürülen vakıaların dikkate alınmasında (SchZPO Art. 229, I), çok güçlü bir şekilcilikten kaçınıldığı ve yumuşatılmış bir teksif ilkesinin tercih edildiği söylenebilir²⁰³.

II. TEKSİF İLKESİNİN MEDENÎ USÛL HUKUKUNA HÂKİM OLAN DİĞER İLKELER İLE İLİŞKİSİ

A. Teksif İlkesinin Taraflarca Getirilme İlkesiyle İlişkisi

Taraflarca getirilme ilkesi (*Verhandlungsmaxime, Beibringungsmaxime*)²⁰⁴, iddia ve savunmanın dayanağını oluşturan vakıaların ve delillerin davanın taraflarınca mahkemeye sunulması anlamına gelir (HMK m. 25)²⁰⁵.

¹⁹⁹ Engler, **a.g.e.**, Art. 229, s. 492, kn. 4.

²⁰⁰ Engler, **a.g.e.**, Art. 229, s. 492, kn. 4.

²⁰¹ Michael Widmer, **Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO)**, SHK-Stämpfli Handkommentar, Stämpfli Verlag AG, Art. 229, kn. 16.

²⁰² Laurent Killias, **Schweizerische Zivilprozessordnung, Band I-III BK - Berner Kommentar**, Stämpfli Verlag AG, 2012, Art. 229, kn. 21.

²⁰³ Staehelin/Staehelin/Grolimund, **a.g.e.**, s. 157-158; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486; Willisegger, **a.g.m.**, s. 255. İsviçre hukukundaki düzenlemelerin Alman hukuku ile karşılaştırılması için bkz. Moret, **a.g.m.**, kn. 616-617.

²⁰⁴ Reto Fasciati, **Verhandlungs- und Untersuchungsmaxime im Basellandschaftlichen Zivilprozess**, Diss., Basel, 1979, s. 10 vd.; Schmid, **a.g.e.**, s. 23 dn. 43; Klingler, **a.g.e.**, s. 97.

²⁰⁵ Schmid, **a.g.e.**, s. 21; Hans Gyan, **Verhandlungsmaxime und Oficialmaxime im Bündnerischen Zivilprozess**, Diss, Wintertuhr, Verlag P. G. Keller, 1966, s. 4; Taraflarca

Taraflarca getirilme ilkesi, taraflara dava malzemesini getirme; teksif ilkesi ise bu malzemeyi belirli bir usûl kesitine kadar sunma sorumluluğu yükler²⁰⁶. Teksif ilkesi, tarafların dava malzemesini mahkemeye sunmasını engellemez²⁰⁷. Aksine bu malzemenin ne zamana kadar mahkemeye sunulabileceğini düzenler²⁰⁸. Bu nedenle teksif ilkesi, taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı yargılamalarda etkisini gösterir²⁰⁹. Dolayısıyla bu iki ilke birlikte uygulanır²¹⁰. Bu bağlamda, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ve istisnaları da taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda işlerlik kazanır²¹¹.

getirilme ilkesine göre, taraflar vakıaları mahkemeye getirirler, ispat faaliyeti gerçekleştirirler; mahkeme de hukuku re'sen uygular. Bkz. Guldener, **a.g.e.**, s. 159; Martin Sarbach, "Gedanken zur Verhandlungsmaxime", **Zeitschrift des bernischen Juristenvereins**, 2000, s. 685-724, s. 686; Üstündağ, **Yasak**, s. 1-2; Alangoya, **İlkeler**, s. 48 vd; Tanrıver, **Usûl**, s. 368; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 796; Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3033; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 158; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 40; Karşı, **Muhakeme**, s. 234; Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 82; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 274; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 104; Volkan Özçelik, **Türk Medenî Usûl Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 61. Bu ilke öğretide taraflarca hazırlama ilkesi olarak da ifade edilmiştir. Bkz. Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 713 vd. Alman hukukunda taraflarca getirilme ilkesi için bkz. Ekkerhard Becker-Eberhard, "Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları", Çev.: M. Kâmil Yıldırım, **İlkeler Işığı Altında Medenî Yargılama Hukuku**, Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 16-38, s. 16 vd.

²⁰⁶ Schmid, **a.g.e.**, s. 22. Öğretideki bir görüş teksif ilkesini taraflarca hazırlama ilkesinin bir alt ilkesi olarak değerlendirmektedir. Bkz. Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 717. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Teksif ilkesi taraflara getirilme ilkesine dayansa da bağımsız bir usûl hukuku ilkesidir.

²⁰⁷ Schmid, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰⁸ Schmid, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰⁹ Staehelin, **a.g.e.**, s.74; Klingler, **a.g.e.**, s. 247, P. 655; Milani, **a.g.m.**, s. 4 vd., s. 7 vd; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486. Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu yargılamalarda teksif ilkesinin uygulanmayacağına dair bkz. Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 19; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486; Alfred Bühler/Andreas Edelmann/Albert Killer, **Kommentar zur Aargauischen Zivilprozessordnung**, 2. Aufl., Aarau, Sauerländer Verlag, 1998, P. 75, kn. 52. Aksi görüş için bkz. Jürgen Brönnmann, "Gedanken zur Untersuchungsmaxime", **ZBJV** 126/1990, Heft 7/8, s. 329 vd., s. 372; Klingler, **a.g.e.**, s.99; Tanrıver, **Usûl**, s. 369; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 107-108; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 159.

²¹⁰ Schmid, **a.g.e.**, s. 22. Teksif ilkesinin taraflarca getirilme ilkesinin ihlâli olduğu şeklindeki aksi görüş için bkz. Hans Sträuli/Willy Hauser, **Gesetze über die zürcherische Rechtspflege**, Zurich, Schulthess Verlag, 1939, s. 179.

²¹¹ Tanrıver, **Usûl**, s. 369.

Öğretideki bir görüşe göre, vakıaların ve delillerin ileri sürülebileceği zamana dair sınırlamalar taraflarca getirilme ilkesinin sonuçlarından biridir. Bu görüşe göre, vakıaların ve delillerin yargılamaya getirilmesi tarafların ödevi olduğundan davayı geciktirme sonucu doğuracak vakıalar ve deliller dikkate alınmaz (HMK m. 141, 145)²¹².

Kanaatimizce taraflarca getirilme ilkesi, teksif ilkesinin uygulanabilmesi için gerekli olan temeli teşkil eder. Yoksa bu ilke dava malzemesinin ne zamana kadar getirilebileceğini düzenlemez. Taraflarca getirilme ilkesi, re'sen araştırma ilkesinin karşıt ilkesidir ve hâkimin dava malzemesi toplanması konusunda pasif bir role sahip olduğu ve araştırma yapmayacağı anlamına gelir. Bu nedenle teksif ilkesi, taraflarca getirilme ilkesinin bir sonucu olmayıp dava malzemesinin hangi usûl kesitine kadar getirilebileceğini düzenleyen bağımsız bir ilkedir.

B. Teksif İlkesinin Hukukî Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi

Hukukî dinlenilme hakkı, davanın taraflarının, müdâhillerin ve yargılamanın diğer ilgililerinin, yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olmalarını, açıklama ve ispat haklarını, mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içerir (HMK m. 31)²¹³.

Hukukî dinlenilme hakkının unsurlarından olan açıklama hakkı sınırsız bir “içini dökme” hakkı değildir²¹⁴. Bu hakka hakkın özünü zedelemeyen, yargılamanın sağlıklı cereyan etmesine yönelik sınırlamalar getirilebilir²¹⁵. Açıklama hakkının bir sınırının olmaması, karşı tarafın hakkının korunmamasına ve yargılamanın

²¹² Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 48.

²¹³ Hukukî dinlenilme hakkının hem AY m. 36’da hem de İHAS m. 6’da düzenlenen adil yargılanma hakkının bir unsurunu teşkil ettiği yönünde bkz. Hakan Pekcanıtez, “Hukukî Dinlenilme Hakkı”, **Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2000, s. 753-791, s. 754; Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 56; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 117-118; Erdönmez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 862 vd.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 10 vd.; Taş Korkmaz, **Süreler**, s. 429-430.

²¹⁴ Aksi kabulün dürüstlük kuralına aykırı sonuçlar meydana getireceği hakkında bkz. Pekcanıtez, **Hukukî Dinlenilme**, s. 776; Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76; Erdönmez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 877.

²¹⁵ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76; Erdönmez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 877.

sürüncemede bırakılmasına neden olur²¹⁶. Bu noktada teksif ilkesi ile hukukî dinlenilme hakkının ilişkisi ortaya çıkar. Teksif ilkesi hukukî dinlenilme hakkının sınırlarını belirler²¹⁷. Bu anlamda vakıalar bakımından teksif ilkesinin sonucunu oluşturan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı, hukukî dinlenilme hakkını sınırlar.

Teksif ilkesinin kabul edilmesi, hak arama özgürlüğüne ve hukukî dinlenilme hakkına aykırı değildir. Çünkü söz konusu haklar sınırlanabilecek niteliktedir²¹⁸. Ayrıca her hak hakkın amacına uygun, karşı tarafa ve kamuya zarar vermeksizin kullanılmalıdır²¹⁹. Burada önemli olan, teksif ilkesinin doğru karar verilmesine engel olmaması ve hukukî dinlenilme hakkına aykırı olacak şekilde katı düzenlenmemesidir²²⁰. Teksif ilkesi katı şekilde düzenlenerek belirli bir aşamadan sonra yeni vakıa ve delil getirilmesine hiç izin verilmezse tarafın hukukî dinlenilme hakkı kapsamında açıklama ve ispat hakkı orantısız şekilde sınırlandırılmış olur²²¹. Bu duruma engel olmak için kanun koyucu hem yeni vakıaların hem de yeni delillerin istisnai durumlarda (HMK m. 141, m. 145) yargılama sırasında ileri sürülmesine imkân tanır²²². Keza cevap dilekçesi vermek için ek süre (HMK m. 127) ve eski hâle getirme (HMK m. 95-101) düzenlemeleri de teksif ilkesini yumuşatır²²³. Bu şekilde bir yandan teksif ilkesiyle davaların gereksiz yere uzaması önlenerek makul sürede

²¹⁶ Pekcanitez, **Hukukî Dinlenilme**, s. 769; Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 109; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 877.

²¹⁷ Hukukî dinlenilme hakkının sınırlarının belirlenmesinde usûl ekonomisinin de etkili olduğu yönünde bkz. Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76; Sezin Aktepe Artık, **Medenî Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 255.

²¹⁸ Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76.

²¹⁹ Pekcanitez, **Hukukî Dinlenilme**, s. 768; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 810. Ayrıca bkz. Hakan Pekcanitez, “Medenî Yargıda Adil Yargılanma”, **İzBD**, 1997/2, s. 35-55, s. 43.

²²⁰ Hukukî dinlenilme hakkı, bir yargısal temel hak olarak hem kanun koyucuyu hem de hâkimi bağlar. Bkz. Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76-77.

²²¹ Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76-77; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 109-110; Aktepe Artık, **a.g.e.**, s. 255.

²²² Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76-77; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 110; Ulukapı/Yardımcı, **a.g.m.**, s. 483.

²²³ Bu konulara dair detaylı bilgi için bkz. aşağı. ikinci bölüm I, B, 2, b ve c.

yargılanma hakkı gerçekleştirilmeye çalışılırken, diğer yandan teksif ilkesini yumuşatan düzenlemelerle de hukukî dinlenilme hakkı korunur²²⁴.

Yargılama yaparken hâkimin teksif ilkesi, dürüstlük kuralı ve hukukî dinlenilme hakkı arasındaki dengeyi hassas şekilde gözetmesi gerekir. Aksi hâlde hâkim tarafların davayı uzatma çabalarına veya kötüniyetli davranışlarına olanak sağlamış olabilir²²⁵. Örneğin, taraflardan birinin daha önce ileri sürülmesi mümkün olan vakıa ve taleplerini kanunda belirtilen sürede ileri sürmeyip sonradan yargılamaya dâhil etmek istemesine izin verilmemesi, hukukî dinlenilme hakkına aykırı olmaz. Zira karşı tarafın da hakkını korumak ve yargılamayı sürüncemede bırakmamak, hukukî dinlenilme hakkıyla bağlantılı olarak etkin hukukî korunmanın bir gereğidir²²⁶. Öte yandan hâkimin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi kapsamında olmayan bir hususun ileri sürülmesini yasak olarak değerlendirmesi, açıklama hakkının sınırlandırılması bakımından hukukî dinlenilme hakkıyla bağdaşmaz²²⁷.

Öğretideki bir görüşe göre, tarafların vakıaları zamanında ileri sürememesi haklı bir sebepten, yargılama kurallarının açık engellemesinden veya hâkimin bir davranışından kaynaklanıyorsa hâkimin tarafa ilgili vakıaları ileri sürmesi için izin vermesi gerekir²²⁸. Aksi hâlde katı şekil kurallarına bağlı kalarak çabuk karar vermek için tarafların sonradan ileri sürmek zorunda kaldıkları vakıaları görmezden gelinir, bu da hukukî dinlenilme hakkına uygun olmaz²²⁹.

Kanaatimizce bu durumda tarafın eski hâle getirme yolundan faydalanması mümkün olmalıdır. Çünkü tarafın vakıaları hâkimin davranışı nedeniyle ileri

²²⁴ Aktepe Artık, **a.g.e.**, s. 255.

²²⁵ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 78.

²²⁶ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 115.

²²⁷ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 114. Bu durumun silahların eşitliği ilkesine de aykırı olduğu yönünde bkz. Emel Hanağası, **Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, s. 378.

²²⁸ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s.115.

²²⁹ Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s.115-116.

sürememesi, elinde olmayan bir sebep nedeniyle (HMK m. 95, I) ileri süremediği anlamına gelir²³⁰.

C. Teksif İlkesinin Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi ile İlişkisi

Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin kapsamına, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddî veya hukukî açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırması; soru sorması ve delil gösterilmesini istemesi dâhildir (HMK m. 31)²³¹.

Öğretide teksif ilkesi ile hâkimin davayı aydınlatma ödevi arasındaki ilişki hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, hâkimin davayı aydınlatma ödevi ile teksif ilkesi çatışır²³². Şöyle ki teksif ilkesi, hâkimin davayı aydınlatma ödevini yerine getirmesinin önünde hukukî bir engel oluşturmaktadır²³³. Hâkime dilekçelerde belirtilen vakıalar dışındaki vakıalar için soru sorma, araştırma imkânı getirilmesi hâlinde, teksif ilkesi de bertaraf edilmiş olur²³⁴.

Diğer bir görüşe göre, hâkimin davayı aydınlatma ödevi kapsamında yer alan soru sorma hakkı teksif ilkesini yumuşatır²³⁵.

²³⁰ Bu konuda bkz. aşağıda ikinci bölüm I, B, 2, c ve I, C, 3.

²³¹ Bu düzenlemede her ne kadar ‘yaptırabilir, sorabilir, isteyebilir’ şeklinde ifadeler olsa da bu durumun hâkimin davayı aydınlatması için bir ödev olduğunu kabul etmek gerekir. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 139. Yargıtay’ın görüşü de bu yöndedir. “[...] 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun ‘hakimin davayı aydınlatma ödevi’ başlıklı 31/1. Maddesinde ‘Hakim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddî veya hukukî açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir; delil gösterilmesini isteyebilir.’ şeklinde düzenlenmiş ve bunun hakim bir ödevi olduğunu açıkça vurgulamıştır. Davanın ileri sürülüş biçimine göre, davacıların talepleri maddî ve hukukî açıdan belirsiz ve çelişkili olup uyuşmazlığın aydınlatılması için zorunlu olarak davacılarından açıklama istenmelidir. [...]” 23. HD, 27.02.2012, E. 2012/638, K. 2012/1424, bkz. **Lexpera** ve Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 819.

²³² Alain Grieder, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, Thomas Sutter-Somm/Franz Hasenböhler/Christoph Leuenberger, 3. Aufl., Zürich, Schulthess Verlag, 2016, Art. 56 kn. 36 vd.

²³³ Karaaslan, **a.g.e.**, s. 213-214.

²³⁴ Marc Philipp Stern, **Prozessökonomie und Prozessbeschleunigung als Ziele der zürcherischen Zivilrechtspflegesetze**, Diss., Zurich, 1989, s. 31; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 275.

²³⁵ Akkaya, **İstinaf**, s. 185.

Nihayet bir başka görüşe göre, teksif ilkesi ile hâkimin davayı aydınlatma ödevi aynı yargılamada geçerli olabilir²³⁶. Hâkim, teksif ilkesinin geçerli olduğu yargılamada, yargılamanın başlangıcında vakıaların getirilmesi bakımından önem teşkil eden hususlara işaret etmekle yükümlüdür²³⁷.

Kanaatimizce teksif ilkesi hâkimin davayı aydınlatma ödevi ile bir arada uygulanır. Zira hâkim, tarafların teksif ilkesine uygun olarak getirdikleri vakılarda bir belirsizlik veyahut çelişki olması durumunda bu hususları aydınlatmakla yükümlüdür. Bununla birlikte hâkimin iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında kalan bir vakıa hakkında açıklama yaptırması, soru sorması aydınlatma ödevinin kapsamını aşar²³⁸. Dolayısıyla hâkimin aydınlatma ödevinin sınırını, tarafların mahkemeye sundukları vakıalar ve deliller şeklinde belirlemek mümkündür²³⁹. Tarafın hiç sunmadığı vakıaların hâkim tarafından dosyaya getirilmesi taraflarca getirilme ilkesine de aykırıdır²⁴⁰. Bu durum aynı zamanda hâkimin

²³⁶ Schmid, **a.g.e.**, s. 27.

²³⁷ Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3038.

²³⁸ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 51; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 129-130; Erdal Tercan, “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi”, **MİHDER**, C. 7, S. 18, İstanbul 2011, s. 29; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 231.

²³⁹ Kuru, **El Kitabı** C. I, s. 454; Alangoya, **İlkeler**, s. 148-149; Üstündağ, **Yargılama**, s. 249; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1138; Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, **Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı**, 25. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 281; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, a.g.e., s. 164; Murat Yavaş, “Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medenî Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü”, **Prof. Dr. H. Yavuz Alangoya İçin Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 283-335. s. 308; Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 730; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 821; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 231. HUMK m. 37, III’te düzenlenen “*Hâkim... iki tarafın iddiaları hududu dâhilinde olmak üzere...*” ifadesi HMK m. 31’de yer alması da aydınlatma ödevinin kapsamı tarafların ileri sürdüğü dava malzemeleridir. Bkz. Cemil Simil, “Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 1351-1376, s. 1359-1360; İsviçre hukukunda teksif ilkesinin maddi anlamda sevk yetkisini sınırladığına dair bkz. Andreas Lienhard, **Die materielle Prozessleitung der Schweizerischen Zivilprozessordnung**, Dike Verlag AG, 2013, kn. 297 vd.

²⁴⁰ Schilken, **Zivilprozessrecht**, P. 8 kn. 355; Alangoya, **İlkeler**, s. 148-149; Üstündağ, **Yargılama**, s. 249; Simil, **a.g.m.**, s. 1361; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 823; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 131. Örnek olarak, hâkim davalıya def’i haklarını, takas, dönme, fesih hakkı gibi yenilik doğuran hakları hatırlatamaz. Bkz. Simil, **a.g.m.**, s. 1370; Alangoya, **İlkeler**, s. 158. Bununla birlikte tarafların yenilik doğuran haklarını kullanılıp kullanılmadığına ya da bir def’inin ileri sürülüp sürülmediğine dair bir belirsizlik varsa hâkim bu beyanların ne anlama geldiğini taraflara sorarak onların gerçek

tarafından birisine yol göstermesi, yardımcı olması niteliği taşıyacağından hâkimin reddi sebebi teşkil eder (HMK m. 36, I, a)²⁴¹. Tarafların dilekçeler teatisinde ileri sürmediği vakıalar ancak karşı tarafın açık muvafakati veya ıslahla yargılamaya dâhil edilebilir²⁴².

Ayrıca hâkimin davayı aydınlatma ödevinin teksif ilkesini yumuşattığını söylemek de mümkün değildir. Zira yukarıda belirttiğimiz üzere hâkimin davayı aydınlatma ödevi, dosyaya sunulmuş olan vakıalarla sınırlıdır. Bu nedenle hâkimin davayı aydınlatma ödevi, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşmanın bir yolu olarak kullanılamaz. Bu husus HMK m. 141'e açıkça aykırı olur. Ayrıca hâkimin bu faaliyeti ret sebebi oluşturur (HMK m. 36, I).

D. Teksif İlkesinin Usûl Ekonomisi İlkesi ile İlişkisi

Usûl ekonomisi ilkesi, hukukun en az giderle makul süre içerisinde ve mümkün olduğunca az emek harcanarak yerine getirilmesine hizmet eder (AY m. 141; HMK m. 30)²⁴³.

iradesini bulmaya çalışmalıdır. Davacının talep ettiği alacağın zamanaşımına uğradığını fark eden hâkim, davalıya bunu hatırlatamaz. Zira maddî hukuka göre zamanaşımının hâkim tarafından dikkate alınabilmesi için borçlunun ileri sürmüş olması gerekir (TBK m. 161). Fakat örneğin cevap dilekçesinde “*bu kadar uzun süre geçtikten sonra bu paranın benden istenmemesi gerekir*” biçiminde beyanda bulunan davalının bu beyanının ne anlama geldiğini hâkim açıklamalıdır. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 57.

²⁴¹ Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 823; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 60; Simil, **a.g.m.**, s. 1370. Aksi kabul, hâkime tarafların hukukî danışmanı olmak gibi bir görev yükler ki bu aydınlatma ödevine aykırıdır. Taraflara hukukî danışmanlık verme görevini avukat yerine getirir. Bkz. Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 833; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 57; Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 730; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 212; Simil, **a.g.m.**, s. 1369.

²⁴² Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1138; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 212.

²⁴³ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 585; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 341; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 161; Karlı, **Muhakeme**, s. 271; Tanrıver, **Usûl**, s. 392; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 886; Ejder Yılmaz, “Usûl Ekonomisi”, **AÜHFD**, S. 1, C. LVII, 2008, **Prof. Dr. Necip Bilge’ye Armağan**, s. 243-274, s. 250; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 4 kn. 28; Rüzgaresen, **a.g.e.**, s. 40-43. Usûl ekonomisi hakkında ayrıca bkz. Peter Hütten, **Die Prozessökonomie als rechtserheblicher Entscheidungsgesichtspunkt**, Diss., Würzburg, 1975, s. 3 vd. Eicke Schmidt, **Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie**, Tübingen, Athenäum Verlag, 1973 s. 39 vd. Davaların makul süre içerisinde sonuçlandırılmasında bireylerin dışında toplumu da yararı olduğu yönünde bkz. Ali Yeşilirmak, **Türkiye’de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan**

Teksif ilkesi uyarınca, Kanun'da öngörülen usûl kesitinden sonra vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût ettiğinden bu ilke davanın gereksiz yere ve kötüniyetle uzatılmasını engelleyerek yargılamanın makul süre içerisinde sona ermesine katkıda bulunur. Bu nedenle teksif ilkesinin usûl ekonomisine hizmet ettiği ifade edilmektedir²⁴⁴.

Öğretideki bir görüşe göre, teksif ilkesi, sadece tarafları değil, aynı zamanda hâkimi de kanunda belirtilen sürelerle uymaya zorlar²⁴⁵. Teksif ilkesi bu özelliği ile de yargılamanın hızlanmasını sağlayarak usûl ekonomisi ilkesine hizmet eder²⁴⁶.

Kanaatimizce teksif ilkesi yalnızca taraflar için öngörülmüş bir ilke olup hâkime dava malzemesinin hangi usûl kesitine kadar getirilebileceğine dair bir ödev yüklemeyiz. Bu nedenle teksif ilkesi, yalnızca taraflar bakımından zorlayıcı olan sürelerle usûl ekonomisinin gerçekleşmesine katkıda bulunur.

Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 2; **Aktepe Artık**, a.g.e., s. 250.

²⁴⁴ Tanrıver, **Usûl**, s. 375-376; Özeken, **Hukukî Dinlenilme**, s. 76; Aktepe Artık, **a.g.e.**, s. 254; Rüzgaresen, **a.g.e.**, s. 114. Teksif ilkesinin, tarafların süre sınırlaması nedeniyle ilgili ilgisiz bütün dava malzemesini mahkemeye sunmaları nedeniyle usûl ekonomisine hizmet etmeyeceği yönünde bkz. Walter H. Rechberger, “Avusturya Medenî Yargılama Hukuku’nda Yargılamanın Hızlandırılması”, Çev.: M. Kâmil Yıldırım, **İlkeler Işığı Altında Medenî Yargılama Hukuku**, Der: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 1-16, s. 1 vd, s. 12-13; Vollkommer, **a.g.m.**, s. 112.

²⁴⁵ Rüzgaresen, **a.g.e.**, s. 113.

²⁴⁶ Rüzgaresen, **a.g.e.**, s. 113.

İKİNCİ BÖLÜM

VAKIALARIN İLK DERECE YARGILAMASINDA İLERİ SÜRÜLMESİ

I. GENEL KURAL: VAKIALARIN DİLEKÇELER TEATİSİ AŞAMASINDA İLERİ SÜRÜLMESİ

A. Dava Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi

1. Genel Olarak

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, hukukumuzda beş aşamalı bir yargılama oluşmuştur. Söz konusu usûl kesitleri dilekçeler teatisi, ön inceleme, tahkikat, sözlü yargılama ve hükümdür. Hukukumuzda dava malzemesi kural olarak dilekçeler teatisi aşamasında toplanır¹. Tarafların iddia ve savunmalarına dayanak teşkil eden vakıaların, henüz yargılamanın başlangıcında işin esasına girilmeden toplanması; tarafların çeşitli yaptırımlarla buna zorlanması teksif ilkesi sayesinde mümkün olur². Buna göre taraflar iddia ve savunmalarını dilekçeler teatisi aşamasında serbestçe ileri sürebilir (HMK m. 141).

Davacı iddiasının dayanağını oluşturan bütün vakıaların sıra numarasıyla açık özetlerini dava dilekçesinde bildirmelidir (HMK m. 119, I, e)³. Bu düzenleme uyarınca dava dilekçesinde bütün vakıaların açık özetlerinin gösterilmesi teksif ilkesinin bir gereğidir⁴. Davacının iddiasını dayandırdığı vakıaları birer sıra numarası altında anlatması hem olayın daha iyi açıklanabilmesi hem de davalının buna cevap vermesi

¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 234.

² Üstündağ, **Yasak**, s. 234.

³ Dava dilekçesinin unsurlarının düzenlendiği HMK m. 119 ile ZPO § 130, her ne kadar benzerlik taşısa da Alman hukukundaki dilekçeler, sözlü yargılamaya hazırlık anlamında olup hâkim kararını verirken yalnızca sözlü yargılamada esas olan hususları dikkate alabilir. Bu nedenle iki hükmün iki hukuk sisteminde taşıdığı önem birbirinden farklıdır. Bkz. Özkaya-Ferendeci, **Sözlülük**, s. 56-57.

⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 52; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 328; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272.

ve özellikle cevap verdikten sonra hangi hususların uyumsuzluk konusu olduğunun tespiti bakımından önem arz eder⁵.

Davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların dava dilekçesine ne derece aksettirilmesi gerektiği tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların tamamının dava dilekçesinde yer alması zorunludur⁶. Zira hukukumuzda teksif ilkesi ve yazılılık ilkesi ile iddianın genişletilmesi yasağı geçerlidir⁷. Ancak en basiretli davacı ve davalı dahi dava malzemesini davanın henüz başında bir bütün olarak toplamakta bir zorlukla karşılaşabilir⁸. Bu nedenle iddia ve savunma sebeplerini doğrulayan ve açıklayan vakıaların sonradan ileri sürülmesine bir dereceye kadar izin verilmesi gerekir⁹.

Diğer bir görüşe göre, davacı dava dilekçesinde bütün vakıaları tek tek özetleyemeyeceğinden hayat olayının (*Lebenssachverhalt*) özetini bildirmelidir¹⁰. Dolayısıyla iddianın dayanağını oluşturan tüm vakıaların dilekçede bulunması gerekmez. Ancak özetin açık olabilmesi için davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların, diğer vakılardan ayırt edilecek şeklide dava dilekçesinde belirtilmiş olması gerekir¹¹. Talep sonucunun dayandığı vakıaların mahiyetini değiştirmeyen

⁵ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1136.

⁶ Üstündağ, **Yasak**, s.40; Saim Üstündağ, “Die Sammlung des Prozesstoffes im türkischen Zivilprozessrecht und die damit verbundenen Probleme”, **Festschrift für Hans F. Gaul zum 70. Geburtstag**, Bielefeld 1997, s. 751-757, s. 751 vd.; Yıldırım, **Teksif**, s. 480. Dava konusu hayat olayının birden fazla hukukî sebep ile gerekçelendirilebilir olması hâlinde davacının sunduğu vakılardaki eksiklik, hâkimin hukuku uygulama görevini sınırlar. Bu nedenle davacının iddiasının dayanağını teşkil eden vakıaların tamamının yargılamaya getirilmesi hem usûl ekonomisi ilkesine hem de adaletin sağlanması amacına uygun olur. Bkz. Nedim Meriç, **Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2011, s. 108-109.

⁷ Üstündağ, **Yasak**, s. 40; Üstündağ, **Prozesstoff**, s. 751 vd.; Yıldırım, **Teksif**, s. 480.

⁸ Üstündağ, **Yasak**, s. 115; Üstündağ, **Yargılama**, s. 530.

⁹ Üstündağ, **Yasak**, s. 106, 110, 114. Bu konuda ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm 3, B, 1.

¹⁰ H. Yavuz Alangoya, “Dava Temeli, Hâkimin Dava Malzemesinin Toplanması ve Bu Konudaki Gelişmeler Hakkında”, **Kazancı Hukuk Dergisi**, S. 9, Mayıs 2015, s. 83-121, **Yavuz Alangoya Makaleler**, Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 283-332, s. 284. Tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaların tümünün getirilmesinin isabetli olmayacağı yönünde bkz. Mert Namlı, **Medenî Usûl Hukuku’nun Yasama Üstü Kaynakları Çerçevesinde Fransız ve Türk Hukuku’nda Çelişmeli Yargılama İlkesi**, İstanbul, TÜSİAD Yayınevi, 2010, s. 128-129.

¹¹ Alangoya, **Dava Temeli**, s. 285; Alangoya, **İlkeler**, s. 106; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 19. Tarafın talebini dayandırdığı hukukî sebebin aradığı koşul vakıalara karşılık gelen somut vakıalara

tamamlayıcı ve açıklayıcı vakıalar ise sonradan ileri sürülebilir¹². Vakıaların tüm ayrıntılarıyla ve eksiksiz olarak ileri sürülmesi hem davacı bakımından zorluk teşkil eder hem de mahkemeyi yargılama sırasında gerekli olmayan ayrıntılarla uğraştırır¹³. Görüldüğü üzere, iki görüş farklı gibi görünse de aynı sonuca ulaşmaktadır.

Kanaatimizce HMK m. 119, I, e'deki "*davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarasıyla açık özetleri*" ifadesi yol göstericidir¹⁴. Bu doğrultuda davacı, iddiasının dayanağını oluşturan bütün vakıaları ileri sürmek zorunda değildir, yalnızca bu vakıaların temelini oluşturan vakıaları sunmalıdır. Aksi kabul, hem dosyanın hacminin gereksiz dava malzemeleriyle artmasına hem de zaman ve emek kaybına yol açar.

2. Dava Dilekçesinde Hiç Vakıa İleri Sürülmemesi Durumu

Davacılar kimi zaman dava dilekçesinde hiç vakıa ileri sürmeyebilirler. Bu hâlde davacının iddia yükünü¹⁵ yerine getirmemiş olduğundan bahsedilir¹⁶. İddia yükünün yerine getirilmemesi halinde, mahkemenin yapması gereken işlem açıkça düzenlenmemiştir. Öğretide bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Bir görüşe göre, davada ileri sürülen talep hakkında hüküm kurulabilmesi için dava açılabilir bir talep olduğuna dair bir hukuk kuralının mevcut olması gerekir¹⁷.

yer verilmesi gerekli ve yeterlidir. Örneğin, haksız fiile dayanan bir tazminat talebinde, hukuka aykırı ve kusurlu fiil, zarar ve illiyet bağı temel koşul vakıalar olup davacı davanın başında bu temel vakıalara denk gelecek somut vakıalarını açık biçimde (zaman, mekân, kişi vs.) mahkemeye sunmalıdır. Bkz. Muhammet Özekes, **Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, C. II, 15. Bs., İstanbul, 2017, s. 1495-1496.

¹² Alangoya, **İlkeler**, s. 109; Alangoya, **Dava Temeli**, s. 288; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1496; Yılmaz, **Islah**, s. 157; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 20 Bu konuda ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm III, B, 1.

¹³ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 20; Yılmaz, **Islah**, s. 157.

¹⁴ Üstündağ, **Yargılama**, s. 530; Yılmaz, **Islah**, s.150.

¹⁵ İddia yükü, tarafın talebini haklı kılacak hukuk kuralının gerektirdiği temel maddî vakıaları mahkemeye sunma yüküdür. Bkz. Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 22 vd.; Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 286; Börü, **Yük**, s.164.

¹⁶ Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 286. Belirsiz alacak davasında da davacı iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye sunmalıdır. Zira belirsiz alacak davasında belirsiz olan husus yalnızca talep sonucu olup davada dayanılan vakıalar belirlidir. Bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1049; Cemil Simil, **Belirsiz Alacak Davası**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.

¹⁷ Umar, **Şerh**, s. 140 vd, 378-379, 597.

Bu görüşe göre, söz konusu hukuk kuralının koşul vakıaları dilekçede ifade edilmemişse hukukumuzda bu taleple bir dava açılmasına izin veren bir kural olmadığından dava esastan reddedilmelidir¹⁸.

Diğer bir görüşe göre ise davacının iddianın dayanağını oluşturan vakıaları dilekçede göstermemesi durumunda, talep sonucunun ferdileştirilmesi, ispatın söz konusu olması ve bu nedenle talebin haklılığına hâkimin inandırılması mümkün olmaz. Bütün bu sebeplerle davanın reddi tehlikesi gündeme gelir¹⁹. Bu görüş, reddin usûlden mi yoksa esastan mı olacağı sorusuna cevap vermemiştir.

Bir başka görüşe göre ise dava dilekçesinde vakıa gösterilmemesi durumunda HMK m. 119, II hükmü kıyasen uygulanarak davacıya eksikliği tamamlaması için bir haftalık süre verilir²⁰. Bu süre içerisinde davacı eksikliği tamamlamazsa mahkeme tarafından davanın açılmamış sayılmasına karar verilir²¹.

Bu konuda ileri sürülen bir diğer görüşe göre, tarafın iddia yükünü ne zaman yerine getirmemiş sayılacağı tespitinin kolay olmaması, tarafların hangi durumlarda hâkimin kendilerini uyaracağı hangi durumlarda uyarmayacağı konusunda belirsizlik yaratır²². Bu durumda hâkim, davayı aydınlatma ödevi kapsamında, tarafların belirttikleri hukukî terimleri oluşturan vakıaları sormalıdır²³.

Bizim de katıldığımız görüşe göre ise bu durumda hukukî dinlenilme hakkı çerçevesinde, öncelikle davalı tarafın kendisine karşı açılan davadan haberdar olması için dava dilekçesinin davalıya tebliğ edilmesi, karşı tarafın cevapları da alındıktan sonra, başka bir inceleme yapılmadan davanın usûlden reddedilmesi gerekir²⁴. Zira

¹⁸ Umar, **Şerh**, s. 140 vd, 378-379, 597. Avusturya öğretisinde bu yöndeki görüş için bkz. Walter H. Rechberger, **Zivilprozessordnung Kommentar**, 3. Aufl., Wien Newyork, Springer Verlag, 2006, P. 266 kn. 7.

¹⁹ Tanrıver, **Usûl**, s. 648.

²⁰ Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 286; Yılmaz, **Şerh**, s. 1818; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 334.

²¹ Abdurrahim Karslı/Evren Koç/Cengiz Serhat Konuralp, **Hukuk Muhakemeleri Kanununda Problemler Konular**, İstanbul, Alternatif Yayıncılık, 2014, s. 110 vd.

²² Karaaslan, **a.g.e.**, s. 136.

²³ Karaaslan, **a.g.e.**, s. 136.

²⁴ Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 287-288; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1316; Osman Duran, **Medenî Usûl Hukukunda Taleple Bağlılık İlkesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s. 106. İsviçre

ortada ön inceleme ve tahkikat konusunu oluşturan bir vakıa bulunmaz²⁵. Ayrıca özellikle dava sebebi bakımından kesin hüküm oluşturacak bir karardan söz edilemez²⁶.

Yargıtay'ın bu konuyla ilgili farklı kararları vardır. Yargıtay bir kararında isabetli olarak, iddia yükünün somutlaştırma yükünden farklı olduğuna işaret etmiş, iddia yükünün yerine getirilmemesi hâlinde, iddiası olmayan bir vakıanın ispatı da olmayacağına ve bu nedenle davanın usûlden reddedilmesi gerektiğine hükmetmiştir²⁷.

Yargıtay diğer bir kararında ise vakıaların dilekçede yer almaması durumunda, usûl ekonomisi gerekçesiyle eksikliğin HMK m. 119, II hükmü kıyasen uygulanarak

hukukunda SchZPO Art. 221, I, d'de dava dilekçesinde iddianın dayanağını oluşturan vakıaların yer alması gerektiği ifade edilir. Bununla birlikte Kanun'da iddia yükünün yerine getirilmemesi hâlinde, hangi etkinin ya da yaptırımın söz konusu olacağı açıkça düzenlenmemiştir. İsviçre öğretisinde bu konuda farklı görüşler olsa da ağırlıklı görüş davanın usûlden reddedilmesi yönündedir. Bkz. Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 107-108 ve s. 107 dn. 681. Alman hukukundaki benzer görüş için bkz. Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 115, kn. 42.

²⁵ Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 287-288.

²⁶ Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 287-288; Börü, **Yük**, s. 174-175; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 238 dn. 43.

²⁷ “[...] Dilekçede hiçbir vakıaya veya hukukî nitelikte vakıa sayılacak iddialara yer verilmemişse, o zaman "iddia yükünün" yerine getirilmemesinden; belirli vakıa iddiaları mevcut olmakla birlikte, bunların somut ve açık şekilde gösterilmemesi (ve delillerle bağlantı kurulmaması) halinde ise, somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesinden söz edilir. Bu her iki yük de usûlî yükler olmakla birlikte, sonuçları ayrı değerlendirilmelidir. İddia yükünün yerine getirilmemesi halinde, gerçek anlamda bir vakıa iddiası mevcut değildir ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 25. maddesi gereğince hâkimin mevcut olmayan bir vakıaya dayanması, hatta bunu hatırlatması mümkün olmayacaktır. İddia edilmeyen bir şeyin ispatına yönelik faaliyetten de söz edilemez. Kısaca, iddia yoksa, ispat da yoktur. Bu sebeple, iddia yükünün yerine getirilmemesi halinde, dilekçeler teatisi aşamasında bu eksiklik tamamlanmamışsa (ki iş yargılamasında basit yargılama usûlü uygulandığından dilekçeler teatisi olarak ancak birer defa dilekçe vermek mümkündür), bu aşamadan sonra başkaca bir inceleme yapmadan, işin esasına girmeden, davanın "iddia yükü yerine getirilmediğinden usûlden reddi" gerekir (Umar, s. 139). Çünkü, esasa girip ne ön inceleme ne tahkikat konusu yapılacak bir vakıa mevcuttur. [...]” 22. HD, 20.01.2015, E. 2013/25667 K. 2015/619 T., bkz. **Lexpera** ve Börü, **Yük**, s. 167. Yargıtay'ın diğer bir kararına göre ise talep sonucunun dayanağını teşkil eden unsurlar ve ön alım davası için konulmuş hak düşürücü süreye uyulmuş olup olmadığı mahkeme tarafından re'sen incelenir. Bu nedenle bu husus yasak kapsamında değildir. Bkz. Postacıoğlu, **Usûl**, s. 437 dn. 17'de ifade edilen 11. HD'nin 22.12.1953 tarihli kararı. Bu karar yerinde değildir zira her davada ispat yükünü taşıyan taraf öncelikle iddia yükünü yerine getirmelidir. Mahkeme iddia edilmemiş bir vakıayı hatırlatacak davranışlarda bulunamaz. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 436.

verilecek kesin süre içerisinde tamamlanması gerektiğine hükmetmiştir²⁸. Kanaatimizce Yargıtay'ın bu kararı, HMK m. 119'un açık hükmüne aykırılık teşkil etmektedir. Kanun'da talebin dayandırıldığı vakıaların açık özetlerinin eksikliği durumunda süre verilmesi düzenlenmemiştir. Ayrıca usûl ekonomisi ilkesinin Kanun'un açık hükmüne aykırı yorum yapmak için bir gerekçe olarak kullanılması isabetli olmamıştır.

HMK m. 119, II'de hangi hâllerde eksikliğin tamamlanması için kesin süre verileceği açıkça düzenlenmiştir. Sayılan bentler arasında davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetleri yer almaz²⁹. Bu nedenle söz konusu vakıaların dava dilekçesinde belirtilmemiş olması hâlinde, eksikliğin tamamlanması için süre verilmesi mümkün değildir. Vakıaların eksiksiz gösterilmesi, dava dilekçesinin zorunlu bir unsuru değildir. Davanın davacı lehine sonuçlanması bakımından gerekli bir unsurdur³⁰. Eksik olan vakıaların dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesi hem iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına³¹ hem de HMK m. 119, II'deki açık düzenlemeye aykırı olur. Ayrıca hâkim tarafların dilekçelerinde ileri sürmedikleri vakıaları hatırlatamayacağından HMK m. 119, II'nin kıyasen uygulanması, taraflarca getirilme ilkesine de aykırılık teşkil eder³². Keza hâkimin davayı aydınlatma ödevi de hâkime dosyaya yeni vakıa getirme yetkisi vermez. Zira hâkimin bu ödevi yalnızca dilekçeler teatisinde ileri sürülen vakıalar bakımından söz konusu olur³³.

²⁸ “[...] HMK'nın 119/e bendinde yer alan hüküm ile davaların usûl ekonomisi ilkesine uygun bir biçimde makul bir sürede sonuçlanması amaçlandığından tamamlanması mümkün bir eksiklik bulunması halinde davanın açılmamış sayılması yerine bu eksikliği tamamlaması için davacıya kesin süre verilmesi hukuk devletine ve yasa koyucunun amacına daha uygun olacaktır. [...]” 21. HD, 05.12.2012, E. 2012/16743 K. 2012/22172, bkz. **Lexpera** ve Börü, **Yük**, s. 166-167.

²⁹ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1136; Tanrıver, **Usûl**, s. 648; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 363.

³⁰ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1136; Tanrıver, **Usûl**, s. 648; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 363.

³¹ Umar, **Şerh**, s. 436; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1136-1138.

³² Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1136-1138.

³³ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 454. Yargıtay'ın bir kararında bu husus açıkça belirtilmiştir: “[...] *İzahat isteme sadece dava dilekçesinde bildirilmiş vakıalar için söz konusudur. Dava dilekçesinde gösterilmeyen bir vakıa izahat isteme bahanesi ile davalının rızası olmadıkça sonradan ileri sürülemez. Davacı davasının dayanağı olan bütün vakıaları dava dilekçesinde bildirmekle*

3. Dava Dilekçesinde İleri Sürülen Vakıaların Somutlaştırılmaması Durumu

Davacı, dava dilekçesinde iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetlerini ispata elverişli şekilde somutlaştırmalıdır (HMK m. 194). Somutlaştırma, ilgili vakıayı, zaman, mekân, kişi, oluş şekli gibi unsurlarıyla algılamaya, anlamaya, tartışmaya, ispata elverişli biçimde ortaya koymaktır³⁴. Davanın taraflarının dayandıkları vakıaları somutlaştırma yükü altında olmaları, vakıayı bizzat yaşayan veya o vakıa hakkında doğrudan bilgi sahibi olan tarafın bilmediği bir şeyi, hâkimin bilmesi ve bulmasının mümkün olmamasından ileri gelir³⁵.

Somitlaştırma faaliyeti yapılırken ileri sürülen vakıalar, davacının talebini haklı kılan, kanunda düzenlenmiş koşul vakıalara uygun olmalıdır³⁶. Somutlaştırma yükü bakımından önem arz eden husus, unsur-koşul ve temel vakıaların somut olarak gösterilmesidir³⁷. Örneğin, haksız fiil ile ilgili bir davada, hukuka aykırı ve kusurlu fiilin ne ve kimde bulunduğu ve zararın ne kadar olduğu hususları ile illiyet bağı kuran temel unsurların yeterli açıklık ve somutlukta belirtilmesi yeterli olup tüm ayrıntıların gösterilmesi gerekmez³⁸.

yükümlü kılındığı için kanunumuz iddiaların teksifi ilkesini kabul etmiş demektir. Hakim davacının dava dilekçesinde bildirdiği vakıalarla bağı olup davacının bildirmedığı vakıaları kendiliğinden inceleyemez ve onları hatırlatılabilecek hallerde dahi bulunamaz (HMK m.25). Davacının dava dilekçesinde bildirdiği vakıalar davanın temelidir. Çünkü, sadece bu vakıalar davanın sınırını çizmekte, hakim ancak bu vakıalar hakkında inceleme yapabilmektedir. [...]” HGK, 29.05.2015, E. 2013/2369, K. 2015/1473, bkz, Yılmaz, Şerh, s. 631.

³⁴ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 31; Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 290. Somutlaştırma kavramı ile hüküm tesis etmeye elverişli olacak biçimde iddiaya konu olan vakıanın açıklanması, detaylandırılması, tarif edilmesi anlaşılmaktadır. Bkz. Börü, **Yük**, s. 64.

³⁵ Ayrıca muğlak bir şekilde ileri sürülmüş bir vakıaya karşı, karşı tarafın söz konusu vakıanın hiç olmadığını ya da öyle olmadığını ileri sürerek savunma yapması mümkün olmaz. Karşı tarafın bilmediği ve somut şekilde açıklanmayan bir konuda savunma yapması hâli, hukukî dinlenilme hakkı çerçevesinde bilgilenme, açıklama ve ispat hakkının ihlali teşkil eder. Bkz. Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 275; Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 91 vd.

³⁶ Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 279; Atalay, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1683. Örnek olarak satış sözleşmesinden kaynaklanan bedelin tahsili için açılan davada, davacının ileri sürdüğü vakılardan satış sözleşmesinin kanuna veya ahlaka aykırı olduğu anlaşıyorsa bu davanın koşul vakıalara uygun olmadığı anlaşılır. Karaaslan, **a.g.e.**, s. 125-126.

³⁷ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 33-35; Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 291.

³⁸ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 33-35; Özkes, **Eksiklik Hali**, s. 291.

Somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesinin yaptırımı Kanun'da açıkça düzenlenmemiştir³⁹. Bu nedenle davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların somutlaştırılmaması durumunda, mahkemenin vereceği karara dair farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Bir görüşe göre, dava dilekçesinde gösterilen vakıalar yeterince somutlaştırılmaz ise hâkimin öncelikle, davayı aydınlatma ödevi kapsamında inisiyatif olarak söz konusu vakıaların somutlaştırılmasını istemesi gerekir⁴⁰. Hâkim tarafından belirlenen süre içerisinde dava dilekçesinde yer alan vakıalar somutlaştırılmaz ise belirsiz ifadeli dilekçe kabul edilmeyeceğinden davanın esastan reddine karar verilir⁴¹. Hâkimin tarafa belirsiz vakıaları somutlaştırmak için süre vermeden davanın esastan

³⁹ Yaptırımın olmamasının kuralın varlığını sorgulattığı yönünde bkz. Karslı/Koç/Konuralp, **a.g.e.**, s. 109 vd. Yaptırımın açıkça düzenlenmesinin yerinde olacağı yönünde bkz. Cenk Akil, “6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Dava Dilekçesinin Unsurları Bağlamında Somutlaştırma Yükü”, **MAÜHFD**, C. 11, S. 1, Haziran 2012, s. 85-100, s. 98; Bülent Hayri Acar, **Özel Hukukta İspat ve Delil Bağlamında Uygulamalı Hukuk**, Ankara, US-A Yayıncılık, 2014, s. 111. İsviçre hukukunda da aynı durum söz konusu olduğu yönünde bkz. Bkz. Pahud, **a.g.e.**, Art. 221, kn. 16.

⁴⁰ Umar, **Şerh**, s. 597; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1138; Karslı, **Muhakeme**, s. 528-529; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 826; Özmumcu, **Delillerin İkamesi**, s. 56; Simil, **a.g.m.**, s. 1364; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 191; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 228.

⁴¹ Umar, **Şerh**, s. 597; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 21; Akil, **Somutlaştırma**, s. 98; Acar, **a.g.e.**, s. 111. İsviçre hukukunda da somutlaştırma yükü yerine getirilmezse hâkim davayı aydınlatma ödevi kapsamında (SchZPO Art. 56), vakıa ve delillerin sunulma imkânı olan duruşmada sözlü ya da yazılı şekilde tarafa bu eksikliği işaret edebilir. Buna rağmen taraf somutlaştırma yükünü yerine getirmezse herhangi bir delil incelemesi yapılmaksızın esasa ilişkin bir karar ile dava reddedilir. Zira davanın başlangıcından itibaren iddia edilen vakıa aynı objektif ispat yükünde olduğu gibi belirsiz durumdadır. Bkz. Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 147-148, 161; Börü, **Yük**, s. 241. Ayrıca bkz. Pahud, **a.g.e.**, Art. 221, kn. 16; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 825. Avusturya hukukunda da İsviçre’ye paralel olarak dava somutlaştırılmadan açılırsa dava hemen reddedilmeyip bu eksikliğin giderilebilmesi için davacıya belirli bir süre verilir (öZPO § 84 III) ve bununla birlikte hâkim davayı aydınlatma ödevi kapsamında belirsiz olan vakıaları açıklamaya çalışır (öZPO §§ 182, 435 I). Bu süre içerisinde eksiklik giderilmez ise talep sonucunun haklı kılınmaması nedeniyle dava reddedilir. Bkz. Fasching, **a.g.e.**, s. 538-539. Alman öğretisinde, somutlaştırma yükünün kapsamının ve etkisinin dava dilekçesinin düzenlendiği ZPO § 253 II, 2’ye göre belirleneceği savunulmaktadır. Bu hükme göre davacının, dava konusu ve dava sebebi teşkil eden hukuken önemli maddî vakıaları zamanında ve eksiksiz şekilde ifade etmesi gerekir. Somutlaştırma yapılmazsa mahkeme vakıaların ifade edilmemesi nedeniyle sağlıklı bir değerlendirme yapamaz aynı dava sebebine ilişkin olarak açılan diğer bir davada derdestlik tespit edilemez. Mahkeme, ZPO § 273 II’e göre, tahkikattan önce davacı tarafa belirli bir süre içerisinde işaret edilen eksikliğin tamamlanması ya da somutlaştırılması için süre vermelidir. Buna rağmen eksiklik devam ederse dava usûlden reddedilir. Bkz. Prütting, **a.g.e.**, P. 273 kn. 12 vd.

reddine karar vermesi, hukukî dinlenilme hakkına ve hak arama özgürlüğüne aykırı olur⁴².

Diğer bir görüşe göre ise somutlaştırma yükü yerine getirilmez ise dava esastan reddedilmelidir⁴³. Zira bu yük yerine getirilmez ise vakıa ispata elverişli kabul edilmez ve davacı bu belirsizliğin riskine katlanmak durumundadır⁴⁴.

Somutlaştırma yükünün ihlâli durumu yönünden, Yargıtay'ın birbirinden farklı kararları vardır. Yargıtay bazı kararlarında, hâkimin davayı aydınlatma ödevi ve ön incelemedeki görevi gereği, somut olmayan hususların belirlenmesini davacıdan istemesine, bu eksiklik tamamlanırsa yargılamaya devam edilerek karar verilmesine, bu eksiklik tamamlanmaz ise ispat edilemeyen davanın reddine karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir⁴⁵. Yargıtay diğer bazı kararlarında ise somutlaştırma

⁴² Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 21; Erdönmez, **Delillerin Gösterilmesi**, s. 20-21; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 134; Börü, **Yük**, s. 250. Özekes'e göre, dilekçeler teatisi aşaması sona erdikten sonra, somutlaştırma yüküne ilişkin bir eksiklik varsa hâkimin aydınlatma ödevine ek olarak ön inceleme nedeniyle görevi ve dolayısıyla sorumluluğu söz konusu olur. Çünkü HMK m. 137 uyarınca, hâkim ön incelemede "uyuşmazlık konularını tam olarak belirlemek" durumundadır ve ön inceleme tamamlanmadan, bu konuda gerekli kararları almadan tahkikata geçemez. Hâkimin bu belirsizliği yargılamanın sonraki aşamalarına aktarması, bu belirsizlikler üzerine hüküm kurması, kendi sorumluluğunu ve ödevini yerine getirmemesi, ayrıca yargılamanın bir düzen içinde yürütülmesi görevini ihmal etmesi anlamına gelir. Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 295.

⁴³ Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 280; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 36; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 334; Duran, **a.g.e.**, s. 106.

⁴⁴ Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 280; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 36; Yılmaz, **Şerh**, s. 2396.

⁴⁵ "[...] Eğer somutlaştırma yükü, hâkimin davayı aydınlatma ödevi ve ön incelemedeki görevine rağmen, davacı tarafından yerine getirilmemişse, o zaman bu yüke bağlanan yaptırım ortaya çıkacaktır. Somutlaştırma yükünün yerine getirmemenin yaptırımı, ispat yükünü yerine getirmemektir. Bu ise, aslında vakıanın ispata elverişli kabul edilememesi ve bunun sonucu olarak da belirsizlik rizikosuna katlanma şeklinde gerçekleşecektir. Böyle bir durumda, somutlaştırma yükü ve dolayısıyla ispat yükü yerine getirmediğinden, ispat edilemeyen davanın reddi sonucu doğacaktır ki, bu da davanın esastan reddi olup işin esası bakımından kesin hüküm oluşturacaktır. (Atalay, s. 36; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 666; Umar, s. 144). Sonuç olarak dava dilekçesinde, gerek 6100 sayılı Kanun'un 119/1-e maddesi gerekse 194. maddesi gereğince somutlaştırma yükünün yerine getirilmemiş olması halinde, önce hâkim davayı aydınlatma ödevi ve ön incelemedeki görevi gereği, somut olmayan hususların belirlenmesini (yeni bir vakıa meydana getirmeden, sadece mevcut vakıa kapsamında) davacıdan istemeli, bu eksiklik tamamlanırsa yargılamaya devam edilerek karar verilmeli, bu eksiklik tamamlanmaz, somutlaştırma gerçekleşmezse, ispatsız kalan davanın reddine karar verilmesi gereklidir. [...]" 22. HD, 16.12.2015, E. 2014/24240, K. 2015/34665. "[...] Dava dilekçesindeki hangi eksikliklerin davanın açılmamış sayılmasına neden olacağını bu maddede düzenleyen kanun koyucunun, a, d, e, f, g bentlerindeki eksiklikleri davanın açılmamış sayılması nedeni olarak kabul etmesine yasa yapma

yükünün ihlâli durumunda, hâkimin tarafa süre vermesine ve bu süre içerisinde bu yük yerine getirilmezse davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir⁴⁶.

Kanaatimizce davacı dava dilekçesinde iddiasının dayanağı olan vakıaları somutlaştırmadıysa cevaba cevap dilekçesinde bu vakıaları somutlaştırması mümkün olabilir⁴⁷. Ne var ki davacı cevaba cevap dilekçesinde de somutlaştırma yükünü yerine getirmeyebilir. Somutlaştırma yükünün ihlâli bir belirsizlik oluşturuyorsa ve bu hususun açıklanması uyuşmazlığın aydınlatılması için zorunlu ise hâkimin, aydınlatma ödevi kapsamında davacıya belirsiz hususu açıklaması için süre vermesi gerekir. Hâkim yalnızca dilekçede ileri sürülmüş vakıaların açıklanmasını isteyebilir. Davacının dava dilekçesinde ileri sürmediği vakıaları, davayı aydınlatma ödevi kapsamında dosyaya sunulabilmesi mümkün değildir. Zira hukukumuzda teksif ilkesi geçerli olup dilekçeler teatisinin bitiminin ardından yeni vakıalar serbestçe ileri sürülemez⁴⁸.

Eğer davacı verilen süre içerisinde iddialarını somutlaştırmaz ise somutlaştırma yükü yerine getirilmemiş olan vakıa, mahkeme tarafından dikkate alınmaz⁴⁹. Talep sonucunu haklı kılacak nitelikte somutlaştırılmış olan başka bir vakıa yoksa dava esastan reddedilir⁵⁰.

teknîği açısından bir engel olmamasına rağmen bu konuda susması, yorum kuralları gereği olumsuz bir düzenleme şeklinde kabul edilmelidir. Aksi hâl, kanunda öngörülmemiş bir yaptırımın içtihat yoluyla konulması anlamına gelir. [...] 19. HD, 22.01.2013, E. 2012/14885, K. 2013/1040, bkz. **Lexpera** ve Börü, **Yük**, s. 239 dn. 334.

⁴⁶ “[...] Öncelikle 6100 sayılı HMK’nun 194. maddesi gereğince tarafların dayandıkları vakaları ispata elverişli şekilde somutlaştırmaları gerekir. Dolayısıyla davacıya, hangi aylara ait ücretlerinin ödenmediğinin açıklattırılması ve davacıdan bunu somutlaştırması istenmeli, bu konuda süre verilmeli, maddî vakalara ilişkin eksikliğin giderilmesi dava dilekçesinde belirtilmesi zorunlu unsurlardan olduğundan verilen süre içinde giderilmediği takdirde bu alacak yönünden davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesi gerekir. [...] 9. HD, 20.01.2016, E. 2015/11346 K. 2016/1407, bkz. **Lexpera** ve Börü, **Yük**, s. 240 dn. 335.

⁴⁷ Somutlaştırma yükünün ihlâlinin her usûl kesiti bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. Özkes, **Eksiklik**, 294 vd.

⁴⁸ Bu konuda bkz. yuk. birinci bölüm II, C.

⁴⁹ Yardımcı, **a.g.e.**, s. 244.

⁵⁰ Yardımcı, **a.g.e.**, s. 244.

Yargıtay'ın davanın açılmamış sayılmasına yönelik kararları yerinde değildir. Çünkü HMK m. 119'da eksikliği hâlinde kesin süre verilip, eksiklik tamamlanmadığında davanın açılmamış sayılmasına karar verilecek hâller açıkça düzenlenmiştir. Bu unsurlar arasında vakıalar yer almaz. HMK m. 119, II düzenlemesinin kıyasen vakıalar için de uygulanması mümkün değildir⁵¹.

B. Cevap Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi

1. Cevap Dilekçesi Sunma Zorunluluğu Bulunmaması

a. Genel Olarak

Davalının cevap dilekçesi sunma zorunluluğu bulunmaz. Davaya cevap vermeyen ve yargılamaya katılmayan davalının buna zorlanması mümkün değildir⁵². Nitekim Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda cevap dilekçesi verilmemesi hâli açıkça düzenlenmiştir (HMK m. 128).

Cevap dilekçesi verilmemesi, davalının iradesi ile olabileceği gibi Kanun'da öngörülen cevap dilekçesi verme süresinin kaçırılması şeklinde de olabilir. Böyle bir durumda, davalı elinde olmayan sebeplerle bu süreyi kaçırmışsa HMK m. 95 vd. uyarınca eski hâle getirme kurumuna başvurabilir⁵³.

b. Cevap Dilekçesi Sunulmamasının Sonuçları

(1) Davacının İddia Ettiği Vakıaları İnkâr Etmiş Sayılma

İnkâr, davacının talebini dayandırdığı vakıaların doğru olmadığını beyan etmektir⁵⁴. Cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde cevap dilekçesi sunmamış olan

⁵¹ Yardımcı, **a.g.e.**, s. 237.

⁵² Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 29; Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 288; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 385; Börü, **Yük**, s. 177; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 32.

⁵³ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1202. Ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm I, B, 2, c.

⁵⁴ Üstündağ, **Yargılama**, s. 509; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 30; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 418; M. Kemal Oğuzman/Nami Barlas, **Medenî Hukuk**, 25. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019, s. 333; Selahattin Sulhi Tekinay, **Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku**, 6. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s. 182; Umar, **Şerh**, s. 413; Börü, **Yük**, s. 62. Bununla birlikte medenî hukuk anlamında itirazlar, inkâr değildir. Bunlar davacının ileri sürdüğü vakıalara karşı ileri sürülen yeni vakılardır. Bkz. Karşı, **Muhakeme**, s. 362-363; Mustafa Dural/Suat Sarı, **Türk Özel Hukuku C. I, Temel Kavramlar ve Medenî Kanunun Başlangıç Hükümleri**, 15. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 267 kn. 1292; Gökhan Antalya/Murat Topuz, **Medenî Hukuk, Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri**, C. I, 3. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019,

davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır (HMK m. 128)⁵⁵. Söz konusu düzenleme, susma sonucu kanun gereği kendiliğinden ortaya çıkan bir inkârı barındırır. Böylelikle kanun gereği vakıaların tamamı çekişmeli kılınmış olur⁵⁶. Bu nedenle cevap dilekçesi vermemekle savunma yükü üzerinde olan tarafın bu iddialara karşı cevap dilekçesi verip “*iddiaları inkâr ediyorum, bu iddiaları kabul etmiyorum ya da bu iddialar doğru değildir*” demesi aynı etkiye sahiptir⁵⁷.

Öğretide, olması gereken hukuk bakımından cevap dilekçesi vermemenin sonucunun davacının ileri sürdüğü iddiaları ikrar etmiş sayılma olup olamayacağı tartışma konusu yapılmıştır. Bir görüşe göre, göre, cevap dilekçesi verilmemesinin ikrar anlamına gelmesi yerinde olabilir⁵⁸. Bu kabulün amacı, iddia yüküne konu

s. 596; Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 368-369.

⁵⁵ Bu düzenleme, Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nda yer almamasına rağmen öğreti ve uygulamada geçerli kabul edilmekteydi. Bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 100; Umar, **Şerh**, s. 410; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 50. Bu görüşün gerekçesi olarak HUMK m. 201’deki “*müddeialeh, müddeinin arzuhalinde beyan olunan vakıaları inkâr ile iktifa etmezse*” biçimindeki ifadeydi. Ayrıca Kanun’da, davaya cevap vermemenin, karşı tarafın iddialarını ikrar etmesi anlamına geldiği yönünde açık bir hüküm yoktu. Bkz. Kuru, **C. II**, s. 2039; Üstündağ, **Yargılama**, s. 508 vd.; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 418; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 511; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 29. Mecelle’de bu konuya ilişkin düzenleme m. 67’de bulunmaktaydı. Bu hükme göre, “*Susan bir şey söylemiş olmaz. Ama söylenmesi gerekirken susmak bir beyandır. Yani susan kimseye şu sözü söyledi denilemez. Ama söylenecek yerde susması ikrar ve beyan sayılır*”. Bkz. Erkan Küçükgüngör, “Roma Özel Hukukunda Delil ve İspat”, **Prof. Dr. Ali Bozer’e Armağan**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 477-497, s. 488; Necip Kocayusufpaşaoğlu, **Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Genel Bölüm**, C. I, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2017, P. 14, kn. 6; Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 274 vd.

⁵⁶ Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 110; Börü, **Yük**, s. 177.

⁵⁷ Özgür Taylan Kiraz, **Medenî Yargılama Hukukunda İkrar**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2013, s. 163-164; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 29; Börü, **Yük**, s. 177-178.

⁵⁸ Börü, **Yük**, s. 180. Genel hayat tecrübesi kurallarına göre, ispat yükünü taşımayan tarafın susmasından, diğer tarafın iddialarının doğru olduğu anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta, bir kimsenin mevcut duruma rıza gösterdiği düşünülerek “susma ikrardan gelir” ifadesi halk arasında kabul görmektedir. Bkz. **Küçükgüngör**, a.g.m., s. 488; Kiraz, **a.g.e.**, s. 161 vd.; Börü, **Yük**, s. 181. Alman hukukunda, davalının cevap vermemesi ve savunma yapmaması ZPO § 138 III’e göre, inkâr değil ikrar anlamına gelir. Bunun normal ikrardan ayrımının yapılabilmesi için bu duruma ikrar fiksiyonu (*Geständnisfiktion*) ya da susma suretiyle ortaya çıkan ikrar (*stillschweigendes Geständnisses*) adı verilir. Bu durumda söz konusu vakıaya ilişkin iddia ispat faaliyeti olmaksızın gerçek olduğu varsayılır ve hükümde bu biçimde yer alabilir. Bu hükümle davanın tarafları, karşı tarafın iddialarına karşı açıklamada bulunmaya zorlanmak istenmiştir. Bu nedenle açıkça veya zımnî olarak inkâr edilmeyen iddialar, mahkemece herhangi bir delil incelemesi yapılmadan ikrar edilmiş sayılır. Ancak bu sonuç doğmadan evvel, hâkimin davayı aydınlatma ödevi gereği (ZPO

vakıaların doğru olup olmadığının karşı tarafın iradesiyle açıklığa kavuşturularak, iddia konusu vakıaların çekişmeli olup olmadığının tespit edilebilmesidir⁵⁹. İspat yükü kendisinde olan taraf, iddialarını somutlaştıramıyor ve ispatlayamıyorsa karşı taraf ona yol göstermek, elindeki delilleri ibraz etmek yerine taktik gereği sessiz kalmayı tercih eder⁶⁰. Davalı ancak ispat yükü kendisinde olan tarafın ileri sürdüğü iddiaların hâkimi ikna edebilme ihtimalini gördüğünde harekete geçer⁶¹. Bu nedenle tarafın, yargılamanın yürütülmesine katılması gerekmiyor ve pasif konumda kalması aleyhine bir sonuca neden olmuyorsa ilgili taraf, davanın aydınlatılması için bir çaba sarf etmez⁶². Bu durum, iddia ve ispat yükünü taşıyan tarafı, inkâr edilmiş sayılan vakıaları ispat etmesinde zor bir sürece sokabilir. Bu görüşe göre, eğer susmanın sonucu ikrar olursa karşı taraf haklı olduğunu düşündüğünde sessiz kalmaz ve kendisine karşı ileri sürülmüş iddialara karşı savunma yapar⁶³.

Bizim de katıldığımız aksi yöndeki görüşe göre ise davaya cevap vermeyen davalının herhangi bir beyanı olmadan davacının bütün iddialarının ikrar ettiği sonucu, istisnai ve ağır bir sonuç olur⁶⁴. Avukatla temsil zorunluluğu olmayan hukukumuzda,

§ 139), iddia konusu belirsiz kalan vakıanın somutlaştırılabilmesi için ilgili tarafa işarette bulunması gerekir. Aksi hâlde, ilgili tarafın hukukî dinlenilme hakkı ihlâl edilmiş olur. Bkz. Paulus, **a.g.e.**, kn. 277 vd.; Astrid Stadler, **Musielak/Voit Zivilprozessordnung Kommentar**, 16. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2019, P. 138 kn. 1 vd. İsviçre hukukunda, cevap dilekçesinin verilmemesinin etkisi açık bir şekilde düzenlenmemiştir. İsviçre Medenî Usûl Kanunu Tasarısının, kanunlaşan metnin 150. maddesine karşılık gelen 148. maddesinin 2. fıkrasında bulunan aşağıdaki düzenleme Meclis çalışmaları sırasında tasarıdan çıkartılmıştır: “*Ne açıkça ikrar ne de inkâr edilmiş olan vakıaların ihtilaflı sayılıp sayılmayacaklarına, tarafların bütün iddia ve savunmaları ile davranışları dikkate alınarak mahkeme tarafından karar verilir*”. Bu konuda açık bir hüküm olmamasına rağmen öğretide, taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda, açıkça savunması yapılmayan her iddiaya ilişkin vakıanın ikrar edildiği kabul edilmektedir. Bkz. Peter Guyan, **Spühler/Tenchio/Infanger, Basler Kommentar, Schweizerische Zivilprozessordnung**, 2. Aufl., Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2013, Art. 150; Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 111. İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu yürürlüğe girmeden önce de taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda, savunma yükü yerine getirilmezse taraflarca getirilme ilkesi uyarınca, iddia yükünü taşıyan tarafın iddialarını ikrar edilmiş sayılması gerektiği görüşü hâkimdi. Bkz. Guldener, **a.g.e.**, s. 163.

⁵⁹ Börü, **Yük**, s. 180.

⁶⁰ Erdönmez, **İbraz**, s. 55, 70; Börü, **Yük**, s. 180-181.

⁶¹ Erdönmez, **İbraz**, s. 55, 70; Börü, **Yük**, s. 180-181.

⁶² Erdönmez, **İbraz**, s. 70; Börü, **Yük**, s.181.

⁶³ Börü, **Yük**, s. 181-182.

⁶⁴ Kiraz, **a.g.e.**, s. 163.

davaliya açıkça davacının iddia etmiş olduğu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı ihtarı yapılmadan böyle bir sonucun oluşacağını kabul etmek yerinde olmaz⁶⁵. Nitekim süresinde cevap dilekçesi sunmayan davalının, vakıaları inkâr etmiş sayılması, susmanın ancak kanunda açıkça öngörülen hâllerde⁶⁶ ikrar beyanı yerine geçeceği kuralının doğal bir sonucudur⁶⁷.

(2) Dilekçeler Teatisinin Sona Ermesi

Davalının cevap dilekçesi sunmaması hâlinde, dilekçeler teatisinin sona erip ermeyeceği konusunda öğretide farklı görüşler bulunmaktadır.

Bir görüşe göre, cevap dilekçesinin verilmemesi hâlinde dilekçeler teatisinin sona ermemesi gerekir⁶⁸. Zira davacı, ikinci dilekçesinde yasak söz konusu olmaksızın iddiasını genişletme hakkı olduğunu bilerek ve buna güvenerek dava dilekçesinde bütün iddialarını ileri sürmemiş olabilir⁶⁹. Tarafların ikinci dilekçelerini veremeyeceklerinin kabulü durumunda, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı öne çekilmiş olur ki bu Kanun'daki açık düzenlemeye aykırıdır⁷⁰.

⁶⁵ Börü, **Yük**, s. 180.

⁶⁶ Susmanın ikrar anlamına geldiği istisnai düzenlemeler şu şekildedir: Örtülü kabul başlıklı, TBK m. 6'ya göre, “Öneren, kanun veya işin özelliği ya da durumun gereği açık bir kabulü beklemek zorunda değilse, öneri uygun bir sürede reddedilmediği takdirde, sözleşme kurulmuş sayılır”. TTK m.21, II'ye göre, “Bir fatura alan kişi aldığı tarihten itibaren sekiz gün içinde, faturanın içeriği hakkında bir itirazda bulunmamışsa bu içeriği kabul etmiş sayılır”. TTK m.94, III'e göre, “Hesap devresi hakkında sözleşme veya ticari teamül yoksa, her takvim yılının son günü taraflarca hesabın kapatılması günü olarak kabul edilmiş sayılır. Saptanan artan tutarı gösteren cetveli alan taraf, aldığı tarihten itibaren bir ay içinde, noter aracılığıyla, taahhütlü mektupla, telgrafla veya güvenli elektronik imza içeren bir yazıyla itirazda bulunmamışsa, bakiyeyi kabul etmiş sayılır”.

⁶⁷ İkrarda asıl olan, tarafın sözlü ya da yazılı bir açıklama ile ileri sürülen vakıayı açıkça kabul etmesidir. Bu nedenle duruşmaya gelmeme, gelip de sorulan sorulara cevap vermeme, hiç ya da süresi içerisinde cevap dilekçesi vermeme gibi pasif bir davranışta bulunan tarafın bu davranışı davayı kabul veya davacının ileri sürdüğü vakıaların ikrar edildiği anlamına gelmez. Kiraz, **a.g.e.**, s. 163-164.

⁶⁸ Hamide Özden Özkaya-Ferendeci, “Davalının Cevap Dilekçesi Vermemesi Halinde M. 128'in Uygulanması ve Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Çözüm Arayışları”, **MÜHF-HAD**, C. 24, S. 1, Haziran 2018, s. 258-269, s. 263.

⁶⁹ Davacının dava dilekçesini hak düşürücü bir süreyi kaçırmamak adına hızlıca yazmış olması, yargılama taktiği açısından davalının vereceği cevaba göre iddialarını detaylandırması veya davacının dava dilekçesinde bazı iddiaları ileri sürmeyi unutmaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Özkaya-Ferendeci, **Cevap**, s. 263.

⁷⁰ Özkaya-Ferendeci, **Cevap**, s. 263.

Bu görüşe göre, hukukî dinlenilme hakkı, davalının tasarrufu ile davacının cevaba cevap dilekçesi verme hakkının elinden alınmaması gereği, avukat ile temsil zorunluluğun bulunmaması hâli ve somutlaştırma yükü dikkate alındığında ikinci dilekçelerin sunulmasına izin verilmesi yerinde olur⁷¹.

Diğer bir görüşe göre, HMK m. 127 ve HMK m. 128, I'deki düzenlemeler incelendiğinde, davalının cevap dilekçesi vermemesi durumunda davacının cevaba cevap dilekçesi verip veremeyeceği açık değildir⁷². Bu durumda iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının ne zaman başlayacağı tartışma yaratacağından bu konuda açık bir düzenleme yapılması gerekir⁷³.

Öğretide ağırlıklı olan ve bizim de katıldığımız görüşe göre ise davalının süresi içinde cevap dilekçesi sunmaması durumunda, davacının cevaba cevap dilekçesi, davalının da ikinci cevap dilekçesi verme olanağı ortadan kalkar⁷⁴. Zira cevaba cevap dilekçesi, cevap dilekçesinin karşılığını oluşturur ve ancak süresi içerisinde davalı tarafından cevap dilekçesi verilmişse gündeme gelebilir⁷⁵. Nitekim HMK m. 136, I'de, *“davacının cevap dilekçesinin kendisine tebliğinden itibaren iki haftalık süre içerisinde cevaba cevap dilekçesi”* verilebileceği belirtilerek, ortada tebliğ edilecek bir cevap dilekçesi yoksa cevaba cevap dilekçesinin verilmesinin mümkün olmayacağına açıkça işaret edilmiştir⁷⁶. Cevap dilekçesi verilmemesi hâlinde, cevaba cevap dilekçesi sunulamayacağının bir diğer gerekçesi, HMK m. 128 uyarınca iddia edilen vakıaların inkâr edilmiş sayılmasıdır. Süresinde cevap dilekçesi vermeyen davalının hangi

⁷¹ Bu durumda, cevaba cevap dilekçesi sunma süresinin cevap dilekçesi sunma süresinin dolması ile işlemeye başlaması gerekir. Bkz. Özkaya-Ferendeci, **Cevap**, s. 263.

⁷² Karslı/Koç/Konuralp, **a.g.e.**, s. 90.

⁷³ Karslı/Koç/Konuralp, **a.g.e.**, s. 90.

⁷⁴ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 506; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1269; Tanrıver, **Usûl**, s. 674-675; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 396. Bu görüşün teksif ilkesinin kabul edildiği hukukumuzda daha uygun olduğu yönünde bkz. Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 212.

⁷⁵ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1269; Tanrıver, **Usûl**, s. 675.

⁷⁶ Tanrıver, **Usûl**, s. 675.

vakıayı ileri sürerek davaya karşı çıktığı belli olmadığından davacının inkâr sayılma sonucuna yönelik açıklamada bulunmasının zemini mevcut değildir⁷⁷.

(3) İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağına Etkisi

Davalının cevap dilekçesi vermemesiyle dilekçeler teatisi sona ereceğinden iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı Kanun'da belirtilen zamandan önce başlar⁷⁸. Bu durumda yasak, davacı bakımından dava dilekçesinin verilmesinden itibaren⁷⁹, davalı bakımından cevap dilekçesi süresi dolmasından itibaren başlar⁸⁰. Görüldüğü üzere, kanun koyucu burada yasağın başlangıç anını davalının hareketlerine bağlı olarak belirlemiştir⁸¹. Bu nedenle davacının dava dilekçesini hazırlarken bu hususu da dikkate alması ve iddialarını tam olarak ortaya koyması gerekir⁸².

Davalının cevap dilekçesi sunmamasının kendine bakan sonucu ise savunmanın genişletilmesi yasağı olur. Her ne kadar hukukumuzda cevap dilekçesi sunma zorunluluğu olmasa da davalı, cevap dilekçesi vermeyerek hukukî durumunu güçleştirmiş olur⁸³. Çünkü davalı bu durumda, savunmasını yalnızca inkâr ölçüsünde

⁷⁷ İnkâr etmiş sayılma Kanun'dan doğan bir sonuçtur ve bunun daha öteye taşınmaması gerekir. Bu duruma izin verilse dahi bu durum davacının aleyhine olabilir. Zira bu durum aynı zamanda cevap dilekçesi sunmayan davalının, bu kez ikinci cevap dilekçesi verebilme ve bu şekilde bütün savunmalarını ileri sürebilme imkânı kazanmasına neden olur. Bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 396 ve 411.

⁷⁸ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1317; Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 285 vd.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 7.

⁷⁹ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 506; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1269; Tanrıver, **Usûl**, s. 675.

⁸⁰ Tanrıver, **Usûl**, s. 675.

⁸¹ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 7.

⁸² Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 386. Dava ikame edilirken dava dilekçesinde tüm vakıaları eksiksiz yazmak istemeyen ve cevaba cevap dilekçesi ile herhangi bir yasakla karşılaşmadan ileri sürebileceğini düşünen davacı bakımından risk, davalının cevap dilekçesi vermemesi ihtimalinde söz konusu olur. Aynı durum cevap dilekçesinde bazı savunmalarını yazmak istemeyen davalı bakımından söz konusu olabilir. Bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1268.

⁸³ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 342; Tanrıver, **Usûl**, s. 674; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 396; Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 369.

yapabilir⁸⁴. Bunun anlamı davalının yeni vakıa sunamayacağı ve yalnızca dava dilekçesinde sunulan vakıaların doğru olmadığını ispat için karşı delil gösterebileceğidir⁸⁵.

Yargıtay'ın istikrar kazanmış içtihatlarına göre ise cevap dilekçesi vermemiş davalı, borcun sona erdiğine ilişkin bir vakıayı yargılamanın her aşamasında yasakla karşılaşmaksızın ileri sürebilir⁸⁶. Yargıtay'a göre, davalı süresinde cevap dilekçesi vermeyerek uyuşmazlık konusu olayların ileri sürüldüğü üzere değil, başka şekilde

⁸⁴ Kuru, **C. II**, s. 1845-1852; Üstündağ, **Yargılama**, s. 508-512; Postacioğlu, **Usûl**, s. 422-423; Umar, **Şerh**, s. 411; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 350-351; Tanrıver, **Usûl**, s. 674; Yılmaz, **Şerh**, s. 1913 vd.; Börü, **Yük**, s. 254. “[...] Davacı vekili, müvekkili kooperatifin davalıdan olan sulama alacağı nedeniyle davalı hakkında 3.087,00 TL asıl alacağın yasal faizi ile tahsili için başlatılan icra takibinin davalının itirazı neticesinde durduğunu ileri sürerek, itirazın iptali ile %40 icra inkar tazminatının tahsilini talep ve dava etmiştir. [...] Davalı tarafça, HMK'nın 317/2. maddesindeki 2 haftalık yasal süresi içerisinde cevap dilekçesi verilmemiş olup, bu husus HMK'nın 128. maddesi uyarınca davalının dava dilekçesinde ileri sürülen vakıaların tamamını inkar etmiş sayılması sonucunu doğurmaktadır. Davalı tarafça, 1. oturumda ve süresinden sonra sunduğu beyan dilekçesinde, kendisinin ayrı kuyusu bulunduğu, kooperatif sulama suyundan yararlanmadığı ve bu hususun keşif ile belirlenebileceği savunulmuş olup, bu savunma inkâr kapsamında ileri sürülmesi mümkün olan ve davanın reddini amaçlayan bir savunma olup, mahkemece savunmanın genişletilmesi olarak kabulü hatalı olmuştur. [...]”, 23. HD., 06.04.2016, E. 2016/961 K. 2016/2156, bkz. **Lexpera**.

⁸⁵ Kuru, **C. II**, s. 1760, s. 1852; Üstündağ, **Yasak**, s. 99-100; Postacioğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 471; Umar, **Şerh**, s. 411, 449 vd.; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1262; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 396; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 318-319; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 350-351; Ulukapı, **Usûl**, s. 268; Yılmaz, **Şerh**, s. 1913 vd.; Kiraz, **a.g.e.**, s. 163-164. Bu nedenle hukukumuzda davalının yargılamaya katılma yükünün mevcut olduğundan bahsedilebileceği yönünde bkz. Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 29; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 385; Börü, **Yük**, s. 177; Bununla birlikte davalı, dava dilekçesinden anlaşılan itiraz sebeplerini serbestçe ileri sürebilir. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 504. Bu konuda ayrıca bkz. aşağı ikinci bölüm II, C, 2, b.

⁸⁶ “[...] Cevap dilekçesi vermemek suretiyle davayı inkâr eden davalının inkâra yönelik savunması, borcun mevcut olmadığı ya da ödendiğine dair savunmayı da kapsayacağından, davalının borcun ne sebeple bulunmadığını açıklamak ve o yöndeki delillerini sunmak hakkının ortadan kalkmadığı ve cevap süresinden sonra hatta temyiz aşamasında dahi borcu söndüren bir belgenin varlığı karşısında bunu ileri sürmek ve ibraz etmesinde savunmanın genişletilmesi yasağından söz edilemeyeceğinin kabulü zorunludur (Yargıtay H.G.K.'nun 5.4.2000 gün 2000/11-745 E., 2000/734 K., H.G.K.'nun 28.5.2003 gün 2003/13-354 E., 2003/368 K., H.G.K.'nun 9.2.2011 gün 2011/13-29 E., 2011/56., H.G.K.'nun 17.10.2007 gün 2007/19-752 E., 2007/728 K. Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nin 2010/2671 Esas, 2011/2701 Karar sayılı ilamları)[...]” 15. HD, 20.02.2014, E. 2013/254, K. 2014/1189. Bu yöndeki diğer bir karar için bkz. 13. HD, 11.03.1980, E. 1980/1226, K. 1980/1617, bkz. **Kazancı**. Bir diğer karar için bkz. 11. HD, 09.01.2014, E. 2013/8043, K. 2014/365, bkz. **Lexpera**.

gerçekleştiğini veya doğru olmadığını ileri sürmüş olur⁸⁷. Bu nedenle inkârın kapsamına davalının davacıya hiçbir borcu bulunmadığı iddiası evleviyetle dâhildir⁸⁸. Dolayısıyla davalı, ödeme savunmasını sonradan serbestçe ileri sürebilir⁸⁹.

Yargıtay'ın bu uygulaması öğretide şu gerekçelerle eleştirilmiştir: Davalının süresinde cevap dilekçesi vermemek şeklinde tezahür eden olumsuz davranışın sonucu ancak olumsuz bir sonuç olabilir ki o da inkârdır⁹⁰. Ödeme veya ibra nedeniyle borcun sona ermiş olması ise davalının savunma vasıtalarını haklı gösteren yeni (karşı) vakıalar olup davalının bu vakıaları açıkça göstermesi gerekir⁹¹. Bu vakıalar hakkı sona erdirdiğinden itiraz niteliğindedir⁹². İnkâr ile maddî hukuka ait itiraz şeklindeki savunma vasıtaları birbirinden ayırt edilmelidir⁹³. Öte yandan ödeme iddiasının inkâr kabul edilmesi, kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, tarafların, hakkını dayandırdığı vakıaların varlığını ispatla yükümlü olduğuna dair ispat yükü kuralına da (TMK m. 6) aykırılık oluşturur. Ödeme iddiasının inkâr olarak görülmesi durumunda, inkârın asılsızlığı sabit olmadıkça talep hüküm altına alınmayacağına göre davacıyı

⁸⁷ 4. HD, 17.12.1965, E. 10175, K. 469, bkz. Kuru, **C. II**, s. 1845; 15. HD, 10.05.1976, E. 1976/1222, K. 1976/2087, bkz. **YKD**, 1977/10, s. 1440-1441 ve Kuru, **C. II**, s. 1845.

⁸⁸ 4. HD, 20.12.1974, E. 1973/6155, K. 1974/17127, bkz. **Lexpera** ve Kuru, **C. II**, s. 1845. HGK, 20.04.1967, E. 1966/1034, K. 1967/361. Bkz. Karşı, **Muhakeme**, s. 362. Bu yöndeki diğer kararlar şu şekildedir: HGK, 26.10.2005, E. 2005/546, K. 2005/611, bkz. **MİHDER**, 2007, No:1, s. 155. HGK, 05.04.2000, E. 2000/745, K. 2000/734; HGK, 27.01.2010, E. 2009/9-586, K. 2010/31. Bkz. **MİHDER**, 2010, No:1, s. 98-101.

⁸⁹ HGK, 12.02.1986, E. 6/727, K. 110, bkz. **Lexpera**.

⁹⁰ Kuru, **C. II**, s. 1845-1846; Üstündağ, **Yargılama**, s. 508-509; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1206 dn. 10. Aynı yönde bkz. Meltem Ercan Özler, **Medenî Usûl Hukukunda Maddi Hukuka İlişkin Savunma Vasıtaları**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, **a.g.e.**, s. 145.

⁹¹ Bu yeni vakıaların ileri sürülmüş sayılabilmesi için davalının olumlu bir davranışı (cevap dilekçesi vermesi) gereklidir. Bkz. Kuru, **C. II**, s. 1846. Borcun varlığını inkâr etmek ile geçerli olarak ortaya çıkan borcun ödenmediğini iddia etmek birbirinden farklı savunmalardır. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P.11, kn.12.

⁹² Umar, **Şerh**, s. 448.

⁹³ Kuru, **C. II**, s. 1846, 1855-1856; Umar, **Şerh**, s. 414; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1206 dn. 10. Takas bakımından da bu ayrımın yapılması gerektiği yönünde bkz. Nedim Meriç, "Takas Alacağı Hususunda Teksif İlkesinin Uygulanma Sorunu ve Yol Açtığı Tartışmalar", **MİHDER**, C. 9, S. 26, 2013/3, s. 57-81, s. 65.

ödeme yapılmadığını ispat etmeye zorlamak ve yapılmadığında davayı reddetmek haksızlık olur⁹⁴.

Kanaatimizce de Yargıtay'ın bu uygulaması yerinde değildir. Yargıtay'ın verdiği kararlar Kanun'un süresinde cevap dilekçesi sunulmamasına bağladığı inkâr sonucuna aykırıdır. Davalı inkâr savunmasında bulunarak davacının ileri sürdüğü vakıaların doğru olmadığını beyan etmiş olur. Yoksa bu savunmanın içeriğine davacının ileri sürdüğü vakıalara karşı sürülebilecek vakıalar dâhil değildir. Yargıtay'ın uygulaması iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağına da aykırıdır. Zira cevap dilekçesi sunmamakla dilekçeler teatisi sona ereceğinden inkâr kapsamı dışında kalan vakıaların sürülmesine yasak kapsamındadır. Aksi kabul taraflar arasındaki eşitliğe de zarar verir. Süresinde cevap dilekçesi sunmayan davalının, ıslahla veya karşı tarafın açık muvafakati ile borcun sona erdiğine yönelik vakıaları ileri sürmesi mümkündür⁹⁵.

2. Cevap Dilekçesi Sunma Süresi

a. Kural

Cevap dilekçesi sunma süresinin tespiti, teksif ilkesi bakımından çok önemlidir. Zira davalı cevap dilekçesi ile savunmasının dayanağı olan vakıaları mahkemeye ilk kez sunma hakkına sahip olur. Ayrıca bu sürenin bitimi, davalının davranışına göre savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başlangıcı olabilir. Bu nedenlerle cevap dilekçesi sunma süresinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir.

⁹⁴ Umar, **Şerh**, s. 412. Temyiz safhasında tahkikat yapılmadığından Yargıtay'ın uygulamasının yerinde olmadığına dair bkz. Nur Bolayır, “Bir Hukuk Genel Kurulu Kararı Işığında Temyiz İncelemesi Sırasında Yeni Delil Gösterilip Gösterilemeyeceği Sorunu”, **GSÜHFD**, 2012/2, s. 131-150, s. 141 vd.

⁹⁵ Bu konuda bkz. aşağı. ikinci bölüm III, E, 2, c.

Cevap dilekçesi sunma süresi iki hafta olup⁹⁶ bu süre dava dilekçesinin davalıya tebliği ile⁹⁷ başlar (HMK m. 127). Cevap dilekçesi, adli tatilde de mahkemeye sunulabilir (HMK m. 103). Şu var ki adli tatilde sona eren bir cevap süresi, adli tatilin bitiminden itibaren bir hafta uzar (HMK m. 104)⁹⁸.

Öğretide süresinden sonra cevap dilekçesi verilip verilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, davalı süresinden sonra vereceği cevap dilekçesinde, savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına tabi olmayan hususlara yer verebilir⁹⁹. Eğer süresinden sonra verilen dilekçede savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi söz konusuysa hâkim, davacıya savunmanın genişletilmesine açık muvafakati olup olmadığını sorar¹⁰⁰.

Aksi yöndeki görüşe göre, cevap süresi geçtikten sonra verilen cevap dilekçesinin mahkeme tarafından reddi gerekir, bu kamu yararının gereğidir¹⁰¹.

Kanaatimizce cevap dilekçesi sunma süresi kesin olup taraflarca değiştirilemez. Ayrıca tarafların Kanun'da düzenlenen usûl kesitlerini de değiştirmeleri mümkün değildir. Mahkemenin süresinden sonra verilen dilekçeleri dikkate almaması gerekir. Yargıtay da bu görüştedir. Süresinden sonra verilen cevap dilekçesi tebliğ edilse dahi bu dilekçede yer alan vakıalara dayanılamaz¹⁰².

⁹⁶ Yargıtay'ın bir kararına göre, davalıya iki haftadan daha kısa bir süre verilmesi halinde, davalı savunmasını ilk duruşmada yapabilir. Aksi durumda savunma hakkı kısıtlanmış olur. 2. HD, 13.11.2012, E. 2012/9821, K. 2012/26945, bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1243-1244.

⁹⁷ Yargıtay'ın bir kararına göre, cevap dilekçesinin davalıya tebliğ edilmemesi, cevaba cevap dilekçesi imkânının elinden alınmasına yol açar. Bu durumda davalı, cevaba cevap dilekçesine bağlı olan savunmasını genişletme hakkını kullanamayacak duruma gelir ve bu durum hukukî dinlenilme hakkına aykırılık teşkil eder. 2. HD, 18.11.2013, E. 2013/13602, K. 2013/26665, bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 118.

⁹⁸ Adli tatil içinde sona eren cevap süresi adli tatilin bitiminden itibaren bir hafta uzayacağından bu süre içerisinde ilk itirazların ileri sürülmesi ve karşı davanın açılabilmesi mümkündür. 2. HD, 24.12.1984, E. 9222 K. 10603; 2. HD, 28.2.1996, E. 1157, K. 1785, bkz. Umar, **Şerh**, s. 410 ve 427; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 274.

⁹⁹ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 504.

¹⁰⁰ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 504.

¹⁰¹ Üstündağ, **Yargılama**, s. 512.

¹⁰² 2. HD., 12.6.2019, E. 2019/1545 K. 2019/7055, bkz. **Lexpera**.

b. Cevap Dilekçesi Sunmak İçin Ek Süre Verilmesi

Davacının davaya hazırlanmak için zamanaşımı süresi veya hak düşürücü süre kadar zamanı varken davalının cevap süresinin iki hafta ile sınırlı tutulması, kimi durumlarda hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilir¹⁰³. Bu durumlara örnek olarak dilekçe hazırlanabilmesi için önemli ölçüde hesap, bilanço, defter ya da depo kontrolünün yapılması gösterilebilir¹⁰⁴. Cevap dilekçesinin iki haftalık süre içinde hazırlanmasının çok zor yahut imkânsız olduğu bu gibi durumlarda¹⁰⁵, yine bu süre zarfında mahkemeye başvuran davalıya, bir defaya mahsus olmak ve bir ayı geçmemek üzere ek bir süre verilebilir (HMK m. 127). Söz konusu bir aylık süre kesin olup bu sürenin hâkim tarafından uzatılması mümkün değildir¹⁰⁶.

Davalının, cevap süresinin uzatılması talebini cevap süresi olan iki hafta içerisinde ileri sürememesi haklı bir nedenden kaynaklanmaktaysa davalı eski hâle getirme yoluna başvurabilir (HMK m. 95)¹⁰⁷.

Cevap dilekçesini kanunî süre içerisinde sunmanın somut olaya göre çok zor yahut imkânsız olup olmadığını hâkim takdir eder. Davalının ek süre istemesi ve fakat sürenin uzatılması yönünde henüz bir karar verilmemesi durumunda, davalının cevap dilekçesini kanunî süre olan iki hafta içerisinde sunması gerekir¹⁰⁸. Zira mahkemenin uzatma talebi yönünde bir karar vermemesi, talebi zımnen kabul ettiği anlamına gelmez¹⁰⁹. Belirtmek gerekir ki, hâkimin süre uzatma şartları bulunmasına rağmen bu yönde karar vermemesi savunma hakkının kısıtlanmasına yol açar¹¹⁰.

¹⁰³ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 390.

¹⁰⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 46. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁰⁵ Cevap dilekçesinin süresinde hazırlanamayacağına ilişkin gerekçesinin akıl yürütme açısından tutarlı, ilgili olayların en azından bir kısmını açıklayıcı ve kısmen de olsa ikna edici olması gerekir. Bkz. Konuralp, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁰⁶ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 500; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1245; Taş Korkmaz, **Süreler**, s. 417.

¹⁰⁷ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 391. Ayrıca bkz. aşağıda ikinci bölüm, I, B, 2, c.

¹⁰⁸ 19. HD, 11.10.2005, E. 2005/334, K. 2015/9919, bkz. **Kazancı**.

¹⁰⁹ Bu yönde, 4. HD, 12.7.1965, E. 5588, K. 3704, bkz. Rifat Ersoy, **İçtihatli Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957, s. 468.

¹¹⁰ Umar, **Şerh**, s. 410.

Cevap dilekçesi sunma süresinin hangi andan itibaren uzatılacağı öğretide tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, cevap dilekçesi sunmak için verilecek ek süre, iki haftalık sürenin bitiminden itibaren başlamalıdır¹¹¹. Bu durum hukukî belirlilik bakımından daha doğru olur¹¹².

Aksi yöndeki görüşe göre, ek sürenin verilmesine dair karar tebliğ edildiği için (HMK m. 127, son cümle¹¹³), ek sürenin tebliğden itibaren başlaması uygun olur¹¹⁴. Bu husus özellikle iki haftalık sürenin bitimine yakın bir tarihte ek süre talebi yapıldığında önem arz eder. Zira ek süre verilmesine ilişkin karar, davalı tarafa cevap süresi bitmeden ulaşmayacağından hâkimin kararında cevap süresinin tebliğden itibaren uzatıldığını belirtmesi yerinde olur¹¹⁵.

7251 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle HMK m. 127'ye bu konuda açık bir hüküm eklenmiştir. Bu hükme göre ek süre, cevap süresinin bitiminden itibaren

¹¹¹ Kuru, **C. II**, s. 1791; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 312; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 391; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 350.

¹¹² Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 48.

¹¹³ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı m. 10 uyarınca, bu düzenlemenin yürürlükten kaldırılması öngörülmekteydi. Bu hususun gerekçesi ek cevap süresi talep eden davalının, bu talep üzerine mahkeme tarafından verilen kararı kendisinin takip etmesi gerektiği şeklindeydi. Ne var ki bu düzenleme, Kanun Teklifi ve Kanun'da yer almamıştır.

¹¹⁴ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1246; Mehmet Akif Tutumlu, "Ek Cevap Süresinin Verilme Koşulları, Başlangıç Tarihi ve Hesaplanması", **THD**, C. 11, S. 123, 2016, s. 106-108, s. 108. Yargıtay'ın kararları bu yöndedir. "[...] davalı tarafın 19.03.2012 tarihinde ve süresinde gerekçeleri de belirtilmek sureti ile HMK'nın 127. maddesi gereğince 1 aylık ek süre talep ettiği, hakim tarafından dilekçe üzerine 2 hafta uzatılmasına dair ibarenin yazıldığı, ancak ek sürenin hangi tarihten itibaren başlayacağını belirtilmediği, çıkartılan tebligatta ise "19.03.2012 havale tarihli süre uzatım dilekçesinin kabulü ile tarafınıza cevap verme süresinin bitiminden itibaren 2 hafta süre verilerek süreniz uzatılmıştır." ibaresinin yazılı olduğu ve 04.04.2012 tarihinde tebliğ edildiği anlaşılmıştır. HMK'nın 127. maddesinin çıkarılış amacına göre, bu hususun karşı tarafa tebliğ tarihinden itibaren başlayacağını kabulü gerekir [...]" 23. HD, 23.11.2015, E. 2015/332 K. 2015/7522, bkz. **Lexpera**.

¹¹⁵ Pekcanitez'e göre, cevap dilekçesi sunma süresinin sonuna doğru ek süre talebinde bulunan davalının talebi reddedilirse bu karar da kendisine tebliğ edilir. Davalı bu kararın tebliğini beklerken cevap dilekçesi sunma süresi sona erebilir. Bu durumda davalıya kısa bir ek süre verilmesi uygun olur. Bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1247.

işlemeye başlar¹¹⁶. Öğretide bu değişiklik, Yargıtay kararlarıyla istikrar kazanan bir durumu içerdiğinden¹¹⁷ gereksiz bulunmuştur¹¹⁸.

c. Eski Hâle Getirme Yoluyla Cevap Dilekçesi Sunulması

Eski hâle getirme, elde olmayan sebeplerle kesin sürelerin kaçırıldığı hâllerde taraf usûl işlemlerinin sonradan yapılmasına imkân tanıyan bir usûl hukuku kurumudur (HMK m. 95 vd.)¹¹⁹. Elde olmayan sebeplerden anlaşılması gereken, tarafın iradesi dışında meydana gelen haklı, geçerli engel veya durumlardır¹²⁰.

¹¹⁶ 20.03.2020 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi'nde ise bu hüküm, "ek sürenin cevap dilekçesinin son gününden itibaren işlemeye başlar" şeklinde ifade edilmişti.

¹¹⁷ "[...] *Dava dilekçesi davalı tarafa mahkemenin de kabulünde olduğu üzere 02.09.2013 tarihinde tebliğ edilmiş, davalı tarafın 03.09.2013 tarihli dilekçesi ile HMK'nın 127/1. maddesi gereğince cevap müddetinin uzatılması talebi üzerine mahkemenin 04.09.2013 tarih ve 2013/553 sayılı kararı ile cevap müddetinin iki haftalık yasal süreye ek olarak 1 ay süreyle uzatılmasına karar verilmiş ve davalı tarafça cevap dilekçesi 21.10.2013 tarihinde verilmiştir. [...]*"15. HD., 14.09.2017, E. 2017/1302 K. 2017/2995, bkz. Lexpera.

¹¹⁸ Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin (2020) Değerlendirilmesi", **Lexpera Blog**, 2020, P. 12.

¹¹⁹ Bu konuda bkz. Şakir Berki, "Eski Hale Getirme", **Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan**, Ankara, 1964, s. 149-168, s. 149 vd. Mahkemeler için öngörülen sürelerin geçirilmesi durumunda eski hâle getirme yoluna başvurulamaz. Bkz. Erdal Tercan, **Medenî Usûl Hukukunda Eski Hâle Getirme**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2006, s. 85-87; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 474. Ayrıca maddî hukukta belirlenen sürelerin geçirilmesi hâlinde de eski hâle getirme yoluna başvurulamaz. Örneğin, zamanaşımı süresinin veya hak düşürücü sürenin kaçırılması hâlinde eski hâle getirmeye gidilemez. Ancak maddî hukukun tanıdığı özel hükümlere başvurulabilir (Örneğin, TBK m. 158). Bkz. Berki, **a.g.m.**, s. 164; Tercan, **Eski Hâle Getirme**, s. 85; Tanrıver, **Usûl**, s. 452-453; Hülya Taş Korkmaz, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Eski Hâle Getirme", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15 S. 2, 2016, s. 635-679, s. 640-641; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 474; Seda Özümucu, **Yargıtay Kararları Işığında Medenî Yargılama Hukukunda Ön Sorun**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 108.

¹²⁰ Kanun'un gerekçesi de dikkate alındığında "elde olmayan sebep" ifadesine ilgilinin kusurunun bulunmadığı durumların da dâhil olduğu söylenebilir. Tarafın veya vekilinin kesin süreyi kaçırmasında kusuru olup olmadığı araştırılırken objektif ölçüt esas alınmaz. Çünkü sorumluluk hukukundaki objektif ölçüt, güvenin korunması düşüncesinden kaynaklanır. Eski hâle getirme şartlarının mevcut olup olmadığı değerlendirilirken objektif olarak tarafın o olayda ne şekilde davranacağı değil, aksine tarafın kişisel özellikleri dikkate alınır. Bkz. Kuru, **C. V**, s. 5464; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 717; Ansay, **Usûl**, s. 164; Üstündağ, **Yargılama**, s. 441; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 310; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 360; Necmeddin Berkin, **Medenî Usûl Hukuku Esasları**, İstanbul, Hamle Matbaası, 1969, s. 548; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 184; Tercan, **Eski Hâle Getirme**, s. 177, 183-184; Tanrıver, **Usûl**, s. 453; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 476-477.

Cevap dilekçesi sunmak isteyen davalının, elinde olmayan bir sebeple bu dilekçeyi mahkemeye sunamaması hâlinde eski hale getirme yoluna başvurup başvuramayacağı konusu öğretide tartışmalıdır. Bir görüşe göre, bu husus değerlendirilirken HMK m. 95, II dikkate alınmalıdır. Bu düzenlemeye göre, süresinde yapılamayan işlemle ulaşılmak istenen aynı sonuca, eski hâle getirme dışında, başka bir hukukî yoldan ulaşılabiliyorsa eski hâle getirme talebinde bulunulamaz. Bu görüşe göre, cevap süresini kaçıran davalının cevap dilekçesi sunmak için ek süre isteme hakkı olması (HMK m. 127), başka bir hukukî yoldan cevap dilekçesi sunabildiği anlamına gelir. Bu nedenle davalı cevap dilekçesi sunmak için eski hale getirme yoluna başvuramaz¹²¹.

Aksi yöndeki ve katıldığımız görüşe göre ise cevap dilekçesi süresini elinde olmayan sebeplerle kaçıran davalı, şartların olması durumunda eski hâle getirme yoluna başvurabilir¹²². Zira cevap dilekçesi süresinin uzatılması, cevap dilekçesi sunma ile aynı sonuca ulaşmayı sağlayan bir hukukî yol değildir¹²³. Ayrıca cevap dilekçesi sunmak için ek süre talebi, cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde yapılmalıdır (HMK m. 127). Cevap dilekçesi sunmak için bir engel söz konusuysa bu engel aynı zamanda ek süre talebinde bulunma açısından da geçerli olur¹²⁴. Bu nedenlerle elde olmayan sebeple cevap dilekçesini süresinde sunamayan davalı, engelin ortadan kalkmasından itibaren iki hafta içinde (HMK m. 96, I) eski hâle getirme yoluyla cevap dilekçesi sunmayı talep edebilmelidir.

Mahkemenin eski hâle getirme talebini kabul etmesi durumunda taraf, vereceği cevap dilekçesi ile dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye sunabilir. Eski hâle getirme imkânı söz konusu olmasaydı, davalı cevap dilekçesi sunmamış olduğundan

¹²¹ Timuçin Muşul, **Medenî Usûl Hukuku**, 3. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 186-187.

¹²² Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1202; Taş Korkmaz, **Eski Hale Getirme**, s. 650 ve 669 dn. 141; Mustafa Serdar Özbek, “Tahkim İlk İtirazı Üzerine Tahkim Sözleşmesi Üzerinde Yapılan Mahkeme Denetimi”, **ASBÜHFD**, 2019/2, s. 179-253, s. 186; Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 114.

¹²³ Meltem Ünlü Usta, **Medenî Usûl Hukukunda Eski Hale Getirme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.108 dn. 470.

¹²⁴ Ünlü Usta, **a.g.e.**, s.108 dn. 470.

davacının iddialarını inkâr etmiş sayılacaktı (HMK m. 128) ve yargılamanın devamında yalnızca inkâr kapsamında vakıalar ileri sürebilecekti¹²⁵.

3. Cevap Dilekçesinde Hiç Vakıa İleri Sürülmemesi Durumu

Davalı, savunmasının dayanağını oluşturan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerini cevap dilekçesinde göstermelidir (HMK m. 129, I, d). Cevap dilekçesindeki bazı unsurların (HMK m. 129, I, a, b, c, ç, ğ) eksikliği hâlinde, hâkimin eksikliğin giderilmesi için bir haftalık kesin süre vermesi gerekir. Eksiklik tamamlanmaz ise cevap dilekçesi verilmemiş sayılır (HMK m. 130). Vakıalar ise bu unsurlar arasında yer almaz.

Cevap dilekçesinde savunmanın dayanağını oluşturan vakıaların hiç gösterilmemesi durumunda mahkemenin yapacağı işleme dair öğretide farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, cevap dilekçesinde hiç vakıa gösterilmemişse HMK m. 130 düzenlemesi kıyasen uygulanarak eksikliğin giderilmesi için hâkim tarafından bir haftalık süre verilmelidir. Bu sürede eksiklik giderilmez ise cevap dilekçesi verilmemiş sayılmalıdır¹²⁶.

Aksi yöndeki ve katıldığımız görüşe göre ise bu durumda hâkim tarafa vakıa göstermesi için süre veremez¹²⁷. HMK m. 130'da sayılan bentler arasında davalının savunmasını dayandırdığı vakıalar yer almaz. Ayrıca davalının dilekçesinde yer vermediği vakıaları, dilekçeler teatisinden sonra ileri sürmesi, savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına aykırıdır¹²⁸. Hâkimin davayı aydınlatma ödevi kapsamında davalıya süre vermesi de mümkün değildir. Bu ödevin kapsamı tarafların ileri sürdükleri vakıalar ile sınırlıdır. Hâkimin aksine davranışı, reddini

¹²⁵ Bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 1, b, (3). Öğretideki bir görüşe göre, eski hâle getirme, teksif ilkesinin bir istisnasını oluşturur. Bkz. Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 343. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Zira eski hâle getirme kurumu, kanunda belirtilen veya hâkimin kesin olarak belirlediği bütün süreler için geçerlidir. Yoksa eski hâle getirme teksif ilkesinin görünümünü oluşturan düzenlemeler için özel olarak düzenlenmemiştir. Bununla birlikte eski hâle getirme kurumu ile elinde olmadan dilekçelerin verilme süresini kaçıran taraf, teksif ilkesinin sonuçlarından kurtulmuş olur. Bir diğer deyişle, teksif ilkesi gereği belirlenen süreler, eski hâle getirme şartları mevcut ise uzar.

¹²⁶ Ulukapı, **a.g.e.**, s. 270; Yılmaz, **Şerh**, s. 1930.

¹²⁷ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1241 dn. 100.

¹²⁸ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1241 dn. 100.

gerektirir (HMK m. 36, I, a)¹²⁹. Bu nedenlerle davalının cevap dilekçesinde hiç vakıa sunmaması durumunda, hiç cevap dilekçesi sunmamış gibi davacının iddialarını inkâr etmiş sayılmalıdır (HMK m. 128)¹³⁰.

4. Cevap Dilekçesinde İleri Sürülen Savunmanın Biçimi

a. Davanın Kabul Edilmesi

Davanın kabul edilmesi, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri davalarda, davalının talep sonucuna kısmen veya tamamen muvafakat etmesidir (HMK m. 308).

Davayı kabul, mahkemeye yöneltilen tek taraflı, ulaşması gerekli, kayıtsız şartsız ve açık bir irade beyanı ile yapılır¹³¹. Davanın kabulünün hüküm ve sonuçlarını doğurabilmesi için davacının muvafakatine veya mahkemenin onayına gerek yoktur (HMK m. 309, II).

Davayı kabul bir geçerlilik şekline tâbi değildir. Kabul beyanı dilekçeyle veya yargılama sırasında sözlü olarak yapılır (HMK m. 309, I). Kabul beyanı sözlü olarak yapıldığı takdirde, davalının kabul beyanı duruşma tutanağına yazılır. Davalının kabul beyanını içeren bu tutanak, mahkeme tarafından okunarak ve okunduğu da tutanakta belirtilerek davalıya imzalatılır (HMK m. 154, I; III, ç; m. 154, IV). Kabul beyanı dilekçe ile yapılırsa kabul beyanının içeriğinin duruşma tutanağına geçirilmesine gerek olmayıp ilgili beyanın duruşma tutanağına eklendiğinin belirtilmesi yeterlidir. Ancak

¹²⁹ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1241 dn. 100. Bu konuda ayrıca bkz. yuk. birinci bölüm II, C.

¹³⁰ Özokes, **Eksiklik Hali**, s. 288.

¹³¹ Tanrıver, **Usûl**, s. 1057; Atalı, **Pekcanıtez Usûl**, s. 2025. Davayı kabul, borçlar hukuku anlamında sözleşme kurmak üzere açıklanan kabulden, içeriği ve yapılaş şekli itibarıyla farklıdır. Borçlar hukuku anlamında kabul beyanı, doğrudan önerene yönelik iken davayı kabul davayı sona erdirmek üzere mahkemeye yöneltilmiş tek taraflı bir irade beyanıdır. Ayrıca borçlar hukuku anlamında kabul beyanı yalnızca bir maddî hukuk işlemi niteliğinde iken davayı kabul karma nitelikli bir işlemdir. Bkz. Atalı, **Pekcanıtez Usûl**, s. 2025-2026. Davayı kabulün hukukî niteliği hakkında detaylı bilgi için bkz. İbrahim Ermenek, **Medenî Usûl Hukukunda Davayı Kabul**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 35-41. Borçlar hukuku anlamında kabule dair bkz. Kocayusufpaşaoğlu, **a.g.e.**, P. 20, kn. 1 vd.

bu hâlde de kabul beyanı duruşmada okunur ve bu durum tutanakta belirtilerek tutanağın kabul beyanına ilişkin kısmı davalı tarafa imzalatılır¹³².

Davanın kabulü, hüküm kesinleşinceye kadar her zaman yapılabilir (HMK m. 310). Görüldüğü üzere vakıaların ileri sürülmesine dair mevcut olan zaman sınırlaması, davayı kabul bakımından söz konusu değildir.

Davanın kabulü ile talebin dayanağını oluşturan vakıaların kabulü birbirinden farklıdır. Talebin dayanağını oluşturan vakıaların kabulü ikrar anlamına gelir ve ikrar davayı sonuçlandırmayıp HMK m. 188 uyarınca sadece o vakıayı tartışmalı olmaktan çıkarır¹³³. Davayı kabulün konusu ise davacı tarafından ileri sürülen talep sonucudur¹³⁴. Ayrıca davayı kabul, sadece davalı tarafından yapılabilen ve davacının talep sonucuna yönelmiş karma nitelikli bir kurum iken ikrar, davacı veya davalı tarafından karşı tarafın ileri sürdüğü bir veya daha fazla vakıanın doğruluğunun beyan edilmesi biçiminde gerçekleşen bir usûl işlemidir¹³⁵.

b. Davalının Dava Dilekçesindeki Vakıalara Karşı Koyması

(1) İnkâr

Davalı, cevap dilekçesi vermeyerek Kanun gereği davacının ileri sürdüğü bütün vakıaları inkâr etmiş sayılacağı gibi (HMK m. 128) cevap dilekçesi vererek de davacının iddialarını inkâr edebilir.

Davalı eğer savunmasında kendi lehine sonuç doğuran bir vakıa ileri sürmek yerine davacının iddialarını tamamen reddediyorsa burada tam inkâr mevcuttur¹³⁶. Vakıaların tamamen inkârı durumunda, başka savunmaya gerek kalmaksızın davanın reddi istenir. Davalı kendisine yöneltilmiş vakıa iddiasına karşı inkâr ile yetiniyorsa

¹³² Berkin, **Rehber**, s. 717; Üstündağ, **Yargılama**, s. 574-575; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 480; Karşı, **Muhakeme**, s. 376; Ermenek, **Kabul**, s. 80 vd.

¹³³ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 651; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1202; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 15 kn. 6; Ermenek, **Kabul**, s. 29-30.

¹³⁴ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 648; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2026; Leyla Akyol Aslan, **Medenî Usûl Hukukunda Davadan Feragat**, Ankara, Yetkin, 2010, s. 83.

¹³⁵ Tanrıver, **Usûl**, s. 1068; Karşı, **Muhakeme**, s. 376; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2026;

¹³⁶ Umar, **Şerh**, s. 414.

bu hâlde, somut somutlaştırma yükü davacıda kalır ve davalı da yalnızca inkâr ölçüsünde savunmasını somutlaştırır¹³⁷.

Davalı cevap dilekçesi vererek inkâr savunmasında bulunursa dilekçeler teatisi sona ermeyeceğinden davacı cevaba cevap dilekçesi verebilir. Davacı cevaba cevap dilekçesi sunarsa davalı ikinci cevap dilekçesinde inkâr savunmasını serbestçe genişletebilir veya değiştirebilir.

Dava dilekçesindeki vakıaların kısmen inkârı halinde ise inkâr edilmeyen vakıaların, davacının talep sonucunu haklı gösterecek nitelikte olmadığı savunulabilir¹³⁸.

(2) Dava Dilekçesindeki Vakıaların Davayı Haklı Gösterecek Nitelikte Olmadığı Savunması

Davalı, dava dilekçesindeki vakıaları inkâr etmemekle birlikte bu vakıaların davacının talep sonucunu haklı gösterecek nitelikte olmadığını ileri sürebilir. Bu durumda davalı, dava dilekçesinde belirttiği vakıaların her biri hakkında açıklamada bulunur ve bunların hangi nedenlerle talep sonucunu haklı gösterecek nitelikte olmadığını açıklar¹³⁹. Bu savunma öğretide, dava temelinin yetersizliği savunması¹⁴⁰ ve dava sebebinin inkârı olarak da ifade edilmektedir¹⁴¹.

Bu savunmaya örnek olarak TBK m. 350'ye göre gereksinim sebebiyle açılan bir tahliye davasında kiracı davalının, eczane açmak biçiminde belirtilen iş yeri ihtiyacının tahliyeyi haklı gösterecek bir ihtiyacı yansıtmadığı zira kiralanan

¹³⁷ Börü, **Yük**, s. 254.

¹³⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 343. Cevapsız bırakılmış bir vakıa da inkâr edilmiş sayılır. Bununla birlikte davalının açıklamalarının tamamı değerlendirildiğinde cevapsız bırakılmış vakıaların kabul edildiği yönünde bir irade tespit edilirse bu durum dikkate alınmalıdır. Bkz. Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 462-463; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹³⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 343.

¹⁴⁰ Salamon Kaniti, **Akdin İfa Edilmediği Def'i**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1962, s. 20 dn. 1a; Üstündağ, **Yargılama**, s. 351; Oğuzman/Barlas, **a.g.e.**, s. 333; Cüneyt Pekmez, **Borcun İfa Edilmediği Defi (Ödemezlik Defi)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 74.

¹⁴¹ Oğuzman/Barlas, **a.g.e.**, s. 333; Antalya/Topuz, **a.g.e.**, s. 596.

taşınmazın eczane olarak kullanılacak büyüklükte olmadığını ileri sürmesi gösterilebilir¹⁴².

(3) Davalının Savunma Sebepleri (Vasıtaları) İleri Sürmesi

Davalı, cevap dilekçesinde çeşitli savunma sebepleri ileri sürebilir. Davalı bu savunma sebeplerini ileri sürerken davacının iddialarını tartışmaktan ziyade yeni vakıalarla bu iddiaları etkisiz kılmayı ya da ortadan kaldırmayı hedefler¹⁴³.

Davalının ileri sürdüğü savunma sebepleri, usûl hukukuna veya maddî hukuka dayanır. Maddî hukuka ilişkin savunma sebepleri itirazlar ve def'iler iken usûl hukukuna ilişkin savunma sebepleri ise dava şartları ve ilk itirazlardır. Bu savunma sebeplerinin teksif ilkesi bakımından taşıdığı özellikler detaylı olarak incelenecektir¹⁴⁴.

5. Cevap Dilekçesinde İleri Sürülen Vakıaların Somutlaştırılmaması Durumu

Cevap dilekçesinde ileri sürülen vakıaların somutlaştırılmaması hâlinde mahkemenin ne yönde karar vereceği Kanun'da açıkça düzenlenmemiştir. Öğretideki bir görüşe göre, davalının cevap dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaları somutlaştırmaması durumunda, davacının iddialarını inkâr etmiş sayılmalıdır¹⁴⁵. Zira kanun koyucu, davalının cevap dilekçesi vermemesine bu sonucu bağlamıştır (HMK m. 128)¹⁴⁶. Yalnız bu durumda cevap dilekçesi verilmemesi hâlinde farklı olarak dilekçeler teatisi sona ermez. Bu nedenle davacının cevaba cevap dilekçesi vermesi durumunda davalı ikinci cevap dilekçesinde serbestçe daha önce ileri sürmediği

¹⁴² Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 54.

¹⁴³ Meier, **Zivilprozessrecht**, s. 114-115, 117; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 485-486; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 23; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 344; Börü, **Yük**, s. 62.

¹⁴⁴ Bkz. aşağı. ikinci bölüm II, C, 2, a ve b.

¹⁴⁵ Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 297.

¹⁴⁶ Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 297. İsviçre hukukunda savunmayı somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesi durumunda, davacının iddialarının çekişmesiz kalması ve ispata muhtaç olmaması durumu ortaya çıkmaktadır. Zira iddia ve ispatın konusunu hukuken önemli çekişmeli vakıalar oluşturur (SchZPO Art.150, I). SchZPO Art. 222, II'ye göre, davalı taraf davacının iddialarından hangilerini inkâr veya ikrar ettiğini açıkça somutlaştırarak ortaya koymalıdır. Anılan hükmün gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde, inkâr edilmeyen ya da çekişmeli kılınmayan her bir vakıa ikrar edilmiş sayılır. Bkz. Leu, **a.g.e.**, Art. 150 kn. 44 vd.

vakıaları ileri sürebilir. Davalı yine vakıaları somutlaştırmaz ise bu durumda davanın davalı aleyhine sonuçlanma tehlikesi ortaya çıkar¹⁴⁷.

Davacının iddia ettiği vakıalar bakımından, somutlaştırma yükünün davalı üzerinde bulunması durumunda, savunma somutlaştırma yükü yerine getirilmez ise ilgili vakıaların bir emare olarak kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla iddiaların doğru olma ihtimalinin varlığı kabul edilir¹⁴⁸. Bu durum da davanın davalı aleyhine sonuçlanmasına neden olur¹⁴⁹.

C. Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesinde Vakıaların İleri Sürülmesi

1. Genel Olarak

Davacı, cevap dilekçesinin kendisine tebliğinden itibaren iki hafta içinde cevaba cevap dilekçesi; davalı da davacının cevabının kendisine tebliğinden itibaren iki hafta içinde ikinci cevap dilekçesi verebilir (HMK m. 136). Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'ndan farklı olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda taraflar, iddia ve savunmalarını cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçelerinde serbestçe genişletebileceğinden (HMK m. 141, I) anılan dilekçelerin önemi artmıştır¹⁵⁰. Bu durum aynı zamanda vakıalar açısından teksif ilkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda daha yumuşak düzenlendiğini göstermektedir¹⁵¹.

¹⁴⁷ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 493; Tanrıver, **Usûl**, s. 682; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 235.

¹⁴⁸ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 36, 141-142

¹⁴⁹ Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 36, 141-142; Özekes, **Eksiklik Hali**, s. 297; Börü, **Yük**, s. 257.

¹⁵⁰ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1248; Özkaya-Ferendeci, **Reformierung**, s. 327. "[...] davacı tarafça da ön inceleme aşamasından önce cevaba cevap dilekçesi ile süresinde davalının "www.ayfayaninlari.com" isimli internet sitesini alarak kendi sitesine yönlendirmesinin haksız rekabet teşkil ettiği ileri sürülerek, davalının işbu eyleminin haksız rekabet oluşturduğunun tespiti, men'i ve haksız rekabet oluşturan henüz içine herhangi bir basım yapılmamış sayfaların toplatılmasının talep edilmesi karşısında, dilekçeler aşamasında iddianın serbestçe genişletilebileceği ve yeni talep eklenebileceği (11 HD, 2015/12759 E. 2016/6702 K.) nazara alınarak işbu talep yönünden de bir değerlendirme yapıp sonucuna göre karar vermek gerekirken [...] 11. HD., 25.06.2019, E. 2017/938 K. 2019/4802, bkz. **Lexpera**.

¹⁵¹ Akil, **Boşanma**, s. 3. Aksi yöndeki görüş için bkz. **Alangoya**, Yazılı Yargılama, s. 492; **M. Kamil Yıldırım**, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'ndaki İlkeler ve Yargılamanın Yapısı Hakkında (Yargılamanın Yapısı), Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nın Getirdiği Yenilikler ve Bu Yeniliklerin Değerlendirilmesi, İstanbul, 2008, s. 35-55, s. 42, 53, 55; Cengiz Topel Çelikoğlu,

Taraflara iddia ve savunmalarının dayanağı olan vakıaları ikişer dilekçede ileri sürme imkânının tanınmasının sebebi, iddia ve savunmalarına dayanak teşkil eden vakıaların davanın başlangıcında tam olarak ortaya konulabilmesini sağlamaktır¹⁵². Zira uyuşmazlığın başlangıcında, karşı tarafın iddia ve savunması tam olarak görülmeden sağlıklı ve tam bir iddia ve savunma örgüsü kurulması, her zaman mümkün ve gerçekçi değildir¹⁵³. Ayrıca ön inceleme aşamasında mahkeme tarafından uyuşmazlığın tam olarak tespit edilebilmesi için dilekçeler teatisi aşamasının tamamında taraflara iddia ve savunmalarını ileri sürebilmek için serbesti tanınması gerekir¹⁵⁴.

Davacı, cevaba cevap dilekçesi ile davalının cevap dilekçesinde bildirdiği savunma vasıtalarına cevap verirken¹⁵⁵ davalı da ikinci cevap dilekçesi ile davacının cevaba cevap dilekçesinde bildirdiği vakıalara cevap verir. Söz konusu dilekçeler, taraflarca cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi olarak isimlendirilmeler dahi bu mahiyettedir¹⁵⁶.

İddianın ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başlangıcı bakımından cevaba cevap dilekçesi veya ikinci cevap dilekçesinin süresi içerisinde verilip verilmediği önem arz eder¹⁵⁷. Nitekim taraflar kendilerine verilen kesin süre içerisinde ilgili işlemi yapmadıkları takdirde, tarafların bu konudaki hakları ortadan

“HMK Yargılama Modelinde İlk derece Mahkemelerinde Sözlü Yargılama ve Hüküm Evresi”, **MİHDER**, C. 14, S. 40, 2018/2, s. 459-552, s. 463; Mehmet Üçer/Nedim Meriç, “Roma Hukukunda ve Medeni Yargılama Hukukumuzda Ön inceleme (Litis Contestatio’dan Ön inceleme Duruşması Tutanağına Dava Konusu)”, **MİHDER**, C. 8, S. 22, 2012/2, s. 3-67, s. 35.

¹⁵² Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁵³ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁵⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁵⁵ Davalının cevap dilekçesinde zamanaşımı def’inde bulunduğu durumda, davacının cevaba cevap dilekçesi ile zamanaşımının kesildiğini ve bunu haklı gösteren vakıaları bildirmesi örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 352.

¹⁵⁶ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁵⁷ İbrahim Ermenek, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na göre Ön İnceleme”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. II, S. 1, 2011, s. 139-175, s. 151.

kalkar (HMK m. 94, I ve III). Bu nedenle, süresi geçtikten sonra verilen dilekçe, cevaba cevap veya ikinci cevap dilekçesi mahiyetinde olsa da tarafların bu dilekçeyle iddia ve savunmalarını genişletmesi veya değiştirmesi mümkün olmaz¹⁵⁸.

Dilekçelerin süresi içerisinde verilmemesi hâlinde, karşı tarafın açık muvafakati yoksa; hâkim, iddiayı veya savunmayı değiştirip genişletme talebini reddetmeli ve bir önceki dilekçede ileri sürülen vakıalar inkâr edilmiş gibi yargılamaya devam etmelidir (HMK m. 128, m. 136, II)¹⁵⁹.

Yargıtay bir kararında¹⁶⁰, davacının iddiasını cevaba cevap dilekçesi dışında ön inceleme aşaması tamamlanmadan önce vereceği başka bir dilekçe ile serbestçe genişletebileceğine veya değiştirebileceğine hükmetmiştir. Bu karara katılmak HMK m. 141'deki düzenleme karşısında mümkün değildir. Kanun, iddia ve savunmanın genişletebilmesini veya değiştirebilmesini dilekçeler teatisinde verilecek ikişer dilekçe ile sınırlamıştır. Dolayısıyla tarafların dilekçeler teatisi kapsamındaki dilekçelerden farklı bir dilekçe ile ileri sürdükleri iddia ve savunmalar dikkate alınmamalıdır.

2. Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesi Sunmak için Ek Süre Verilip Verilemeyeceği Hususu

Cevap dilekçesi sunmak için talep edilebilecek ek sürenin (HMK m. 127), cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri bakımından da uygulanıp uygulanamayacağı sorusunun cevaplandırılması gerekir.

¹⁵⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 352; Ermenek, **Ön İnceleme**, s. 151; Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

¹⁵⁹ Ermenek, **Ön İnceleme**, s. 151. *Kuru*'ya göre ise hâkim, süresinden sonra verilen cevaba cevap dilekçesini, süresinin geçmesi sebebiyle reddedemez. Davacı süresinden sonra vereceği cevaba cevap dilekçesinde, yasak kapsamında kalan hususları ileri sürebilir. Hâkim, davayı aydınlatma ödevi kapsamında davalıya iddianın genişletilmesine veya değiştirilmesine açık muvafakati olup olmadığını sormalıdır. Bkz. *Kuru*, **El Kitabı C. I**, s. 191.

¹⁶⁰ “[...] *Yasa ön inceleme duruşmasında bir tarafın mazeretsiz olarak gelmemesi durumunda dahi genişletme veya değiştirmeye diğer tarafın muvafakati aranmaksızın imkân verdiğine göre, bu duruşmadan önce bunun mutlaka cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi ile yapabileceğini, bu nitelikte olmayan bir dilekçe ile yapılamayacağını kabul etmek yasal düzenleme ile bağdaşmaz* [...]” 2. HD, 15.12.2015, E. 2015/9889, K. 2015/24000, bkz. **Kazancı**.

Öğretide bu konuda ileri sürülen ve bizim de katıldığımız görüşe göre, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri sunmak için ek süre talep edilebilir¹⁶¹. Zira cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri hakkında niteliğine uygun düştüğü ölçüde dava ve cevap dilekçelerine ilişkin hükümler uygulanır (HMK m. 136, II). Bununla birlikte hâkimin bu dilekçeler için ek süre verirken yargılamanın makul sürede gerçekleşmesi için titiz davranması gerekir¹⁶².

3. Eski Hâle Getirme Yoluyla Cevaba Cevap ve İkinci Cevap Dilekçesi Sunulması

Taraflar ellerinde olmayan sebeplerle cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçelerini sunamamış olabilirler. Bu durumda eski hale getirme yolundan faydalanabilirler (HMK m. 95 vd.).

Cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi sunma için ek süre talep edilme imkânının mevcut olması (HMK m. 136, II)¹⁶³, eski hale getirme yoluna başvurmaya engel teşkil etmez. Zira bu imkân söz konusu dilekçelerin verilmesinden ayrı bir hukukî yoldur. Cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi için ek süre talebi söz konusu dilekçeleri sunma süresi içinde yapılmalıyken (HMK m. 127) eski hale getirme talebi işlemin süresinde yapılamamasına sebep olan engelin ortadan kalkmasından sonra yapılır (HMK m. 96, I). Cevaba cevap veya ikinci cevap dilekçelerinin verilmesine engel olan durum, ek süre talebi için de söz konusu olacağından tarafların eski hale getirme yolundan başka bir seçeneği bulunmaz¹⁶⁴.

4. Cevaba Cevap Dilekçesi Sunulmaması Hâlinde Dilekçeler Teatisinin Sona Erip Ermeyeceği Sorunu

Davacının cevaba cevap dilekçesi sunmaması hâlinde, dilekçeler teatisinin sona erip ermeyeceği hususu öğretilerde tartışmalıdır. Bir görüşe göre, davacı mahkemeye cevaba cevap dilekçesi sunmasa dahi davalı ön inceleme aşamasından

¹⁶¹ Kuru, *El Kitabı C. I*, s. 507-508 ve 521; Pekcanitez, *Pekcanitez Usûl*, s. 1248; Atalı/Ermenek/Erdoğan, *a.g.e.*, s. 404; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, *a.g.e.*, s. 352.

¹⁶² Postacıoğlu/Altay, *a.g.e.*, s. 473

¹⁶³ Bu konuda bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 2, c ve I, C, 3.

¹⁶⁴ Bu konuda cevap dilekçesi bakımından yapılan tartışma için bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 2, c.

önce ikinci cevap dilekçesi verebilir. Zira ikinci cevap dilekçesi sunmak davalı için Kanun'da düzenlenmiş olan ayrı bir usûlî haktır¹⁶⁵. Bu nedenle davacının ikinci dilekçesini sunmayı ihmal etmesi nedeniyle davalının daha önce ileri sürmediği bir savunma sebebini ileri sürememesi yerinde olmaz¹⁶⁶.

Diğer bir görüşe göre, HMK m. 136'da davacının cevaba cevap dilekçesi vermemesi durumunda, davalının ikinci cevap dilekçesi verip veremeyeceği açıkça düzenlenmemiştir¹⁶⁷. Bu husus iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı bakımından önem taşır. Davalının ikinci cevap dilekçesi verilmesi mümkün görülüyorsa bu durumda dilekçenin ne zaman verilmesi gerektiğinin Kanun'da düzenlenmesi gerekir¹⁶⁸.

Kanaatimizce HMK m. 136'nın lafzı açıktır. Hükümde davalının davacının cevabının kendisine tebliğinden itibaren iki hafta içinde ikinci cevap dilekçesi verebileceği ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu düzenlemeden ikinci cevap dilekçesinin cevaba cevap dilekçesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, cevaba cevap dilekçesi verilmemesi durumunda, ikinci cevap dilekçesi verilemez.

5. İkinci Cevap Dilekçesi Sunulmamasının Vakıaların İleri Sürülmesine Etkisi

Davalı cevap dilekçesi sunmak zorunda olmadığı gibi ikinci cevap dilekçesi de sunmak zorunda değildir. Davalı, ikinci cevap dilekçesini süresi içerisinde (HMK m. 136) vermemişse yargılamanın devamında savunmasını, cevap dilekçesinde ileri sürdüğü vakıalarla sınırlı olarak yapabilir.

Eğer davacı cevaba cevap dilekçesinde yeni vakıa ileri sürerse davalı ikinci cevap dilekçesi vermeyerek yargılamada kendisi için daha olumsuz bir durum

¹⁶⁵ H. Yavuz Alangoya, "6100 Sayılı Kanun Hakkında Mülahazalar", **Güncel Hukuk Dergisi**, Eylül 2011, s. 12 vd., **Yavuz Alangoya Makaleler**, Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 505 vd. s. 17.

¹⁶⁶ Alangoya, **6100**, s. 511; Alangoya, **Yazılı Yargılama**, s. 486; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Tasarı**, s. 72;

¹⁶⁷ Karşlı/Koç/Konuralp, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁶⁸ Karşlı/Koç/Konuralp, **a.g.e.**, s. 92.

yaratmış olur. Bu durumda davalı, yargılamanın devamında yalnızca davacının cevaba cevap dilekçesinde bildirdiği vakıaların doğru olmadığını ispat için delil gösterebilir. Davalı, karşı ispat faaliyeti yaparken yeni vakıalar ileri süremez¹⁶⁹.

II. VAKIALARIN SÜRESİNDE İLERİ SÜRÜLMEMESİNİN YAPTIRIMI: İDDİANIN VE SAVUNMANIN GENİŞLETİLMESİ VEYA DEĞİŞTİRİLMESİ YASAĞI

A. Genel Olarak

Taraflar, ileri sürmüş olmuş oldukları vakıaları çeşitli sebeplerle değiştirmek isteyebilirler. Bu sebeplere tarafların dikkatsiz ve özensiz davranmaları sonucu eksik vakıa sunmaları¹⁷⁰ ve davayı kaybedeceğini düşünen tarafın, davayı uzatma amacı örnek olarak gösterilebilir¹⁷¹. Ne var ki taraflar ileri sürmüş oldukları vakıalara yeni vakıalar eklemek veya bu vakıaları değiştirmek konusunda bir serbestiye sahip değildir. Zira hukukumuzda teksif ilkesi geçerli olduğundan yargılamanın düzen içerisinde sürdürülmesi, gereksiz zaman, emek ve para kaybına neden olunmaması amacıyla, tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ileri sürebilecekleri usûl kesiti sınırlandırılmıştır¹⁷². Buna göre, dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra iddia veya savunma genişletilemez veya değiştirilemez (HMK m. 141, I)¹⁷³.

¹⁶⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 361.

¹⁷⁰ Jakob Heusser, **Die Klageänderung im Schweizerischen Zivilprozessrecht**, Diss., Zurich, 1924, s. 1; Üstündağ, **Yasak**, s. 3.

¹⁷¹ Heusser, **a.g.e.**, s. 2; Üstündağ, **Yasak**, s. 3.

¹⁷² Heusser, **a.g.e.**, s. 4; Üstündağ, **Yasak**, s. 7; Meriç, **Takas**, s. 58; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 405. Önceden mevcut olan vakıaların Kanun'da belirtilen usûl kesitinden sonra yargılamaya dâhil edilmesinde tarafın zımnî bir kusuru olduğu yönünde bkz. Özkes, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1491.

¹⁷³ İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başlangıç anına dair tespit için bkz. aşağı. ikinci bölüm II, B, 1 ve II, C, 1.

İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ayrı bir medenî usûl hukuku ilkesi değildir¹⁷⁴. Bu yasak, teksif ilkesinin sonuçlarından biridir¹⁷⁵. Söz konusu yasak, hukukumuzda hem davacı hem davalı bakımından düzenlenmiştir. Davacı nasıl davanın başlangıcında ileri sürmediği vakıaları daha sonra ileri sürerek davanın aleyhine sonuçlanmasına engel olamıyorsa davalının da aynı durumda olması ve aralarındaki eşitliğin korunması gerekir¹⁷⁶. Yasak, her iki taraf bakımından da geçerli olduğundan hak arama özgürlüğü, hukukî dinlenilme hakkı ve adil yargılanma hakkına aykırılık ortaya çıkmaz¹⁷⁷.

7251 sayılı Kanun değişikliğinden önce, taraflardan biri ön inceleme duruşmasına mazeretsiz olarak gelmezse gelen taraf onun muvafakati aranmaksızın iddia veya savunmasını genişletebilir yahut değiştirebilirdi¹⁷⁸. Ancak söz konusu Kanun değişikliği ile bu kural yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesitinin daha da sınırlandırıldığını söylemek mümkündür.

Tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesiti, dilekçeler teatisi ile sınırlandırıldığı için bu aşamada ileri sürülmeyen vakıaların sonradan ileri sürülmesi kural olarak mümkün olmaz¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Aksi yönde bkz. Gürsel Kaplan, “İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği”, **DÜHFD**, C. 24, S. 41, 2019, s. 183-227, s. 183 vd.

¹⁷⁵ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1249; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272; Akkaya, **İstinaf**, s. 184; Boran Güneysu, **a.g.m.**, s. 44. Yasağın teksif ilkesinin uzantısı olduğu yönünde bkz. Tanrıver, **Usûl**, s. 376. Öğretide bu yasağın teksif ilkesini katılaştıran bir unsur olduğu da ifade edilmektedir. Bkz. Akkaya, **İstinaf**, s. 184-185. Kanaatimizce yasak teksif ilkesini katılaştırmaz, bu ilkenin sonuçlarından biridir.

¹⁷⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 124 dn. 206. Davacının davayı değiştirebileceği gerçeği karşısında kanun koyucu, münhasıran davacı açısından davayı değiştirmeyi yasaklamıştır. Anılan yasağın davalı yönünden görünümünü savunma sebeplerini genişletme ve değiştirme teşkil etmektedir. Nitekim Kanun’da bu şekilde düzenlenmiştir. Bkz. Atalı, **İslah**, s. 124 dn. 8.

¹⁷⁷ Tanrıver, **Usûl**, s. 376. Yasağın silahların eşitliği ilkesine aykırı olmadığı yönünde bkz. Hanağası, **Silahların Eşitliği**, s. 378.

¹⁷⁸ Söz konusu düzenlemenin yorumu için bkz. Ermenek, **Ön İnceleme**, s. 139 vd.

¹⁷⁹ Söz konusu sukût etme etkisi, derdestlik ve kesin hükümde yargılama için söz konusudur. Bkz. Meriç, **Takas**, s. 58. Kesin hükme dair bkz. aşa. ikinci bölüm IV.

Bu kural sayesinde, taraflar iddia ve savunmalarını mahkemeye sunarken daha özenli davranırlar¹⁸⁰. Uyuşmazlık konusu iddialar, taraflarca belirli bir usûl kesiti içerisinde mahkemeye sunularak gerek mahkemenin gerekse tarafların davanın başlangıcında uyuşmazlık konusu hakkında tam bir bilgiye sahip olması sağlanır¹⁸¹. Bu durum, taraflarca ve mahkeme tarafından yapılan usûl işlemlerinin daha sonradan boşuna yapılmış duruma gelmemesi için önem arz eder. Özellikle davalının, savunmasını açık bir şekilde yapabilmesi için davacının iddialarını tam olarak bilmesi gerekir¹⁸².

B. İddianın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı

1. Genel Olarak

İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı konusu incelenirken ilk tespit edilmesi gereken husus, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'daki terim farklılığıdır. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda bu yasak düzenlenirken dava kelimesi tercih edilmişken (HUMK m 185)¹⁸³, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda iddia kelimesi kullanılmıştır (HMK m 141).

İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ile ilgili ikinci önemli tespit gerek Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda gerekse Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yasağın kapsamının açıkça ifade edilmemiş olmasıdır.

Öğretideki hâkim görüşe göre, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamına dava sebebi ve talep sonucu girer¹⁸⁴. Zira davanın mahiyetini

¹⁸⁰ Üstündağ, **Yasak**, s. 5; Meriç, **Takas**, s. 58. Ayrıca bkz. yuk. birinci bölüm I, C.

¹⁸¹ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 406. Hukukî güvenlik açısından bkz. Meriç, **Takas**, s. 58.

¹⁸² Üstündağ, **Yasak**, s. 5. Bu yönde ayrıca bkz. Mustafa Kılıçoğlu, **6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012, s. 677; Bilal Köseoğlu, **Hukuk Yargılamasında Ön inceleme ve Uygulaması**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2013, s. 248.

¹⁸³ Öğretide dava ve iddia kelimelerinin eş anlamda kullanıldığı da görülür. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 510 dn 13; Karşı, **Muhakeme**, s. 465 ve 468.

¹⁸⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 151; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 242 dn. 50; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 406; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 2. Levent Börü, **Dava Konusunun Devri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 64 vd. Alman Medenî Usûl Kanunu'nda da dava değişikliğinin ne anlama geldiği açıkça ifade edilmemiştir. Alman hukukunda davanın değiştirilmesi yasağından anlaşılması gereken dava sebebi veya talep sonucunun ya da her ikisinin

belirleyen iki önemli unsur dava sebebi ve talep sonucudur. Bunlardan birinin veya her ikisinin değişmesi davanın değişmesi anlamına gelir¹⁸⁵. Bir davada değiştirilmek istenen hususun ayrı bir davada ileri sürülmesi durumunda, bu davaya derdestlik veya kesin hüküm itirazı yapabilir ise söz konusu değişiklik yasak kapsamında değildir¹⁸⁶.

de değiştirilmesinin yasak olmasıdır. Bkz. Habscheid, **a.g.e.**, P. 31, kn. 386 ve 376; Dorothea Assmann, **Wieczorek/Schütze Zivilprozessordnung und Nebengesetze**, 4. Aufl, De Gruyter Verlag, 2014, P. 263 kn. 6; Foerste, **a.g.e.**, P. 263 kn. 2-3. Alman hukukunda vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesiti ile dava değişikliği ayrı ayrı düzenlenmiştir. Vakıalara dair bkz. yuk. birinci bölüm I, F, 1. ZPO § 263'e göre, dava açıldıktan sonra dava değişikliği kural olarak yasaktır. Ancak karşı taraf izin verirse ya da mahkeme değişikliği amaca uygun (*sachdienlich*) görürse dava değiştirilebilir. ZPO § 264'te ise dava sebebinin değişmesi şartıyla talep sonucunun değişebileceği haller düzenlenmiştir. Hukukumuzda vakıalar ve talep sonucunun genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı aynı şekilde düzenlenmişken İsviçre hukukunda ayrı ayrı düzenlenmiştir. Vakıalara ilişkin düzenleme SchZPO Art. 229'da yer alırken, talep sonucuna dair düzenleme SchZPO Art. 227'de yer almaktadır. Bkz., Andreas Galli, "Veränderungen im erstinstanzlichen Zivilverfahren", **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, 21-22/2010, s. 81-149, s. 118. Jürgen Brönnimann, "Die Schweizerische Zivilprozessordnung vom 19.12.2008- ein Überblick", **Zeitschrift für juristische Weiterbildung und Praxis**, s. 79-99, s. 87; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 320; Bolayır, **Delillerin Toplanması**, s. 318-319. İsviçre hukukunda dilekçeler teatisi ve esas duruşmaya hazırlık aşamasında dava değişikliği SchZPO Art. 227'e göre yapılabilir. Bu hükme göre, bir dava değişikliği ancak iki talebin de aynı yargılama usûlünde olması ve ikisi arasında maddî (objektif) bir bağlantı bulunması veya karşı tarafın dava değişikliğini açık şekilde kabul etmesi hâlinde geçerlidir. Eğer iki talep aynı veya benzer hayat olaylarına dayanıyorsa iki talep arasında objektif bağlantı var demektir. Görüldüğü üzere, aynı yargılama usûlünde olma şartı zorunlu olmakla birlikte diğer iki şart birbirinin alternatifi olacak şekilde düzenlenmiştir. **Klingler**, a.g.e., s. 250, P. 670; **Sutter-Somm**, a.g.e., s. 96. Galli, **a.g.m.**, s. 118. Esas duruşmada dava değişikliği ise SchZPO Art 230'da düzenlenmiştir. Bu hükme göre, dava değişikliği esas duruşmada, SchZPO Art. 227, I'deki şartların gerçekleşmesi ve söz konusu değişikliğin yeni vakıa veya delillere dayanması halinde (SchZPO Art. 229) geçerlidir. Bu konuda bkz. yuk. birinci bölüm I, F, 2. Dava değişikliği ile iddia ve savunma sebeplerinin sunulması arasında yakın ilişki vardır. Çünkü dava değişikliğinde genellikle yeni iddia ve savunma sebepleri sunulur. Yeni iddia ve savunma vasıtaları, ya değiştirilen veya yeni olarak sunulan talepleri gerekçelendirir ya da önceki talebi yeni hayat olaylarıyla destekler. Bu nedenle kanun koyucu, iddia ve savunma sebeplerinin serbestçe getirilebileceği haller ile (SchZPO Art. 229) ve dava değişikliğinin şartlarını uyumlu hale getirmiştir. Bkz. **Klingler**, a.g.e., s. 250, P. 671.

¹⁸⁵ Üstündağ, **Yasak**, s. 151; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 242 dn. 50; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 406; Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 64 vd. "[...] yasak, usul hukukumuzda benimsenen teksif ilkesinin önemli bir sonucu olup, dava sebebi olarak vakıalar ve talep sonucu bu yasak kapsamındadır. Bunun dışında hukuki sebeplerin değiştirilmesi ve talebin daraltılması davayı genişletme veya değiştirme sayılmaz. [...]". İstanbul BAM 2. HD., 05.04.2017, E. 2017/340 K. 2017/362, bkz. **Lexpera**.

¹⁸⁶ Kuru, **C. II**, s. 1694.

Buna karşılık davalı yeni davaya karşı, derdestlik veya kesin hüküm itirazında bulunamıyorsa değiştirilmesi istenen husus, yasak içerisinde yer alır¹⁸⁷.

İddianın genişletilmesi yasağı kural olarak¹⁸⁸, cevaba cevap dilekçesi sunma süresinin dolması ile başlar. Cevaba cevap dilekçesi süresi içerisinde sunulan dilekçeden sonra da süre dolmadan yeni iddialarda bulunmak mümkündür. 7251 sayılı Kanun değişikliği ile HMK m. 141'e eklenen "dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra" yasağın başlayacağına dair ifade, bir usûl kesiti olarak dilekçeler teatisi sona erdikten sonra yasağın başlayacağı şeklinde anlaşılmalıdır.

2. Dava Sebebi Kavramı Hakkında İleri Sürülen Teoriler

a. Ferdileştirme Teorisi

Vakıaların süresinde ileri sürülmemesinin yaptırımının iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı olduğuna dair tespit, dava sebebine verilen anlamla yakından ilgilidir. Dava sebebinin ne anlama geldiği konusunda çeşitli teoriler ileri sürülmüştür.

Ferdileştirme (bireyselleştirme) teorisine (*Individualisierungstheorie*) göre, dava sebebi davacının talep sonucunun dayanağını oluşturan somut hukukî ilişki, bir başka deyişle hukukî sebeptir¹⁸⁹. Davacının talebi, söz konusu hukukî ilişkinin dava dilekçesinde yeterli derecede belirtilmesiyle ferdileştirilmiş olur¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Kuru, C. II, s. 1694.

¹⁸⁸ Süresi içerisinde cevap dilekçesi sunulmadıysa dilekçeler teatisi sona ereceğinden davacı bakımından yasak, dava dilekçesinin verilmesi ile başlamış olur. Bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 1, b, (3). Basit yargılama usûlü bakımından bkz. aşağı. ikinci bölüm V, F.

¹⁸⁹ Bu teoriyi geliştiren Adolf Wach'tır. Bkz. Adolf Wach, **Vorträge über die ReichsCivilprozessordnung: gehalten vor praktischen Juristen im Frühjahr 1879**, 2.Aufl., Bonn, A. Marcus, 1896, s. 22 vd.; Wach, **Reform**, s.12 vd.; Adolf Wach, **Zwei Civilprozessualische Abhandlungen: Zur Lehre von der Klageänderung und Klageverausserung**, Leipzig, Druck von Alexander Edelmann, 1886, s. 1 vd.; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 96 kn. 21.

¹⁹⁰ Wach, **Vorträge**, s. 22-23. Konrad Hellwig, **Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts**, Dritter Band, Leipzig, Deichert Verlag, 1909, P. 143, I; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 96 kn. 21; Üstündağ, **Yasak**, s. 25; Süha Tanrıver, **Medenî Usûl Hukukunda Derdestlik İtirazı**, 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2007, s. 91; Muşul, **Usûl**, s. 113; Hamide Özden Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hükümün Objektif Sınırları**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2009, s. 44. Örneğin talebin satış sözleşmesinden ya da ödünç sözleşmesinden kaynaklandığı açıkça belirtilmelidir.

Ferdileştirme teorisinin kurucusu Wach'a göre, dava dilekçesinde hukukî sebebin yanı sıra bazı vakıaların da belirtilmesi gerekir¹⁹¹. Ancak bu teoriyi daha sonra savunanlar, sadece hukukî sebebin dilekçede yazılmasının yeterli olduğunu ve vakıaları belirtmeye gerek olmadığını ifade etmişlerdir¹⁹². Bu anlayış ciddi eleştirilere maruz kalmış ve söz konusu eleştiriler ışığında iyileştirilmiş ferdileştirme teorisi (*neue verbesserte Individualisierungstheorie*) ileri sürülmüştür¹⁹³.

İyileştirilmiş ferdileştirme teorisine göre davacı, dava dilekçesinde iddiasının dayanağı olan hukukî sebebin yanı sıra vakıaları da sunmalıdır¹⁹⁴. Ancak davacı mahkemeye, uyuşmazlıkla ilgili tüm vakıaları değil, hukukî bir gerekçelendirmeyi kurmaya yarayan vakıaları sunmakla yükümlüdür¹⁹⁵. Görüldüğü üzere bu teoride, dava sebebine hukukî sebep esas teşkil etmekle birlikte vakıaların da tali bir etkisi mevcuttur¹⁹⁶. İyileştirilmiş ferdileştirme teorisi kabul edilirse vakıalara dayandırma teorisi bakımından önde tutulan vakıalar önem kazanır. Bu nedenle ferdileştirme teorisi vakıalara dayandırma teorisinden farksız hâle gelir¹⁹⁷.

Bkz. Börü, **Yük**, s. 79. Hakkın doğumunu haklı gösteren vakıaların yazılması gerekmez. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 329.

¹⁹¹ Wach, **Klageänderung**, s. 1 vd.

¹⁹² Bu görüşe göre, hukukî sebep değişmemek kaydıyla vakıalar, hüküm verilinceye kadar serbestçe genişletilebilir. Bkz. Konrad Hellwig, **Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts**, Erster Band, Leipzig, Deichert Verlag, 1903, P. 37, 1; Hellwig, **Lehrbuch III**, P. 143, I; Ayrıca bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 145.

¹⁹³ Jauernig/Hess, **a.g.e.**, P. 37 kn. 15; Ekkehard Becker-Eberhard, **Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung**, 6. Auf., München, Verlag C. H. Beck, 2020, P. 253, kn. 77; Yılmaz, **Islah**, s. 146.

¹⁹⁴ Hellwig, **Lehrbuch III**, P. 141, I; Jauernig/Hess, **a.g.e.**, P. 37 kn. 14 vd.; Becker-Eberhard, **a.g.e.**, P. 253, kn. 77; Üstündağ, **Yasak**, s. 26 ve s. 26 dn. 18; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 91; Börü, **Yük**, s. 80.

¹⁹⁵ Hellwig, **Lehrbuch III**, P. 141, kn. 5; Üstündağ, **Yasak**, s. 27 ve s. 27 dn. 22; Baki Kuru, "Hukuk Usûlünde Dava Sebebi", **AD**, 1967/4, s. 239-268, s. 248 vd.

¹⁹⁶ Domaniç, **a.g.e.**, s. 83 vd. Dava sebebi kavramının somut hukukî ilişki olduğunu ileri süren görüşler dahi bir noktadan sonra hukukî ilişkiyi vakıalarla birlikte açıklama ihtiyacı içindedir. Bu durum dava sebebinin, yalnızca hukukî sebep olarak değerlendirilmemesi gerektiğini göstermektedir. Bkz. Börü, **Yük**, s. 80.

¹⁹⁷ Yılmaz, **Islah**, s. 146; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 92; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 44.

b. Vakıalara Dayandırma Teorisi

Dava sebebi hakkında ileri sürülen bir diğer teori, vakıalara dayandırma teorisidir (*Substantiierungstheorie*)¹⁹⁸. Bu teoriye göre dava sebebi, talep sonucunu haklı göstermeye gerekçe olan bütün vakılardır¹⁹⁹. Davacı bütün vakıaları dilekçesinde göstermekle yükümlü iken bu vakıaların hukukî sebebini bildirmek zorunda değildir²⁰⁰.

Vakıalara dayandırma teorisine göre, dava dilekçesinde yer alan vakıalar esaslı şekilde değiştirilirse veya yeni vakıalar ileri sürülürse bu durum yasak teşkil eder²⁰¹. Bununla birlikte davanın hukukî sebebinin değiştirilmesi dava sebebinin değişmesi anlamına gelmediğinden yasak değildir²⁰².

Vakıalara dayandırma teorisi ileri sürüldükten sonra zaman içerisinde, yeni bir anlayış ortaya çıkmış ve öğretideki hâkim görüş bu anlayışı kabul etmiştir²⁰³. Bu anlayışa göre, davacının dava dilekçesinde dava sebebi olarak iddiasına dayanak oluşturan bütün vakıaları değil, önemli vakıaları göstermesi yeterlidir. Önemli

¹⁹⁸ Alman öğretisinde bir görüş, bu teorinin bu isimle anılmasına karşı çıkmaktadır. Zira ZPO § 264 I hükmü göz önünde bulundurulduğunda, dava dilekçesinde vakıaların tam olarak sunulma zorunluluğu olamaz. Bu hükme göre, dava sebebinin değişmemesi şartıyla vakıaların sonradan tamamlanması, düzeltilmesi mümkündür. Bkz. Weismann, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁹⁹ Georg Leuch, **Die Zivilprozessordnung für den Kanton Bern**, Bern, Verlag Stämpfli und Cie AG, 2000, s. 129-120; Weismann, **a.g.e.**, s. 63; Alangoya, **İlkeler**, s. 103; Alangoya, **Dava Temeli**, s. 284; Üstündağ, **Yasak**, s. 32, 33 dn. 37, 56 vd., 106, 110, 114 vd.; Yılmaz, **İslah**, s. 147; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 92; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 44.

²⁰⁰ Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 96 kn. 22; Jauernig/Hess, **a.g.e.**, P. 37 kn. 16; Becker-Eberhard, **a.g.e.**, P. 253 kn. 78; Üstündağ, **Yasak**, s. 34-35.

²⁰¹ Lothar Hess, **Die Klageänderung im zürcherischen Zivilprozess**, Diss., Winterthur, Verlag P. G. Keller, 1957, s. 45; Leuch, **a.g.e.**, s. 199; Üstündağ, **Yasak**, s. 36.

²⁰² Üstündağ, **Yasak**, s. 36-37. İddia değişikliği olup olmadığını tespit ederken vakıaları hukukî sebeplerle birlikte inceleyerek hukukî sebeplerin aynı veya farklı olmasına göre bir ayırım yapmaya ve buna göre farklı sonuçlara varmaya ihtiyaç yoktur. Böyle bir ayırım Kanun'a uygun değildir. Bu yönde bkz. Kuru, **C. II**, s. 1711-1712; Umar, **Şerh**, s. 440 Alangoya, **İlkeler**, s. 109; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 239.

²⁰³ Bu görüşün ilk temsilcisi *Planck*'tır Bkz. Planck, **a.g.e.**, P. 53, 100; Hans Rudolf Meyer, **Die Klageänderung nach Solothurnischem Zivilprozessrecht**, Diss., Bern, 1956, s. 36; Heusser, **a.g.e.**, s. 24-25; Fasching, **a.g.e.**, s. 538; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 453; Alangoya, **İlkeler**, s. 106; Alangoya, **Dava Temeli**, s. 284; Yılmaz, **İslah**, s. 149 vd.; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 93; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 46; Börü, **Yük**, s. 81.

vakılardan anlaşılması gereken, talep sonucunun kendisinden çıkartılmasına imkân tanıyan vakılardır²⁰⁴.

c. Hukukumuzda Kabul Edilen Teori

Dava sebebi bakımından hangi teorinin kabul edildiği teksif ilkesi bakımından önemlidir. Zira vakılar açısından teksif ilkesi, vakılara dayandırma teorisinin geçerli olduğu alanda uygulanır²⁰⁵. Ferdileştirme teorisinin kabul edilmesi hâlinde, dava sebebi olarak hukukî sebep kabul edildiğinden vakıaların sunulması şart değildir²⁰⁶. Bu nedenle de vakıaların ileri sürülmesi bakımından bir sınırlama olmayacağından²⁰⁷ teksif ilkesi geçerli olmaz.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, tıpkı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda olduğu gibi dava sebebi, vakılara dayandırma teorisine göre belirlenir²⁰⁸. Bu durum, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda bulunan çeşitli düzenlemelerden anlaşılmaktadır. Şöyle ki Kanun'da öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz (HMK m. 25, I). Bu hükümden, taraflarca getirilme ilkesinde iddia sebebi olarak maddî vakıaların esas alındığı

²⁰⁴ Planck, **a.g.e.**, P. 53, 100; Meyer, **a.g.e.**, s. 36; Heusser, **a.g.e.**, s. 24-25. *Üstündağ*, bu görüşü “*mutavassıt, muhtelit*” olarak ifade etmiştir. Bkz. *Üstündağ, Yasak*, s. 40-41. Bu görüş ortalama görüş şeklinde de anılmaktadır. Bkz. Alangoya, **İlkeler**, s. 103. Bu görüş, vakılara dayandırma teorisinin yumuşatılmış şekli olduğundan ortalama bir görüş olarak değerlendirmenin yerinde olmayacağı yönünde bkz. Yılmaz, **İslah**, s. 148. Ayrıca bkz. Börü, **Yük**, s. 81-82. Alman hukukunda bu anlayışın kabul gördüğü ZPO § 264 I, 1 düzenlemesinden anlaşılabilir. Bu hükme göre, dava sebebinin değişmemesi şartıyla (ZPO § 253 II'deki hükme göre sunulması gereken vakıa karışımı) vakıaların ve hukuksal iddiaların tamamlanması veya düzeltilmesi yasak değildir. Bkz. Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 100, kn. 11; Blomeyer, **a.g.e.**, s. 241; Assmann, **a.g.e.**, P. 264 kn. 15 vd.; Ulrich Foerste, **Musielak/Voit Zivilprozessordnung Kommentar**, 16. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2019, P. 264 kn. 2.

²⁰⁵ Stern, **a.g.e.**, s. 12; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 273 dn. 36.

²⁰⁶ *Üstündağ, Yasak*, s. 28-29; Yılmaz, **İslah**, s. 146-147; İbrahim Ermenek, **Medenî Usûl Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 146.

²⁰⁷ *Üstündağ, Yasak*, s. 28-29; Yılmaz, **İslah**, s. 146-147; Ermenek, **Davaların Birleştirilmesi**, s. 146.

²⁰⁸ *Üstündağ, Yasak*, s. 40; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1250; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 329; Duran, **a.g.e.**, s. 103.

anlaşılmaktadır. Bu vakıalar davanın sınırını belirler²⁰⁹. Dava sebebi olarak vakıaların esas alındığı, davacının iddiasının dayanağını oluşturan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerinin dava dilekçesi unsurları arasında yer almasından da anlaşılabilir (HMK m. 119, I, e)²¹⁰. Vakıalara dayandırma teorisinin kabul edildiğinin bir diğer göstergesi, süresi içerisinde cevap dilekçesi vermemiş olan davalının, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılacağına dair düzenlemedir (HMK m. 128). Bu hükümde hukukî sebepten bahsedilmez²¹¹. Ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda kesin hükmün unsurları arasında dava sebebi de yer alır (HMK m. 303). Anılan hükmün gerekçesinde, dava sebebinin karşılığı olarak vakıalar gösterilmiştir²¹². Görüldüğü üzere hukukumuzda dava sebebi, davacının iddiasını dayandırmış olduğu vakılardır²¹³.

Öte yandan hukukumuzda dava dilekçesinde hukukî sebeplerin de bildirilmesi gereği (HMK m. 119, I, g), ferdileştirme teorisinin kabul edildiği şeklinde yorumlanamaz²¹⁴. Zira hâkim davacının dilekçesinde gösterdiği hukukî sebeple bağlı olmayıp mahkemeye getirilen somut olaya ilişkin uyuşmazlığın çözümüne dair hüküm verebilmek için taraflarca getirilen vakıalara uyan hukuk kuralını kendiliğinden uygular (HMK m. 33)²¹⁵. Bu nedenle dava dilekçesinde belirtilen hukukî sebebin Kanun'da belirtilen aşamadan sonra genişletilmesi veya değiştirilmesi, yasak

²⁰⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 329; Yılmaz, **Islah**, s. 154; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 94; Börü, **Yük**, s. 83.

²¹⁰ Ansay, **Usûl**, s. 237; Üstündağ, **Yasak**, s. 51 ve s. 84.

²¹¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 51 dn. 83.

²¹² Börü, **Yük**, s. 83.

²¹³ Kuru, **C. II**, s. 1589-1590; Kuru, **Dava Sebebi**, s. 246; Üstündağ, **Yargılama**, s. 461; Karşı, **Muhakeme**, s. 426; Yılmaz, **Islah**, s. 157.

²¹⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 51; Alangoya, **İlkeler**, s. 106; Tanrıver, **Usûl**, s. 497; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 94; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 329; Meriç, **Tasarruf**, s. 108; Börü, **Yük**, s. 82.

²¹⁵ Yılmaz, **Islah**, s. 151 vd; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 94; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 330-331; Börü, **Yük**, s. 83. Hâkimin hukuku re'sen uygulaması ilkesi hakkında bkz. Isaak Meier, **Iura Novit Curia**, Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1975, s. 3; Nur Bolayır, **Medenî Usûl Hukuku'nda Hâkimin Hukuku Re'sen Uygulaması İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 14.

kapsamında değildir²¹⁶. Davacı, dilekçesinde gösterdiği hukukî sebebi sonradan değiştirir veya genişletirse bununla sadece hâkime yardım etmiş olur²¹⁷.

Esasında Türk öğretisinde gerek ferdileştirme teorisini gerekse vakıalara dayandırma teorisini savunan görüşlerin, her iki teorinin yumuşatılmış şekillerini kabul ettikleri ifade edilmelidir²¹⁸. Ferdileştirme teorisini savunan *Postacıoğlu*, dava sebebini yalnızca hukukî sebep olarak görmeyip vakıaların önemine de dikkat çekmiştir²¹⁹.

Vakıalara dayandırma teorisini savunan görüşler de dava dilekçesinde talep sonucuna ait bütün vakıaların kronolojik biçimde sunulmasına gerek olmadığını, bütün vakıaların sunulmasının büyük zorluklar yaratacağını ifade etmiştir²²⁰. Bu görüşe göre, dava sebebi olarak talep sonucunu hukukî niteliği itibarıyla haklı göstermeye elverişli olan vakıaların gösterilmesi yeterlidir²²¹. Bu vakıaların içeriğine dâhil olan vakıalar,

²¹⁶ Kuru, **C. II**, s. 1706 vd.; Üstündağ, **Yargılama**, s. 529; Umar, **Şerh**, s. 414, 438; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 469; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1250; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 300; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 355; Ulukapı, **Usûl**, s. 263; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 18.

²¹⁷ Kuru, **C. II**, s. 1706; Üstündağ, **Yasak**, s. 52. *Özekes*'e göre ise hâkimin hukukî sebeplerle bağlı olup olmaması ve doğru bildiği hukuk kuralını uygulaması ile hukukî sebeplerin gösterilmesi farklı durumlardır. Tarafların hukukî sebep bildirmesi zorunluluk teşkil eder. Bkz. *Özekes*, Eksiklik **Hali**, s. 298; Muhammet *Özekes*, "Dava Dilekçesinde Hukuki Sebep Bildirmek Zorunludur", **Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan**, C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 745-781, s. 756 vd.

²¹⁸ Bu durumun sebebinin HMK m. 119 olduğu yönünde bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 150.

²¹⁹ Postacıoğlu, **Usûl**, s. 234 vd., s. 435 vd., s. 685 vd.; Türk Hukukunda ferdileştirme teorisini savunan görüşler için bkz. Postacıoğlu, **Usûl**, s. 386 vd.; İlhan E. Postacıoğlu, "Davanın ve Kaziye-i Muhakemenin Unsuru Olarak Hukukî Sebep", **Recai Seçkin'e Armağan**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1974, s. 497-527, s. 503; Hayri Domaniç, **Hukukta Kaziyei Muhakeme ve Nisbî Kuvveti**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, 1964, s. 82-90; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 476. Öğretideki bir görüş, *Postacıoğlu*'nun ferdileştirme teorisini savunmadığı kanaatindedir. Bkz. Alangoya, **İlkeler**, s. 104 ve s.104 dn. 26.

²²⁰ Alangoya, **Dava Temeli**, s. 284 vd.; Yılmaz, **Islah**, s. 148 vd.; Tanrıver, **Usûl**, s. 495-496; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 93 vd. Bu konuda ayrıca bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 3 ve 4.

²²¹ Kuru, **Dava Sebebi**, s. 242; Üstündağ, **Yasak**, s.115; Üstündağ, **Yargılama**, s. 530; Alangoya, **Dava Temeli**, s. 285; Alangoya, **İlkeler**, s. 106; Yılmaz, **Islah**, s. 157; Tanrıver, **Usûl**, s. 495-496; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 93 vd.; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 238. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 19. Aksi yönde bkz. Nedim Meriç, "Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf ve Taleple Bağlılık İlkesinin Kapsamı ve Bazı Güncel Kararların Değerlendirilmesi", **SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı**, C. 4, S. 2, 2014, s. 23-64, s. 37 dn. 73.

iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına tabi olmaksızın sonradan yargılamaya getirilebilir²²².

3. İddianın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı Kapsamındaki Vakıalar

Davacının dava ve cevaba cevap dilekçesinde gösterdiği vakıaları değiştirmesi veya bu vakıalara yeni bir vakıa eklemesi iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamındadır²²³.

Sonradan ileri sürülen vakıanın yasak kapsamında olup olmadığı değerlendirilirken bu vakıanın daha önce ileri sürülmüş vakılardan bağımsız olup olmadığı önem taşımaktadır. Sonradan ileri sürülen vakıa, aynı taraflar arasında aynı konuda açılacak yeni bir davanın sebebini oluşturabilecek nitelikte ise daha önce ileri sürülmüş vakıadan bağımsızdır²²⁴. Bir diğer deyişle, sonradan ileri sürülen vakıalar yeni bir vakıa zincirinin ortaya çıkmasına neden oluyorsa önceki vakılardan bağımsızdır²²⁵. Vakıa zincirinden anlaşılması gereken ise tarafın talep sonucunu haklı kılmaya elverişli olan önemli ve gerekli vakılardır²²⁶.

²²² Kuru, **Dava Sebebi**, s. 242; Üstündağ, **Yasak**, s.115; Üstündağ, **Yargılama**, s. 530; Alangoya, **Dava Temeli**, s. 285; Alangoya, **İlkeler**, s. 106; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 238; Yılmaz, **İslah**, s. 157; Tanrıver, **Usûl**, s. 495-496; Tanrıver, **Derdestlik**, s. 93 vd.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 19.

²²³ Kuru, **C. II** s. 1708 vd.; Üstündağ, **Yasak**, s. 201; Üstündağ, **Yargılama**, s. 529; Umar, **Şerh**, s. 414, 438; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1250; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 296; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 355; Tanrıver, **Usûl**, s. 693; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1491; Ulukapı, **Usûl**, s. 263.

²²⁴ Kuru, **C. II**, s. 1717, Üstündağ, **Yasak**, s. 116; Alangoya, **İlkeler**, s. 108.

²²⁵ Hess, **a.g.e.**, s. 43; Heusser, **a.g.e.**, s. 44; Üstündağ, **Yasak**, s. 112; Alangoya, **İlkeler**, s. 108; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 239; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 11. Vakıa zinciri ifadesiyle aynı anlama gelmek üzere, vakıa karışımı veya vakıalar bütünü ifadelerinin kullanılmasıyla da karşılaşılmaktadır. Bkz. Yılmaz, **İslah**, s. 154; Akil, **Boşanma**, s. 16-17; Akkaya, **Boşanma**, s. 412.

²²⁶ Yılmaz, **İslah**, s. 154.

Şayet dilekçeler teatisi aşaması sona erdikten sonra eklenen veya değiştirilen vakia, önceden ileri sürülen vakialardan bağımsız ise yasak kapsamındadır²²⁷. Dolayısıyla kural olarak bu vakianın ileri sürülmesi mümkün olmaz (HMK m. 141).

Örneğin, bir bonoya dayanarak alacak davası açan davacının, sonradan bononun geçersiz olması, zamanaşımına uğraması veya başvuru hakkının düşmesi nedenlerinden biriyle asıl borç ilişkisine dayandığını bildirmesi, iddiasını değiştirdiği anlamına gelir ve yasak kapsamında değerlendirilir²²⁸.

C. Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı

1. Genel Olarak

Silahların eşitliği ilkesi gereğince, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının karşılığı olmak üzere²²⁹, savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kabul edilmiştir (HMK m. 141).

²²⁷ Üstündağ, **Yasak**, s. 112; Alangoya, **İlkeler**, s. 108; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 239; Akil, **Boşanma**, s. 14. Budak/Karaaslan’a göre ise sonradan ileri sürülen vakia önceden sunulan vakiaları açıklar ve tamamlar nitelikte detaylara ilişkin değilse ayrı vakialar zincirinin ortaya çıkmasına sebep olacak nitelik ve önemde olmasalar dahi yasak kapsamındadır. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 11.

²²⁸ “[...] Davacı davasını açarken davalının kendisine emre muharrer senet karşılığında borçlu bulunduğunu bildirmiştir. Yapılan bilirkişi incelemeleri sonunda senet altındaki imzanın kopya olduğu anlaşıncı artık emre yazılı senede dayanan bir alacağın varlığından bahsedemez. Zira TK hükümlerine göre kambyo senetlerine dayanan bir hak ancak geçerli bir kambyo senedinin varlığı ile kaimdir. Ayrıca alacaklının bu kez borçlunun mektubuna dayanan bir alacak iddiasında bulunması davanın genişletilmesi mahiyetindedir. [...]” HGK, 21.06.1969, E. 1322, K. 633 bkz. ABD 1969/5, s.903; İKİD 1969/103, s.7939-7940, Kuru, **C. II**, s. 1713-1714. “[...] Mahkemece kiralanda yapılan iki ayrı keşif sonucu düzenlenen bilirkişi raporlarında kiralananın yüzölçümünün küçük olması nedeniyle market olarak kullanılmaya elverişli bulunmadığı ancak büfe olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Davacı vekili 27.3.1998 günlü dilekçesinde kiralanda süt, yoğurt, peynir ve yumurta satışı yapacaklarını kiralananın bu iş için elverişli olup olmadığının tesbitini istemiş ihtiyaç sebebini islah ettiğini belirtmiştir. Mahkemece davacı vekilinin bu talebi hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir karar verilmemiştir. Islah yolu ile dava sebebi değiştirilebilir. Kaldı ki kiralanda yapılacak işin değiştirilmesi dava sebebinin değiştirilmesi niteliğinde de değildir. [...]” Yargıtay bu kararında isabetsiz olarak açılan tahliye davasındaki ihtiyacın değiştirilmesini yasak kapsamında görmemiştir. 6. HD, 29.09.1998, E. 1998/7449, K. 1998/7586, bkz. Umar, **Şerh**, s. 440 ve **Lexpera**.

²²⁹ Kuru, **C. II**, s. 1802. Alman hukukunda ise savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı mevcut değildir. Davalı savunma sebeplerini sözlü yargılama aşamasında davanın sevkine uygun düşecek bir zamana kadar ileri sürebilir (ZPO § 282 ve ayrıca bkz § 277). Dava değişikliğine ilişkin hükümler (ZPO § § 263, 264) davalı açısından uygulama alanı bulmaz. Bkz. Assmann,

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda iddianın genişletilmesi yasağı davanın açılması ile başladığı hâlde (HUMK m. 185, I, 2), savunmanın genişletilmesi yasağı cevap dilekçesinin verilmesiyle değil bu dilekçenin davacıya tebliği ile başlamaktaydı (HUMK m. 202, II). Bu durum eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmekteydi²³⁰. Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile iddia ve savunmanın genişletilmesi veya genişletilmesi yasağının başlangıç zamanları birbirine paralel hâle getirilmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yasağın dilekçelerin karşılıklı verilmesiyle başlayacağı düzenlenmiştir (HMK m. 141, I). Bu değişiklik, davanın başında taraflar arasında eşitliğin sağlanması ve bu şekilde hakkaniyete uygun yargılama sürecinin gerçekleştirilmesi için önemlidir²³¹.

Süresi dolmadan cevap veya ikinci cevap dilekçesi verilmesi durumunda, davalının kalan süre içerisinde daha önce sunmadığı esasa ilişkin savunma sebeplerini ileri sürüp süremeyeceği konusunda Kanun'da açıklık yoktur²³². Öğretideki hâkim görüş bu savunma sebeplerinin ileri sürülebileceği yönünde şekillenmiştir²³³. Dolayısıyla savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kural olarak²³⁴ cevaba cevap dilekçesi sunma süresinin dolmasıyla başlayacağı söylenebilir²³⁵.

Savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamına, savunma olarak ileri sürülen vakıalar ve talep sonucu dâhildir²³⁶. Örneğin davalı, savunmasının

a.g.e., P. 264 kn. 41; Paulus, **a.g.e.**, kn. 532. Ayrıca bkz. Üstündağ, **Yargılama**, s. 544; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272. İsviçre hukukunda ise dava değişikliğine dair hükümler, davalı açısından da uygulanır. Dava değişikliğine dair hükümler için bkz. yuk. ikinci bölüm II, B, 1.

²³⁰ Kuru, **C. II**, s. 1802. Bkz. yuk. birinci bölüm I, D, 3.

²³¹ Tanrıver, **Usûl**, s. 692.

²³² Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 395. İlk itirazların ise bu durumda ileri sürülemeyeceği Kanun'da açıkça düzenlenmiştir. Bkz. aşağı. ikinci bölüm II, C, 2, a, (2).

²³³ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1247; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 395.

²³⁴ Davacı cevaba cevap dilekçesi sunmaz ise savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı cevap süresinin dolması ile başlamış olur. Bkz. yuk. ikinci bölüm I, C, 4. Basit yargılama usûlü bakımından bkz. aşağı. ikinci bölüm V, F.

²³⁵ İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başlangıç anı için bkz. yuk. ikinci bölüm II, B, I.

²³⁶ Kuru, **C. II**, s. 1842; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1263; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 317-318; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 361 vd.; Ulukapı, **Usûl**, s. 263. Aksi yöndeki görüşe göre, talep sonucu ve hukukî sebebin aynı kalması durumunda, vakianın değişmesi

dayanağı olarak öncelikle (A) vakiasını ileri sürdükten sonra, onun kapsamı içerisinde olmayan başka bir vakıayı eklemesi durumunda, vakıa (A) vakiası olmaktan çıkar. Bu durumda davalı savunmasını genişletmiş olur. Söz konusu genişletme dilekçeler teatisinden sonra yapılırsa eklenen vakıa yasak kapsamındadır²³⁷. Yine davalının daha önce ileri sürmediği itiraz veya def'i temeli bir vakıa iddiasını, sonradan ikrarla ileri sürmesi de yasak kapsamındadır²³⁸. Örnek olarak, dilekçeler teatisi aşaması tamamlandıktan sonra, davalının takas ettiğini ileri sürmesi yasaktır²³⁹.

Davalının, yasağın söz konusu olmadığı usûl kesitinde vereceği dilekçeyle, savunma sebeplerini sonradan ileri sürme hakkını saklı tutması kabul edilemez²⁴⁰. Davalının savunma vasıtalarını saklı tutmasına izin verilmesi, davacı ile davalı arasındaki dengeyi bozacağı gibi teksif ilkesine de aykırılık oluşturur²⁴¹. Ayrıca davalının savunma sebeplerini saklı tutmasına ihtiyacı da yoktur. Zira Kanun'da birbirine aykırı olan savunma sebeplerinin bir arada ileri sürülmesine engel bulunmaz²⁴².

yasak kapsamında değildir. Bkz. Postacıoğlu, **Usûl**, s. 440 vd. İsviçre hukukunda ise vakıalar ve talep sonucu bakımından farklı düzenlemelerin olduğu yönünde bkz. yuk. ikinci bölüm II, B, 1.

²³⁷ “[...] *Davalı şirket vekili, gerek cevap dilekçesinde gerekse de yargılama sürecinde, davacı taraf ile davalı şirket arasında bir kira ilişkisinin bulunmadığını beyan etmiş, daha sonra ise, davalı şirket ortağı K5'nün eşi K6'nün 2009 yılında intihar ettiğini, kilitli bulunan bir adet kasanın anahtarlarının yeni bulunduğunu, kasanın açılması ile şirketin o zamanki yetkilisi K6 ile K3 arasında yapılmış olan kira sözleşmesinin bulunduğunu iddia ederek 20.02.2014 havale tarihli dilekçesi ekinde, 01.01.1999 tarihli, A1 adresindeki taşınmaza ilişkin olarak, davacı K3 ile davalı F1 Tur.Tic.Ltd.Şti arasında tanzim edilmiş kira sözleşmesi örneğini dosyaya sunmuştur. Bu durumda, yukarıda yapılan açıklamalar ışığında, davalı taraf süresi içinde, kira ilişkisine dayanmadığından, [...] taraflar arasında kiracılık ilişkisinin bulunduğu kabulü doğru olmamıştır. [...]*” 8. HD., 21.01.2020, E. 2018/9652, K. 2020/441, bkz. **Lexpera**.

²³⁸ Kuru, **C. II**, s. 1809; Üstündağ, **Yargılama**, s. 628-629.

²³⁹ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 660; Kiraz, **a.g.e.**, s. 224. Bu konuda bkz. aşağı. ikinci bölüm II, C, 2, b, (1).

²⁴⁰ Umar, **Şerh**, s. 435. Bu yönde bkz. HGK, 16.03.1979, E. 1977/136, K. 1979/262, bkz. Kuru, **C. II**, s. 1820; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 471; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 259. “[...] *HUMK m.202'ye göre, hep birden bildirilmesi gereken savunmalardan bir kaçının bildirilip geri kalanının saklı tutulması da düşünülemez ve böyle bi saklı tutma savunmanın genişletildiği yollu itirazın geçerliliğine engel olmaz. [...]*” HGK, 23.09.1964, E. 1964/935, K. 1964/565, bkz. **AD** 1965/5-6, s. 689-691; **İBD**, 1964/10-11, s. 284-285.

²⁴¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 106 dn. 181.

²⁴² Saklı tutmaya dair kayıtlar, davayı uzatma tehlikesi taşıdığından sakıncalıdır. Zira sonradan ileri sürülecek her yeni savunma sebebi karşısında davacı karşı iddialarını ileri sürmeye hak kazanır ve dava malzemesinin toplanması faaliyeti yargılamanın sonraki aşamalarına ötelenmiş olur. Bkz.

2. Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasasının Savunma Sebeplerine Göre Değerlendirilmesi

a. Usûle İlişkin Savunma Sebepleri

(1) Dava Şartları

Dava şartları, davanın esası hakkında inceleme yapılabilmesi ve karar verilebilmesi için varlığı veya yokluğu mutlaka gerekli olan şartlar (*Prozessvoraussetzung*) olarak tanımlanabilir²⁴³. Dava şartları, usûl hukukuna ilişkin savunma sebepleridir. Bu anlamda maddî hukuk bakımından talebin ileri sürülebilmesi için aranan şartlar, dava şartı değildir²⁴⁴.

Dava şartları genel ve özel dava şartları olmak üzere ikiye ayrılır. Genel dava şartları bütün davalarda aranan şartları ifade eder. Genel dava şartlarına, yargı yolunun geçerli olması, mahkemenin görevli olması, tarafların taraf ve dava ehliyetine sahip olması örnek olarak gösterilebilir (HMK m. 114, I). Özel dava şartları ise bütün davalarda aranan genel dava şartların yanı sıra, ilgili oldukları davalar bakımından geçerli olan şartları ifade eder (HMK m. 114, II)²⁴⁵. Özel dava şartlarına, genel haciz yoluyla takip kapsamında açılacak borçtan kurtulma davasında borçlunun en geç ilk duruşma gününe kadar alacağın yüzde on beşi oranında teminat göstermesi (İİK m. 69, II) örnek olarak gösterilebilir²⁴⁶.

Dava şartlarının ileri sürülme ve incelenme usûlüne dair Hukuk Usûlû Muhakemeleri Kanunu'nda açık bir hüküm bulunmuyordu. Dolayısıyla öğretilerde bu konu tartışmalıydı.

Bir görüşe göre, mahkeme dava şartlarının mevcut olup olmadığını re'sen dikkate alır. Taraflar da her aşamada bu durumu ileri sürebilir. Bununla birlikte dava

Üstündağ, **Yasak**, s. 106 dn. 181 ve oradaki saklı tutmaya izin veren Yargıtay kararı, 4. HD, 06.10.1955, E. 5302, K. 4195, **İçtihat Külliyyatı**, 1955, C. I-II, s. 354. Yargıtay bu kararı ile uygulamada teksif ilkesini yumuşatmak istemiştir. Bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 106 dn. 181.

²⁴³ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 927; Tanrıver, **Usûl**, s. 635; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 316; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 9 kn. 49; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 310.

²⁴⁴ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 316.

²⁴⁵ Tanrıver, **Usûl**, s. 636; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 322.

²⁴⁶ Tanrıver, **Usûl**, s. 636.

şartlarının incelenmesi bakımından re'sen araştırma ilkesi geçerli değildir²⁴⁷. Hâkim dava şartının varlığı konusunda bir şüphe duyarsa dava şartının gerçekleşmiş olduğunu iddia ve ispat yükü altında bulunan tarafın bu konudaki vakıaları getirmesini ister²⁴⁸.

Diğer bir görüşe göre ise dava şartları bakımından re'sen araştırma ilkesi geçerli olup hâkim, dava şartları ile ilgili vakıaları taraflar ileri sürmemiş olsalar dahi re'sen araştırarak dikkate alabilir²⁴⁹.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ise dava şartlarının ileri sürülmesi ve incelenmesine dair açık bir düzenleme bulunmaktadır. Bu hükme göre, mahkeme, dava şartlarının mevcut olup olmadığını, davanın her aşamasında kendiliğinden araştırır. Taraflar da dava şartı eksikliğini her zaman ileri sürebilirler (HMK m. 115, I).

Söz konusu düzenlemeye rağmen öğretide dava şartlarının ileri sürülmesine dair farklı görüşler söz konusudur. Bir görüş anılan düzenlemeyi dayanak göstererek hâkimin dava şartlarını kendiliğinden incelemek ve araştırmakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir²⁵⁰.

Öğretideki diğer bir görüş ise Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde *Alangoya*'nın ileri sürdüğü görüşü savunmaktadır²⁵¹. Hemen yukarıda ifade ettiğimiz üzere bu görüş, dava şartlarına ilişkin vakıaların taraflarca getirilmesi gerektiğini ifade

²⁴⁷ Alangoya, **İlkeler**, s. 133; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 197.

²⁴⁸ Alangoya, **İlkeler**, s. 133; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 197. *Alangoya*'nın bu görüşüne katılan görüşler için bkz. Emel Hanağası, **Davada Menfaat**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 294. Taraf ehliyeti açısından bkz. Evrim Erişir, **Medenî Usûl Hukukunda Taraf Ehliyeti**, İzmir, Güncel Yayınevi, 2007, s. 260. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminin uygulamasının bu şekilde olduğu yönünde bkz. Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁴⁹ Üstündağ, **Yasak**, s. 79 dn. 155; Üstündağ, **Yargılama**, s. 313.

²⁵⁰ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 394; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 321; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 9 kn. 49; *Pekcanitez* ise hakimin dava şartlarının mevcut olup olmadığını kendiliğinden inceleyeceğini ifade etmektedir. Bkz. *Pekcanitez*, **Pekcanitez Usûl**, s. 950-951. Aynı yönde bkz. Yardımcı, **a.g.e.**, s. 70. *Tanrıver*, dava şartlarının incelenmesi hususunda re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğunu savunmaktadır. Bkz. *Tanrıver*, **Usûl**, s. 636-637.

²⁵¹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 231.

etmektedir. Şayet hâkim bu hususta bir şüpheye düşerse iddia yükü bulunan taraftan vakıa getirmesini ister²⁵².

Nihayet öğretilerdeki diğer görüş dava şartlarının mevcut olup olmadığının re'sen araştırılıp araştırılmayacağını tespit için tek tek değerlendirilme yapılması gerektiğini ifade etmektedir²⁵³. Bu görüşe göre, yargı hakkı, yargı yolu, görev ve kesin yetkiye dair dava şartları (HMK m. 114, I, a, b, c, ç) hukukî duruma ilişkindir. Hâkim hukuku re'sen uyguladığından bu dava şartlarını kendisi tespit eder²⁵⁴. Vekilin usûlüne uygun düzenlenmiş vekaletnâmesinin bulunması, gider avansının yatırılmış olması ve teminat yatırılmasına dair kararın yerine getirilmiş olmasına ilişkin dava şartları ise (HMK m. 114, I, f, g, ğ) vakıa olmakla birlikte hâkim bu dava şartlarının mevcut olup olmadığını ek bir araştırma yapmadan dosyadan tespit eder²⁵⁵. Vakıalara yönelik olan diğer dava şartlarından taraf ve dava ehliyeti, dava takip yetkisi ve hukukî yararın (HMK m. 114, I, d, e, h) mevcut olup olmadığı ispat yüküne dair mevcut kuralların uygulanmasıyla tespit edilir²⁵⁶. Örneğin, taraflardan birinin dış görünüşünden ergin yaşı geçmiş olduğu belirli ise erginlik yaşına ulaştığına dair ilgili taraftan delil istenmesi veya nüfus dairesinden bilgi istenmesi gerekmez. Zira bu konuda fiili bir karine söz konusudur²⁵⁷. Vakıalara ilişkin diğer dava şartları olan derdestlik ve kesin hükmün (HMK m. 114, I, ı, i) mevcut olmadığının tespitinin ise hâkim tarafından yapılması mümkün değildir. Hâkim davalının itirazı üzerine bu konuda bir tespit yapabilir²⁵⁸.

Dava şartları çok çeşitli olduğundan dava şartlarının ileri sürülmesi bakımından genel bir değerlendirme yerine tek tek değerlendirme yapmak yerinde olur. Bu noktada *Umar*'ın dava şartları için yapmış olduğu ayrımın isabetli olduğunu ifade etmemiz gerekir. Yargı hakkı, yargı yolu, görev ve kesin yetki birer vakıa olmadığından bu dava

²⁵² Alangoya, **İlkeler**, s. 133; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 197; Özçelik, **a.g.e.**, s. 231.

²⁵³ Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁵⁴ Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁵⁵ Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁵⁶ Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁵⁷ Umar, **Şerh**, s. 356.

²⁵⁸ Umar, **Şerh**, s. 356.

şartları bakımından vakıa getirilmesi söz konusu olmaz. Usûlüne uygun vekaletname bulunması, gider avansının yatırılmış olması ve teminat yatırılmasına dair kararın yerine getirilmiş olması ise dosyadan tespit edilen teknik hususlar olduğundan bu konuda da tarafın vakıa getirmesine ihtiyaç yoktur. Diğer dava şartlarının mevcut olup olmadığı ise tarafların mahkemeye sunacakları vakıalarla belirlenir.

Davalı, dava şartlarında eksiklik olduğunu ileri sürerken hem usûle ilişkin bir savunma sebebi olan dava şartı eksikliğine işaret eder hem de bu eksikliği hangi vakıalara dayandığını mahkemeye sunar. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda tarafların dava şartı eksikliğini davanın her aşamasında ileri sürülebileceği düzenlenmiştir (HMK m. 115, II). Bu düzenlemenin kapsamına dava şartı eksikliği ile bu eksikliği gösteren vakıalar dâhildir²⁵⁹. Dolayısıyla dava şartı eksikliğini gösteren vakıalar bakımından teksif ilkesi geçerli değildir. Tarafın ileri sürmesinin yanı sıra mahkeme de dava şartlarından birinin eksik olduğu hususunda şüpheyi düşerse davanın her aşamasında taraflardan bu eksikliğe dair vakıa getirmesini isteyebilir.

(2) İlk İtirazlar

Davanın esasına girmeye engel teşkil eden ve yalnızca cevap dilekçesinde ileri sürüldüğünde dikkate alınan usûle ilişkin itirazlara ilk itirazlar denir²⁶⁰. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda iki tane ilk itiraz mevcuttur. Söz konusu ilk itirazlar, kesin yetki kuralının bulunmadığı hâllerde yetki itirazı ile uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümlenmesi gerektiği itirazıdır (HMK m. 116²⁶¹). Bu ilk itiraz hâlleri Kanun'da

²⁵⁹ Alangoya, **İlkeler**, s. 133; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 197; Özçelik, **a.g.e.**, s. 231. Hem uyuşmazlığın karara bağlanmasına etki eden hem de dava şartlarının mevcut olup olmadığını gösteren vakıalar çifte etkili vakılardır. Bu vakıaların mahkeme tarafından re'sen dikkate alınacağına dair bkz. Yardımcı, **a.g.e.**, s. 70-71.

²⁶⁰ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1257; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1218; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 345; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 325-326; Emrah Öztürk, **Medeni Usûl Hukukunda İlk İtirazlar**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 43. İlk itirazlar vakıa olmadığı yönünde bkz. Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 454.

²⁶¹ 6335 sayılı Kanun m. 2 ile asliye ticaret mahkemesi ve asliye hukuk mahkemesi arasındaki ilişki, görev ilişkisi olarak düzenlendiğinden, iş bölümü ilk itirazı fiilen yürürlükten kalkmıştı. 7251 sayılı Kanun ile HMK m. 116'da ilk itiraz olarak sayılan iş bölümü normatif olarak da yürürlükten kaldırılmıştır.

sınırlı olarak sayılmıştır ve sayılanlar dışında ilk itiraz adı altında bir itiraz sebebi ileri sürmek mümkün değildir²⁶².

Teksif ilkesinin en sert yaptırımlarından biri ilk itirazlar için söz konusu olur²⁶³. İlk itirazların hepsi cevap dilekçesinde ileri sürülmek zorundadır; aksi hâlde dinlenmez (HMK m. 117). Görüldüğü üzere, ilk itirazlar, diğer savunma sebeplerinin aksine yalnızca cevap dilekçesinde ileri sürülebilir. Hatta ilk itirazlar cevap dilekçesi verildikten sonra cevap süresi henüz dolmamış olsa dahi ileri sürülemez (HMK m. 131)²⁶⁴.

Öte yandan ilk itirazların ileri sürülmesinin savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ile ilgisi olmadığını ifade etmemiz gerekir. İlk itirazların Kanun'da gösterilen süreden sonra ileri sürülememesinin sebebi, bu itirazlar için Kanun'da belirlenen hak düşürücü sürelerdir. Yoksa sebep savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı değildir²⁶⁵. Bu nedenle ilk itirazların ıslah ya da karşı tarafın

²⁶² Kuru, **C. IV**, s. 4216; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 553; Yılmaz, **Şerh**, s. 1751; Tanrıver, **Usûl**, s. 639; Karşlı, **Muhakeme**, s. 446.

²⁶³ Tanrıver, **Usûl**, s. 376; Üstündağ, **Yasak**, s. 108 dn.184; L. Şanal Görgün/Levent Börü/ Barış Toraman/Mehmet Kodakoğlu, **Medenî Usûl Hukuku**, 9. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 343.

²⁶⁴ Cevap dilekçesinde ileri sürülen tahkim ilk itirazı, dürüstlük kurallarına aykırı ise Yargıtay söz konusu ilk itirazı kabul etmemektedir. “[...] *Sözleşmedeki tahkim şartına rağmen asıl dava mahkemede açılmış, davalı ise tahkim itirazına rağmen şartlı olarak karşı davasını harcını da yatırmak suretiyle aynı mahkemede ikame etmiştir. Böylece ihtilâfın genel mahkemelerde görüleceği hususunda tarafların iradelerinin birleştiği ve tahkim itirazından vazgeçildiği kabul edilmelidir. Esasen benzer ihtilâflarda da Dairemizce aynı yönde uygulama yapılmakta olup tahkim itirazının dahi şartlı yapılmaması zorunludur. İtirazla birlikte karşı davanın açılmış olması itirazdan vazgeçildiği anlamını taşır (Dairemizin 23.03.2010 gün 2010/1581 Esas ve 2010/1652 sayılı kararı). [...]*” 15. HD., 23.09.2010, E. 2010/2636 K. 2010/4724, bkz. **Lexpera**. Yargıtay’ın içtihadının yerinde olduğuna dair bkz. Hakan Pekcanitez, “Tahkim İlk İtirazı”, **MİHDER**, 2015/3, S. 32, s. 21-52, **Hakan Pekcanitez Makaleler**, C. II, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 807-840, s. 808. Yargıtay’ın tutumunun eleştirisi için bkz. Âlim Taşkın, **Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşması, Hakem Kurulu ve Tahkim Yargılaması**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 42; Özbek, **Tahkim**, s. 189 vd.

²⁶⁵ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 14; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 408; Özbek, **Tahkim**, s. 185. HMK m. 141’deki süre kısıtlaması ise hak düşürücü süre olarak ifade edilemez. Zira yeni vakıa ileri sürmek isteyen taraf, ıslah veya karşı tarafın açık muvafakati ile bu vakıayı mahkemeye sunabilir.

açık muvafakati yoluyla da sonradan ileri sürülebilmesi mümkün olmaz²⁶⁶. İlk itirazların ıslahla veya karşı tarafın açık muvafakati ile sonradan ileri sürülememesinin diğer nedeni, ilk itirazların uyuşmazlık konusu hakkın esası ile ilgili olmaması ve davanın görülmesine engel teşkil etmesidir²⁶⁷.

b. Esasa İlişkin Savunma Sebepleri

(1) İtirazlar

İtiraz (*Einwendung*), bir hakkın doğumuna engel olan (*rechtshindernde Tatsachen*) veya sona ermesini gerektiren vakıaların (*rechtszerstörende Tatsachen*) ileri sürülmesidir²⁶⁸.

Bir hakkın doğumuna engel olan itiraz²⁶⁹, talebin dayanağı olan hukuk normundaki bütün vakıaların gerçekleşmiş olmasına rağmen hukukî sonucun doğumuna engel olan bir diğer hukuk normundaki vakıanın gerçekleşmesini ifade eder²⁷⁰. Bu itiraz türüne sözleşme yapılırken taraflardan birinin fiil ehliyetinin bulunmaması veya geçerlilik şartı olan şekle uyulmaması örnek olarak gösterilebilir²⁷¹.

²⁶⁶ Kuru, **C. II**, s. 1777, 1801; Kuru, **C. IV**, s. 4216, 4276; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 448, 453-454; Umar, **Şerh**, s. 422; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 307; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1222; Yılmaz, **Şerh**, s. 1760; Ulukapı, **Usûl**, s. 274; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 386-387; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 14; Öztürk, **a.g.e.**, s. 43; Özbek, **Tahkim**, s. 185. *Ekşi*'ye göre ise tahkim ilk itirazı sonradan karşı tarafın açık muvafakati ile ileri sürülebilir. Bkz. Nuray Ekşi, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Tahkim**, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 122. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Süresinde tahkim ilk itirazı ileri sürülmezse taraflar arasındaki uyuşmazlık ancak dava görülürken anlaşmaları halinde tahkime konu olabilir (HMK m. 412, V). Bkz. Özbek, **Tahkim**, s. 185 dn. 14.

²⁶⁷ Pekcanitez, **Tahkim**, s. 814-815; Yılmaz, **Islah**, s. 455; Karşlı, **Muhakeme**, s. 654; Özmumcu, **Ön Sorun**, s. 129; Öztürk, **a.g.e.**, s. 43.

²⁶⁸ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 488; Üstündağ, **Yasak**, s. 54 dn. 89; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1208; Oğuzman/Barlas, **a.g.e.**, s. 334; Tekinay, **a.g.e.**, s. 183; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 253; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 386; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 345; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 56; Dural/Sarı, **a.g.e.**, s. 267 kn. 1293; Antalya/Topuz, **a.g.e.**, s. 596.

²⁶⁹ Öğretide, hak engelleyici vakıaya dayanan itiraz olarak da ifade edilmektedir. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 415.

²⁷⁰ Umar, **Şerh**, s. 415.

²⁷¹ Kuru, **C. II**, s. 1769; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 464; Tekinay, **a.g.e.**, s. 183; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 306; Ulukapı, **Usûl**, s. 275.

Bir hakkı sona erdiren itiraz²⁷² ise talebin dayanağı olan hukuk normundaki bütün vakıaların gerçekleşmiş olmasına rağmen hukukî sonucu düşüren bir diğer hukuk normundaki vakıanın gerçekleşmesidir²⁷³. Bu itiraz türüne örnek olarak, borcun ifası, ibrası²⁷⁴ veya imkânsızlık sebebiyle sona ermesi gösterilebilir²⁷⁵. Benzer şekilde dava açılmadan önce ileri sürülen takas da davalıya ödeme yapılması gibi asıl dava konusu alacağı kısmen veya tamamen düşüren bir vakıa olup teknik anlamda bir itiraz temelidir²⁷⁶.

Maddî hukuka ait itirazların davada ileri sürülmesi, usûl hukuku kurallarına tabi olduğundan²⁷⁷ davalı itirazlarını ancak dilekçeler teatisinde serbestçe ileri

²⁷² Öğretide hak düşürücü vakıaya dayanan itiraz olarak da ifade edilmektedir. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 415.

²⁷³ Umar, **Şerh**, s. 415.

²⁷⁴ “[...] İbra sözleşmesi, *İsviçre Borçlar Kanunu*'nun 115. maddesinde düzenlendiği halde, halen yürürlükte olan 818 sayılı *Borçlar Kanunu*'nda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmemiştir. *Türk Hukukunda ibra sözleşmesi 01.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6098 sayılı Borçlar Kanunu*'nda düzenlenmiş olup, kabul edilen Yasa'nın 132. maddesine göre "Borcu doğuran işlem kanunen veya taraflarca belli bir şekle bağlı tutulmuş olsa bile borç, tarafların şekle bağlı olmaksızın yapacakları ibra sözleşmesiyle tamamen veya kısmen ortadan kaldırılabilir. [...]" 9. HD, 13.02.2013, E. 2010/42519, K. 2013/5654, bkz. **Kazancı**.

²⁷⁵ Kuru, **C. II**, s. 1769; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 464; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 306; Arslan/Taşpınar/Ayvaz, **a.g.e.**, s. 333; Umar, **Şerh**, s. 415; Ulukapı, **Usûl**, s. 275.

²⁷⁶ Saim Üstündağ, “Borçlar Kanunu Hükümlerine Göre Takas ve Davada Kullanılmasının Arz ettiği Özellikler”, **İÜHF**, C. 25, S. 1-4, 1960, s. 214-224, s. 214; Ali Said Yüksel, “Takas Def’i”, **İBD**, 1960, C. XXXIV, s. 385-394, s. 387; Kuru, **C. IV**, s. 3895; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 281 dn. 14; Haluk Burcuoğlu, “Takas Savunmasının Niteliği”, **Balıkesir Barosu Dergisi**, S. 19, Aralık 1984, s. 17-21, s. 18-20; Vedat Buz, “Takas Beyanının Geriye Etkisi Üzerine”, **Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s. 229-255, s. 234; M. Kemal Oğuzman/M. Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, C. I, 17. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019, s. 612; Umar, **Şerh**, s. 423; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1211; Muşul, **Terdit**, s. 137; Gökçen Topuz/Seçkin Topuz, “Takasın Davada İleri Sürülmesi”, **AÜHFD**, 2008, C. 57, S. 3, s. 719-731, s. 720; Fahrettin Aral, **Türk Borçlar Hukukunda Takas**, 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 21; Hüseyin Murat Develioğlu, **Takas**, 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012, s. 222; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10 kn. 64. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 388; Meriç, **Takas**, s. 61; Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 720 vd.; Yargıtay da davadan önce takas hakkının kullanıldığının mahkemede ileri sürülmesini itiraz olarak değerlendirmektedir. HGK, 12.04.1967, E. 280 K. 195, bkz. **RKD**, 1967/6, s. 87-89 ve Kuru, **C. IV**, s. 3895; 15. HD, 11.05.2004, E. 6413, K. 2638, bkz. **Kazancı** ve Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 721 dn. 6.

²⁷⁷ Üstündağ, **Yargılama**, s. 253, 544 vd.; Hakan Pekcanitez/Nedim Meriç, **Medenî Usûl Hukukunda Fer’i Müdahale**, 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 296; Abdurrahim Karşı, **Medenî Usûl Hukukunda Usûlî İşlemler**, İstanbul, Kudret Basım, 2001, s. 26 vd.; Vedat

sürebilir. Bununla birlikte itiraz konusu vakıa, davalı tarafından ileri sürülmemiş olsa dahi dava malzemesinden veya dosyadaki belgelerden tespit edilebiliyorsa hâkim tarafından re'sen dikkate alınır²⁷⁸. Zira itiraz temeli oluşturan vakıalar söz konusu hukukî sonuçları kendiliğinden doğurur. Söz konusu sonucun doğması, o vakıadan yararlanacak tarafın ya da karşı tarafın tutumuna bağlı değildir²⁷⁹.

Öte yandan itirazların hâkim tarafından re'sen dikkate alınabilmesi için dosyaya usûlüne uygun şekilde girmesi gerekir. İtiraz temeli vakıalar, dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülürse dosyaya usûlüne uygun olarak girdikleri kabul edilmez²⁸⁰. Çünkü bu vakıaların dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesi yasak kapsamındadır²⁸¹.

Dava dosyasından anlaşılmayan itirazların ileri sürülmesi hususunda ise öğretide farklı görüşler söz konusudur. Bir görüşe göre, bu itirazlar hâkim tarafından re'sen dikkate alınamaz²⁸². Dolayısıyla davalı bu itirazları dilekçeler teatisinde ileri

Buz, **Medenî Hukukta Yenilik Doğuran Haklar**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2005, s. 226-227; Meriç, **Takas**, s. 62.

²⁷⁸ Friedrich Lent, **Zivilprozessrecht**, München und Berlin, Verlag C. H. Beck, 1957, s. 119; Leuch, **a.g.e.**, s. 205-206; Kuru, **C. II**, s. 1769; Umar, **Şerh**, s. 452; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 460, s. 464-465; Tekinay, **a.g.e.**, s. 185; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 306; Üstündağ, **Yasak**, s. 79 dn. 155; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 253-254; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, C.II, s. 1208; Karşlı, **Muhakeme**, s. 445; Ulukapı, **Usûl**, s. 275; Ejder Yılmaz, “Davada Takas ve Mahsup Talebi”, **MİHDER**, 2010/2, s. 247-284, s. 274; Yılmaz, **Şerh**, s. 636; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 408.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 57. “[...] *Hakkın kötüye kullanıldığı savunma olarak ileri sürülmüş olmasa dahi bu husus def'i değil itiraz olarak kabul edildiğinden hakim, dava dosyasından anlaşılan böyle bir durumu resen gözönüne almak zorundadır [...]*” HGK 20.10.2010, E. 404, K. 553, bkz. **Lexpera**. Davadan önce ileri sürülen takas beyanının dosyadan anlaşılması durumunda hâkim tarafından re'sen dikkate alınacağına dair bkz. Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 612; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 61. Aksi yöndeki görüş için bkz. Yılmaz, **Takas**, s. 277; Nedim Meriç, “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, **Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, DEÜHFD Özel Sayı, C. 11** (2009), İzmir, 2010, s. 377-424, s. 402-403. Dava temelinin yetersizliği savunmasının dava dosyasından anlaşılması halinde itirazlar gibi re'sen dikkate alınacağı yönünde bkz. Kaniti, **a.g.e.**, s. 41; Pekmez, **a.g.e.**, s. 74 dn. 190 ve s. 75.

²⁷⁹ Umar, **Şerh**, s. 452; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 254.

²⁸⁰ Umar, **Şerh**, s. 452.

²⁸¹ Umar, **Şerh**, s. 452.

²⁸² Umar, **Şerh**, s. 452; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1208; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 345; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 408. Davadan önce ileri sürülen takas savunması dosyadan anlaşılmamaktaysa söz konusu vakıanın davalı tarafça sonradan yargılamaya getirilmesi savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamındadır.

sürmelidir. Dilekçeler teatisinden sonra ise davalı, yalnızca karşı tarafın açık muvafakati ve ıslahla bu itirazları ileri sürebilir²⁸³.

Aksi yöndeki görüşe göre, dava dosyasından anlaşılamayan itirazların ileri sürülmesi hususunu hakkın doğumuna engel olan ve hakkı sona erdiren itirazlar olmak üzere ikiye ayırarak değerlendirmek gerekir²⁸⁴. Hakkın doğumuna engel olan itirazlar, önceden mevcut olan vakıalara ilişkindir. Mahkeme, dava konusu hakkın doğup doğmadığını re'sen araştırmakla yükümlü olduğundan hakkın doğumuna engel olan itirazları kendiliğinden dikkate alması gerekir²⁸⁵. Bu nedenle davalının, dosyadan anlaşılmayan hakkın doğumuna engel olan bir itiraz sebebini, dilekçeler teatisi aşamasından sonra ileri sürmesi, savunmayı genişletme yasağı kapsamında olmaz²⁸⁶. Öte yandan dosyadan anlaşılmayan itiraz sebebi hakkı sona erdiren nitelikteyse bu itirazın dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesi yasak teşkil eder. Zira bu itiraz sebeplerinin ileri sürülmesi, yeni vakıaların (ödeme, karşı alacak, takas gibi) bildirilmesi anlamına gelir²⁸⁷.

Yargıtay ise bu konuda bir ayırım yapmaksızın itirazların her zaman ileri sürülebileceği ve mahkeme tarafından da re'sen dikkate alınabileceği görüşündedir²⁸⁸.

Bkz. Kuru, **C. II**, s. 1779, **C. IV**, s. 3902-3903, Üstündağ, **Yargılama**, s. 517-518; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1213; Meriç, **Takas**, s. 64-65; Aral, **a.g.e.**, s. 153. Bu durumun sebebi davadan önce beyan edilen takasın davada ileri sürülmesinin usûl hukuku kurallarına tabi olmasıdır. Bkz. Pekcanitez/Meriç, **a.g.e.**, s. 296; Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 722; Buz, **a.g.e.**, s. 226.

²⁸³ Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1209.

²⁸⁴ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 488.

²⁸⁵ Örnek olarak, vakıanın (fiil ehliyetinin) varlığı hakkın doğumu için şarttır. Kötüniyet de bir diğer örnek teşkil eder. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 488; “[...] *davacının kötü niyetli olması MK.nun 650. Maddesine dayanarak hak talep etmesine engel olduğundan kötü niyet hakkın doğumuna engel bir itiraz sebebidir. Bu nedenle kötü niyet mahkeme tarafından kendiliğinden gözetilir ve davalı cevap süresi geçtikten sonra da davacının kötü niyetli olduğunu ileri sürebilir; kötü niyetin ileri sürülmesi savunmayı genişletme değildir. [...]*” Bkz. İBHKG 14.2.1951, E. 1949/17, K. 1951/1, bkz. **Lexpera**; İBBGK, 17.5.1991, E. 1991/1, K. 1991/2, **YKD**, 1991/8, s. 1154 vd. ve bkz. Kuru, **C. II**, s. 1812 vd.

²⁸⁶ Kuru, **C. II**, s. 1813.

²⁸⁷ Kuru, **C. II**, s. 1814.

²⁸⁸ HGK, 27.02.2013, E. 2009/842, K. 2013/291, bkz. Bolayır, **HGK**, s. 131 vd.; İBBGK, 08.11.1991, E. 1990/4, K. 1991/3, bkz. **Kazancı**, ayrıca bkz. 1.HD, 06.05.2004, E. 5231, K. 5391, Bkz. **Legal Hukuk Dergisi**, 2004/18, s. 1637; 9. HD, 22.05.2002, E. 2002/836, K. 2002/8772, bkz. **YKD**, 2003/3, s. 375; HGK, 15.05.1987, E. 1986/705, K. 1987/390, bkz. **YKD**, 1988 No:1, s. 15; Kuru, **C. II**, s. 1817. “[...] *Davalı vekilince yargılamanın temyiz aşamasında davacının imzasını taşıdığı*

Yargıtay'ın bu tutumu, yargılama sürelerinin uzamaması için yürürlükte olan iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağının adaletsiz kararlara yol açmasını engellemek içindir²⁸⁹. Bununla birlikte hâkimin yorum yapma yetkisi Kanun'daki açık hükümleri görmezden gelmesine imkân tanımaz²⁹⁰. Kanaatimizce teksif ilkesinin kabul edildiği hukukumuzda, Kanun'da belirlenen süreden sonra itiraz konusu vakıaların ileri sürülmesi kural olarak mümkün değildir. Hâkimin itirazı re'sen dikkate alması gereği, itiraz temelini oluşturan vakıaları araştırıp dosyaya dâhil edebileceği veya Kanun'da belirlenen süreden sonra ileri sürülen vakıaları dikkate alabileceği anlamına gelmez. Bu durum ayrıca taraflar arasındaki eşitliği ihlâl eder.

(2) Def'iler

Def'i (*Einrede*), davalının aslında borçlu olduğu bir edimi, özel bir sebebe dayanarak yerine getirmekten kaçınma hakkını ifade eder²⁹¹. Def'ilere zamanaşımı def'i (TBK m. 146-161) ve ödemezlik def'i (TBK m. 97) örnek olarak gösterilebilir.

Def'i hakkının kullanılması, hakka dayanan talebi durdurmakla (*rechtshemmende Tatsache*) birlikte hakkı ve buna dayanan talebi düşürmez²⁹². Def'ilerde davalının sahip olduğu borcun, kanunun tanıdığı imkân nedeniyle yerine

*ileri sürülen bir mutemet belgesine dayanılarak ücretlerinin bir yakınının imzası karşılığında ödendiği savunması yapılmıştır. Ödeme itiraz mahiyetinde bir savunma olup, yargılamanın her aşamasında yapılabileceği kabul edilmelidir. Böyle olunca mahkemece anılan belgelere davacının diyecekleri sorularak bu konuda yapılacak değerlendirme sonucuna göre bir karar verilmesi gerekir. [...]" 9. HD, 25.09.2001, E.2001/7895, K.2001/14474, bkz. **Kazancı** ve Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 12. Öğretide bulunan bu yöndeki görüş için bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 138.*

²⁸⁹ Umar, **Şerh**, s. 449.

²⁹⁰ Umar, **Şerh**, s. 449.

²⁹¹ Oğuzman/Barlas, **a.g.e.**, s. 335-336; Tekinay, **a.g.e.**, s. 185; Dural/Sarı, **a.g.e.**, s. 268 kn. 1295; Antalya/Topuz, **a.g.e.**, s. 596; Umar, **Şerh**, s. 416; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1210; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 344; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 388. Def'inin sağladığı kaçınma hakkı devamlı olabileceği gibi geçici de olabilir. Zamanaşımı def'i kalıcı kaçınma hakkı verirken, kefilin tartışma def'i geçici kaçınma hakkı verir. Bkz. Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 254; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 58. Def'i hakkının borçluya alacaklının talebine karşı kendini koruma imkânı sağladığı yönünde bkz. Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 24. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 84.

²⁹² Üstündağ, **Yasak**, s. 54 dn. 89.

getirilmekten kaçınılması söz konusu olduğundan kural olarak itiraz bir vakıa iken def'i bir haktır²⁹³.

Def'i, bir hak olduğu için def'iyi inşa eden vakıalar, dava malzemesinden anlaşılmış olsa dahi hâkim bu vakıaları ancak hak sahibi olan davalı tarafından ileri sürülürse dikkate alabilir²⁹⁴. Dolayısıyla davalının cevap ve ikinci cevap

²⁹³ Kuru, **C. II**, s. 1761; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 305; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 465 vd.; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1210; Tanrıver, **Usûl**, s. 677; Yılmaz, **Takas**, s. 273; Karşlı, **Muhakeme**, s. 445; Mehmet Köle, **İlamlı İcra Takibinde İcra Mahkemesi Tarafından İcranın Geri Bırakılması**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 113.

²⁹⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 78-79 ve s. 79 dn. 155; Kuru, **C. II**, s. 1762 vd.; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 486; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 306; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 478; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl** C. II, s. 1210, C. I, s. 800; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 344; Tanrıver, **Usûl**, s. 677; Yılmaz, **Takas**, s. 273; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 237; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 58; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 408-409. “[...] *zamanaşımı, bir borcu doğuran, değiştiren ortadan kaldıran bir olgu olmayıp, salt doğmuş ve var olan bir hakkın istenmesini ortadan kaldıran bir savunma aracıdır. Bu bakımdan zamanaşımı alacağın varlığını değil, istenebilirliğini ortadan kaldırır. Bunun sonucu olarak da, yargılamayı yapan hakim tarafından yürüttüğü görevinin bir gereği olarak kendiliğinden göz önünde tutulamaz. Borçlunun böyle bir olgunun var olduğunu, yasada öngörülen süre ve usûl içinde ileri sürmesi zorunludur. [...]*” 9. HD, 13.02.2013, E. 2010/42519 K. 2013/5654, bkz. **Kazancı**. Benzer durum davadan önce ve dava sırasında ileri sürülmemeyen takas bakımından da söz konusudur. Zira ileri sürülmemeyen takas hakkı, itiraz etkisi doğurmaz. Bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1214; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 389. Bu nedenle öğretinin bir kısmında ve Yargıtay kararlarında takas, def'i üst kavramı altında değerlendirilmektedir. Bkz. Ansay, **Usûl**, s. 245; Ahmet M. Kılıçoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 23. Bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 1092; Üstündağ, **Takas**, s. 217 vd.; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 460; Üstündağ, **Yargılama**, s. 343 vd.; Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 722; 18. HD, 01.12.2011, E. 2011/8318, K. 2011/12318; 3. HD, 31.10.2011, E. 2011/12046, K. 2011/16706; 9. HD, 16.06.2011, E. 2011/1452, K. 2011/18356, bkz. Hukuktürk. “[...] *Takasın hükmünü icra edebilmesi için ayrı bir dava açmasına veya karşılık bir dava ile ileri sürülmesine gerek yoktur. Takas borçlunun (davalının) takas etmek iradesini alacaklıya (davacıya) bildirmesiyle gerçekleşir. Davalı karşılık dava açmadan sadece takas def'inde bulunmakla yetinebilir. [...]*” 4. HD, 07.05.1979, E. 1029, K. 6084, bkz. **Yasa Hukuk Dergisi**, 1979/8, s. 1178-1179. “[...] *Takas ve mahsup bir def'idir. İleri sürülmedikçe kendiliğinden dikkate alınamaz [...]*” 9. HD, 18.01.2010, E. 2008/14670, K. 2010/14, bkz. Meriç, **Takas**, s. 62 dn. 8. Bu durum itiraz ve def'i kavramlarının maddî hukuk ve usûl hukukta farklı anlamlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Hatta öyle ki bozucu yenilik doğuran haklar uzun bir süre def'i olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte takas, borcu sona erdiren bir yenilik doğuran haktır ve bu hakkın kullanılmasıyla borç sona erer. Bkz. Andreas von Tuhr, **Borçlar Hukukunun Umumi Kısım**, C. 1-2, Çev.: Cevat Edege, Ankara, Yargıtay Yayınları, 1983, s. 33; Kılıçoğlu, **Borçlar**, s. 1092; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 63 ve 65; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 221; Develioğlu, **a.g.e.**, s. 224 dn. 947; Emine Aslı Küçükaydın, “Karşı Dava”, **TBBD**, S. 123, 2016, s. 209-258, s. 222; Ercan Özler, **a.g.e.**, s. 33-40.

dilekçelerinde bildirmediği def'ileri sonradan ileri sürmesi, savunmanın genişletilmesi yasağı kapsamındadır²⁹⁵. Yargıtay'ın da bu yönde kararları mevcuttur²⁹⁶.

²⁹⁵ Kuru, **C. II**, s. 1804; Oğuzman/Barlas, **a.g.e.**, s. 336 dn. 600. Davadan önce ileri sürülmeyen takas hakkı bakımından de benzer bir durum mevcuttur. Ancak takas yolu ile ileri sürülmek istenen alacak için ayrı bir dava açılmasına engel yoktur. Bkz. Kuru, **C. IV**, s. 3903; Üstündağ, **Yasak**, s. 137; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1217; Aral, **a.g.e.**, s. 160; Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 725. Yargıtay da takasın ilk olarak davada ileri sürülmesi halinde hem bir usûl işlemi hem de maddî hukuka işleminin mevcut olacağını ve takasın ileri sürülme zamanı ve şeklinin de usûl hukuku kurallarına göre belirleneceğine hükmetmiştir. HGK, 12.04.1967, E. 280, K. 195, bkz. **RKD**, 1967/6, s. 87-89 ve Kuru, **C. IV**, s. 3895). Yargıtay, diğer bir kararında da takasın davada def'i olarak ileri sürülmesi halinde takas def'inin diğer savunmaların tabi olduğu kanun hükümlerine tâbi olacağına hükmetmiştir. Bkz. 4. HD, 22.01.1981, E. 13429, K. 354, Kuru, **C. IV**, s. 3899 ve Topuz/Topuz, **a.g.m.**, s. 724 dn. 26. Aksi yöndeki görüşe göre, takas beyanı sonradan ortaya çıkan bir vakıa olduğundan davalı davanın her aşamasında bu beyanda bulunabilir. Keza maddî hukuk takas hakkının kullanılmasını bir süre ile kısıtlayamaz. Bkz. Meriç, **Takas**, s. 68-69.

²⁹⁶ “[...] *Mahkemece*, “..davacının açık ayıp niteliğinde olan çevre düzenlemesi ve ortak alanların yapılmamasına ilişkin olarak site yönetiminin yaptırdığı tespitten sonra yasal süresi içinde davalıya ihbarda bulunmayarak 2013 yılında dava açılana kadar beklediği görülmüştür...” gerekçesiyle dosyada tespit edilmiş olan diğer ayıplar yönünden davacının talebinin reddine karar verilmiştir. Ayıp ihbarı def'i niteliğinde olup, bu hususun davalı tarafından ileri sürülmesi gerekir. Davalı yan basit yargılama usulüne tabi eldeki dosyada sunduğu davaya cevap dilekçesinde davacının süresinde ayıp ihbarında bulunmadığına dair bir savunma öne sürmemiştir. Davalı yan ilk kez bilirkişi raporuna karşı sunmuş olduğu itiraz dilekçesinde süresinde ayıp ihbarında bulunulmadığını savunmuştur. Bu durum savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına aykırı olduğundan artık davalının ayıp ihbarının süresinde yapılmadığına dair savunmasının dinlenilmesi mümkün değildir. [...]” 13. HD., 13.01.2020, E. 2016/29435 K. 2020/31, bkz. Lexpera. 23 HD, 18.04.2016, E. 2016/1050, K. 2016/2420, bkz. **Kazancı**. Öğretide zamanaşımı def'inin davadan önce ileri sürülmesi hâlinde, hakim tarafından re'sen dikkate alınıp alınamayacağı hususu tartışmalıdır. Bir görüşe göre, davadan önce ileri sürülmüş zamanaşımı def'i dava dosyasından anlaşılırsa hâkim tarafından re'sen dikkate alınır. Zira dava dışında zamanaşımı def'i ileri sürülmekle davacının talep hakkı *felce uğrar*. Bu yönde bkz. Rona Serozan, **Sözleşmeden Dönme**, 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2007, s. 55; Umar, **Şerh**, s. 417; Kocayusufpaşaoğlu, **a.g.e.**, P. 5 kn. 9; Üstündağ, **Yargılama**, s. 349; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 255 dn. 24a; Nami Barlas, **Para Borçlarının İfasında Borçlunun Temerrüdü ve Bu Temerrüt Açısından Düzenlenen Genel Sonuçlar**, İstanbul, Kazancı Hukuk Yayınları, 1992, s. 73. Yargıtay'ın ilamsız icra takibinde borçlu ödeme emrine itiraz ederken zamanaşımı def'ini ileri sürmüş ise itirazın iptali davasında yeniden ileri sürmesine gerek olmadığı yönünde bir kararı bulunmaktadır. HGK, 01.10.2014, E. 2017/1101, K. 2017/716, bkz. **MİHDER** 2015/1, s. 137 vd.; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 487 dn. 5. Aksi yöndeki görüşe göre ise def'i hakkı dava dışında ileri sürülmüş olsa dahi hâkim tarafından dikkate alınabilmesi için davada yeniden ileri sürülmelidir. Bkz. Buz, **a.g.e.**, s. 105-106; Bu görüş gerekçe olarak dava dışında def'i hakkı kullanma zorunluluğu olmamasını ve davadan önce gerçekleşen yazışmalardan borcunun ifadelerinin yorumlanmasının güçlüğüne göstermiştir. Bkz. Neslihan Çukadar, **Borç İlişkilerinde Def'i Hakkı ve İtirazlar**, Ankara, Yetkin, Yayınları, 2014, s. 99 vd.

Öğretide bir görüş zamanaşımının ileri sürülmesi hususunu def'ilerden ayırmıştır²⁹⁷. Bu görüşe göre, zamanaşımı ilk itiraz olduğundan cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde ileri sürülmelidir. Cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde ileri sürülmeyen zamanaşımının sonradan ileri sürülmesi mümkün değildir²⁹⁸.

Bizim de katıldığımız aksi yöndeki görüşe göre ise ilk itirazlar Kanun'da sınırlı olarak sayıldığından (HMK m. 116) zamanaşımını ilk itiraz olarak kabul etmek mümkün değildir²⁹⁹. Nitekim HMK m. 176'nın gerekçesinde de zamanaşımının ilk itiraz olmadığı açıkça ifade edilir. Bu nedenle zamanaşımı savunması yalnızca cevap dilekçesinde değil, ikinci cevap dilekçesinde de serbestçe ileri sürülebilir.

Davalının dilekçeler teatisi aşamasında ileri sürmediği bir def'inin hâkimin aydınlatma ödevi kapsamında tarafa açıklattırılması mümkün değildir³⁰⁰. Zira bu ödevin sınırı, tarafların süresi içerisinde mahkemeye sundukları vakıalardır³⁰¹. Davayı aydınlatma ödevi hâkime, davalıya savunmasını kuvvetlendirmek ve davadaki hukukî durumunu iyileştirecek tavsiyelerde veya yönlendirmelerde bulunma yetkisi vermez³⁰². Örneğin hâkimin zamanaşımı def'inin ileri sürülmesi gerektiğini hatırlatması tarafsızlığının ihlâli anlamına gelir³⁰³.

²⁹⁷ Kılıçoğlu, **Borçlar**, s. 1130.

²⁹⁸ Kılıçoğlu, **Borçlar**, s. 1130.

²⁹⁹ Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 469-470; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 238. Yargıtay da zamanaşımı savunmasının ilk itiraz olmadığı yönünde kararlar vermiştir: HGK, 30.04.1951, E. 4 K. 9, bkz. Esat Öztekin/Sadi Kazancı, **Nazari ve Tatbiki İctihathı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu**, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1957, s. 143; No:563. Konuyla ilgili benzer kararlar için bkz. Kuru, **C. II**, s. 1804 vd. "[...] Şu hâlde zamanaşımına uğrayan alacak alacak ortadan kalkmamakla beraber artık doğal bir borç (obligatio naturalis) haline gelmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, alacağın salt zamanaşımına uğramış olması, onun eksik bir borca dönüşmesi için yeterli değildir; bunun için borçlunun, kendisine karşı açılmış olan alacak davasında alacaklıya yönelik bir def'ide bulunması gerekir (HGK'nın 5.5.2010 gün ve E.2010/8-231, K.255 sayılı ilamı). İşte, zamanaşımı hukukî niteliği itibarıyla, maddî hukuktan kaynaklanan bir def'i olup; usûl hukuku anlamında ise bir savunma aracıdır. [...]" HGK, 06.04.2011, E. 2010/9-629, K. 2011/70, bkz. **Kazancı**

³⁰⁰ Myriam A. Gehri, **Spühler/Tenchio/Infanger, Basler Kommentar, Schweizerische Zivilprozessordnung**, 2. Aufl., Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2013, Art. 56, kn. 8; **Simil, a.g.m.**, s. 1361.

³⁰¹ Gehri, **a.g.e.**, Art. 56, kn. 8; **Simil, a.g.m.**, s. 1361.

³⁰² **Simil, a.g.m.**, s. 1357.

³⁰³ Kuru, **C. II**, s. 1920; Karaaslan, **a.g.e.**, s. 238.

Öte yandan davalının zamanaşımı savunmasını yanlış kanun hükmüne dayandırmış olması veya zamanaşımı yerine hak düşürücü süre ifadesini kullanması durumunda mahkemenin yapması gereken, davalının savunmasının zamanaşımı anlamına gelip gelmediğini davalıya sorarak bu hususu açıklığa kavuşturmasıdır³⁰⁴.

III. İSTİSNA: DİLEKÇELER TEATİSİ TAMAMLANDIKTAN SONRA VAKIA İLERİ SÜRÜLMESİ

A. Genel Olarak

Hukukumuzda taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları kural olarak dilekçeler teatisi aşamasında ileri sürebilirler (HMK m. 141, I). Dilekçeler teatisinden sonra tarafların mahkemeye yeni vakıalar sunmaları kural olarak mümkün değildir. Söz konusu yeni vakıaların kapsamına tamamlayıcı ve açıklayıcı vakıalar, herkesçe bilinen vakıalar, maddi yazı hataları ve dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıalar dâhil değildir³⁰⁵.

Dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra yeni vakıa ileri sürülmesi ise ancak karşı tarafın açık muvafakati ve ıslah ile ileri mümkün olur (HMK m. 141, II)³⁰⁶.

B. Ön İnceleme Duruşmasına Taraflardan Birinin Mazeretsiz Katılmaması Durumu

7251 sayılı Kanun değişikliğinden önce, ön inceleme duruşmasına karşı tarafın mazeretsiz şekilde gelmemesi durumunda, taraf iddia ve savunmasını serbestçe genişletebilir veya değiştirebilirdi. Bu düzenleme özellikle, davayı takip etmediğinde davayı inkâr ettiği kabul edilen ve duruşmaya katılma zorunluluğu bulunmayan davalı

³⁰⁴ Yoksa hâkim davalının yerine geçerek bir def'iyi ileri süremez. Yorum ilkelerinden hareket edilerek zamanaşımı savunması yapıldığının kabul edilmesi taraf egemenliğine dayalı hukuk yargılamasına aykırıdır. Bkz. Karaaslan, **a.g.e.**, s. 225 dn. 30. *Kuru*'ya göre ise bu durumda zamanaşımı savunmasının mahkeme tarafından incelenmesi gerekir. Zira davalı bu savunmayla davanın dinlenemeyeceğine ilişkin savunmasını ileri sürmüş demektir. Bu savunmanın yorumu ve hangi kanun hükmüne uygun olduğunu bulmak HMK m. 33 gereği hâkimin görevidir. Bkz. *Kuru*, **El Kitabı C. I**, s. 487. Yargıtay'ın da kararları bu yöndedir. 13. HD, 04.03.1983, E. 1982/8879, K. 1983/1508, bkz. *Hukuktürk* ve ayrıca bkz. Karaaslan, **a.g.e.**, s. 225. HGK, 17.10.1962, E. 1962/1-14, K. 1962/35, bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 75 dn. 146a.

³⁰⁵ Bkz. aşağı. ikinci bölüm III, D.

³⁰⁶ Bkz. aşağı. ikinci bölüm III, E.

taraf bakımından, silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu düşüncesiyle yürürlükten kaldırılmıştır³⁰⁷. Kanun koyucunun bu düzenlemeyi yürürlükten kaldırmasının diğer bir gerekçesi; ön inceleme duruşmasında yeni iddia ve savunma sunulduğu zaman, karşı tarafın bu iddia ve savunmalara yönelik açıklama yapmak için dilekçe vermesi nedeniyle oluşan yargılamanın uzaması sonucunun engellenmesidir³⁰⁸. Nihayet bu değişikliğin ardındaki diğer gerekçe, ön inceleme duruşmasına gelen tarafın ön inceleme tutanağının düzenlenmesine katılmasının yeterli bir “ödül” olmasıdır. Bu nedenle ön inceleme duruşmasına katılan tarafa iddiasında değişiklik yapma şeklinde ayrıca bir “ödül” verilmesine gerek yoktur³⁰⁹.

Bu değişiklik ve değişikliğin gerekçeleri öğretide eleştirilmiştir. Bu görüşe göre, ön inceleme tutanağının düzenlenmesine katılma faaliyeti bir “ödül” olarak kabul edilemez³¹⁰. Zira ön inceleme tutanağı düzenlenirken dilekçeler teatisinde ileri sürülen iddia ve savunmalar haricinde yeni bir iddia ileri sürülemez. Ön inceleme tutanağı, tarafın ön inceleme duruşmasına katılmasından bağımsız olarak dilekçelere göre belirlenir³¹¹. Ayrıca bu görüş, ön inceleme duruşmasında iddia ve savunmanın değiştirilmesi imkânının ortadan kaldırılmasıyla, her iki tarafın katılımının sağlanmasının zorlaşacağına ve bu durumun da sulh ve arabuluculuk faaliyetine olumsuz etkisinin olacağına işaret etmiştir³¹². Bu nedenlerle ön inceleme duruşmasının diğer duruşmalardan bir farkı kalmayacak ve ön inceleme şekli bir aşama hâline gelecektir³¹³.

³⁰⁷ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/2735) ve Adalet Komisyonu Raporu, s. 13. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss216.pdf>.

³⁰⁸ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/2735) ve Adalet Komisyonu Raporu, s. 13. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss216.pdf>.

³⁰⁹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/2735) ve Adalet Komisyonu Raporu, s. 13. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss216.pdf>. Değişikliğin yerinde olduğuna dair bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 13 kn. 9.

³¹⁰ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 15.

³¹¹ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 15.

³¹² Pekcanitez/Atalay/Özekes, **7251**, s. 274.

³¹³ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **7251**, s. 274; Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 15.

Değişikliğin isabetli olmadığına yönelik yukarıdaki gerekçelere ilave olarak kanaatimizce yapılan değişikliğin yargılamanın hızlandırılmasına hizmet etmeyeceği söylenebilir. Şöyle ki ön inceleme duruşmasına taraflardan birinin katılmaması üzerine karşı tarafın serbestçe iddia ve savunmalarını ileri sürebilmesi, uygulamada pek az rastlanan bir durumdu. Çünkü dilekçeler teatisinde iddia ve savunmalarını serbestçe ileri süren tarafların, ön inceleme duruşmasında bir anda yeni vakıalar ileri sürmesi, ancak zorunluluk hâlinde gündeme gelebilir. Yeni vakıa sunulması durumunda karşı tarafın dilekçe sunması hukukî dinlenilme hakkının bir gereğidir. Bu nedenle sonradan sunulan dilekçeler nedeniyle yargılama süresinin uzadığını savunmak yerinde değildir. Ayrıca aynı durum ıslah bakımından da söz konusudur. Islah ile yeni vakıa sunulması durumunda, karşı taraf bu vakıalarla ilgili savunmada bulunabilir. Bu durum kanun koyucu tarafından yargılamayı sürüncemede bırakan bir neden olarak görülmemiştir. Bu nedenlerle kanaatimizce ıslaha nazaran çok daha az rastlanan bir durum olan, ön inceleme aşamasında iddia değişikliği imkânının yürürlükten kaldırılması isabetli olmamıştır.

C. Tahkikat Duruşmasına Taraflardan Birinin Mazeretsiz Katılmaması Durumu

Taraflardan biri mazeretsiz olarak tahkikat duruşmasına katılmaz ise yokluğunda yapılan işlemlere sonradan itiraz edemez (HMK m. 147, II; m. 150, II).

Öğretideki bir görüş bu düzenlemeyi ve HMK m. 150'nin gerekçesini dayanak göstererek duruşmaya katılan tarafın iddiasını ve savunmasını serbestçe genişletebileceğini savunmaktadır³¹⁴.

Kanaatimizce tahkikat duruşmasına taraflardan birinin mazeretsiz katılmaması hâlinde³¹⁵, karşı tarafın iddiasını ve savunmasını serbestçe genişletmesi mümkün değildir. İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı HMK m.

³¹⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 210-211.

³¹⁵ Yargıtay, davalının geçerli mazereti olmasına rağmen yokluğunda mahkemenin tahkikatı sona erdirmesini bozma sebebi olarak görmüştür. Yargıtay, davalının tahkikatın tümü hakkında açıklama yapma hakkı tanınmaksızın karar verilmesini doğru bulmamıştır. 4. HD., 27.04.2016, E. 2016/308 K. 2016/5658. Karar için bkz. **Lexpera** ve Bengü Pamukçu, **Medenî Yargılama Hukukunda Dosyanın İşlemden Kaldırılması**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 126.

141’de düzenlenmiştir. Anılan hükümde yasağın dilekçeler teatisinin bitimiyle başladığı açık şekilde ifade edilmiştir. Kanun koyucunun tahkikat aşamasında böyle bir istisnâ durum yaratma amacı olsaydı, 7251 sayılı Kanun’la yürürlükten kaldırılan ön inceleme duruşması düzenlemesinde olduğu gibi bu durumu açıkça ifade ederdi.

Geçerli bir mazeret olmaksızın taraflardan birinin duruşmaya gelmemesi durumunda yokluğunda yapılan işlemlere itiraz edemeyeceği hususu, somutlaştırılmamış bir düzenlemedir. Kanaatimizce itiraz edilemeyecek işlemlerden anlaşılması gereken usûl işlemleridir. Ancak ilgili usûl işlemine karşı Kanun’da açık bir itiraz hakkı tanınmış ise (bilirkişi raporuna itiraz gibi (HMK m. 281)), bu durumda bu düzenleme Kanun’daki bu imkânı ortadan kaldırmaz.

D. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağına Tabi Olmayan Vakıalar

1. Tamamlayıcı ve Açıklayıcı Vakıalar

Taraflar, dilekçeler teatisinde iddia ve savunmalarını dayandırdıkları vakıalara zımnen dâhil olan vakıaları sonradan serbestçe ileri sürebilirler³¹⁶. Sonradan ileri sürülen vakıanın asıl vakıaya zımnen dâhil olduğunun kabul edilebilmesi için dilekçeler teatisinde ileri sürülen vakıayı tamamlayıcı, açıklayıcı ve aydınlatıcı nitelikte olması aranır³¹⁷. Aranılan nitelikler, iki vakıanın birbiriyle çelişkili olmamasını ve sonradan ileri sürülen vakıanın asıl vakıanın içeriğine yabancı olmamasını zorunlu kılar³¹⁸.

Tamamlayıcı ve açıklayıcı vakıaların dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesinin yasak olmamasının iki nedeni vardır. Bu vakıalar yasak kapsamında kabul edilirse ayrı bir dava konusu olamayacağından ıslah dışında ileri sürülmesi

³¹⁶ Kuru, **C. II**, s. 1719 vd.; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 300; Üstündağ, **Yargılama**, s. 530; Umar, **Şerh**, s. 435-436; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1254; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 358; Tanrıver, **Usûl**, s. 694; Ulukapı, **Usûl**, s. 263.

³¹⁷ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 239 dn. 42; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 21; Akil, **Boşanma**, s. 14. İsviçre hukukundaki benzer kabul için bkz. Habscheid, **a.g.e.**, P. 34 kn. 415 ve 418.

³¹⁸ Kuru, **C. II**, s. 1721.

engellenmiş olur³¹⁹. Bu durum Kanun'daki yasağa ilişkin kurallara ve Anayasa'da düzenlenen (AY m. 36) hak arama özgürlüğüne aykırıdır³²⁰. Diğer neden ise tarafların dava ve cevap dilekçelerinde yer alan iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerini bildirmelerinin gerektiğine dair düzenlemelerdir (HMK m. 119, I, e ve 129, I, d). Bu düzenlemeler, iddianın dayanağını oluşturan vakıaları aydınlatmaya yarayan, onları teyit eden ve açıklayan vakıaların, yargılamanın daha sonraki aşamalarında getirilmelerine zımnen imkân sağlar³²¹.

Taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları tamamlayan veya açıklayan vakıaları, kendileri doğrudan ileri sürebileceği gibi bu vakıalar hâkimin davayı aydınlatma ödevi sonucu verilen süre içerisinde de mahkemeye sunulabilir. Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin kapsamını taraflarca ileri sürülmüş vakıalar oluşturur. Bu yönüyle, hâkimin tamamlayıcı ve açıklayıcı vakıalar hakkında izahat istemesi yasağa da aykırı değildir³²².

2. Vakıaların Geri Alınması

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda iddianın ve savunmanın dayanağını teşkil eden vakıaların genişletilmesi veya değiştirilmesinin yasak olduğu düzenlenmekle birlikte vakıaların geri alınması hakkında herhangi bir hüküm bulunmaz³²³.

Öğretide iddianın dayanağını oluşturan vakıaların dilekçeler teatisinden sonra geri alınmasının yasak kapsamında olmadığı ifade edilmektedir³²⁴. Bu vakıalar tasarruf ilkesi (HMK m. 24) ve taleple bağıllık ilkesi çerçevesinde (HMK m. 26)

³¹⁹ Kuru, **C. II**, s. 1719; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 238.

³²⁰ Kuru, **C. II**, s. 1719; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 238.

³²¹ Kuru, **C. II**, s. 1719; Üstündağ, **Yasak**, s. 115; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407. Ayrıca bkz. yuk. ikinci bölüm I, A ve I, B.

³²² Tercan, **Aydınlatma**, s. 29; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 238; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 823; Simil, **a.g.m.**, s. 1362; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 21. Ayrıca bkz. yuk. birinci bölüm II, C.

³²³ Talep sonucunun daraltılması ise davanın geri alınması anlamındaysa yasak kapsamındadır. Davacı hüküm kesinleşinceye kadar, ancak davalının açık rızası ile davasını geri alabilir (HMK m. 123). Talep sonucunun daraltılması davadan feragat anlamında ise serbestçe yapılabilir (HMK m. 307, 310). Bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 158; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 410.

³²⁴ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1515; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407 ve 409.

serbestçe geri alınabilir³²⁵. Bu çerçevede vakıaların geri alınması, bazı vakıaları yargılama dışına çıkarmak, gereksiz vakıaları ayırmak ve yargılamayı basitleştirmek anlamlarına geliyorsa yasak değildir³²⁶. Bununla birlikte şayet vakıanın geri alınması, iddia ve savunmanın değiştirilmesi anlamına geliyorsa tarafın ıslah yoluna başvurması veya karşı tarafın açık muvafakati gerekir³²⁷.

Kanaatimizce burada dava dosyasından çıkarılmak istenen vakıanın ilgili tarafın aleyhine mi yoksa lehine mi olduğu ayrımı yapılmalıdır. Taraf isteyerek veya istemeyerek kendi aleyhine bir vakıanın doğru olduğunu ileri sürerse bu husus ikrar niteliğinde olur. Tarafın iddiasına dayanak göstererek mahkeme önünde ikrar etmiş sayıldığı vakıa, çekişmeli olmaktan çıkar (HMK m. 188, I). Maddi bir hatadan kaynaklanmadıkça ikrardan dönülemeyeceğinden (HMK m. 188, II) söz konusu vakıanın geri alınması mümkün olmaz.

Şayet geri alınmak istenen vakıa, tarafın lehine ise bu durumda karşı tarafın menfaatini ihlâl eden bir durum olmadığından ilgili vakıa serbestçe geri alınabilir. Bununla birlikte tarafın lehine olan ve dosyadan çıkarılmak istenen vakıa, iddianın dayanağını oluşturan vakıa zincirini³²⁸ değiştiren nitelikteyse yasak kapsamında olmalıdır. Aksi kabul HMK m. 196'ya da aykırı olur. Bu hükme göre, delil gösteren taraf, karşı tarafın açık izni olmadıkça o delile dayanmaktan vazgeçemez (HMK m. 196). Vakıa zincirinin değişimine yol açacak bir geri alma, söz konusu vakıanın ispatı gösterilen delilden de vazgeçildiği anlamına gelir. Zira delil, vakıaların ispatı için bir araç olup ortada vakıa yoksa delile ihtiyaç bulunmaz. Bu durumda HMK m. 196'ya aykırı şekilde karşı tarafın açık izni olmadan delilden vazgeçilmiş olur³²⁹.

³²⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407 ve 409. Vakıaların geri alınması, taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda mümkündür. Tarafların vakıaları yargılamaya getirmekteki hâkimiyetleri, getirilen vakıaları yargılamadan çıkarmak istemeleri durumunda da sürer. Bkz. Anıl Köroğlu/Fatih Tahiroğlu, “Medenî Usûl Hukukunda Tanık Delilinden Vazgeçme”, **TAÜHFD**, 2020/2(1), s. 221-248, s. 221 ve 226.

³²⁶ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1515.

³²⁷ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1515.

³²⁸ Bu konuda bkz. § 4, B, III.

³²⁹ Tanık delili ile ispatlanmak istenen vakıa, ıslah yoluyla değiştirilirse tanık delilinden vazgeçilmesine karşı tarafın açık izni bulunmalıdır. Aksi hâlde tanığın dinlenmesi gerektiği yönünde bkz. Köroğlu/Tahiroğlu, **a.g.m.**, s. 236-237.

3. Herkesçe Bilinen Vakıalar

Herkesçe bilinen vakıalar, mantık kuralları çerçevesinde doğruluğundan şüphe edilmeyen, özel bir uzmanlık gerektirmeksizin internet, televizyon, radyo, kitap ve gazete yoluyla kolaylıkla öğrenilebilen ve varlığı genel geçer bir biçimde kabul edilen vakılardır³³⁰. Bu vakılara örnek olarak, tarihi, politik olaylar, tâbiat olayları ve büyük ekonomik krizler gösterilebilir³³¹.

Öğretide herkesçe bilinen vakıaların dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülüp sürülemeyeceği konusu tartışmalıdır. Bir görüşe göre, herkesçe bilinen vakıaların diğer vakılardan tek farkı, ispatına gerek olmamasıdır³³². Bu görüşe göre, her ne kadar herkesçe bilinen vakıa kavramı mevcut olsa da herkesin bildiği bir vakıa söz konusu olamaz³³³. Bu nedenle ve taraflarca getirilme ilkesi gereğince taraflar herkesçe bilinen vakıaları mahkemeye sunmalıdır³³⁴. Bu vakıaların dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesi yasak kapsamındadır³³⁵.

Öğretideki hâkim görüşe göre ise herkesçe bilinen vakıalar çekişmeli sayılmadığı için ispatın konusunu oluşturmaz (HMK m. 187, II). Bu nedenle bu vakıalar dilekçeler teatisinden sonra da serbestçe ileri sürülebilir³³⁶. Söz konusu vakıalar yasak kapsamında olmadığı için hâkim bu vakıalar hakkında taraflardan açıklama isteyebilir. Açıklanma istenmesi, hâkimin aydınlatma ödevinin sınırının ihlâl

³³⁰ Karafakih, **a.g.e.**, s. 166; Ansay, **Usûl**, s. 263; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1654; Murat Atalı, “Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Vakıalar Hakkında Dava Dışında Edindiği (Şahsi) Bilgisini Kullanması”, **Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan**, C. I, Ankara, 2009, s. 138-161, s. 158; Börü, **Yük**, s. 132-133; Yardımcı, **a.g.e.**, s. 71.

³³¹ Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1654; Börü, **Yük**, s. 132-133.

³³² Umar, **Şerh**, s. 436.

³³³ Umar, **Şerh**, s. 437.

³³⁴ Üstündağ, **Yargılama**, s. 242; Özekes, **Eksiklik**, s. 287; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 800

³³⁵ Umar, **Şerh**, s. 436.

³³⁶ Eberhard Schilken, “Medenî Yargılamada Hâkimin Rolü”, Çev.: Nevhis Deren-Yıldırım, **İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku**, Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 39-60, s. 54; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 262; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407; Ulukapı, **Usûl**, s. 263-264. Herkesçe bilinen vakıalar bakımından iddia yükü olmadığı yönünde bkz. Yardımcı, **a.g.e.**, s. 72.

edildiği anlamına gelmez³³⁷. Hatta bu vakıalar taraflarca ileri sürülmese dahi hâkim tarafından dikkate alınabilir³³⁸.

Eğer hâkimin vakıa ile ilgili bilgisi, dava dışındaki şahsi ilişkilerinden kaynaklanıyorsa bu durumda herkesçe bilinen vakıa söz konusu olmaz³³⁹. Hâkimin bu bilgileri dava sırasında kullanması mümkün değildir³⁴⁰. Zira hâkimin bağımsız ve tarafsız bir kişi olarak davanın taraflarına eşit davranması gerekir³⁴¹. Hâkimin şahsi bilgisini kullanması taraflarca getirilme ilkesi ile hukukî dinlenilme hakkına da aykırı olur. Zira hâkim taraflarca getirilen dava malzemesinden bir sonuca ulaşır³⁴². Ayrıca bir davada hâkimin tanık olarak dinlenmesi ret sebebi oluşturduğundan (HMK m. 36, I, c) kanun koyucunun şahsi bilginin kullanımının tarafsızlığı bozacağı düşüncesini taşıdığı değerlendirilmesi yapılabilir³⁴³.

Kanaatimizce hâkimin şahsi bilgisini davada kullanması teksif ilkesine de aykırıdır. Zira Kanun tarafları iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye sunmaları için belirli bir usûl kesiti ile sınırlamıştır. Hâkimin taraflardan birini ilgilendiren bir vakıayı yargılamaya katması, bu ilkenin varlığını da anlamsızlaştırır.

4. Maddi Yazı Hataları

Maddi yazı hatalarının düzeltilmesi iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı kapsamında yer almaz. Maddi hataların düzeltilmesi madde başlıklı HMK m. 183'e

³³⁷ Simil, **a.g.m.**, s. 1363.

³³⁸ Ancak hâkimin bu vakıaları dikkate alırken taraflara bu vakıalara ilişkin açıklama yapmaları hususunda süre vermesi gerekir. Bkz. Becker-Eberhard, **a.g.m.**, s. 24. Benzer değerlendirme hâkimin mesleği nedeniyle veya önüne gelen uyumsuzlıklardan bilgi sahibi olduğu vakıalar (*gerichtsnotorische Tatsachen*) için de söz konusudur. Hâkimin bu tür vakıaları değerlendirebilmesi, söz konusu vakıaların resmi bir işlem ile tespitine bağlıdır. Bu duruma, daha önceki bir davaya ilişkin bir vakıanın bilirkişi raporu ile tespit edilmesi örnek olarak gösterilebilir. Anılan durumda bu vakıaların iddiası ve ispatı gerekmez. Bkz. Schilken, **Hâkimin Rolü**, s. 54; Alangoya, **İlkeler**, s. 130; Börü, **Yük**, s. 133-134.

³³⁹ Atalı, **Vakıalar**, s. 158-159.

³⁴⁰ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 100; Budak/Özekes, **a.g.e.**, P. 4 kn. 47; Börü, **Yük**, s. 135.

³⁴¹ Atalı, **Vakıalar**, s. 158-159.

³⁴² Atalı, **Vakıalar**, s. 159.

³⁴³ Atalı, **Vakıalar**, s. 160; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 801.

göre, tarafların veya mahkemenin dava dosyasında bulunan belgelerdeki açık yazı ve hesap hataları, karar verilinceye kadar düzeltilebilir.

Medenî usûl hukukunda maddi hatanın ne anlama geldiği konusu, ikrardan dönülmesi kapsamında incelenir. Buna göre maddi hata, gerçeğe uygun olmayan vakıanın ikrarına sebep olan bilgisizlikten kaynaklanabileceği gibi eksik bilgiden veya yanlışlıktan da kaynaklanabilir. Buradaki yanlışlık saike değil vakıaya ilişkindir³⁴⁴. HMK m. 183 anlamında maddi hatanın, hemen yukarıda zikrettiğimiz maddi hata tanımı ile ortak yönleri bulunmaktadır³⁴⁵. HMK m. 183'e göre düzeltilebilecek maddi hatalar, ilk bakışta anlaşılan ve düzeltilmesi ile ortaya çıkan durum konusunda bir çekişme yaratmayan hatalardır³⁴⁶. Bu hatalar belgede yer alan yazının mantık kuralları ile bağdaşmaması veya anlamsız olması şeklinde ortaya çıkabileceği gibi belgede yer alan yazıların çelişkili olması şeklinde de ortaya çıkabilir³⁴⁷. Örneğin, davacı dilekçesine, maliki olduğu parselin numarasını yanlış yazmışsa ve bu durum davacının dava dilekçesindeki açıklamalarından anlaşılıyor ise parsel numarası düzeltilebilir³⁴⁸.

Maddi yazı hatalarının düzeltilmesinin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamında olmaması, bu yol kullanılarak yasağın

³⁴⁴ Tanrıver, **Usûl**, s. 777-778; Kiraz, **a.g.e.**, s. 264; Erdal Tercan, "Medenî Yargılama Hukukunda İkrarın Geri Alınması", **BATİDER**, 19 (3), 1988, s. 115-133, s. 126; Atalay, **Pekcanitez Usûl**, s. 1651; Emre Kıyak, "Medenî Usûl Hukukunda Maddi Hataların Düzeltilmesi (HMK m. 183)", **THD**, S. 134, Ekim 2017, s. 31-42, s. 34.

³⁴⁵ Kıyak, **a.g.m.**, s. 34.

³⁴⁶ Tolga Akkaya, "Hükmün Tashihi Yoluyla Onama veya Bozma Kararının Kaldırılması ve Değiştirilmesi", **MİHDER**, C. 11, S. 32, 2015/3, s. 91-112, s. 93 dn. 4; Kıyak, **a.g.m.**, s. 34.

³⁴⁷ Kıyak, **a.g.m.**, s. 35.

³⁴⁸ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 13. "[...] Dosya kapsamına göre, somut olayda;.... plakalı aracın davacıya 9190077 numaralı trafik (ZMSS) sigorta poliçesi ile sigortalı olduğu, davacı vekili tarafından, dava dilekçesinde sigorta poliçe numarasının doğru yazıldığı, ancak; aracın plakasının "... " yerine "...." olarak yazıldığı anlaşılmıştır. O halde, yukarıda açıklanan bu hukuki ve maddi olgulara göre, dava dilekçesinde maddi olayların (vakıaların) açıklanması sırasında, kazaya karışan aracın plakasında maddi hata yapıldığı, bu hususun davanın ve iddianın değiştirilmesi ya da davada taraf değişikliği niteliğinde olmayıp, yukarıda açıklanan yasa maddesi uyarınca, karar verilinceye kadar düzeltilebilmesi olanaklı maddi hata niteliğinde bulunduğu ve davalı yanın muvafakatini gerektirmediği açık olduğundan, mahkemece işin esasına girilip taraf delilleri toplandıktan sonra varılacak sonuca göre karar verilmesi gerekirken, hatalı değerlendirme sonucu yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiştir. [...]" 17. HD, 8.4.2019, E. 2016/9490 K. 2019/4280; 22. HD, 08.01.2019, E. 2016/2274 K. 2019/106, bkz. **Lexpera**.

aşılabilceğı anlamına gelmez³⁴⁹. Tarafların maddi yazı hatalarının düzeltilmesi yoluna başvurulabilmesi için ortada kendilerinden kaynaklı bir hata olduğunu (sehven bir vakıayı yanlış yazmaları) iddia etmeleri bu anlamda yeterli değildir³⁵⁰. Şayet maddi hatayı düzeltme talebi dosyadaki yazının mantıksızlığından veya anlamsızlığından değil de çelişkiden kaynaklanıyorsa mahkeme çelişkinin tespiti için davayı aydınlatma ödevi kapsamında ilgili taraftan açıklama istemelidir³⁵¹. Böylelikle maddi yazı hatalarının düzeltilmesi yoluna başvuran kişinin yasağı aşma amacı olup olmadığı tespit edilmiş olur³⁵².

5. Sonradan Ortaya Çıkan Vakıalar

Dilekçeler teatisinden sonra yeni vakıa ileri sürülemeyeceğine dair kural (HMK m. 141), dilekçeler teatisinden önce doğan vakıalar için geçerlidir³⁵³. Dilekçeler teatisi sona erdikten sonra meydana gelen vakıaların ise yeni bir davanın konusunu mu oluşturacağı yoksa mevcut davada mı ileri sürüleceğı hususu, vakıaların niteliğine göre ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Sonradan ortaya çıkan vakıalar, davanın konusuz kalmasına veya talep sonucunun azalmasına neden olursa ya da tarafların mahkeme dışındaki bir anlaşmasına ilişkin ise dilekçeler teatisinden sonra da serbestçe ileri sürülebilir³⁵⁴. Zira taraflar davanın her aşamasında dava konusu üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir³⁵⁵.

Dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan diğer vakıaların serbestçe ileri sürülüp sürülemeyeceğı hususu ise tartışmalıdır. Bir görüşe göre, teksif ilkesinin geçerli olduğu hukukumuzda, vakıalar mutlak olarak belirli bir usûl kesitine kadar yargılamaya dâhil edilebilir. Bu nedenle sonradan ortaya çıkan vakıalar, ancak karşı tarafın açık muvafakati veya ıslah yoluyla ileri sürülebilir³⁵⁶.

³⁴⁹ Kıyak, **a.g.m.**, s. 37.

³⁵⁰ Kıyak, **a.g.m.**, s. 37.

³⁵¹ Kıyak, **a.g.m.**, s. 39 dn. 56.

³⁵² Kıyak, **a.g.m.**, s. 39 dn. 56.

³⁵³ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1491.

³⁵⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 122; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1255.

³⁵⁵ Üstündağ, **Yasak**, s. 122; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1255.

³⁵⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 121 ve 127-128.

Öğretideki hâkim görüşe göre ise dilekçeler teatisinden sonra doğan vakıaların yargılamada ileri sürülmesi, tarafların bu vakıaları, öngörüp mahkemeye sunmaları mümkün olmadığından yasak kapsamında değildir³⁵⁷. Sonradan ortaya çıkan vakıaların aynı davada ileri sürülmesine izin verilmez ise davacının yeni vakıaya dayanarak yeni bir dava açması gerekir ve bu durum mahkemelerin iş yükünün artmasına yol açar³⁵⁸. Dolayısıyla sonradan ortaya çıkan vakıaların mevcut davada ileri sürülmesi usûl ekonomisi ilkesine uygundur³⁵⁹. Nitekim Yargıtay'ın kararları da bu yöndedir³⁶⁰.

Kanaatimizce de dilekçeler teatisinden sonra vuku bulan vakıaların, daha önce ileri sürülmesi kanaatimizce mümkün değildir. Bu sebeple de tahkikat sona erinceye

³⁵⁷ Kuru, **C. II** s. 1733 vd. ve 1840-1841; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 477; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 299 ve 317; Yılmaz, **Şerh**, s. 893-894; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1254 ve 1261; Tanrıver, **Usûl**, s. 657; Ulukapı, **Usûl**, s. 261; Akkaya, **Boşanma**, s. 427; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 407; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 17; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 72 dn. 211; Buz, **a.g.e.**, s. 227. *Akil'e göre ise dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıaların tamamının dava açılırken öngörülmesinin ve dava dilekçesinde bildirilmesinin imkânsız olduğu söylenemez. Çünkü dava açılırken öngörülebilmeyle birlikte dava tarihinden sonra vuku bulacak vakıalar da söz konusu olabilir. Bkz. Akil, Boşanma, s. 2 dn. 5.*

³⁵⁸ Umar, **Şerh**, s. 442-443.

³⁵⁹ Akkaya, **Boşanma**, s. 427. *Umar*, buradaki çözüm tarzının, dava şartının davanın başlangıcında eksik olup sonradan gerçekleşmesi durumu ile benzerlik taşıdığını ifade etmektedir. Hatta bu görüş dava şartı eksikliğinin giderilmesi mümkün ise hâkimin bunun tamamlanması için kesin süre vermesi gerektiğine dair düzenlemenin (HMK m. 115, II) tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıalar bakımından da geçerli olması gerektiği savunmaktadır. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 443. Kanaatimizce davanın görülmesine engel olan ve usûlî bir savunma sebebi olan dava şartlarına yönelik hükmün tarafların ileri sürdüğü vakıalar bakımından geçerli olması mümkün değildir. Hâkimin davalıya savunmasının dayanağını oluşturan vakıaları tamamlaması için süre vermesi hem teksif ilkesine hem de teksif ilkesinin bir sonucu olarak kabul ettiğimiz savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına aykırıdır. Hâkimin vakılarda eksiklik olduğunu tespit ederek süre vermesi, ilgili tarafa yol gösterme anlamına da gelir. Bu durum da hâkimin reddi sebebi teşkil eder (HMK m. 36, I, a).

³⁶⁰ “[...] *Davalılar vekili son oturumda, yeni bir olaydan bahsederek dava konusu yerin bitişiğinde bir dükkanın kiralandığını ileri sürmüştür. Yargılama sırasında gelişen her yeni olay iddia ve savunmaya konu edilebilir. Böyle bir hal iddia ve savunmanın tevsi edilemeyeceği kuralları ile birlikte değerlendirilemez. [...]*” 6. HD, 29.03.1990, **Yasa Hukuk Dergisi**, 1990/1, s. 71. Söz konusu karardaki azınlık görüşü, kararı teksif ilkesine aykırı bulmuş ve kararın Alman hukuku sistemine benzer verildiğini ve hukukumuzda yabancı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Üstündağ, **Yargılama**, s. 533-534. Bu yönde diğer kararlar şu şekildedir: 6. HD, 19.12.1960, E. 8723, K. 7865, bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 121 dn. 203a; HGK, 12.11.1976, E. 1975/964, K. 1976/2787, bkz. **Lexpera**.

kadar serbestçe mahkemeye sunulabilir³⁶¹. Tahkikat sona erdikten sonra ise bu vakıaların ileri sürülmesi mümkün olmaz. Zira sözlü yargılama aşaması yeni vakıaların tahkik edileceği bir aşama değildir. Bu aşamada yalnızca tahkikat sonucunda varlığı veya yokluğu tespit edilen vakıaların ilgili hukuk normunu karşılayıp karşılayamadığı hususu değerlendirilir.

E. İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağını Aşmanın Yollarından Biri ile Yeni Vakıa İleri Sürülmesi

1. Genel Olarak

Medenî usûl hukuku alanında yer alan düzenlemeler kural olarak emredici nitelik taşıdığından hâkim tarafından re'sen gözetilir³⁶². Medenî usûl hukukuna dair emredici kurallar, tarafların üzerinde tasarruf edemeyeceği ve kanunda öngörülen şartların mevcut olması durumunda uygulanmak zorunda olan kurallardır³⁶³. Bu çerçevede davanın yürütülmesi sırasında teksif ilkesinin geçerli olup olmayacağı tarafların isteğine bırakılmaz³⁶⁴. Teksif ilkesine ilişkin hükümler emredici olduğundan tarafların bu konuda bir sözleşme yapmaları mümkün değildir³⁶⁵.

Teksif ilkesinin bir sonucu olan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı da emredicidir. Söz konusu yasak, hâkim tarafından re'sen dikkate alınır³⁶⁶. İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı emredici olsa da kanun koyucu bu yasağın aşılabilmesinin yollarını da düzenlemiştir³⁶⁷. Yasağın aşılabilmesi yollarının düzenlenmesinin amacı, tarafların ihmalinden kaynaklanan iddia ve savunmalarındaki değişiklik ihtiyacının karşılanarak

³⁶¹ Akkaya, **Boşanma**, s. 427.

³⁶² Üstündağ, **Yasak**, s. 198 ve s. 198 dn. 2; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 37. Bu durumun temelinde yatan sebeplerden birinin, medenî usûl hukukunun özel hukukun yanı sıra kamu hukukunu haiz kurallar içermesi olduğu yönünde bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 13.

³⁶³ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 13.

³⁶⁴ Üstündağ, **Yasak**, s. 198 dn. 2.

³⁶⁵ Klingler, **a.g.e.**, s. 169.

³⁶⁶ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi için davalının zımnî muvafakati yeterli olduğundan mahkeme davacının iddiasını genişletmesini veya değiştirmesini re'sen dikkate alamazdı. Bkz. Kuru, **C. II**, s. 1722.

³⁶⁷ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 412 vd.

hak kayıplarının önlenmesidir³⁶⁸. Bu yollar, karşı tarafın açık muvafakati ve ıslahdır (HMK m. 141, II)³⁶⁹.

Öğretide iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağının istisnalarının neler olduğu hususu ayrı ayrı incelenmiştir. Bu konuda farklı değerlendirmelerin olduğu da ifade edilmelidir. Bir görüş, yasağın istisnalarını karşı tarafın açık muvafakati, ıslah, feragat ve dava konusunun devri olarak ifade etmiştir³⁷⁰.

Bizim katıldığımız görüşe göre ise dava konusunun devri, yeni vakıaların ileri sürülmesini sağlasa da esas olarak yasak kapsamına giren vakıaların sunulması için başvurulacak bir yol değildir³⁷¹. Dava konusunun yargılama devam ederken devredilmesi, sonradan ortaya çıkan bir vakıa olduğundan bunun ileri sürülmesinin yasak kapsamında olduğu düşünülemez³⁷².

Kanaatimizce davadan feragat de iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnaları arasında yer almaz. Davadan feragat davaya son veren taraf

³⁶⁸ Yılmaz, **Islah**, s. 44-47; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 532; Akkaya, **Boşanma**, s. 140.

³⁶⁹ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda feragat de iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnası olarak düzenlenmişti (HUMK m. 185).

³⁷⁰ Yılmaz, **Islah**, s. 44; Yılmaz, **Şerh**, s. 1983-1984. Islah ve karşı tarafın açık muvafakatinin yanı sıra dava konusunun devrini istisna olarak değerlendiren görüş için bkz. Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1259; Karşlı, **Muhakeme**, s. 442. Bir diğer görüş, iradi taraf değişikliğini, ortada bir taraf değişikliği olması nedeniyle iddianın genişletilmesi yasağının istisnası olarak değerlendirmektedir. Bkz. Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 332. Oysaki iddianın genişletilmesi yasağının kapsamına vakıalar ve talep sonucu girdiğinden kanaatimizce taraf değişikliğini bu yasağın istisnası olarak değerlendirmek mümkün olmamalıdır. Bu konuda ayrıca bkz. aşağı. ikinci bölüm V, B, 2.

³⁷¹ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 412.

³⁷² Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 412-413. Ayrıca dava konusunun davalı tarafça devredilmesi hâlinde, davacının davasını tazminat davasına dönüştürmesi talep sonucu değişikliği olsa da bu durum yasağı aşma yolu olarak düzenlenmemiştir. Kanun burada talep sonucu değişikliğine HMK m. 125 uyarınca imkân tanımıştır. Bkz. aşağı. ikinci bölüm V, A, 2. Öğretideki bir görüşe göre, iddia değişikliği hâlinde HMK m. 141, II'ye "*dava konusunun devri halinde karşı tarafın onayı gerekmektedir*" şeklinde açık bir düzenleme yapılması yerinde olur. Şayet dava konusunun devri kurumu, iddianın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının istisnası olarak gösterilmezse devir işlemi ile talep sonucu uğradığında bu değişiklik HMK m. 141 anlamında bir itirazla karşılaşılabılır. Bkz. Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 115. Bu görüşe Kanun'un bir hükmü ile - HMK m. 125- imkân tanıdığı durumun başka bir hüküm ile -HMK m. 141- engellenmesi mümkün olmadığından katılmıyoruz.

işlemlerinden olup Kanun'da ayrı bir bölümde düzenlenmiştir (HMK m. 307 vd.)³⁷³. Kesin hüküm gibi sonuç doğuran (HMK m. 311) davadan feragatin amacı, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşmak değildir. Davadan feragatle davacı dava konusu haktan feragat etmiş olur. Ayrıca davadan feragatin, ıslahın aksine hüküm kesinleşinceye kadar yapılabilmesi de (HMK m. 310, I) yasakla ilgili olmadığını gösterir.

Savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnaları konusunda da öğretide farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, karşı tarafın açık muvafakati, ıslah, davanın kabulü ve dava konusunun devri yasağın istisnalarını oluşturmaktadır³⁷⁴.

Diğer bir görüşe göre, söz konusu yasağın istisnaları arasında, karşı tarafın açık muvafakati ve ıslahın yanı sıra tarafta iradi değişiklik de yer almaktadır³⁷⁵.

Kanaatimizce dava konusunun devri, davanın kabulü ve tarafta iradi değişiklik savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnaları arasında yer almaz. Dava konusunun devri hâlinde, davaya yeni katılan tarafın kişisel savunma sebeplerini ileri sürebilmesi yasağı aşma yolu olarak değerlendirilemez. Bu durum dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıa niteliğinde olduğundan serbestçe ileri sürülebilir³⁷⁶.

Keza davayı kabul de savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnaları arasında yer almaz. Zira davayı kabul, davadan feragat gibi davaya son veren bir taraf işlemi olup³⁷⁷ (HMK m. 308 vd.) söz konusu yasağı aşmanın bir yolu olarak düzenlenmemiştir.

İradi taraf değişikliği de yasağın bir istisnası değildir. Zira dava konusunun devrinde olduğu gibi davaya sonradan katılan tarafın kişisel savunma sebeplerini ileri

³⁷³ Davadan feragat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akyol Aslan, **Feragat**, s. 118 vd.

³⁷⁴ Kuru, **C. II**, s. 1726 ve 1836; Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1553; Karşlı, **Muhakeme**, s. 442; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 272.

³⁷⁵ Postacıoğlu, **Usûl**, s. 469; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 481.

³⁷⁶ Bkz., aşı. § 7, A.

³⁷⁷ Davayı kabul hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ermenek, **a.g.e.**, s. 3 vd.

sürebilmesi, yasak kapsamındaki bir hususun aşılması olmayıp sonradan ortaya çıkan vakıanın yargılamaya etkisidir³⁷⁸.

Öğretide olması gereken hukuk bakımından Kanun'da düzenlenen yasağı aşma yollarının haricinde hâkimin de bu konuda yetkili olması gerektiği yönünde bir görüş bulunmaktadır³⁷⁹. Bu görüşe göre vakıaların daha önce ileri sürülememesinde tarafların kusuru yoksa hâkim, uyuşmazlığın çözülmesi için uygun görürse taraflar iddia ve savunmalarını her zaman genişletebilmeli veya değiştirebilmelidir³⁸⁰. Zira vakıaların zamanında ileri sürülmemesi haklı bir sebepten ya da hâkimden kaynaklanmışsa ve buna rağmen tarafın ileri sürdüğü vakıa dikkate alınmaz ise tarafın açıklama hakkı sınırlanmış olur³⁸¹. Özellikle iddia değişikliğinin aynı konuda ikinci bir dava açılmasını engelleyeceği durumlarda, hâkime dava değişikliğinin uygun olup olmadığı hususunda bir takdir yetkisi tanınması uygun olur³⁸². İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi ihtiyacı talepte bulunan tarafın kusurundan kaynaklanıyorsa bu husus HMK m. 327'ye göre, yargılama giderlerinin paylaşılmasında dikkate alınabilir³⁸³. Bu görüşe göre, yapılacak bir değişiklik ile iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının dava sebebinin değiştirilmesine ilişkin kısmı daha açık şekilde ve sonradan delil gösterilmesini düzenleyen HMK m. 145 ile uyumlu bir biçimde düzenlenmelidir³⁸⁴. Böylelikle vakılarda yapılacak değişikliklerin yargılamayı uzatma amacı taşıması veya tarafın bunları daha önce ileri sürme imkânına sahip olmasına rağmen ileri sürmediği

³⁷⁸ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 413. Bu konuda bkz., aşı. § 7, B, 2.

³⁷⁹ Yılmaz, **Islah**, s. 40 dn. 81; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 26; Akil, **Boşanma**, s. 19; Teomete Yalabık, **a.g.e.**, s. 388.

³⁸⁰ Yılmaz, **Islah**, s. 40 dn. 81; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 26; Akil, **Boşanma**, s. 19.

³⁸¹ Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 115; Akil, **Boşanma**, s. 19.

³⁸² Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 26. Hâkime bu konuda yetki verilmesinin uyuşmazlığın daha iyi aydınlatılmasını sağlayacağı yönünde bkz. Teomete Yalabık, **a.g.e.**, s. 388.

³⁸³ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 26.

³⁸⁴ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 26.

durumlarda hâkim, iddianın değiştirilmesine veya genişletilmesine izin vermez ve yargılama gereksiz yere uzamamış olur³⁸⁵.

Kanaatimizce hemen yukarıda işaret ettiğimiz görüşün mahkemenin vakılarda değişikliğe izin verme ölçütü tutarlı değildir. Zira bu görüş bir yandan hâkimin tarafın kusuru olmaksızın iddianın sonradan ileri sürülmesi durumunda bu değişikliğe izin verebileceğini kabul ederken bir yandan da tarafın kusuru nedeniyle değişiklik hâlinde HMK m. 327'nin uygulanabileceğini kabul eder. Hâkimin vakılarda değişiklik yapılabilmesine dair karar vermesi hâlinde, bu karar usûlî tartışmalara yol açacağı gibi hâkimin taraflara eşit muamelede bulunup bulunmadığına dair tereddütlere de yol açar. Öte yandan hukukumuzda ıslah kurumu geçerlidir. Taraflar ihmal sonucu veya taktik gereği dilekçeler teatisinde ileri sürmediği vakıaları sonradan ıslah ile ileri sürebilir³⁸⁶. Islah haricinde taraflara serbestçe vakıa ileri sürmesi imkanı sağlanması, yargılamanın sürüncemede kalmasına neden olur. Ayrıca bu durum, hukukumuzda belirgin şekilde birbirinden ayrılmış olan usûl kesitlerini de anlamsız hale getirir. Şayet taraf elinde olmayan bir sebeple vakıaları zamanında ileri süremez ise bu durumda eski hâle getirme imkânından faydalanabilir. Gerek ıslah gerekse eski hâle getirme kurumları teksif ilkesinin hukukî dinlenilme hakkının bir unsuru olan açıklama hakkının ihlâl edilmemesini sağlar.

2. Islah

a. Kapsamı

Islah kurumu incelenirken ve kapsamı belirlenirken Kanun'daki iki farklı düzenlemenin dikkate alınması gerekir. İlki ıslahın kapsamının düzenlendiği HMK m. 176'dır. Bu hükme göre, taraflar, yapmış olduğu usûl işlemlerini kısmen veya tamamen ıslah edebilir. İkinci düzenleme ise ıslahın, iddia ve savunmanın

³⁸⁵ Bu görüşe göre, hukukumuzda uzun yıllardır tartışılan iradi taraf değişikliği hususunda kanun koyucu benzer bir çözüm öngörmüş ve bazı durumlarda hâkimin taraf değişikliğine izin vermesine cevaz vermiştir (HMK m. 124). Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 27 ve 28.

³⁸⁶ Islaha dair bkz. § 5, C, II.

genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnası olarak düzenlendiği HMK m. 141, II'dir³⁸⁷.

Her ne kadar Kanun'da usûl işlemlerinin ıslah edilebileceği düzenlenmiş ise de ıslahın konusu yalnızca iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında kalan hususlardır³⁸⁸. Şayet ıslah usûl işlemlerinin düzeltilmesi için getirilen bir yol olsaydı, ıslah ile delillere, ilk itirazlara ve sürelerle ilişkin usûl işlemlerini değiştirmek de mümkün olurdu³⁸⁹. Ne var ki bu mümkün değildir. Nitekim Kanun'da söz konusu usûl işlemlerine farklı sonuçlar bağlanmıştır. Delillerin sonradan gösterilmesi konusunda ayrı bir düzenleme mevcuttur (HMK m. 145)³⁹⁰. İlk itirazların ise ıslahla ileri sürülmesi mümkün değildir (HMK m. 117, I)³⁹¹.

Teksif ilkesinin geçerli olduğu bir yargılamada taraflar, vakıaları belirli bir usûl kesitine kadar mahkemeye sunabileceğinden bu ilke tarafların hukukî dinlenilme hakkını sınırlar³⁹². Bu sınırlamanın geçerli olabilmesi için meşru bir amacı olmalı, bu amacı sağlamak için uygun bir araç seçilmelidir. Ayrıca orantılılık ilkesi ihlâl edilmemelidir³⁹³. İşte bu çerçevede ıslah kurumu ile hukukî dinlenilme hakkına getirilen sınırlamanın ölçülü olmasını sağlanarak usûl hukukunun aşırı şekilciliğinin yumuşatılması ve bu şekilciliğin neden olacağı hak kayıplarının azaltılması temin

³⁸⁷ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1489. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ıslahın esas olarak düzenlendiği bölüm haricinde yer alan tek düzenleme HMK m. 141, II'dir. Önceki Kanun dönemi için de bu görüş ileri sürülmüştü. Bkz. Atalı, **Islah**, s. 124.

³⁸⁸ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1489 ve 1847; Muhammet Özkes/Uğur Bulut, Kısmi ve Belirsiz Alacak Taleplerinde Islah Sorunu (Bir HGK Kararı Işığında İnceleme), **MİHDER**, C. 13, S. 38, 2017/3, s. 635-718, s. 695; Yılmaz, **Islah**, s. 129 vd.; Murat Atalı, "Islah Yoluyla İleri Sürülen Talep Bakımından Zamanaşımının Kesildiği Tarih", **DEÜHFD**, 2009, Özel Sayı, **Bilge Umar'a Armağan**, C. I, İzmir, 2010, s. 115-127, s. 122-123; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 532; Ulukapı, **Usûl**, s. 289; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 412; Murat Atalı/Makbule Serra Korkut, "İtirazın İptali ve Takipli İflas Davasının Doğrudan İflasa Dönüştürülmesi Mümkün müdür?", **MİHDER**, C. 15, S. 43, 2019/2, s. 425-439, s. 427.

³⁸⁹ Atalı, **Islah**, s. 124.

³⁹⁰ Kuru ve Yılmaz ise ıslah yolu ile yeni delil de gösterilebileceğini savunmaktadır. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1216; Yılmaz, **Islah**, s. 413.

³⁹¹ Ayrıca açık yazı ve hesap hatalarının düzeltilmesine dair ayrı bir düzenleme (HMK m. 183) mevcuttur. Davaya son veren taraf işlemlerinin niteliği gereği düzeltilmesi mümkün değil iken hukukî sebeplerin ise düzeltilmesine ihtiyaç yoktur. Bkz. Atalı, **Islah**, s. 122.

³⁹² Bu konuda bkz. § 2, B.

³⁹³ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 415; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 811.

edilmektedir³⁹⁴. İslahla teksif ilkesi de yumuşatılmış olur ve bu sayede ilkenin olumsuz yönleri giderilir³⁹⁵. Nitekim öğretide ıslah, teksif ilkesine karşı bir *kurtuluş*, bir *imdat aracı* olarak ifade edilmektedir³⁹⁶.

İslahın iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşmanın bir yolu olarak düzenlenmesindeki amaç, tarafların iddia ve savunmalarında değişiklik yapma ihtiyacını gidermektir³⁹⁷. Çünkü en muktedir kişi bile tüm iddia ve savunma vasıtalarını tek seferde tespit edemeyecek durumda olabilir. Ayrıca taraf, diğer tarafın görüşünü öğrendikten sonra kendi iddia veya savunmasındaki eksikliği tespit edebilir. Bu nedenlerle Kanun'da ıslah imkânı tanınmıştır³⁹⁸.

Öte yandan ıslahın yargılamayı uzatmak amacıyla kullanılmasını engellemek için yargılama boyunca sadece bir kez kullanılabileceği kabul edilmiştir (HMK m. 176, II)³⁹⁹. Taraflardan biri ikinci kez ıslah yoluna başvurursa mahkeme bu beyanı

³⁹⁴ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 415.

³⁹⁵ Üstündağ, **Yasak**, s. 118; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 811; Ersin Erdoğan/Cansu Korkmaz, “Yargıtayca Verilen Bozma yahut Bölge Adliye Mahkemelerince Verilen Gönderme Kararlarından Sonra İslah Yapılıp Yapılamayacağı Sorunu”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, 2016/2, s. 249-290, s. 258.

³⁹⁶ Emil Schurter/Hans Fritzsche, **Das Zivilprozessrecht der Schweiz**, Band II, 2. Hälfte, Zurich, Rascher und Cie A.G. Verlag, 1933, s. 101; Yılmaz, **İslah**, s. 50; Adnan Deynekli, **Medenî Usûl Hukukunda İslah**, Ankara, Bilge Yayınevi, 2013, s. 16-17.

³⁹⁷ Ansay, **Usûl**, s. 152; Yılmaz, **İslah**, s. 44-47; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 532; Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 727. Alman hukukunda ve İsviçre hukukunda ıslah kurumu yer almaz. Zira söz konusu sistemlerde tarafların vakıaları ileri sürebileceği usûl kesiti daha geniştir. Ayrıca dava değişikliği istisnai hallerde yasaktır. Bkz. **Yılmaz**, **İslah**, s. 96; Karşı, **Muhakeme**, s. 443. *Üstündağ*'a göre, hukukumuzdaki ıslah tercihi daha isabetlidir. Zira iddiasını değiştirmek isteyen taraf ıslahla bunu gerçekleştirir ve bu şekilde hâkim taraflar arasındaki çıkar çatışmasının dışında kalır. Hâlbuki Alman hukukunda, mahkeme dava değişikliğine izin vermekte yetkilidir ve bu durum taraflar arasında çeşitli tartışmalar doğurabilir. Bkz. **Üstündağ**, **Yargılama**, s. 535 dn. 40.

³⁹⁸ Ansay, **Usûl**, s. 152; Ulukapı, **Taraflarca Hazırlama**, s. 727.

³⁹⁹ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1528; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 811.

kendiliğinden reddeder⁴⁰⁰. Bu şekilde, taraflar dayandıkları vakıaları mahkemeye getirmek hususunda daha özenli davranmaya da teşvik edilmiş olur⁴⁰¹.

b. Islahın Yapılabileceği Usûl Kesiti

Islah, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşma yollarından biri olduğu için ıslah yapılabilecek ilk an yasağın başladığı andır⁴⁰². Yasağın başlangıcından önce ıslah yapmakta hukukî yarar yoktur⁴⁰³.

Taraflar, ıslah yoluna başvurarak dava dosyasına yeni vakıaları tahkikat sona erinceye kadar sunabilir (HMK m. 177, I)⁴⁰⁴. Islahın yapılabileceği usûl kesitinin sınırlanmasının nedeni, ıslahla yargılamaya yeni vakıaların dâhil olmasıdır⁴⁰⁵. Çünkü yargılamaya yeni vakıalar dâhil olduğunda bu vakıaların tahkik edilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca karşı tarafa yeni vakıalara dair açıklamada bulunmak için süre verilmesi gerekir. Bu işlemler de yalnızca tahkikat aşamasında yapılabilir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda tahkikat aşamasının ne zaman sona ereceği açıkça düzenlenmiştir. Mahkeme, duruşmada hazır bulunan tarafların tahkikatın bütünü hakkındaki açıklamalarından sonra, tahkikatı gerektiren bir husus kalmadığını görürse tahkikatın bittiğini taraflara tefhim eder (HMK m. 184; m. 185).

Görüldüğü üzere tahkikatın sona erdiği anın tespiti ıslahın yapılabilmesi bakımından önem arz eder. Bununla birlikte mahkemeler, usûl kesitlerini açık şekilde belirlemediklerinden tahkikatın ne zaman sona erdiği, sözlü yargılama ve hüküm

⁴⁰⁰ “[...] 6100 sayılı HMK’nın 176/2. maddesi gereğince; “Aynı davada, taraflar ancak bir kez ıslah yoluna başvurabilirler”. Mahkemece bu usûl hükmüne aykırı olarak davacılar vekili tarafından verilen ikinci ıslah dilekçesine göre karar verilmiş olması usûl ve yasaya uygun düşmediğinden kararın bozulması gerekmektedir. [...]” 4. HD, 10.10.2012, E. 2011/15596, K. 2012/14765, bkz. **Lexpera** ve Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1529.

⁴⁰¹ Berkin, **Usûl**, s. 147; Yılmaz, **Islah**, s. 468.

⁴⁰² Bu konudaki tespitimiz için bkz. yuk. ikinci bölüm II, B, 1 ve II, C, 1.

⁴⁰³ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1520; Yılmaz, **Islah**, s. 482-483; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 535.

⁴⁰⁴ Yılmaz, bu düzenlemeye açıkça aykırı olarak hüküm verinceye kadar ıslah yapılabileceğini savunmaktadır. Bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 517.

⁴⁰⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416. Islah durumunda görülmekte olan davada değişiklik ortaya çıktığından ıslahın davanın son aşamasında yapılması gerek mahkeme gerek karşı taraf için doğru olmaz. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 535.

aşamalarına ne zaman geçildiği kimi zaman anlaşılamamaktadır⁴⁰⁶. Mahkemelerin, tarafların ıslah yapma hakkına zeval gelmemesi için tahkikatın bittiğini açıkça taraflara bildirmesi gerekir.

Öte yandan 7251 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle, mahkemenin tahkikatın bittiğini tefhim ettikten sonra aynı duruşmada sözlü yargılama aşamasına geçeceği düzenlenmiştir (HMK m. 186). Bu düzenleme ile tahkikat, sözlü yargılama ve hüküm aşamaları fiilen birleşmiş olacaktır⁴⁰⁷. Ancak bu durum tahkikatta yapılması gereken ıslahın sözlü yargılamada yapılabileceği şeklinde anlaşılmamalıdır⁴⁰⁸. Bir başka deyişle duruşma celseleri birleşse de usûl kesitlerinin ayrımı devam eder⁴⁰⁹.

İncelenmesi gereken diğer bir husus bozmadan sonra yapılacak yargılamada⁴¹⁰ ıslah yoluna başvurulup başvurulamayacağıdır. Öğretide bu konu tartışmalıdır. Bir görüşe göre, bozmadan sonra ıslah yapılamaz⁴¹¹.

Öğretideki hâkim görüş ise hükmün bozulmasından sonra yapılacak yeni tahkikat sırasında da ıslah yapılabileceği yönündedir⁴¹². Zira ilk derece mahkemesinin bozma kararına uymasıyla dava yeniden tahkikat aşamasına girer ve ıslah hakkının

⁴⁰⁶ Özokes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1521

⁴⁰⁷ Topel Çelikoğlu, **a.g.m.**, s. 517. Bu düzenlemenin eleştirisi için bkz. Pekcanitez/Atalay/Özokes, **Teklif**, P. 21; Pekcanitez/Atalay/Özokes, **7251**, s. 274; Tanrıver, **Usûl**, s. 1020.

⁴⁰⁸ Topel Çelikoğlu, **a.g.m.**, s. 518.

⁴⁰⁹ Topel Çelikoğlu, **a.g.m.**, s. 518.

⁴¹⁰ Kanun yolu denetiminden sonra yargılamanın ilk derece mahkemesinde devam ettiği durumlar şu şekilde ifade edilmelidir: Ağır usûl hataları olması durumunda bölge adliye mahkemesi, esas incelemeyen kararın kaldırılmasına ve davanın yeniden görülmesi için dosyanın kararı veren mahkemeye veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği başka bir yer mahkemesine ya da görevli ve yetkili mahkemeye gönderilmesine duruşma yapmadan kesin olarak karar verir (HMK m. 353, I). Yargıtay ilgili dairesinin tamamen veya kısmen bozma kararı, başvurunun bölge adliye mahkemesi tarafından esastan reddi kararına ilişkin ise bölge adliye mahkemesi kararı kaldırılarak dosya, kararı veren ilk derece mahkemesine veya uygun görülecek diğer bir ilk derece mahkemesine, kararın bir örneği de bölge adliye mahkemesine gönderilir (HMK m.373, I).

⁴¹¹ Karafakih, **a.g.e.**, s. 235-236; Berkin, **Usûl**, s. 6.

⁴¹² Mustafa Reşit Belgesay, **Teorik ve Pratik Adliye Hukuku**, C. II, 1. Fasikül, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1945, s. 95; Ansay, **Usûl**, s. 189-190; Sabri Şakir Ansay, “İslah”, **AÜHFD**, C.VII, S. 1-2, 1950, s. 122-129, s. 127-128; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 360-361; Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1197; Tanrıver, **Usûl**, s. 743; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416; Erdoğan/Korkmaz, **a.g.m.**, s. 284.

kullanılmasını gerektiren durumlar ortaya çıkabilir⁴¹³. İslahı bu aşamada kabul etmemek hem davaların uzamasına yol açar⁴¹⁴ hem de hukukî dinlenilme hakkına aykırılık oluşturur⁴¹⁵. Bu görüşe göre, ayrıca bozmadan sonra karşı tarafın açık muvafakati ile iddianın genişletilebildiği veya değiştirilebildiği dikkate alındığında ıslaha cevaz vermemek tutarlı olmaz⁴¹⁶.

Öğretide diğer bir görüş ise bozmadan sonra ıslah yapılabilecek hâllerin sınırlı olduğunu savunur. Bu görüşe göre, bozma kararı usûle ilişkin ise ıslah yapılabilir⁴¹⁷. Zira usûle ilişkin bozma kararına uyulması hâlinde esasa ilişkin bir tahkikattan söz edilemez⁴¹⁸.

Nihayet diğer bir görüş bozmadan sonra ıslah yapılabilecek halleri farklı şekilde sınırlar. Bu görüşe göre, bozmadan sonra yapılacak tahkikat hangi konulara ilişkin ise o konular bakımından ıslah yapılabilir⁴¹⁹. Bozma dışında kalan konular bakımından ıslah yapılamaz zira bu konular hakkında usûlî müktesep hak doğar⁴²⁰.

Yargıtay'ın bu konuya dair 1948 tarihli bir İçtihadı Birleştirme Kararı bulunmaktadır. Bu karara göre, bozma kararına uyulmasından sonra oluşan usûlî müktesep hakkın ihlâl edilmemesi için ıslah yoluna gidilemez⁴²¹. Söz konusu İçtihadı

⁴¹³ Belgesay, **Teorik**, s. 95; Ansay, **Usûl**, s. 189-190; Ansay, **İslah**, s. 127-128; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 360-361; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 40.

⁴¹⁴ Ansay, **Usûl**, s. 189-190; Ansay, **İslah**, s. 127-128; Belgesay, **Teorik**, s. 95; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 360-361

⁴¹⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416; Erdoğan/Korkmaz, **a.g.m.**, s. 284.

⁴¹⁶ Ansay, **Usûl**, s. 189-190; Ansay, **İslah**, s. 127-128; Belgesay, **Teorik**, s. 95; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 360-361

⁴¹⁷ Berkin, **Rehber**, s. 647; Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1526-1527.

⁴¹⁸ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1526-1527.

⁴¹⁹ Yılmaz, **İslah**, s. 517.

⁴²⁰ Yılmaz, **İslah**, s. 517. Usûlî müktesep hak kavramının medenî usûl hukukuna yabancı olduğu ve bozma kararının bağlayıcılığının kesin hükümle açıklanması gerektiği yönünde bkz. Murat Atalı, "Usûlî Müktesep Hak Kavramı ve Bozma Kararının Bağlayıcılığı", **Yargıtay Dergisi**, C. 44, S. 3, Temmuz 2018, s. 1-46, s. 39 vd.

⁴²¹ 04.02.1948, 13/5 sayılı İBK, RG, 17.06.1948, S. 6934. Bu karar öğretide, Kanun'un amaç ve ruhuna aykırı olması nedeniyle eleştirilmiştir. Bkz. Ansay, **Usûl**, s. 189-190; Ansay, **İslah**, s. 127-128; Belgesay, **Teorik**, s. 95; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 360-361. Bu kararla aynı yönde nispeten yakın tarihli bir karar için bkz. 4. HD, 07.02.2012, E. 2011/4957, K. 2012/1589, bkz. **Lexpera**. *Postacıoğlu*, İçtihadı Birleştirme Kararı'ndaki hüküm bozulduktan sonra ifadesindeki hüküm

Birleştirme Kararına rağmen Yargıtay, bozmadan sonra ıslah yapılabileceğine yönelik çok sayıda karar vermiştir⁴²². Bunun üzerine 2016 yılında Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu'nda konu tekrar ele alınmış; 1948 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararı'nın değiştirilmesine yer olmadığına ve bozmadan sonra ıslah yapılamayacağına karar verilmiştir⁴²³.

7251 sayılı Kanun ile bu konuya dair bir düzenleme de yürürlüğe girmiştir. Bu hükme göre, Yargıtay'ın bozma kararından veya bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından sonra dosya ilk derece mahkemesine gönderildiğinde, ilk derece mahkemesinin tahkikata ilişkin bir işlem yapması hâlinde tahkikat sona erinceye kadar da ıslah yapılabilir. Ancak bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukukî durum ortadan kaldırılamaz (HMK m. 177, II). Bu düzenlemenin amacı, iş yükünün azaltılması ve usûl ekonomisinin etkin şekilde uygulanabilmesi olarak ifade edilmiştir⁴²⁴. Bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukukî durumun ortadan

kelimesinin, esas hakkındaki karar olarak anlaşılmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bkz. Postacıoğlu, **Usûl**, s. 454-455; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 361; Berkin, **Usûl**, s. 145; Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1526-1527.

⁴²² “[...] *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre, ıslah tahkikatın sonuna kadar yapılabilecektir (m.177). 27.10.2009 gün 2008/11352 E, 2009/29488 K sayılı dairemiz bozma ilamı hükmün esasına ilişkin olması ve Yargıtay kararına uyularak yapılan yargılamada tahkikatın devam etmesi karşısında, 07.01.2011 tarihinde yapılan ıslah yasaya aykırı görülmemiştir. Kaldı ki tek bir dava ile halledilebilecek bir uyuşmazlığın bir başka dava konusu olması da usûl ekonomisine uymamaktadır. Bu düşünce usûl ekonomisi ilkesi ile de örtüşmektedir. [...]*” (Karar Yayınlanmamıştır) 9. HD, 01.11.2011, E. 2011/33835, K. 2011/42324, bkz. Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1524 vd. “[...] *Somut olayda, mahkemece verilen ilk kararın, Dairemizce davacının husumetin tevcihinde yanılması nedeniyle usûlden bozulduğu ve yerel Mahkemeninde bozma kararına uyduğu anlaşılmaktadır. Davacının bozmadan sonra davasını ıslah ettiği ve ıslah harcını yatırdığı anlaşılmaktadır. Bozma usûle ilişkin olup, tahkikat devam ettiğinden bozmadan sonra ıslah mümkündür. Mahkemece davacının ıslah istemi hakkında karar verilmemesi hatalıdır. [...]*” 9. HD, 10.02.2015, E. 2015/1813 K. 2015/5529, bkz. **Lexpera** ve Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1527. 15. HD, 24.03.2011, E. 2010/6184, K. 2011/1838, bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 512 vd.

⁴²³ İBBGK, E. 2015/1, K. 2016/1, 06.05.2016, RG. 23.03.2017, S. 30016, Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 40.

⁴²⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/2735) ve Adalet Komisyonu Raporu, s. 14. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss216.pdf>.

kaldırılmamasından anlaşılması gereken ise usûlî müktesep hak ile aleyhe bozma yasağıdır⁴²⁵.

Söz konusu değişiklik teklifi öğretide usûlî müktesep hakkın ne zaman kaldırıldığı konusunda tereddütler yaratacağından bahisle eleştirilmiştir⁴²⁶. Bu görüşe göre, usûle ilişkin bozma ve bölge adliye mahkemesinin usûle ilişkin sebeplerle kaldırma kararından sonra, yeniden yargılama yapıldığında tahkikat sona erinceye kadar ıslah yapılabilmelidir⁴²⁷. Zira bu durumda hem esasa girilmez ve gerçek anlamda bir tahkikat gerçekleşmez hem de usûlî müktesep hak doğmaz⁴²⁸.

c. Islah ile Yeni Vakıa Sunulması Talebi ve Mahkemenin Yapması Gereken İşlem

Taraflardan birinin daha önce sunduğu vakıaları değiştirmek veya yenilerini eklemek için yapması gereken ıslah, kısmî ıslah olarak ifade edilmektedir (HMK m. 181)⁴²⁹. Taraf kısmî ıslah yapmak istiyorsa öncelikle bir ıslah talebinde bulunmalıdır. Islah talebi, sözlü veya yazılı şekilde yapılabilir (HMK m. 177, III). Sözlü olarak yapılan ıslah talebinin geçerli olabilmesi için devamındaki işlemlerin yazılı olarak

⁴²⁵ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi (2/2735) ve Adalet Komisyonu Raporu, s. 14. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss216.pdf>. Usûlî müktesep hak kavramının kendisinin ve pek çok istisnasının da tartışmalı olması nedeniyle, Kanun'un lafzında daha genel bir ifade tercih edildiği yönünde bkz. Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, **a.g.m.**, s. 126. Aleyhe bozma yasağı hakkında bkz. Murat Atalı, **Medenî Usûl Hukukunda Aleyhe Bozma Yasağı**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

⁴²⁶ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 19. Hukukî durum kavramının belirsizliği artırdığı yönünde bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416.

⁴²⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 19. Diğer bir görüşe göre ise bozmadan ve kaldırma kararından sonra ıslahın yapılabilmesi düzenlenseydi tartışmalar sona ererdi. Bu yönde bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 416.

⁴²⁸ Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 19.

⁴²⁹ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1537; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 417; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 32. Belirsiz alacak davasında da yeni vakıalar eklemek için ıslah yoluna başvurulabilir. Zira belirsiz alacak davasında yasak kapsamında olmayan tek husus talep sonucunun arttırılmasıdır (HMK m. 107, II). Bkz. Hakan Pekcanitez, **Belirsiz Alacak Davası (HMK m. 107)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 50; Simil, **a.g.e.**, s. 276; Muhammet Özekes/Uğur Bulut, "Kısmi ve Belirsiz Alacak Taleplerinde Islah Sorunu (Bir HGK Kararı Işığında İnceleme)", **MİHDER**, C. 13, S. 38; s. 635-718, s. 708; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1050.

yapılması aranır⁴³⁰. Dolayısıyla duruşmada sözlü şekilde yapılan ıslah talebi tutanağa geçirilir ve ilgili tarafa imzalatılır⁴³¹. Ayrıca ıslah talebi ileri sürüldükten sonra geri alınamaz⁴³².

Karşı taraf duruşmada hazır değilse veya ıslah talebi duruşma dışında yapılıyorsa bu yazılı talep veya tutanak örneği, haber vermek amacıyla karşı tarafa bildirilir (HMK m. 177, III).

Islah, tek taraflı⁴³³ bir usûl işlemi olduğundan karşı tarafın ve mahkemenin kabulüne bağlı olmasa da bu durum ıslahın hiçbir ön denetiminin olmayacağı anlamına gelmez⁴³⁴. Bu bağlamda, tarafın ıslahla yeni vakıa ileri sürebilmesi için geçerli bir ıslah talebinin mevcut olması gerekir. Islah talebinin geçerli olması için ıslaha elverişli bir işlem olması, tarafın daha önce ıslah yapmaması ve tahkikatın henüz sona ermemesi gerekir. Şartların varlığı hâlinde mahkeme, ıslah talebinin kabul edilebilir olduğu yönünde karar verir⁴³⁵.

Mahkeme ıslah talebini kabul ettikten sonra, tarafa yeni vakıaları sunması için bir haftalık süre verir. Taraf, verilen süre içinde ıslah edilen işlemi yapmazsa ıslah yapılmamış gibi davaya devam edilir (HMK m. 181). Bu durumda ıslah hakkı kullanılmış olur⁴³⁶. Bir haftalık süre içerisinde yeni vakıalar ileri sürülürse mahkeme bu vakıalara dair savunmada bulunmak üzere karşı tarafa süre vermelidir. Karşı taraf

⁴³⁰ Islah talebinin duruşmada yapılması durumunda, dilekçe ile yapılmasına gerek yoktur. Şu var ki dilekçe ile yapılması istenirse buna bir engel de bulunmaz. Bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 548.

⁴³¹ Berkin, **Usûl**, s. 147; Yılmaz, **Islah**, s. 548.

⁴³² Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1533. *Yılmaz* ise karşı tarafın izniyle ıslah talebinin geri alınabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 600.

⁴³³ Kuru, **C. IV**, s. 3981; Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1193 vd.; Şakir Berki, **Hukuk Muhakemeleri Usûlü**, Ankara, Ege Matbaası, 1959, s. 25; Ansay, **Usûl**, s. 187; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 538, 545; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 531; Üstündağ, **Yargılama**, s.549; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 537; Yılmaz, **Islah**, s.460-466; Yılmaz, **Şerh**, s. 1015; Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1487 vd.; Karlı, **Muhakeme**, s. 638; Tanrıver, **Usûl**, s. 747; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 29; Ulukapı, **Usûl**, s. 266; Deynekli, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁴³⁴ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1527; Yılmaz, **Islah**, s. 50.

⁴³⁵ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1528; Yılmaz, **Islah**, s. 592 vd.

⁴³⁶ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1529; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 538; Yılmaz, **Islah**, s. 476 ve 478.

ıslahla eklenen yeni vakıalara bu vakıalarla sınırlı olacak şekilde savunmada bulunabilir⁴³⁷. Bu durum hukukî dinlenilme hakkının bir gereğidir⁴³⁸.

Yeni vakıa sunmak isteyen taraf hem ıslah talebini hem de sunacağı yeni vakıaları aynı anda mahkemeye sunabilir. Bu durumda mahkemenin tarafa bir haftalık süre vermesine ve tarafın da bir hafta içerisinde yeni bir dilekçe vermesine gerek yoktur⁴³⁹. Bu durumda mahkemenin yapması gereken ıslah talebini karşı tarafa tebliğ etmekten ibarettir (HMK m. 177, III). Geçerli bir ıslah talebinin mevcudiyeti tespit edilirse karşı taraf yeni eklenen vakıalara dair savunmada bulunabilir.

d. Cevap Dilekçesi Sunulmaması Hâlinde Islah ile Vakıa Sunulup Sunulamayacağı Sorunu

Süresi içinde cevap dilekçesi sunmamış olan davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır (HMK m. 128)⁴⁴⁰. Bu durumda davalının ıslah yoluna başvurarak inkar dışındaki savunma vasıtalarını ileri sürüp süremeyeceği tartışmalıdır.

Bir görüşe göre, cevap dilekçesi sunulmaması olumsuz bir davranış olduğundan usûl işlemi değildir. Islah, usûl işlemlerinin düzeltilmesi yolu olduğundan (HMK m. 176, I) mevcut olmayan bir işlemin ıslahı da olmaz. Bu nedenle cevap dilekçesi sunmayan tarafın sonradan ıslah ile vakıa ileri sürmesi mümkün değildir⁴⁴¹.

⁴³⁷ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1532. Örneğin davacı ıslahla talep sonucunu arttırsa davalı arttırılan kısım için zamanaşımı def'ini ileri sürebilir. Yargıtay'ın da kabulü bu yöndedir. 4. HD, 14.11.2006, E. 10112/12226, bkz. Pekcanitez/Akyazılı, **Islah**, s. 296-297.

⁴³⁸ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1532. Diğer bir görüşe göre, karşı tarafa tebligat yapılması zorunludur. Bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 567. 23. HD, 08.12.2011, E. 2011/1523, K. 2011/2439, bkz. **Lexpera**; 4. HD, 08.03.2005, E. 1550, K. 1923, bkz. **Legal Hukuk Dergisi**, 2005/28, s. 1398-1399; 9. HD, 11.10.2004, E. 17068, K. 22817, bkz. **YKD**, 2005/6, s. 880. Bkz. Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1532.

⁴³⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 537.

⁴⁴⁰ Bu konuya dair bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 1.

⁴⁴¹ Üstündağ, **Yargılama**, s. 510-511; Rıza Nurettin Selçuk, "Davaya Cevap", **ABD**, 1989/5, s. 840-849, s. 841-842; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 455-456; Yılmaz, **Islah**, s. 130 vd. Bu görüş gerekçelendirmede, teksif ilkesini temel almıştır. Bkz. Saim Üstündağ, "Süresinde Cevap Lahiyası Vermemenin Müeyyidesi Vardır", **İBD**, S. 27 (4-6), 1962, s. 22-36, s. 35.

Aksi yöndeki görüşe göre ise cevap dilekçesi verilmemesi olumsuz bir usûl işlemidir⁴⁴². Zira kanun koyucu cevap dilekçesi verilmemesi durumuna âdetâ cevap dilekçesi verilmiş gibi sonuç bağlamıştır. Bu anlamda cevap dilekçesi vermeyen davalının, davacının ileri sürdüğü vakıaları inkâr ettiği kabul edilmiştir (HMK m. 128)⁴⁴³. Bu nedenle cevap dilekçesi verip ilgili savunma sebebini ileri sürmeyen davalı ile cevap dilekçesi vermeyen davalı arasında bir ayrım yapılması isabetli değildir⁴⁴⁴. Kaldı ki ıslah, tarafın ihmal ettiği ya da yap(a)madığı usûl işlemlerini yapabilmesine imkân verdiğinden cevap dilekçesi vermemiş olan davalı da ıslah ile maddî hukuka ilişkin savunma sebeplerini ileri sürebilmelidir⁴⁴⁵.

Yargıtay'ın bu konuda zamanaşımı ile ilgili kararları öne çıkmaktadır. Yargıtay, cevap dilekçesi sunmayan davalının, ortada bir usûl işlemi olmadığından ıslah ile zamanaşımı savunmasını ileri süremeyeceğine yönelik kararlar vermiştir⁴⁴⁶. Diğer yandan Yargıtay, cevap dilekçesi verip bu dilekçede zamanaşımı savunmasını ileri sürmeyen davalının, sonradan ıslah ile bu savunmayı ileri sürebileceği yönünde kararlar vermiştir⁴⁴⁷. Görüldüğü üzere Yargıtay, zamanaşımı def'inin ıslah ile ileri

⁴⁴² Özokes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1534.

⁴⁴³ Özokes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1534.

⁴⁴⁴ Kuru, **El Kitabı C. II**; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1265; Özokes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1534; s. 1211; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 264.

⁴⁴⁵ Kuru, **C. II**, s. 1852; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 294; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1265; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 543-544; Ercan Özler, **a.g.e.**, s. 91; Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 452.

⁴⁴⁶ “[...] Ancak davalının bu nitelikte bir ıslah işlemini yapabilmesi, her şeyden evvel daha önce süresinde verilmiş bir cevap dilekçesinin varlığını gerektirir. Somut olayda, davalı davaya yasal cevap süresi içinde cevap vermemiş, esasen bu dilekçede ileri sürülen zamanaşımı def'i de davacının savunmasının genişletilmesi itirazı ile karşılaşmıştır. Bu durumda, davalı ıslah yoluyla süresinde verilmeyen cevap dilekçesini, süresinde verilmiş hale getirmek için ıslah yolunu kullanmış olması da hukuki sonuç doğurmaz. [...]” 17. HD, 09.12.2013, E. 2013/18956, K. 2013/17348; 7. HD, 20.02.2014, E. 2013/22679, K. 2014/4178, bkz. **Lexpera**.

⁴⁴⁷ HGK., 02.04.2019, E. 2017/2156 K. 2019/390, bkz. **Lexpera**. “[...] Islah, “tarafaların yaptıkları usûl işlemlerini kısmen veya tamamen değiştirmesi”ne ilişkin bir usûl kurumu olduğundan, süresinde davaya cevap vermekle beraber, zamanaşımı savunmasında bulunmayan davacının bu savunmasını ıslah yoluyla sürebileceğinin kabulü gerekir. Bu durum karşısında, davalılar vekilinin yasal süresi içerisinde ibraz edilen cevap dilekçesinde herhangi bir nedenle ileri süremediği zamanaşımı def'ini, sonradan ıslah yoluyla ileri sürmesinde usûle aykırı bir yön bulunmayıp; ıslah edilmiş bu yeni savunmaya karşı tarafın (davacının) itiraz etmesinin de sonuca bir etkisi bulunmamaktadır. Hal böyle olunca, mahkemenin davalının ıslah yoluyla zamanaşımı

sürülmesi konusunda cevap dilekçesi verilip verilmemesine göre bir ayrım yapmaktadır⁴⁴⁸.

Kanaatimizce burada mesele, cevap dilekçesi verilmemesinin bir usûl işlemi olup olmadığı değildir. Zira ıslahın konusu Kanun'da her ne kadar taraf usûl işlemleri olarak ifade edilmiş olsa da iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamına dâhil olan hususlar olarak kabul edilmelidir⁴⁴⁹. Cevap dilekçesi verilmediğinde, davacının ileri sürdüğü iddialar inkâr etmiş sayıldığından (HMK m. 128), inkâr dışındaki maddi hukuka ilişkin savunmalar yasak kapsamındadır. Bu savunmaların ıslah ile ileri sürülmesi mümkün olmalıdır. Bu sebeple de Yargıtay'ın ıslah ile maddi hukuka ilişkin savunmaların ileri sürülmesi konusunda cevap dilekçesi sunulup sunulmamasına göre yaptığı ayrım yerinde değildir. Hukukumuzda cevap dilekçesi sunma zorunluluğu bulunmaması ve cevap dilekçesi sunulmamasına Kanun'un bağladığı sonuç dikkate alındığında, cevap dilekçesi sunmayan davalının ıslah yapabilme açısından daha aleyhe bir konumda olması isabetli değildir.

Yargıtay 10. Hukuk Dairesi, yakın tarihte vermiş olduğu bir kararında öğretilerdeki eleştiriler ışığında müstakar içtihattan farklı olarak cevap dilekçesi sunmamış davalının ıslahla zamanaşımı def'ini ileri sürebileceğine hükmetmiştir⁴⁵⁰.

def'inde bulunabileceğine ilişkin kabulü yerindedir. [...]" HGK., 12.06.2013, E. 2012/10-1633 K. 2013/825, bkz. Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1500 vd. ve **Lexpera**.

⁴⁴⁸ Böyle bir ayrımın aşırı şekilcilik olacağı yönünde bkz. İsmail Hakkı Karafakih "Cevap Layihası Vermemiş Olan Davalı Müruru Zaman Def'ini Dermeyan Hakkını Iskat Etmiş Midir?", **İBD**, 1962/1-2-3, s. 13-19, s. 18-19. *Pekcanitez* bu ayrımı yerinde bulmamaktadır. *Pekcanitez*'e göre, ıslah kurumu iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını yumuşatır. Islah kurumunun kendisine tanınan fonksiyonu yerine getirebilmesi, ıslah hükümlerinin hakkaniyete uygun biçimde yorumlanması halinde mümkün olur. Bkz. *Pekcanitez/Akyazılı, Islah*, s. 305. Bu ayrımın yapay olduğu ve eşitlik ilkesi ile savunma hakkına aykırı olduğu yönünde bkz. Cenk Akil, "Yargıtay Kararları Işığında Zamanaşımı Def'inin Islah Yolu ile İleri Sürülüp Sürülemeyeceği Meselesi", **HÜHFD**, 2(2) 2012, s. 1-15, s. 12-13.

⁴⁴⁹ Bu konudaki görüşümüz için ayrıca bkz. § 5, C, II, a.

⁴⁵⁰ "[...] Süresinde cevap dilekçesi verilmemesi halinde davalı davacının ileri sürdüğü vakıaları inkâr etmiş sayılır. (HMK 128. md.) Cevap dilekçesi verilerek, ileri sürülen vakıaların inkâr edilmesi ile cevap dilekçesi vermemek suretiyle vakıaların inkâr edilmesi, aynı neticeyi doğurmaktadır. Davacının ileri sürdüğü vakıalar cevap dilekçesiyle inkâr edildiğinde zamanaşımı def'i ıslah yoluyla ileri sürülebilmektedir. HMK 141. maddesi uyarınca, cevap dilekçesinde zamanaşımı def'i ileri sürülmemişse davacının muvafakatı ile zamanaşımı def'i ileri sürülebilir. Yine HMK 141/2. maddesi uyarınca, cevap dilekçesinin ıslahı suretiyle de zamanaşımı def'i ileri sürülerek savunma

Belirtmek gerekir ki süresinde cevap dilekçesi vermeyen davalı ıslahla yalnızca maddi hukuka ilişkin savunmaları ileri sürebilir. Yoksa ıslah ile nitelik olarak yeni bir cevap dilekçesi sunma hakkı kazanılması söz konusu olmaz⁴⁵¹. Bu anlamda mutlaka cevap dilekçesinde ileri sürülmesi gereken ilk itirazlar, ıslah ile ileri sürülemez. Zira ilk itiraz, hak düşürücü süreye bağlıdır. Maddî hukuk veya usûl hukukundan kaynaklanan hak düşürücü sürelerin kaçırılması durumunda ıslah ile bu durum telafi edilemez⁴⁵².

3. Karşı Tarafın Açık Muvafakati

a. Genel Olarak

Muvafakat kelimesinin sözlük anlamı, uygun görme, onama, kabul etme, razı olmadır⁴⁵³. Medenî usûl hukuku bakımından karşı tarafın muvafakati ise tarafın iddia ve savunmalarında yaptığı değişikliğin ileri sürülmesine rıza göstermek anlamına

*genişletilebilir, değiştirilebilir. HGK'nun 19.2.958 gün 4-23 e – 16. k, 13.2.963 gün 4-51 e, 19 k. sayılı ve 4.6.2011 gün 2010/9-629 e – 2011/70 k. sayılı ilamlarında da ıslah yoluyla zamanaşımı definin ileri sürülebileceği kabul edilmiştir. Hiç cevap dilekçesi verilmemiş olması halinde ıslahla zamanaşımı savunması yapıp yapılamayacağı hususu HGK kararlarında tartışma dışı bırakılmıştır. Cevap dilekçesi verilmemesi ile iddia edilen vakıalar inkâr edilmiş sayıldığından, zamanaşımı definin sonradan ileri sürülmesi savunmanın değiştirilmesi, genişletilmesi mahiyetinde olup ancak davacının açık muvafakati ile yapılabilir. 6100 Sayılı HMK'nın 141/2. maddesinde, ıslah müessesesi, bir tarafın savunmanın genişletilmesi, değiştirilmesine açık muvafakat etmemesi halinde başvurulacak bir usul işlemi olarak istisna tutulmuştur. HMK 177. maddesinde de tahkikat tamamlanıncaya kadar ıslah yapılabileceği belirtildiğine göre süresinde cevap dilekçesi vermeyen davalı da ıslah yoluna başvurarak tahkikat bitinceye kadar zamanaşımı savunmasında bulunabilir. Davalının ıslah yoluna başvurmasına engel bir kanun hükmü yoktur. Hiç cevap dilekçesi vermemiş olan davalı ile cevap dilekçesi vermiş ve fakat zamanaşımı def'i ileri sürmemiş olan davalı bakımından bir ayırım yapmamak gerekir. Böyle bir ayırımın hukuki temeli olmadığı gibi ıslah; tarafın ihmal ettiği, yapmadığı ya da yapamadığı işlemleri yapabilmesine, tamamlayabilmesine imkan verdiğiinden, cevap dilekçesi vermemiş olan davalı da ıslah suretiyle zamanaşımı def'ini ileri sürebilmelidir. (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez Pekcanitez Usûl – Medeni Usûl Hukuku 15. Bası cilt 2. syf. 1265,) (Prof. Dr. Baki Kuru Hukuk Muhakemeleri Usulü Altıncı Baskı syf. 1856, 1857, 4016, 4038.) Açıklanan nedenlerle Mahkemenin ıslah dilekçesiyle ileri sürülen zamanaşımı def'ini incelemesi gerekir. [...]” 10. HD, 18.10.2018, E. 2016/1242, K. 2018/8206, bkz. **Kazancı**.*

⁴⁵¹ Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1535.

⁴⁵² Özkes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1497 ve 1519. Bu konuya dair bkz. yuk. ikinci bölüm II, C, 2, a, (2).

⁴⁵³ <https://sozluk.gov.tr/>; <https://sozluk.adalet.gov.tr/>

gelir. Yoksa tarafın söz konusu değişikliğe muvafakati sonradan ileri sürülen vakıanın ikrar edildiği anlamına gelmez⁴⁵⁴.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesine zımnî muvafakat yeterli idi⁴⁵⁵. Şu var ki Hukuk Muhakemeleri Kanunu döneminde kanun koyucu açık muvafakati gerekli görmüştür (HMK m. 141, II)⁴⁵⁶. Karşı tarafın açık muvafakati durumunda taraf, iddia ve savunmasını dilekçeler teatisinden sonra da serbestçe genişletebilir veya değiştirebilir (HMK m. 141, II)⁴⁵⁷.

⁴⁵⁴ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 515; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1258; Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 118; Ulukapı, **Usûl**, s. 267.

⁴⁵⁵ Kuru, **C. II**, s. 1722 vd.; Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 298; Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 480; Umar, **Şerh**, s. 438; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 359; Ulukapı, **Usûl**, s. 267; Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, iddianın genişletilmiş olmasının diğer tarafa hatırlatılması ve tarafın derhal itirazı halinde bunu engelleyebileceğinin belirtilmesi hâkimin reddi sebebi oluşturmazdı. Bkz. Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 215. Ayrıca bu dönemde Yargıtay, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına zımnî muvafakat ile usûlî müktesep hak oluştuğunu kabul etmekteydi. HGK, 26.09.2007, E. 2007/4-621, K. 2007/615, bkz. Atalı, **Usûlî Müktesep Hak**, s. 6. “[...] Davacı tarafın zımnî muvafakati, davalı taraf yararına, davanın genişletilen savunma çerçevesinde seyri (genişletilen savunmanın mahkemece dikkate alınması) şeklinde bir usulî kazanılmış hak doğurur; davacı taraf savunmanın genişletilmesine yargılamanın sonraki aşamalarında itiraz ederek, davalı yararına oluşan bu usulî kazanılmış hakkı ortadan kaldıramaz [...]” HGK., 11.10.2006, E. 2006/610, K. 2006/639, bkz. **Lexpera**.

⁴⁵⁶ Alman hukukunda, ZPO § 267 uyarınca dava değişikliğine davalının muvafakati açık veya zımnî olabilir. Davalı meydana gelmiş olan dava değişikliğine sözlü yargılamada bu değişikliklerle çelişkiye düşmeden cevap verirse bu durum, davalının dava değişikliğine izin verdiği anlamına gelir. Bkz. Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 100, kn. 17; Blomeyer, **a.g.e.**, s. 240; Assmann, **a.g.e.**, P. 267 kn. 4; Foerste, **a.g.e.**, P. 263 kn. 6a; Paulus, **a.g.e.**, kn. 537. İsviçre hukukunda da kanun koyucu dava değişikliği için karşı tarafın açık muvafakatini aramamıştır (SchZPO Art. 227, I, b). Öğretide zımnî muvafakatin yeterli olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Pahud, **a.g.e.**, Art. 227 kn. 8.

⁴⁵⁷ “[...] 1086 sayılı HUMK yürürlükte iken süre geçtikten sonra yapılan zamanaşımı def’ine davacı taraf süre yönünden hemen ve açıkça karşı çıkmamışsa (suskun kalmamışsa) zamanaşımı def’i geçerli sayılmakta iken, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun uygulandığı dönemde süre geçtikten sonra yapılan zamanaşımı def’inin geçerli sayılabilmesi için davacının açıkça muvafakat etmesi gerekir. [...]” 7. HD, 27.02.2014, E. 2013/20409 K. 2014/4698, bkz. **Lexpera**. Yargıtay, Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde açılmış ancak Hukuk Muhakemeleri Kanunu döneminde iddianın genişletildiği bir davada zımnî muvafakati geçerli sayarak yerinde olmayan bir karar vermiştir: “[...] davacı vekili dava dilekçesinde maddî ve manevî tazminata ilişkin faiz talebinde bulunmamıştır. 19.06.2014 tarihli duruşmada Mahkemece taraf vekillerine esasa dair beyanlarını sunmaları için mehil verilmiş olup davacı vekilinin esasa dair beyanlarını sunmuş olduğu 01.07.2014 tarihli dilekçesinde dava dilekçesinde talep etmediği olay tarihinden itibaren yasal faizini belirtmiştir. Davalı yan esasa dair beyanlarını sunmuş olduğu dilekçesi ile davacının faiz talebine süresinde itirazda bulunmadığı gibi 03.07.2014 tarihli karar duruşmasında da

Görüldüğü üzere, iddia ve savunmanın genişletilebilmesi veya değiştirilebilmesi için taraflar arasında bir usûl sözleşmesi yapılmasına gerek görülmemiştir. Karşı tarafın açık muvafakati söz konusu değişiklik için yeterlidir⁴⁵⁸. Tek taraflı bir usûl işlemi olan muvafakat beyanının geri alınması mümkün değildir⁴⁵⁹.

Hukukumuzda iddia ve savunmanın genişletilebilmesi veya değiştirilebilmesi için muvafakat verme yetkisi yalnızca taraflara ait olup mahkemenin değişikliğe onay vermesi söz konusu değildir⁴⁶⁰. Mahkeme karşı tarafın açık muvafakatinden sonra, değişikliğin faydalı olmadığı veya yargılamayı uzatacağı gerekçesiyle değişikliğe engel olamaz⁴⁶¹.

b. Karşı Tarafın Açık Muvafakat Edebileceği Usûl Kesiti

İddiasının dayanağını oluşturan vakialarda değişiklik yapmak isteyen taraf, dilekçeler teatisinde karşı tarafın açık muvafakatine ihtiyaç duymaz. Zira dilekçeler

*herhangi bir itirazda bulunmamış olmakla, iddianın genişletilmesine zımnen muvafakat etmiş bulunmaktadır. Bu sebeple mahkemece faiz talebine yönelik karar verilmemiş olması karşısında tüm tazminat miktarı yönünden olay tarihinden itibaren faize hükmetmek gerekirken, yazılı olduğu üzere faize hükmedilmemiş olması doğru değil bozma nedeni ise de, yapılan yanlışlığın giderilmesi yargılamanın tekrarını gerektirir nitelikte görülmediğinden hükmün 6100 Sayılı HMK'nın geçici 3/2 maddesi delaletiyle 1086 sayılı HUMK'un 438/7. Maddesi gereğince düzeltilerek onanması gerekmiştir. [...]" İşlem tarihinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu yürürlükte olduğundan ve işlem henüz tamamlanmadığından HMK m. 141'in uygulanması gerekirken zımnî muvafakatın geçerli sayılması yerinde olmamıştır. Karar ve bu yönde eleştiri için bkz. 17. HD, 02.04.2017, E. 2014/21034, K. 2017/3511, bkz. Mehmet Akif Tutumlu, "İddia ve Savunmanın Genişletilmesinde Açık Muvafakat Şartı", **THD**, C. 14, S. 159, 2019, s. 2210-2214, s. 2210 vd.*

⁴⁵⁸ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 13.

⁴⁵⁹ Hellwig, **System**, P. 133, II, 2; Üstündağ, **Yasak**, s. 207; Tanrıver, **Usûl**, s. 441.

⁴⁶⁰ Üstündağ, **Yasak**, s. 118-119.

⁴⁶¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 209. Alman hukukunda ise mahkeme, değişikliği amaca uygun (*sachdienlich*) görürse dava değiştirilebilir (ZPO § 263). Bkz. Carl Hahn/Eduard Stegemann: **Die gesamten Materialien zu den Reichsjustizgesetze: Materialien zur ZPO**, Berlin, Decker Verlag, 1898 s. 259; Alfons Gethmann, **Der Begriff der Sachdienlichkeit im Rahmen des P. 264 ZPO**, Diss., Heidelberg, 1975, s. 7; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 100, kn. 18; Assmann, **a.g.e.**, P. 263 kn. 3; Paulus, **a.g.e.**, kn. 538. Alman hukukunda sonradan ileri sürülen iddia ile ilgili karar verilmesi, taraflar arasındaki uyuşmazlığın ileride yeni bir dava konusu yapılmasını önleyecek şekilde kesin olarak çözülmesine imkân veriyorsa dava değişikliği hâkim tarafından uygun görülmelidir. Dava değişikliğinin amaca uygun görülmesinde yeni uyuşmazlık konusunun yeni delil gerektirip gerektirmeyeceği ya da yargılamayı uzatıp uzatmayacağı konusu önem taşımaz. Bkz. BGHZ 1, 65 (71), NJW 1951, 311; BGH NJW 2000, 800 (803), BGH NJW 1975, 1228 (1229), bkz. Foerste, **a.g.e.**, P. 263 kn. 7.

teatisinde iddia ve savunmalar serbestçe değiştirilebilir. Karşı taraf, iddia ve savunmanın genişletilmesine veya değiştirilmesine ancak yasak başladıktan sonra muvafakat edebilir. Dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları değiştirmek isteyen taraf, ıslah yolunu kullanmış ise tek seçeneği karşı tarafın açık muvafakatidir.

Karşı tarafın, iddia ve savunmanın genişletilmesine veya değiştirilmesine ne zamana kadar muvafakat edebileceğine dair Kanun'da bir düzenleme bulunmaz. Oysa iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının diğer istisnası olan ıslahın tahkikat sona erinceye kadar yapılabileceği açıkça düzenlenmiştir (HMK m. 177, I).

Öğretideki bir görüşe göre, karşı taraf hüküm verilinceye kadar iddia ve savunma değişikliğine muvafakat edebilir⁴⁶². Bununla birlikte Yargıtay tarafından hüküm bozulur ve ilk derece mahkemesi bozmaya uyarsa bu durumda yargılama süreceğinden davalı değişikliğe muvafakat edebilir⁴⁶³. Bu görüş hüküm verilinceye kadar değişikliğe muvafakat edilebileceğinden hareketle, sözlü yargılamada muvafakatin mümkün olduğu sonucuna varmaktadır.

Kanaatimizce sözlü yargılamada karşı tarafın değişikliğe açık muvafakat edip etmeyeceği hususunu değerlendirmek için bu usûl kesitinin niteliği dikkate alınmalıdır. Sözlü yargılama aşamasında mahkeme, taraflar arasında çekişmeli olmayan veya çekişmeli olsa bile artık tahkikat aşamasında yeterli oranda aydınlanmış olan vakıalara dayanarak tarafların iddia ve savunmalarının soyut ve objektif hukuk kurallarına atılma yapar⁴⁶⁴. Atılma faaliyetinden anlaşılması gereken, tarafların iddia ve savunma olarak ileri sürdükleri taleplerin, uygulanması gereken soyut hukuk kuralları karşısında karşılanabilir nitelikte olup olmadığının belirlenmesidir⁴⁶⁵.

⁴⁶² Kuru, **C. II**, s. 1726; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 529.

⁴⁶³ Kuru, **C. II**, s. 1726. Yargıtay'ın da bu yönde bir kararı mevcuttur. HGK, 05.05.1965, E. 71, K. 193 bkz. **İKİD**, 1965/55, s. 3866. Ayrıca bkz, Kuru, **C. II**, s. 1726-1727.

⁴⁶⁴ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 306; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 549.

⁴⁶⁵ Umar, **Şerh**, s. 379; Atalay, **Menfi Vakıa**, s. 58; Sivrihisarlı, **a.g.e.**, s. 20; Göksu, **a.g.m.**, s. 327; Halil Akkanat/Mesut S. Çekin/Murat Sarıkaya, **Medenî Hukuk'ta Olay Çözüm Tekniği**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2018, s. 29; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 306. Örneğin,

Sözlü yargılama aşamasında, hâkimin her iki tarafa, mevcut vakıalar bakımından iddia ve savunmada ileri sürülen taleplerin hukukî açıdan karşılanabilir olup olmadığı hususundaki değerlendirmelerini mahkemeye sunabilmeleri için söz vermesi gerekir (HMK m. 186, II)⁴⁶⁶.

Görüldüğü üzere sözlü yargılamada vakıalara ilişkin bir tahkikat faaliyetinden ziyade dosyada varlığı tespit edilen vakıaların ilgili hukuk kuralını karşılayıp karşılamadığı belirlenmektedir. Bu nedenle bu aşamada karşı tarafın açık muvafakatı ile yeni vakıaların mahkemeye getirilmesine izin verilmesi sözlü yargılama aşamasının niteliği ve amacı ile bağdaşmaz. Ayrıca iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının tahkikat sona erdikten sonra, ıslahla aşılmasının mümkün olmaması karşısında karşı tarafın açık muvafakatine cevaz verilmesi çelişki oluşturmaktadır.

c. Karşı Tarafın Birden Fazla Kez Muvafakat Edebileceği Hususu

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, taraflardan birinin iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesine karşı tarafça kaç kez muvafakat edilebileceğine dair bir sınırlama bulunmaz⁴⁶⁷. Ne var ki ıslah bakımından böyle bir sınırlama mevcuttur. Islaha taraflar bir davada ancak bir kez başvurabilir (HMK m. 176, II).

İddia ve savunmadaki değişikliğe karşı tarafın birden fazla kez muvafakat edebilmesinin nedenini, muvafakat bizzat karşı tarafça edildiğinden bu kişiye bir zarar gelmesinin söz konusu olmamasında görmek gerekir⁴⁶⁸.

haksız fiil sonucu meydana gelen zararın zarar verenden tazminin istenebilmesinin şartları TBK m. 49 vd. hükümlerinde düzenlenmiştir. Somut davada ileri sürülen talebin bu olması hâlinde, talep sonucuna karar verilebilmesi için talep sahibinin talebini dayandığı somut vakıaların TBK m. 49 vd. daki ilgili şartlara karşılık geldiğinin tespiti gerekir. Bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 549; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 795.

⁴⁶⁶ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 547. Sözlü yargılamanın, yargılamanın en önemli aşaması olduğu hakkında bkz Pekcanitez/Atalay/Özekes, **Teklif**, P. 21.

⁴⁶⁷ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 516; Üstündağ, **Yasak**, s. 210.

⁴⁶⁸ Üstündağ, **Yasak**, s. 210.

Karşı taraf, bir davada ikinci kez karşı tarafın iddia değişikliğine muvafakat ederek davanın ilk hâline dönüşmesini de sağlayabilir. Zira iddianın eski haline dönüştürülmesi de yasak kapsamında olduğundan değişikliğin mahkeme tarafından incelenebilmesi için karşı tarafın açık muvafakati gerekir⁴⁶⁹.

d. Karşı Tarafın Açık Muvafakatinden Sonra Mahkemenin Yapması Gereken İşlem

Karşı tarafın iddia ve savunma değişikliğine açık muvafakat etmesi durumunda mahkeme davayı değiştirilmiş şekli ile inceleyip karara bağlaması gerekir⁴⁷⁰.

Mahkemenin bu yönde bir inceleme yapabilmesi için muvafakat eden tarafa, yeni vakıalarla ilgili açıklamada bulunması için yeterli bir süre vermesi gerekir⁴⁷¹. Çünkü ıslah haricinde karşı tarafın iddia veya savunmasının genişletilmesine muvafakat edilmesi, genişletilen vakılara karşı açıklamada bulunma hakkından vazgeçildiği anlamına gelmez⁴⁷². Aksi hâlde hukukî dinlenilme hakkı ihlâl edilmiş olur⁴⁷³.

e. Karşı Tarafın İddianın (Savunmanın) Genişletilmesi veya Değiştirilmesine Sessiz Kalması Hâlinde Mahkemenin Yapması Gereken İşlem

İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesine davalının sessiz kalması halinde mahkemenin yapması gereken işlem öğretide tartışmalıdır. Bir görüşe göre taraf, ancak karşı tarafın açık muvafakati ile iddiasını değiştirebileceğinden iddia değişikliği üzerine hâkimin davayı aydınlatma ödevi (HMK m. 31) ve maddî anlamda sevk yetkisi (HMK m. 32) gereğince, davalıya söz konusu değişikliğe muvafakat edip etmediğini

⁴⁶⁹ Bu yöndeki bir Yargıtay kararı için (8. HD, 25.10.1979, E. 1979/9270, K. 1979/10288), bkz. Kuru, **C. II**, s. 1728.

⁴⁷⁰ Kuru, **C. II**, s. 1727; Tanrıver, **Usûl**, s. 700.

⁴⁷¹ Kuru, **C. II**, s. 1727; Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 118.

⁴⁷² Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 118.

⁴⁷³ Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 118.

sormalıdır⁴⁷⁴. Bunun üzerine hâkim, davalının vereceği cevabı tutanağa yazdırır (HMK m. 154 vd.)⁴⁷⁵.

Diğer bir görüşe göre ise bu durumda hâkim genişletme ya da değiştirme talebini dikkate almaksızın karar verir⁴⁷⁶. Yargıtay'ın vermiş olduğu kararlar da bu yöndedir. Yargıtay dosya kapsamında karşı tarafın muvafakat göstermediği anlaşılıyor ise iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesine ilişkin talebi dikkate almadan hüküm kurmaktadır⁴⁷⁷.

Kanaatimizce Yargıtay'ın bu uygulaması yerindedir. Davalının iddia değişikliğine sessiz kalması açık muvafakati olmadığını göstermektedir. Kanun koyucu geçerli bir iddia değişikliği için karşı tarafın açık muvafakatini aradığına göre, ortada hâkimin davayı aydınlatma ödevi kapsamına giren bir husus yoktur. Bir diğer deyişle, HMK m. 141, II göz önünde bulundurulduğunda, karşı taraf sessiz kalarak değişikliğe muvafakati olmadığı yönünde iradesini ortaya koymuş olur.

⁴⁷⁴ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 514-515; Tanrıver, **Usûl**, s. 700; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 413.

⁴⁷⁵ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 514-515; Tanrıver, **Usûl**, s. 700; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 413.

⁴⁷⁶ Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1270. Bu durumda iddia değişikliğinde bulunmak isteyen taraf davacı ise ıslah yoluna başvurabilir ya da yeni bir dava açıp HMK m. 166'ya göre birleştirme talep edebilir. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 359; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 517. Bununla birlikte iddia değişikliğinde bulunmak isteyen taraf davalıysa ve davacının açık muvafakati yoksa davalı yalnızca ıslah yoluna başvurabilir.

⁴⁷⁷ “[...] Somut olayda, davacı tarafın dava açarken veya ıslah yoluyla zamanaşımı def’inde bulunmamasına ve davalı Kurum’un da zamanaşımı def’ine muvafakat ettiğine ilişkin dosya kapsamından bilgi ve belge bulunmamasına rağmen, mahkemece zamanaşımına uğradığından bahisle ödeme emrinin iptaline ve davacının borçlu olmadığına karar verilmesi hatalı olmuştur. [...]” 21. HD, 14.06.2016, E. 2016/4051, K. 2016/9910; “[...] Davacı dava dilekçesi ile davalı hastane tarafından uygulanan iğne nedeniyle oluşabilecek komplikasyonlar hususunda bilgilendirilmediğini iddia etmemiştir. Ön inceleme aşamasının tamamlanmasından sonraki bir aşamada bu iddiayı ileri sürmesi HMK’nın 141. maddesi uyarınca iddianın genişletilmesi kapsamında olup, davalı tarafından da iddianın genişletilmesine açıkça muvafakat edilmediği gibi, ayrıca davacı tarafından da ıslah yapılmadığı anlaşılmaktadır. [...]” 13. HD, 30.01.2019, E. 2016/5423, K. 2019/838, kararlar için bkz. Tutumlu, **Muvafakat**, s. 2212-2213.

IV. VAKIALARIN SÜRESİNDE İLERİ SÜRÜLMEMESİNİN YARGILAMA SONA ERDİKTEN SONRAKİ YAPTIRIMI: KESİN HÜKÜM

A. Genel Olarak

Vakıaların Kanun’da belirlenen sürede ileri sürülmemesinin yaptırımı, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı iken yargılama sona erdikten sonraki yaptırımı kesin hükümdür. İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşma yolları ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati iken (HMK m. 141, II) kesin hükme karşı ancak yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilir (HMK m. 374 vd.).

Kanun yolları açık değilse hükmün verilmesiyle, açık ise olağan kanun yollarının tüketilmesiyle hüküm şekli anlamda kesinleşir. Kesinleşen hükme ilişkin dava yeniden açılmaz⁴⁷⁸. Aynı davanın önceden kesin hükme bağlanmamış olması bir olumsuz dava şartıdır (HMK m. 114, I, i). Sonradan açılan davanın ilk dava ile ayniyetinden söz edebilmek için her iki davanın taraflarının, dava sebeplerinin ve ilk davanın hüküm fıkrası ile ikinci davaya ait talep sonucunun aynı olması gerekir (HMK m. 303, I).

İki davanın ayniyetini belirlerken dikkate alınan dava sebebinden anlaşılması gereken iddianın dayanağını oluşturan vakılalardır⁴⁷⁹. Dava sebebinin hukukî sebep olarak anlaşılması, dava dilekçesinin unsurları (HMK m. 119, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı (HMK m. 141) ve hâkimin hukuku re’sen

⁴⁷⁸ Bir kararın tekrarlanması yasağı: *ne bis in idem*. Bkz. Ansay, **Usûl**, s. 365; Üstündağ, **Yasak**, s. 24 dn. 15a; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 506; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 558; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 3; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 16 kn. 24; Nedim Meriç, “Türk Hukukunda Maddî Anlamda Kesin Hükümün Objektif Sınırları”, **MİHDER**, C. 3, S. 7, 2007, s. 377-434, s. 399; Ahmet Cahit İyilikli, **Hukuk Yargılamasında Kesin Hüküm**, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 38-39.

⁴⁷⁹ Üstündağ, **Yasak**, s. 22 dn.15, s. 85 ve s. 230; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 560. Maddi anlamda kesin hüküm açısından dava sebebinin vakıalar ve hukukî sebepten oluşan bir bütün olduğu yönünde bkz. Meriç, **Kesin Hüküm**, s. 397. Dava sebebi kavramına dair bkz. yuk. ikinci bölüm II, B, 2.

uygulaması ilkesi (HMK m. 33) dikkate alındığında mümkün değildir⁴⁸⁰. Dava sebebi, her bir usûlî kurum için aynı anlama sahiptir⁴⁸¹. Başka bir deyişle, dava sebebi kavramına farklı usûl kurumları için farklı anlamlar verilmesi mümkün olmaz.

Bu nedenle ilk davadaki iddianın dayanağını oluşturan vakıalar ve bu vakıaları tamamlayan veya açıklayan nitelikteki vakıalar ikinci bir davada ileri sürülemez⁴⁸². Ancak bu vakıalar yeni bir vakıa zincirine aitse bu vakıalara dair yeni bir dava açılması mümkündür⁴⁸³.

B. Kesin Hükümün Dava Açıldığı Sırada Mevcut Olan Vakıalara Zaman Bakımından Etkisi

Kesin hüküm belirli bir zaman içindeki hukukî durum esas alınarak verilir. Bu itibarla gelecek için verilmiş bir kesin hükümden bahsedilemez⁴⁸⁴. Zira hukukî durum sonradan değişebilir. Bu, kesin hükümün zaman itibarıyla sınırlandırılmasıdır⁴⁸⁵. Kesin hükümün zaman açısından etkisi, vakıaların mahkemeye sunulabileceği son an ile

⁴⁸⁰ Dava sebebinin hukukî sebep olarak kabul edilmesi, ileri sürülmemiş olan vakıaların kesin hüküm kapsamında olması anlamına gelir. Bu durumun yerinde olmadığına dair bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 230, 232-233 ve s. 232 dn. 15.

⁴⁸¹ Kuru, **Dava Sebebi**, s. 246.

⁴⁸² Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 156 kn. 7; Üstündağ, **Yargılama**, s. 540; Üstündağ, **Yasak**, s. 231- 233; Meriç, **Takas**, s. 58.

⁴⁸³ Üstündağ, **Yasak**, s. 133. “[...] *Tarafları, konusu ve sebebi aynı olan bir tahliye davası sonucu verilen hüküm, diğer bir dava için kesin hüküm anlamını taşır. Ancak ihtiyaç nedeniyle açılmış tahliye davasının ret edilmesi ve bu kararın kesinleşmesi, yeni ihtiyacın önceki davadaki ihtiyaç sebebinden başka olması ya da önceki davanın reddinden sonra koşullarda değişme olması halinde yeni bir davanın açılmasına engel oluşturmaz. Ret ile sonuçlanan önceki davada ihtiyacının kiralanda nalburiye işi yapacağı belirtilmiş iken, işbu davada mobilya aksesuarları ve kapı kolları satış işi yapılacağı ileri sürülmüştür. Davada artık yeni bir ihtiyaç sebebine dayanıldığından kesin hükümün varlığından söz edilemez. [...]*” 6. HD, 16.03.2010, E. 12830, K. 2855, bkz. **YKD** 2010/7, s. 1216 vd. ve Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1492.

⁴⁸⁴ Arwed Bloomeyer, “Kesin Hüküm Tesiri ve Sınırları”, Çev.: İrfan Yazman, **AÜHFD**, C. 25, S. 3-4, Eylül-Ekim 1968, s. 225-238, s. 227.

⁴⁸⁵ Murat Atalı, **Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, C. III, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 2062.; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6; Hamide Özden Özkaya-Ferendeci, “Kesin Hükümün Zaman İtibarıyla Sınırları”, **Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 183-196, s. 191. Kesin hüküm engeline takılmayan durumlara dair bkz. İyilikli, **a.g.e.**, s. 460 vd.

sınırlıdır⁴⁸⁶. Bu bağlamda teksif ilkesi gereği tarafların dilekçeler teatisi içerisinde ya da Kanun’da belirtilen istisnalar ile sonradan ileri sürdükleri vakıaların davada ileri sürüldüğü an itibarıyla hakkın var olup olmadığı kesin hüküm ile tespit edilmiş olur⁴⁸⁷. Söz konusu vakıaların ileri sürülme hakkı, davanın sonuçlanması ile sukût eder⁴⁸⁸.

Kesin hükmün zaman itibarıyla içeriğine aynı zamanda davanın açıldığı anda mevcut olmakla birlikte taraflarca ileri sürülmeyen vakıalar da dâhildir⁴⁸⁹. Bu nedenle tarafların daha sonra bu vakıalara dayanılarak da yeni bir dava açması mümkün değildir⁴⁹⁰. Bu vakıaların ileri sürülme hakkının sukût etmesinin bir diğer göstergesi,

⁴⁸⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 232-233 ve s. 232 dn. 15; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 608; Özkaya-Ferendeci, **Zaman**, s. 191; Akkaya, **Boşanma**, s. 426; Lorenz Droese, **Res iudicata ius facit Untersuchung über die objektiven und zeitlichen Grenzen von Rechtskraft im schweizerischen Zivilprozessrecht**, Stämpfli Verlag AG, 2015, s. 241.

⁴⁸⁷ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072, Muşul, **Usûl**, s. 487; Akkaya, **Boşanma**, s. 426.

⁴⁸⁸ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6; Özkaya-Ferendeci, **Zaman**, s. 195. Kesin hükmün sukût etkisi, hem davacının istemini haklı gösteren vakıalar hem de davalının savunma sebepleri (itiraz ve def’î) açısından söz konusudur. Bkz. Anıl Köroğlu, “Tenkis Def’înin Yargılamada İleri Sürülmesi ve Sonuçları (Gizli İnşai Hüküm Kavramı Üzerine Bazı Tespitler)”, **SÜHFD**, C. 28, S. 2, 2020, s. 575-602, s. 596.

⁴⁸⁹ Habscheid, **Präklusionswirkung**, s. 169; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 156 kn. 5; Üstündağ, **Yasak**, s. 129; Üstündağ, **Yargılama**, s. 714; Paulus, **a.g.e.**, kn. 249; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 561; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 560; Muşul, **Usûl**, s. 487; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6-7; Akkaya, **Boşanma**, s. 426. Üstündağ ise davada ileri sürülmeyen vakıaların ileri sürülme hakkının sukût etmesini, kesin hükmün değil teksif ilkesinin bir sonucu olarak görmüştür. Bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 131. Kanaatimizce teksif ilkesi yalnızca kesin hükmün zaman itibarıyla sınırını belirler. Hüküm kesinleştikten sonra ilgili vakıaların ileri sürülememesinin nedeni kesin hükümdür.

⁴⁹⁰ Üstündağ, **Yargılama**, s. 714; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 561; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6-7; Muşul, **Usûl**, s. 487; Akkaya, **Boşanma**, s. 426. Yenilik doğuran hakkın şartlarının mevcut olmadığına dair bir tespit davası açılırsa veya aynı açılan bir eda davasında bu yönde bir tespit hükmü verilirse kesin hükümden etkilenen vakıalar, hak sahibinin davada ileri sürdüğü veya bildiği halde ileri sürmediği vakıalar olur. Ancak hak sahibi başka bir nedenle aynı yenilik doğuran hakkı veya farklı bir yenilik doğuran hakkı kullanabilir. Örneğin gabin nedeniyle sözleşmenin iptalinin mümkün olmadığına dair tespit hükmü, hile nedeniyle sonradan sözleşmenin iptaline engel olmaz. Eda davası bakımından ise farklı bir durum söz konusudur. Bu görüşe göre ileri sürülmeyen yenilik doğuran hak, kesin hüküm kapsamı dışında kalmalıdır. Çünkü maddi hukukta belirlenen hak düşürücü sürelerin usûl hukuku marifetiyle kısaltılması söz konusu olmamalıdır. Bkz. Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, § 156, kn. 4; Buz, **a.g.e.**, s. 229 vd.; Köroğlu, **Tenkis**, s. 597. Ayrıca bkz. Bilge Umar, “İsviçre-Türk Hukukunda İrade Fesatları Karşısında Hâkimin Rolü”, **İÜHFM**, C. 33, S. 3-4, 1967, s. 228-247, s. 238.

önceden ileri sürülmemiş vakıalara dayanarak yargılamanın yenilenmesinin talep edilemeyeceğidir (HMK m. 375)⁴⁹¹. Aksi kabul, kesin hükme bağlı olan hukukî barışın bozulması ve hukukî güvenliğin sarsılmasına neden olur⁴⁹².

C. Kesin Hükümün Dilekçeler Teatisinden Sonra Ortaya Çıkan Vakıalara Zaman Bakımından Etkisi

Davanın açıldığı anda mevcut olmamakla birlikte dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıalar, tahkikat sona erinceye kadar yasağa tabi olmaksızın ileri sürülebilir⁴⁹³. Ancak bu vakıalar tahkikat sona erinceye kadar sunulmazsa bu vakıaların yeni bir davada ileri sürülmesi mümkün olmaz. Çünkü bu durumda taraf, imkân olduğu hâlde sonradan ortaya çıkan vakıayı ileri sürmediği için söz konusu vakıa, kesin hüküm nedeniyle sukût eder⁴⁹⁴.

Bununla birlikte tahkikat aşaması geçtikten sonra ortaya çıkan vakıalar bakımından ilgili taraf yeni dava açabilir⁴⁹⁵. Zira sözlü yargılama aşaması, yeni vakıaların tahkik edildiği bir aşama değildir.

V. BAZI ÖZEL DURUMLARDA TEKSİF İLKESİNİN UYGULANMASI

A. Dava Konusunun Devri

1. Genel Olarak

Hukukumuzda kural, tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları dilekçeler teatisinde serbestçe ileri sürmeleri ise de bazı durumlarda

⁴⁹¹ Üstündağ, **Yasak**, s. 131.

⁴⁹² Üstündağ, **Yargılama**, s. 714; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 561; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072, Muşul, **Usûl**, s. 487; Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6-7; Akkaya, **Boşanma**, s. 426.

⁴⁹³ Bkz. yuk. ikinci bölüm III, D, 5.

⁴⁹⁴ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2072; Akkaya, **Boşanma**, s. 427; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 72 dn. 211.

⁴⁹⁵ Akkaya, **Boşanma**, s. 427; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 72 dn. 211. Diğer bir görüşe göre ise davadan sonra oluşan vakıalar kesin hüküm etkisinde kalmaz. Bkz. Özkaya-Ferendeci, **Kesin Hüküm**, s. 6-7; İyilikli, **a.g.e.**, s. 458.

dilekçeler teatisinden sonra da vakıalar serbestçe ileri sürülebilir. Bu durumlar dava konusunun devri ile taraf değişikliğidir.

Tarafların serbestçe tasarruf edebilecekleri dava konusu üzerindeki yetkileri dava açıldıktan sonra da devam eder (HMK m. 24, III). Bu anlamda taraflar, dava sırasında dava konusu üzerindeki haklarını kullanabilir, tasarruf edebilir veya devredebilirler (HMK m. 125)⁴⁹⁶.

Dava konusunun devredildiği kişi, taraflara göre üçüncü kişi konumunda olmalıdır (HMK m. 125, I)⁴⁹⁷.

Dava konusunun devri, dava dosyasından anlaşılabiliriyorsa mahkeme bunu kendiliğinden dikkate almalıdır⁴⁹⁸. Zira dava konusunun devredilmesiyle sıfat, dava takip yetkisi ve kesin hükümle ilgili çeşitli hukukî sonuçlar ortaya çıkar⁴⁹⁹.

2. Davalının Dava Konusunu Devretmesi Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi

Davalının dava konusunu devretmesi hâlinde, davacının seçeneklerinden biri, dava konusunu devralana karşı davaya devam etmesidir (HMK m. 125, I). Bu hâlde,

⁴⁹⁶ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1159; Özekes, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1553; Karşlı, **Muhakeme**, s. 443; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 451; Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 288 vd.

⁴⁹⁷ Yargılama dışında bulunanlar ya da yargılamada yer almakla birlikte o dava konusu açısından ve o tarafa göre üçüncü kişi konumunda bulunanlar üçüncü kişi sayılır. Örneğin, fer'i müdâhil tarafa göre üçüncü kişi konumundadır ve fer'i müdâhile devir hâlinde dava konusunun devri söz konusu olur. Özekes, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1563.

⁴⁹⁸ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1166; Özekes, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1560.

⁴⁹⁹ “[...] Somut olayda; dava konusu 9058 ada 1 parsel sayılı taşınmaz davacılar adına kayıtlı iken yargılama sırasında 09.05.2014 tarihinde dava dışı O... İ... Taahhüt Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi'ne satılarak tapudan devredildiği anlaşılmıştır. Bu durumda mahkemece, yukarıda açıklanan ilkeler doğrultusunda davanın açılmasından sonra, hükmün kesinleşmesinden önce 09.05.2014 tarihinde dava konusu taşınmazın üçüncü bir kişiye satıldığı anlaşıldığından öncelikle karşı davacıya HMK'nın 125. maddesi uyarınca seçimlik hakkının hatırlatılması davacının davasını şimdi olduğu gibi ipotek bedellerinin günümüz rayiçlerine uyarlanarak karşılık davalardan tahsili olarak devam ettirmesi halinde yeni malikin usûlüne uygun olarak davaya dâhil edilerek davanın görülmesi gerekir. Ayrıca müddeabihi devralan üçüncü kişi devreden davacının yerine geçerek davaya devam edebilir. Mahkemece HMK'nın 125. maddesi hükmü gereğince işlem yapılmak üzere kararın bozulması gerekmiştir. [...]” 14. HD, 12.10.2015, E. 2015/10915, K. 2015/8775, bkz. **Lexpera** ve Özekes, **Pekcanıtez Usûl**, s. 1560.

dava konusunu devralana yargılamaya katılması için tebligat yapılır ve devralan yargılamaya katılmaz ise bu durumun usûlî sonuçlarına katlanır⁵⁰⁰.

Davaya dava konusunu devralana karşı devam edilmesi durumunda, bu dava daha önce açılmış davanın devamı niteliğindedir. Bu nedenle kural olarak önceden ileri sürülmüş olan iddia ve savunmalar geçerli olup bunların genişletilmesi veya değiştirilmesi yasaktır⁵⁰¹. Bununla birlikte dava konusunu devralan yeni davalı, kişisel savunma sebeplerini (örneğin dava konusu malın iyiniyetle kazanılması) ileri sürebilir⁵⁰². Zira davalı davaya yeni dâhil olmuştur ve daha önce istese de bu savunma sebeplerini ileri sürmesi mümkün olmaz⁵⁰³. Ayrıca her ne kadar dava, daha önce açılmış davanın devamı niteliğinde olsa da davanın temel unsurlarından biri olan taraf değişmiştir⁵⁰⁴. Yeni tarafın, hukukî dinlenilme hakkı gereği, kendi hukukî durumunu etkileyecek konuda açıklama yapabilmesi gerekir⁵⁰⁵. Öte yandan davalı, önceki davalının yapmayı ihmal ettiği usûl işlemlerini yapamaz. Örneğin, önceki davalı yetki ilk itirazında bulunmamışsa davalı bu itirazı ileri süremez⁵⁰⁶.

Davalının dava konusu devretmesi hâlinde, davacının ikinci seçeneği, davasını devreden taraf hakkında tazminat davasına dönüştürmesidir (HMK m. 125, II). Bu durumda da dava, eski davanın (değiştirilmiş şekliyle) devamı niteliğindedir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁰ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1570. Geçerli bir özürlü olmaksızın duruşmaya gelmeyen taraf, yokluğunda yapılan işlemlere itiraz edemez (HMK m. 150, II).

⁵⁰¹ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1169; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1570; Tanrıver, **Usûl**, s. 752

⁵⁰² Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1169; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1570; Tanrıver, **Usûl**, s. 752; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455; Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 342.

⁵⁰³ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1169; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1570; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455.

⁵⁰⁴ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455.

⁵⁰⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455.

⁵⁰⁶ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1169; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455.

⁵⁰⁷ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1171; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1572; Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 353. Davacının seçiminin bu yönde olması durumunda talep sonucu değişmiş olur. Talep sonucu değişikliği kural olarak yasak olsa da (HMK m. 141), burada kanun koyucu dava konusunun devri düzenlemesi ile bu değişikliğe cevaz verir. Bkz. Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 478; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 467; İlhan E. Postacıoğlu, “Davalı Şeyin ve Hakkın Temliki: HUMK.nun 186 cı Maddesi Üzerine Bir Deneme”, **İBD**, 1956/4-5, s. 113-123, s. 116 vd.; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **a.g.e.**, s. 278; Üstündağ, **Yargılama**, s. 562; Pekcanitez, **Pekcanitez Usûl**, s. 1260; Seda Özmumcu, “Müddeabihin Temlikinin Etkilerine İlişkin Sistemler”, **Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin**

Dava eski davanın devamı niteliğinde olsa da talep sonucu değiştiği için taraflar açısından ortaya çıkan yeni iddia ve savunma imkânları söz konusu olabilir. Bu iddia ve savunmaların önceden ileri sürülmeleri mümkün olmadığından serbestçe ileri sürülebilmeleri gerekir⁵⁰⁸.

3. Davacının Dava Konusunu Devretmesi Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi

Davacının dava konusunu devretmesi hâlinde devralan, görülmekte olan davada davacı yerine geçer (HMK m. 125, II). Kanun koyucu bu düzenleme ile tasarruf ilkesine bir istisna getirir. Çünkü üçüncü kişi, dava açmak ya da davaya dâhil olmak yönünde açık bir iradesi olmamasına rağmen taraf olarak davaya dâhil edilmiş olur⁵⁰⁹.

Davacının dava konusunu devretmesi hâlinde, davaya kaldığı yerden devam edilir (HMK m. 125, II). Bu hüküm, yeni davacının, eski davacının yapmış olduğu usûl işlemleriyle bağlı olması anlamına gelir⁵¹⁰. Örneğin, eski davacı daha önce ıslah hakkını kullanmışsa yeni davacının ıslah hakkı bulunmaz. Yine dava konusunu devralan tarafın davaya dâhil olmasından önce başlamış olan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı geçerliliğini sürdürür.

Bununla birlikte davalı yeni davacıya karşı kişisel savunma sebeplerini ileri sürebilir⁵¹¹. Zira davalının yeni davacıya karşı kişisel savunma sebeplerini (örneğin takas) ileri sürme yetkisi, dava devam ederken dava konusunun davacı tarafından

Armağan, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 197-256, s. 242-243; Börü, **Dava Konusunun Devri**, s. 139. Bu düzenlemenin esas amacı, söz konusu yasağın aşılması değil, davalının dava konusunu devretmesi hâlinde davacının yetkilerinin belirlenmesidir.

⁵⁰⁸ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1572.

⁵⁰⁹ Dava konusu devralan kişinin davaya dâhil olması için karşı tarafın rızasına veya hâkimin iznine ihtiyacı yoktur. Bkz. 1. HD, 07.06.1995, E. 1995/7777, K. 1995/8453, bkz. **Kazancı** ve Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1561 dn. 436; Hülya Taş Korkmaz, **Medenî Usûl Hukukunda İradi Taraf Değişikliği**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 111 vd., s. 126 ve 179; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 452.

⁵¹⁰ Postacıoğlu/Altay, **a.g.e.**, s. 490; Umar, **Şerh**, s. 405; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 524; Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 1576; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 454; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 111, 124.

⁵¹¹ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1174; Tanrıver, **Usûl**, s. 750.

devrinden sonra doğmuştur⁵¹². Bu durum aynı zamanda hukukî dinlenilme hakkının da gereğidir⁵¹³.

B. Davada Taraf Değişiklikleri

1. Kanunî Taraf Değişikliği Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi

Kanunî taraf değişikliği, kanunda öngörülen hâllerde yapılması gereken taraf değişikliğidir⁵¹⁴. Kanunî taraf değişikliğine külli halefiyet örnek olarak gösterilebilir. Şöyle ki mirasçılara intikal edebilecek bir hakka dair dava devam ederken taraflardan biri ölürse kanunî taraf değişikliği mevcut olur⁵¹⁵. Tüzel kişilik tamamen bir başka tüzel kişiliğe devredilir veya dönüşürse de kanunî taraf değişikliği söz konusu olur⁵¹⁶.

Kanunî taraf değişikliği hâlinde, yeni taraf eski tarafın kaldığı yerden davaya devam eder ve eski tarafın yaptığı işlemler geçerliliğini sürdürür⁵¹⁷. Bununla birlikte davaya katılan mirasçılar kişisel savunma sebeplerini sonradan serbestçe ileri sürebilir⁵¹⁸. Bu nedenle yeni taraf davaya katıldıktan sonra kişisel savunma sebepleri haricinde yeni vakıa ileri süremez. Keza eski taraf, ıslah hakkını kullanmışsa yeni tarafın ıslah hakkı yoktur.

⁵¹² Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1174; Ercan Özler, **a.g.e.**, s. 97.

⁵¹³ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 455.

⁵¹⁴ Umar, **Şerh**, s. 401; Hakan Pekcanitez/Hülya Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, C. I, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 620; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 256; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 31; Serdar Kale, **Medenî Yargılamada Taraf Ehliyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 36.

⁵¹⁵ Umar, **Şerh**, s. 401; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 620; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 256; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 31. Bu durum öğretide kendiliğinden gerçekleşen taraf değişikliği olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte kullanılan ifadenin aksine taraf değişikliği kendiliğinden gerçekleşmez. Bu konuda bkz. H. Yavuz Alangoya, “Yargılama Sırasında Tarafta (Yanda) İradi Olarak Meydana Gelen Değişme Hakkında Düşünceler”, **MÜHF-HAD**, S. 5, 1969, s. 125-194, s. 128 dn. 2; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 620-621; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 111. Kanunî taraf değişikliğinin bir diğer türü taraf işlemiyle gerçekleşen bir kanunî taraf değişikliğidir. Bu türe dava konusunun devri örnek olarak gösterilebilir. Bu konuya dair bkz. § 7, A, II.

⁵¹⁶ Umar, **Şerh**, s. 401; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 620; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 256; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 111.

⁵¹⁷ Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 620; Kale, **a.g.e.**, s. 36.

⁵¹⁸ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 108.

Türk Medenî Kanunu'nda taraflardan birinin boşanma davası sırasında ölümüne dair özel bir düzenleme bulunmaktadır. Boşanma davası devam ederken, ölen eşin mirasçılarında birisinin davaya devam etmesi⁵¹⁹ ve diğer eşin kusurunu ispatlaması hâlinde, sağ kalan eş ölen eşin yasal mirasçısı olamaz (TMK m. 181).

Öğretide bu hükmün uygulama alanı ile ilgili bir tartışma söz konusudur. Şöyle ki eğer boşanma davası, kusur unsurunun koşul vakıa olarak arandığı bir sebebe dayanıyorsa mirasçılar kusurun tespiti için davaya devam edebilir⁵²⁰. Buna karşılık boşanma davası kusurun aranmadığı bir sebebe dayanıyorsa mirasçıların kusur incelemesi için davaya devam edip edemeyeceği tartışmalıdır. Bir görüşe göre, TMK m. 181'de boşanma sebepleri bakımından bir ayırım yapılmadığından ve söz konusu düzenleme ile mirasçılara doğrudan bir hak tanıldığından mirasçılar sağ kalan eşin kusurunun tespiti için davaya devam edebilmelidir⁵²¹. Bu görüşe göre, ölen eş ıslah hakkını kullanmadıysa mirasçılar ıslaha başvurarak yeni vakıalar ileri sürebilirler⁵²².

Aksi yöndeki görüşe göre ise kusur açısından bir inceleme yapılmayan boşanma davalarında, sağ kalan eşin kusurunun incelenmesi için ölen eşin mirasçıları

⁵¹⁹ Bu düzenleme sonucunda ortaya çıkan taraf değişikliğinin dogmatik anlamda bir kanunî taraf değişikliği olmadığı yönünde bkz. Mustafa Aksu, "4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 181. Maddesinin İkinci Fıkrası ile Alman Medenî Kanunu'nun 1933. Paragrafının Birinci Fıkrasının Bazı Açılardan Karşılaştırılması", **Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 69-94, s. 85-86. Bu durumda kanunî taraf değişikliği kendine özgüdür. Bkz. Hülya Taş Korkmaz, "Boşanma Davasında Sağ Kalan Eşin Bu Sıfatla Mirasçılığına Son Vermek Amacıyla Mirasçılar Tarafından Davaya Devam Edilmesi" **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 1413-1482, s. 1431. Usûl hukuku yönünden bu taraf değişikliğini açıklamanın zor olduğu yönünde bkz. Halil Akkanat, **Ölümün Özel Hukuk İlişkilerine Etkisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004, s. 47; Mustafa Dural/Turgut Öz, **Türk Özel Hukuku, C. IV, Miras Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 43.

⁵²⁰ Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1458.

⁵²¹ Ali Naim İnan/Şeref Ertas/Hakan Albaş, **İnan Türk Medeni Hukuku Miras Hukuku**, 10. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 124 kn. 249; Haluk Burcuoğlu; "4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 181. Maddesinin 2. Fıkrası İle İlgili Bazı Gözlemler", **Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Rayegân Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı**, İstanbul, 2007, s. 381-391, s. 386; Mehmet Akif Tutumlu, "Boşanma Davası Sürerken Davacının Ölümü Nedeniyle Mirasçıların Davayı Takibi Yönünden Uygulanması Gereken Usûl Kuralları", **ABD**, 2002/2, s. 111-127, s. 113.

⁵²² Tutumlu, **Boşanma**, s. 122.

tarafından davaya devam edilemez⁵²³. Bu yöndeki diğer bir görüşe göre, kusur unsurunun koşul vakıa olarak aranmadığı boşanma davalarında da TMK m. 181'in uygulanmasını kabul etmek, mirasçılarının ölen eş tarafından ileri sürülmeyen kusur iddiasını ileri sürmesine izin vermek anlamına gelir⁵²⁴. Mirasçılarının yeni iddialar ileri sürmesi mümkün değildir zira boşanma davası açma hakkı şahıs varlığına dair bir haktır⁵²⁵. Bu hakkı kullanarak dava açan taraf ve davalı, boşanma sebebi ile savunma sebeplerini kendileri seçer⁵²⁶. Ölen tarafın şahsına bağlı bir hak mirasçılar tarafından kullanılırken ölen tarafın dayanmayı tercih etmediği kusur vakıasına, mirasçılarının dayanabilmesi hakkın kötüye kullanılmasına yol açabilir⁵²⁷. Görüldüğü üzere bu görüş, mirasçılarının kusura dair vakıaları ileri sürememesini iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının ötesinde gerekçelendirmektedir. Bu görüşe göre, ölen eş boşanma davasında ıslah hakkını kullanmamış olsa dahi mirasçılarının ıslahla yeni vakıa ileri sürmesi mümkün değildir⁵²⁸.

Nihayet diğer bir görüşe göre mirasçılar, boşanma davasında ileri sürülen vakıa ve delillerden yararlanılabileceği gibi mirasçılar eşlerin kusuruna dair yeni vakıaları serbestçe ileri sürebilir⁵²⁹. Zira mirasçılarının devam edecekleri dava, tarafları ve konusu farklı bir davadır. Mirasçılar, sağ kalan eşin mirasçılık sıfatına son vermek için davaya

⁵²³ Bilge Öztan, **Aile Hukuku**, 6. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s. 722; Ömer Uğur Gençcan, **Boşanma Usûl Hukuku**, 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 230 vd.; Gökhan Antalya, **Miras Hukuku**, C. III, 4. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 133; Gökçen Topuz, "Boşanma Davası Sırasında Eşlerden Birinin Ölmesi Halinde Mirasçılarının Davaya Devam Etmelerinin Usûl Hukuku Bakımından Yol Açtığı Sorunlar", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl 3, S. 10, Temmuz 2012, s. 69-94, s. 91; Seçkin Topuz, **Boşanma Davasının Eşin Mirasçılığına Etkisi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 183; Mustafa Aksu, "Boşanma Davası Sırasında Ölen Davacı Eşe Davalı Eşin Mirasçılığının Engellenebilmesini Düzenleyen TMK M.181 II Hükmünü Kısmen İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararına Dair Düşünceler ve Bazı Eleştiriler", **Prof. Dr. Mustafa Dural'a Armağan**, İstanbul 2013, s. 37-73, s. 55; Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459; Sezer Çabri, **Miras Hukuku Şerhi (TMK m. 495-574)**, C. I, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 118; Akkaya, **Boşanma**, s. 289-290.

⁵²⁴ Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459.

⁵²⁵ Topuz, **Etki**, s. 156; Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459.

⁵²⁶ Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459.

⁵²⁷ Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459-1460. Mirasçılarının kusura ilişkin vakıa sunabileceğini kabul etmek, mirasçılarını boşanma davasının tarafı haline getirir. Bkz. Topuz, **Boşanma**, s. 91; Çabri, **Miras**, s. 117.

⁵²⁸ Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1459.

⁵²⁹ Erişir, **a.g.e.**, s. 175.

devam ederler⁵³⁰. Bir diğer deyişle, mirasçılar davaya külli halef olarak değil, kendi adlarına devam ederler⁵³¹.

Kanaatimizce boşanma davası devam ederken taraflardan birinin ölümü hâlinde, hangi boşanma sebebi olduğu fark etmeksizin mirasçılar kusurun tespiti için davaya devam edebilir. Kanun koyucu bu konuda bir sınırlama yapmamıştır. Ölen eşin mirasçılarının devam ettiği davanın konusu farklıdır⁵³². Eşlerin boşanma davasında ileri sürmeyi tercih ettikleri vakıalar ile ölen eşin mirasçılarının sağ kalan eşin mirasçılık sıfatını ortadan kaldırmak için ileri sürecekleri vakıalar birbirinden farklılık arz eder. Kanun'da sağ kalan eşin mirasçılık sıfatını ortadan kaldırmak için kusura dair hangi vakıaların ileri sürülebileceği konusunda da bir sınırlama bulunmaz. Ölen eşin mirasçılarının önceden taraf olmadıkları için ileri sürmelerinin mümkün olmadığı kusura dair vakıaları, sonradan ileri sürmelerine izin verilmemesi söz konusu düzenlemenin amacı ile de bağdaşmaz. Ayrıca bu durum hukukî dinlenilme hakkına aykırılık teşkil eder. Bu nedenlerle mirasçıların sağ kalan eşin kusuruna yönelik önceden ileri sürülmeyen vakıaları mahkemeye sunabileceği kanaatindeyiz. Bu durumda mirasçılar bakımından iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı söz konusu olmaz. Bu sebeple de mirasçıların ıslah hakkı mevcut olsa dahi söz konusu

⁵³⁰ Meral Sungurtekin Özkan, “Medenî Kanun’un Aile Hukuku Alanında Getirdiği Değişikliklerin Medenî Usûl Hukuku Bakımından Düşündürdükleri”, **MİHBİR Toplantısı I**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2003, s. 75-91, s. 80-81; Erişir, **a.g.e.**, s. 174.

⁵³¹ Dural/Öz, **a.g.e.**, s. 43; Akkanat, **a.g.e.**, s. 47; Erişir, **a.g.e.**, s. 174.

⁵³² Öğretide mirasçıların devam ettiği davanın niteliği üzerine tartışma söz konusudur. Bizim de katıldığımız bir görüşe göre, bu dava tespit davasıdır. Dural/Öz, **a.g.e.**, s. 43; Akkanat, **a.g.e.**, s. 47 dn. 159; Burcuoğlu, **a.g.m.**, s. 382-383; Tutumlu, **Boşanma**, s. 114. *Sungurtekin Özkan* ise tespiti yönelik bir dava olduğunu ifade eder. Bkz. Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 81. Yargıtay da bu görüştedir. “[...] *Boşanma davası 08.06.2004 tarihinde açılmış, davacı 11.08.2004'te ölmüştür. Bu durumda, evlilik davasının ölümüyle sona ermiştir. Davaya, ölen davacının mirasçısı (ilk eşinden olma oğlu) Ş....., davalının kusurunun tespiti yönünden devam etmiştir. Devam edilen dava boşanma davası değil, boşanmada davalı eşin kusurlu olduğunun saptanmasına yönelik tespit davasıdır. [...]*” 2. HD., 11.4.2006, E. 2005/17867 K. 2006/5233, bkz. Lexpera. Aksi yöndeki görüşe göre ise devam olunan dava inşai bir davadır. Yalnızca maddi vakıaların tespiti için tespit davası açılmaz. Bu konuda bkz. Baki Kuru/Alı Cem Budak, **Tespit Davaları**, 2. Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 225 vd.; Taş Korkmaz, **Boşanma**, s. 1468. Bu görüş gerekçe olarak ayrıca mirasçılardan yalnızca birinin davayı devam ettirmesi ve sağ kalan eşin kusurlu olması nedeniyle davacı lehine karar verilmesi durumunda, bu kararın tüm mirasçılara etki göstermesi için davada verilen kararın inşai olması gerektiğini göstermiştir. Bkz. Akkaya, **Boşanma**, s. 295; Kale, **a.g.e.**, s. 82. Ayrıca bkz. Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 120.

vakıaların ileri sürülmesi için ıslah yoluna başvurmak için hukukî yararı bulunmaz. Çünkü ıslahın konusunu iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamına giren hususlar oluşturmaktadır.

2. İradi Taraf Değişikliği Hâlinde Yeni Vakıa İleri Sürülmesi

İradi taraf değişikliği, tarafların anlaşması ile yapılan taraf değişikliği olarak tanımlanır⁵³³. İradi taraf değişikliği durumunda, davanın tarafı hâline gelen davacı veya davalının yeni vakıa ileri sürüp süremeyeceği iradi taraf değişikliğinin hukukî niteliği ile yakından ilgilidir.

İradi taraf değişikliğinin dava değişikliği olduğunun kabul edilmesi durumunda⁵³⁴, davaya sonradan dâhil olan tarafın önceki usûl işlemleriyle bağlı olması gerekir⁵³⁵. Zira bu durumda aynı dava derdest olmaya devam eder. Örneğin, davaya sonradan katılan davalı, önceki davalının ileri sürmeyi ihmal ettiği savunma sebeplerini ileri süremez. Yine önceki davalı ıslah hakkını kullandıysa yeni davalı ıslah talep edemez⁵³⁶. Davaya sonradan dâhil olan tarafın önceki tarafın yapmış olduğu

⁵³³ Alangoya, **İradi Değişme**, s. 127; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 622; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 31; Kale, **a.g.e.**, s. 30; Tolga Akkaya, “Medenî Usûl Hukukunda İradi Taraf Değişikliği (HMK m. 124)”, **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 897-941, s. 899.

⁵³⁴ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde iradi taraf değişikliğine dava değişikliğine ilişkin hükümlerin uygulanması gerektiğini savunanlar için bkz. Karafakih, **a.g.e.**, s. 236; Kuru, **C. IV**, s. 4040; Üstündağ, **Yasak**, s. 184 vd.; Bilge/Önen, **a.g.e.**, s. 364-365; Berkin, **Usûl**, s. 146; Ansay, **Usûl**, s. 191; Postacıoğlu, **Usûl**, s. 461-462; Hukuk Muhakemeleri Kanunu döneminde bu görüş için bkz. Yılmaz, **Islah**, s. 354 vd.; Karşlı, **Muhakeme**, s. 468-469; Meriç, **Tasarruf**, s. 143; Meriç, **Taleple Bağlılık**, s. 43. İradi taraf değişikliğinin dava değişikliği olduğunu açıkça savunmamakla birlikte, iradi taraf değişikliğinin dava değişikliğinin istisnalarından biri olduğu yönünde bkz. Kuru/Arslan/Yılmaz, **a.g.e.**, s. 299; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 332. Alman hukuku, Avusturya hukuku ve İsviçre hukuku öğretisindeki hâkim görüşe göre, taraf değişikliği, bir dava değişikliği değildir. Bkz. Heusser, **a.g.e.**, s. 5 vd.; Meyer, **a.g.e.**, s. 49 vd.; Hess, **a.g.e.**, s. 55 vd.; Wilhelm Kisch, **Parteiänderung im Zivilprozess**, München, Beck Verlag, 1912, **a.g.e.**, s. 7 vd.; Hans Walter Fasching/Andreas Konency, **Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen**, 3. Band., 2. Aufl., Wien, Manzschke Verlag, 2004, s. 228 vd.; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 100 kn. 1 vd.; Guldener, **a.g.e.**, s. 235.

⁵³⁵ Alangoya, **İradi Değişme**, s. 153; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 205.

⁵³⁶ Alangoya, **İradi Değişme**, s. 153.

hatayı üstlenmek zorunda kalması, hukukî dinlenilme hakkına ve adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturur⁵³⁷.

İradi taraf değişikliği için ilk davanın geri alınması ve yerine yeni bir dava açılması gerektiğinin kabul edilmesi durumunda⁵³⁸ yeni taraf, iddia ve savunmalarını serbestçe ileri sürebilir. Bununla birlikte yeni taraf, eski tarafın taraf değişikliğine kadar yapmış olduğu işlemlerden yararlanamaz⁵³⁹. Bu işlemlerin yeniden yapılması usûl ekonomisi ilkesiyle bağdaşmaz⁵⁴⁰.

İradi taraf değişikliğinin kendine özgü bir kurum olduğunun kabul edilmesi durumunda⁵⁴¹ ise iradi taraf değişikliği için dava geri alınmış ve yeni bir dava açılmış gibi yargılamaya devam edilir. Bu kabul sayesinde taraf değişikliği görülmekte olan dava sırasında yapılmış olduğundan yargılama kesintiye uğramaz⁵⁴². Yeni taraf hem iddia ve savunmalarını serbestçe ileri sürebilir hem de isterse eski tarafın yapmış olduğu işlemlerden yararlanabilir⁵⁴³.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre iradi taraf değişikliğinin hukukî niteliğinin tespiti için iradi taraf değişikliği ile ilgili düzenlemenin incelenmesi gerekir. Bu düzenlemeye göre, bir davada karşı tarafın açık rızası ile taraf değişikliği mümkündür (HMK m. 124, I). Bu düzenleme sayesinde, kanun koyucunun iradi taraf değişikliğini dava değişikliği olarak kabul etmediği açık biçimde tespit edilebilir⁵⁴⁴. Şayet kanun koyucu iradi taraf değişikliğini dava değişikliği olarak kabul etmek

⁵³⁷ Alangoya, **İradi Değişme**, s. 153-154; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 125; Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 642.

⁵³⁸ Bu görüş için bkz. Kisch, **a.g.e.**, s. 7 vd.

⁵³⁹ Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 43 kn. 27; Üstündağ, **Yasak**, s. 191; Alangoya, **İradi Değişme**, s. 157-158; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 642.

⁵⁴⁰ Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 43 kn. 27; Üstündağ, **Yasak**, s. 191; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 642.

⁵⁴¹ Bu görüş için bkz. Hans Otto de Boor, **Zur Lehre vom Parteiwechsel und vom Parteibegriff**, Leipzig, Weicher Verlag, 1941, s. 101 vd.

⁵⁴² De Boor, **a.g.e.**, Leipzig, Weicher Verlag, 1941, s. 101 vd.; Rosenberg/Schwab/Gottwald, **a.g.e.**, P. 43, kn. 27; Alangoya, **İradi Değişme**, s. 167; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 643.

⁵⁴³ De Boor, **a.g.e.**, s. 101 vd.; Alangoya, **İradi Değişme**, s. 167; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 643.

⁵⁴⁴ Kale, **a.g.e.**, s. 35; Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 210 ve s. 219.

isteseydi, iradi taraf değişikliğine iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının düzenlendiği HMK m. 141’de ayrı bir düzenleme olarak yer verirdi⁵⁴⁵. Keza iradi taraf değişikliğinin istisnaları arasında ıslaha yer verilmemiş olması da bu durumu destekler niteliktedir⁵⁴⁶. İradi taraf değişikliğinin koşul ve sonuçlarının özel olarak düzenlenmesi, kendine özgü bir kurum olarak kabul edildiğini göstermektedir⁵⁴⁷.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda iradi taraf değişikliğinden önce yapılan işlemlerin geçerliliği ve davanın tarafı hâline gelen kişinin yeni vakıa ileri sürüp süremeyeceği hususunda açık bir düzenleme bulunmaz⁵⁴⁸. Kanun koyucunun iradi taraf değişikliğini dava değişikliğinden ayrı şekilde düzenlemesi, taraf değişikliğinden sonra davanın tarafı olan kişinin, önceki tarafın yaptığı usûl işlemleriyle bağlı olmayacağı anlamına gelir. Sonradan yargılamaya dâhil olan tarafa, hukukî dinlenilme hakkının bir gereği olarak, daha önce gerçekleştirilen usûl işlemleri hakkında bilgi verilmelidir⁵⁴⁹. Taraf, bu işlemler hakkında açıklama yapıp gerekirse itiraz edebilmelidir. Mahkeme tarafından bu açıklama ve itirazların göz önünde bulundurulması gerekir⁵⁵⁰. Bu bağlamda davaya dâhil olan taraf, daha önce yapılan iddia ve savunmalarla bağlı değildir, yeni vakıalar ileri sürebilir⁵⁵¹. Zira önceki tarafın yapmış olduğu hatalardan yeni tarafın sorumlu olması, hukukî dinlenilme hakkına aykırı olur⁵⁵². Öte yandan usûl ekonomisi gereği, sonradan dâhil olan tarafın itiraz

⁵⁴⁵ Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 210 ve s. 219.

⁵⁴⁶ Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 210 ve s. 219; Akkaya, **İradi Taraf Değişikliği**, s. 933.

⁵⁴⁷ Taş Korkmaz, **Taraf Değişikliği**, s. 210 ve s. 219; Akkaya, **İradi Taraf Değişikliği**, s. 933.

⁵⁴⁸ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260; Akkaya, **İradi Taraf Değişikliği**, s. 930.

⁵⁴⁹ Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 655; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260.

⁵⁵⁰ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260.

⁵⁵¹ Alangoya, **İradi Değişme**, s. 186-187; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 655; Karşı, **Muhakeme**, s. 433; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260; Akkaya, **İradi Taraf Değişikliği**, s. 933 vd.

⁵⁵² Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 655; Karşı, **Muhakeme**, s. 433; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260.

etmediği ve mahkeme tarafından tekrarlanmasına gerek olmadığı düşünölen usöl işlemlerinin geçerliliğini koruması gerekir⁵⁵³.

C. Dava Arkadaşlığı

1. Mecburî Dava Arkadaşlığı

Davanın taraflarından birinin mecburî dava arkadaşlarından oluşmasının vakıaların getirilmesi açısından arz ettiğı özelliğın incelenmesi gerekir. Maddî hukuka göre, bir hakkın birden fazla kimse tarafından birlikte kullanılması veya birden fazla kimseye karşı birlikte ileri sürölmesi ve tamamı hakkında tek hüküm verilmesi gereken durumlarda, mecburî dava arkadaşlığı söz konusudur (HMK m. 59)⁵⁵⁴.

Mecburî dava arkadaşları, ancak birlikte dava açabilir ve aleyhlerine de birlikte dava açılabilir. Bu tür dava arkadaşlığında, dava arkadaşları birlikte hareket etmek zorundadır (HMK m. 60). Birlikte hareket etme zorunluluğı, dava arkadaşları hakkında tek bir hüküm verilmesinden kaynaklanmaktadır⁵⁵⁵.

Mecburî dava arkadaşları birlikte hareket etmek zorunda olduklarından iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye birlikte sunmaları gerekir⁵⁵⁶. Bu nedenle dilekçeler teatisi sona erdiğinde, bütün dava arkadaşları açısından iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değıştirilmesi yasağı başlamış olur. Dilekçeler teatisinden sonra mecburî dava arkadaşları yalnızca karşı tarafın açık

⁵⁵³ Alangoya, **İradi Değışme**, s. 186-187; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usöl**, s. 657; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 260.

⁵⁵⁴ Elbirliği ile hak sahipliğı konusu mal ve haklara ilişkin hak kazanma söz konusu olduğunda tüm ortaklar mecburî dava arkadaşı olarak dava açarlar. Bkz. H. Yavuz Alangoya, **Medenî Usöl Hukuku'nda Dava Ortaklığı, (Tarafların Taaddüdü)**, İstanbul, 1965 (Tıpkı Basım), 1999, s. 66; Umar, **Şerh**, s. 169; M. Kemal Oğuzman/Özer Seliçi/Saibe Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, 22. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 399-400. Adi ortaklık ortakları, ortaklık ilişkisi kapsamında sahip oldukları haklara ve mallara dair uyumsuzlıklarda mecburî dava arkadaşı olarak taraf olurlar. Bkz. Vildan Peksöz, **Medenî Usöl Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 173-174.

⁵⁵⁵ Alangoya, **Dava Ortaklığı**, s. 95; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usöl**, s. 713; Tanrıver, **Usöl**, s. 558; Ersin Erdoğan, "Paylı Mülkiyete Konu Eşyada Mecburî Dava Arkadaşlığı ve Davayı Birlikte Açma Zorunluluğunun Usöl Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **MİHDER**, C. 9, S. 25, 2013/2, 183-211, s. 194-195.

⁵⁵⁶ Ömer Ulukapı, **Medenî Usöl Hukukunda Dava Arkadaşlığı**, Konya, Mimoza Yayıncılık, 1991, s. 156; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 555.

muvafakati ve ıslahla iddialarını genişletebilir (HMK m. 141, II). Mecburî dava arkadaşlarından biri tek başına mahkemeye sunduğu dilekçe ile iddia veya savunmasını değiştirir ve karşı taraf da açık şekilde muvafakat ederse bu durumda geçerli bir değişiklikten bahsedilemez. Zira Kanun'da açıkça mecburî dava arkadaşlarının birlikte hareket etme zorunluluğu düzenlenmiştir (HMK m. 60). Bu nedenle diğer dava arkadaşları değişikliğe açıkça itiraz etmeyip sessiz kalsa dahi davanın eski hâli ile görülmesine devam edilir⁵⁵⁷.

Şayet iddia değişikliği ön inceleme veya tahkikat duruşmasında yapılıyorsa mecburî dava arkadaşlarının birinin beyanı yeterli değildir, hepsinin iradesinin aynı yönde olması gerekir. Bu noktada dava arkadaşlarından birinin duruşmaya mazeretsiz olarak katılmaması durumunda, diğer dava arkadaşlarının iddia değişikliği yapıp yapamayacağı sorusunun HMK m. 60 doğrultusunda cevaplanması gerekir. Söz konusu hüküm uyarınca, duruşmaya gelmiş olan dava arkadaşlarının yapmış oldukları usûl işlemleri, usûlüne uygun olarak davet edildiği hâlde⁵⁵⁸ duruşmaya gelmemiş olan dava arkadaşları bakımından da geçerli olur⁵⁵⁹. Söz konusu düzenlemedeki usûl işlemlerinden ne anlaşılması gerektiği hususu önem arz eder. Bu usûl işlemlerinin kapsamına, dava konusu üzerinde tasarruf sonucunu doğuracak işlemler ile (feragat, kabul, sulh) ikrar (HMK m. 188) ve davanın geri alınması (HMK m. 123) dâhil olmamalıdır. Bu işlemlerin bütün dava arkadaşları tarafından birlikte yapılması gerekir⁵⁶⁰. Kanaatimizce iddia ve savunmada değişiklik yapılması da söz konusu

⁵⁵⁷ Üstündağ'a göre, diğer dava arkadaşlarının itiraz etmediği durumda geçerli bir değişiklikten söz edilebilir. Bkz. Üstündağ, **Yasak**, s. 207.

⁵⁵⁸ Duruşmaya katılmayan dava arkadaşının geçerli bir mazereti varsa HMK m. 147, II uyarınca, duruşmaya katılan dava arkadaşının yapmış olduğu aleyhe işlemlere itiraz edebilmelidir. Aksi kabul, duruşmaya mazeretli olarak katılmayan dava arkadaşının hukukî dinlenilme hakkına aykırılık teşkil eder. Bkz. Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 713 dn. 353.

⁵⁵⁹ Bu düzenlemenin hem tarafın duruşmaya gelmemesi hem de duruşma dışında süreye tâbi işlemlerde hareketsiz kalınması durumunda geçerli olacağı kabul edilmektedir. Bkz. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>, s. 27. Ayrıca bkz. Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 713; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 6 kn. 12; Tanrıver, **Usûl**, s. 558; Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, bu konuya dair tartışmalar için bkz. Alangoya, **Dava Ortaklığı**, s. 137 vd.

⁵⁶⁰ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>, s. 27.

düzenlemeye dâhil olmamalıdır. Zira bu düzenlemenin amacı, mecburî dava arkadaşlarından bir ya da birkaçının kötünîyetli olarak diğer dava arkadaşlarıyla birlikte hareket etmeyerek diğer dava arkadaşlarının zarar görmesine ve yargılamanın sürüncemede kalmasına neden olmasının engellenmesidir⁵⁶¹. Mecburî dava arkadaşlarından birinin duruşmaya kötünîyetli şekilde katılmayarak vakıalarda değişikliğe engel olması ise yargılamanın sürüncemede kalmasına neden olmaz. Aksine vakıalarda değişiklik yapılması, yargılamanın süresini uzatabilir. Mecburî dava arkadaşlarından birinin duruşmaya katılmayarak vakıalarda değişiklik yapılmasına engel olması, diğer dava arkadaşlarının zarar görmesine de neden olmaz. Zira mecburî dava arkadaşları davayı ikame ederken birlikte hareket ederek iddialarının dayanağı olan vakıaları belirlemişlerdir. Bu çerçevede mecburî dava arkadaşlarının bazılarının sonradan söz konusu vakıaları değiştirmesi mümkün olmamalıdır. Bu nedenlerle duruşmaya tek başına katılan mecburî dava arkadaşının vakıalarda yaptığı değişiklik, karşı tarafın açık muvafakati ile dahi geçerli olmamalıdır.

Karşı taraf iddia ve savunmada değişiklik yapmak istiyor ise bu durumda da söz konusu değişikliğe zorunlu dava arkadaşlarının hepsinin açık muvafakat etmesi gerekir. Aksi hâlde yasağın aşılması mümkün olmaz⁵⁶². Duruşmaya mazeretsiz olarak katılmayan bir dava arkadaşı mevcutsa duruşmaya katılan dava arkadaşlarının iddia değişikliğine açık muvafakatleri olsa dahi yasak aşılamaz. Aksi kabul iddia değişikliği için açık muvafakat arayan kanunî düzenlememizle (HMK m. 141, II) bağdaşmaz.

Yukarıda yapılan açıklamalar, maddi mecburî dava arkadaşlığına ilişkindir. Kanun koyucu kimi durumlarda ise maddî hukuk bakımından bir zorunluluk olmamasına rağmen dava konusu uyuşmazlığın daha adil şekilde çözümlenmesi ve gerçeğin daha iyi ortaya çıkmasını sağlamak düşüncesiyle birden fazla kişiye karşı, dava açılmasını zorunlu kılmıştır⁵⁶³. Bu hâllerde ortaya çıkan dava arkadaşlığı, şekli

⁵⁶¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 50. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>, s. 27.

⁵⁶² Üstündağ, **Yasak**, s. 207.

⁵⁶³ 7. HD., 08.06.2015, E. 2015/11216 K. 2015/11500, bkz. **Lexpera**. Örneğin, işe iade davalarında asıl işveren-alt işveren ilişkisinin mevcut olduğu durumlarda, davalı açısından şekli mecburî dava

mecburî dava arkadaşlığı olarak ifade edilmektedir⁵⁶⁴. Şeklî mecburî dava arkadaşlığında her bir dava arkadaşı usûl işlemlerini ayrı ayrı yapar⁵⁶⁵. Bu dava arkadaşlığında davanın sadece tahkikat aşaması birlikte yürütülür⁵⁶⁶. Dolayısıyla her bir dava arkadaşı karşı tarafın açık muvafakati olması hâlinde iddiasını tek başına değiştirebilir. Karşı taraf iddiasını değiştirmek isterse her bir dava arkadaşı kendisi için geçerli olmak üzere bu değişikliğe muvafakat edebilir.

2. İhtiyari Dava Arkadaşlığı

İhtiyari dava arkadaşlığı Kanun'da üç durum için öngörülmektedir. Bu durumların birincisi, davacılar veya davalılar arasında dava konusu olan hak veya borcun, elbirliği ile mülkiyet dışındaki bir sebeple ortak olmasıdır. İkinci durum ise ortak bir işlemle hepsinin yararına bir hak doğmuş olması veya ortak bir yükümlülük altına girilmesidir. Nihayet son durum, davaların temelini oluşturan vakıaların ve hukukî sebeplerin aynı veya birbirine benzer olmasıdır (HMK m 57)⁵⁶⁷.

Davanın taraflarından birinin ihtiyari dava arkadaşlarından oluşması halinde vakıaların nasıl ileri sürüleceğinin incelenmesi gerekir. İhtiyari dava arkadaşlığında, davalar birbirinden bağımsızdır. Dava arkadaşlarından her biri, diğerinden bağımsız olarak hareket eder (HMK m. 58). Bu nedenle ihtiyari dava arkadaşlarından her biri iddialarının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye ayrı ayrı getirir⁵⁶⁸. Bu anlamda örneğin, ihtiyari dava arkadaşları davalı ise bir dava arkadaşı zamanaşımı def'i ileri

arkadaşlığı mevcuttur. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 554. Bu durumun nedeni İŞK m. 2, VI ve VII'dir. 22. HD., 24.01.2017, E. 2017/895 K. 2017/843, bkz. **Lexpera**.

⁵⁶⁴ Alangoya, **Dava Ortaklığı**, s. 80 vd.; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 236.

⁵⁶⁵ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 556; Karslı, **Muhakeme**, s. 313; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 238; Ercan Özler, **a.g.e.**, s. 108.

⁵⁶⁶ Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 950; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 556; Karslı, **Muhakeme**, s. 313; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 238. Bu nedenle ihtiyari dava arkadaşlığına benzer bir durum olduğu yönünde bkz. Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 714. İhtiyari dava arkadaşlığındaki durum için bkz. aşağı. ikinci bölüm V, C, 2.

⁵⁶⁷ Bu konuya dair detaylı bilgi için bkz. Güray Erdönmez, "HMK. m.57/1, c Hükümü Çerçevesinde İhtiyari Dava Arkadaşlığının Mümkün Olduğu Haller", **DEÜFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 695-755, s. 695 vd. Adi ortaklık ortaklarının müteselsil borçlu olması durumunda ihtiyari dava arkadaşlığı söz konusudur. Bu yönde bkz. Peksöz, **a.g.e.**, s. 189-190.

⁵⁶⁸ Alangoya, **Dava Ortaklığı**, s. 119; Ulukapı, **Dava Arkadaşlığı**, s. 212; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 551; Tanrıver, **Usûl**, s. 561; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 242-243.

sürebilirken diğerleri bu konuda sessiz kalabilir⁵⁶⁹. Mahkeme, dava arkadaşlarından birinin ileri sürdüğü zamanaşımı def'ini kabul ederse davayı onun bakımından reddeder. Diğer davalı dava arkadaşları, zamanaşımı def'inden yararlanamaz⁵⁷⁰. Zira dava arkadaşlarının her biri tarafından ileri sürülen iddia ve savunmalar yalnızca kendisi açısından sonuç doğurur⁵⁷¹.

Öte yandan ihtiyari dava arkadaşlarından her biri, def'iler hariç olmak üzere⁵⁷², diğer bir dava arkadaşının ileri sürdüğü ortak iddia ve savunma sebepleri ile itirazlardan yararlanabilir⁵⁷³. Örneğin, müteselsil borçlu olan davalılardan birinin borcu ifa ettiği itirazından, bu itirazda bulunmayan diğer dava arkadaşı da yararlanır⁵⁷⁴. Dava dosyasından anlaşılmayan itiraz sebepleri ise dava arkadaşlarından biri tarafından ileri sürülmedikçe dikkate alınmaz⁵⁷⁵.

İhtiyari dava arkadaşları, iddialarının dayanağını teşkil eden vakıaları birbirlerinden bağımsız olarak ileri sürdükleri gibi söz konusu vakıaları birbirlerinden bağımsız olarak değiştirebilirler. Bu çerçevede dava arkadaşlarından biri iddiasını karşı tarafın açık muvafakati veya ıslah ile diğer dava arkadaşlarından bağımsız şekilde değiştirebilir. İddiasını değiştirmek isteyen karşı taraf ise ihtiyari dava

⁵⁶⁹ Ulukapı, **Dava Arkadaşlığı**, s. 212; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 551; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 244.

⁵⁷⁰ Zamanaşımı def'inin sadece ileri süren dava arkadaşı için değerlendirileceği yönünde bkz. 4. HD, 24.02.2004, E. 2013/11479, K. 2014/2091, bkz. **YKD**, 2004/6, s. 859 ve Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 697. Benzer şekilde bir dava arkadaşının ileri sürdüğü yetki ilk itirazının kabulü hâlinde, mahkeme sadece o kişi açısından yetkisizlik kararı verip diğerleri için davaya devam eder. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 551; Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 960.

⁵⁷¹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 551; Karşı, **Muhakeme**, s. 311.

⁵⁷² Zira zamanaşımı def'i dosyadan anlaşılrsa dahi mahkemece re'sen dikkate alınmaz. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 221; Alangoya, **Dava Ortaklığı**, s. 125; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 697; Ulukapı **Dava Arkadaşlığı**, s. 216.

⁵⁷³ Alangoya, **İlkeler**, s. 112; Tanrıver, **Usûl**, s. 561; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 244; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 551. Çünkü hâkim, dava dosyasından bir itirazın varlığını öğrenirse bunu kendiliğinden dikkate alır. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 524; Pekcanitez/Taş Korkmaz, **Pekcanitez Usûl**, s. 697; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 10, kn. 57. Ayrıca bkz § 4, C, II, b, (1).

⁵⁷⁴ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 244; Ulukapı, **Dava Arkadaşlığı**, s. 217.

⁵⁷⁵ Ulukapı, **Dava Arkadaşlığı**, s. 217.

arkadaşlarının her birinin verdiği açık muvafakat yalnızca kendi davası bakımından sonuç doğurur.

D. Kamu Düzenini İlgilendiren Davalarda Teksif İlkesi

Bazı davalar, özel hukuk ilişkisi kapsamında olmakla birlikte taraf menfaatlerinin yanı sıra üçüncü kişilerin veya toplumun menfaatleri ile de ilgilidir. Kamu yararı fikrinin ağırlıklı olduğu ve kanunun gösterdiği bu tür durumlarda re'sen araştırma ilkesi (*Untersuchungsmaxime, Amtsermittlungsprinzip, Inquisitionsmaxime*) uygulanır⁵⁷⁶.

Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda, hükme dayanak yapılacak olan vakıalar ile delillerin toplanmasında tarafların yanı sıra mahkemenin de aktif bir rolü vardır⁵⁷⁷. Bu davalarda hâkim, tarafların mahkemeye sunduğu vakıalarla bağlı olmaksızın, davayla ilgili tüm vakıaları kendiliğinden araştırır⁵⁷⁸.

Re'sen araştırma ilkesi, hukukumuzda çekişmeli yargı alanında istisnai olarak uygulama alanı bulmaktadır⁵⁷⁹. Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalar daha

⁵⁷⁶ Schmid, a.g.e., s. 23 dn. 43; Klingler, a.g.e., s.97; Üstündağ, Yasak, s. 74-75; Atalı/Ermenek/Erdoğan, a.g.e., s. 107; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, a.g.e., s. 159; Seda Özümucu, “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi”, **SDÜHFD MİHBİR** Özel Sayısı, C. 4, S. 2, 2014, s. 145-171, s. 146. Re'sen araştırma ilkesi öğretide araştırma ilkesi ve soruşturma ilkesi olarak da ifade edilmektedir. Bkz. Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Usûl**, s. 183. İsviçre öğretisinde sınırlı ve sınırlı olmayan re'sen araştırma ilkesi şeklinde bir ayırım vardır. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Klingler, a.g.e., s.97; Dieter Freiburghaus, “Untersuchungsmaxime ohne Novenrecht im Berufungsverfahren nach ZPO?: eine kritische Auseinandersetzung mit der bundesgerichtlichen Rechtsprechung”, **Das Zivilrecht und seine Durchsetzung : Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm**, Zürich, Schulthess Verlag, 2016, s. 111-123, s. 113; Schrank, a.g.e., Art. 55 kn. 71 vd.

⁵⁷⁷ Üstündağ, **Yasak**, s. 75; Yıldırım, **Hâkimin Rolü**, s. 3033; Tanrıver, **Usûl**, s. 374; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, a.g.e., s. 159; Özçelik, a.g.e., s. 66. Merkeziyetçi bir yönetim anlayışı hâkim olan devletlerde re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğuna dair bkz. Üstündağ, **Yargılama**, s. 4-5; Alangoya, **İlkeler**, s. 48 vd; Özekes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 82; Yılmaz, **Islah**, s. 2-4; Deren-Yıldırım, **Teksif**, s. 274.

⁵⁷⁸ Klingler, a.g.e., s. 97; Pekcanitez/Akyazılı, **Islah**, s. 267; Tanrıver, **Usûl**, s. 374; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 796 ve s. 805-806; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, a.g.e., s. 160; Budak/Karaaslan, a.g.e., P. 4 kn. 40.

⁵⁷⁹ Tanrıver, **Usûl**, s. 374; Atalı/Ermenek/Erdoğan, a.g.e., s. 107; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, a.g.e., s. 159. İsviçre hukukunda da re'sen araştırma ilkesinin istisnai olarak uygulandığı hakkında bkz. Freiburghaus, a.g.m., s. 112.

çok tarafların dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği davalardır⁵⁸⁰. Derneklerin feshine ilişkin davalar (TMK m. 89), Cumhuriyet savcısı tarafından açılan ya da Cumhuriyet savcısının taraf olduğu hukuk davaları (HMK m. 70)⁵⁸¹, sosyal güvenlik hakkına ilişkin davalar gibi özel hukuk davalarında re'sen araştırma ilkesi geçerlidir⁵⁸².

Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda hâkim vakıaları re'sen araştırma yetkisine ve yükümlülüğüne sahip olduğundan⁵⁸³ tarafların dilekçeler teatisinden sonra yeni vakıa ileri sürebilir⁵⁸⁴. Dolayısıyla bu davalarda teksif ilkesinin geçerli olmadığını söylemek mümkündür.

E. Boşanma Davasında Teksif İlkesi

1. Boşanma Davasında Vakıaların İleri Sürülmesi

Boşanma davasında vakıaların ileri sürülme usûlünü ayrı bir başlık altında incelememizin sebebi, öğretinin bir kısmının boşanma davasını taraflarca getirilme

⁵⁸⁰ Kuru, **C. II**, s. 1923 ve s. 1923 dn. 185; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 153; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 806.

⁵⁸¹ Bu davalara evliliğin mutlak butlan nedeniyle iptal davası (TMK m. 145 vd.), tanımanın iptali davası (TMK m. 297), babalık davası (TMK m. 301) ve evlatlık ilişkisinin kaldırılması davası (TMK m. 317) örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁸² Kuru, **C. II**, s. 1924; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 160; Ercan, **Boşanma**, s. 264. Yargıtay, Sosyal Sigortalar Kanunu'na dayanılarak açılan hizmet tespit davalarının kamu düzeniyle ilgili olduğunu ve bu davalarda re'sen araştırma ilkesinin uygulanacağı kabul etmektedir. "[...] *Eldeki davada ise, mahkemece davacının aslen davalı yanında çalışmadığı, zira babası ...'un davacının iddiasına konu olan minibüsü çalıştırdığının tespit edildiği gerekçesi ile davanın reddine karar verilmiş ise de, hizmet tespiti davalarının resen araştırma ilkesine tabi olduğu hususu dikkate alınarak, davacının babasının da, HMK'nın 124. Maddesi gereğince husumet yönetilerek davaya dâhil edilmesi, bu kişinin de delillerinin toplanmasından sonra öncelikle işverenlik sıfatının belirlenmesi suretiyle sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde karar verilmesi usûl ve yasaya aykırı olup, bozma nedenidir. [...]*" 10. HD, 21.02.2017, E. 2016/15667 K. 2017/1332, bkz., **Lexpera**. Ayrıca bkz. Umar, **Şerh**, s. 120-121.

⁵⁸³ Kuru, **C. II**, s. 1781; Tanrıver, **Usûl**, s. 376; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 410; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 160. SchZPO Art. 229, III'e göre, mahkeme, re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda sözlü yargılamanın sonuna kadar vakıaları kendiliğinden dikkate alabilir. Dolayısıyla bu davalarda teksif ilkesinin geçerli olmadığı ifade edilebilir. Bkz. Naegeli/Mayhall, **a.g.e.**, Art. 229, kn. 19; Rechberger, **Eventualmaxime**, s. 486; Bühler/Edelmann/Killer, **a.g.e.**, P. 75, kn. 52. Aksi görüş için bkz. Brönnimann, **Untersuchungsmaxime**, s. 372; Klingler, **a.g.e.**, s.99.

⁵⁸⁴ Kuru, **C. II**, s. 1781; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 410.

ilkesinin geçerli olduğu diğer davalardan farklı bir yere konumlandırmasıdır⁵⁸⁵. Ayrıca Yargıtay’ın da boşanma davasında vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesitine dair vermiş olduğu farklı kararlar söz konusudur.

Taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu diğer davalar gibi⁵⁸⁶ boşanma davasında da taraflar, iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye sunmakla yükümlüdür⁵⁸⁷. Tarafların vakıaları ileri sürebileceği usûl kesiti, boşanma davasında da teksif ilkesi gereğince belirlenir⁵⁸⁸. Buna göre, taraflar

⁵⁸⁵ Boşanma davasında re’sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu yönündeki görüşler için bkz. Kuru, **C. II.**, s. 1924; Üstündağ, **Yargılama**, s. 250; Karşı, **Muhakeme**, s. 250; Ulukapı, **Usûl**, s. 122; Yılmaz, **Islah**, s. 94; Özmumcu, **Re’sen Araştırma**, s. 150; Birce Arslandoğan, “Boşanma Davalarında Hâkimin Dava Sebebi ile Bağlılığı”, **Medenî Hukuk Alanındaki Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi Sempozyumları C. II - Aile Hukuku (20 Nisan 2017)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 181-202, s. 189.

⁵⁸⁶ Boşanma davasında deliller yönünden hangi ilkenin geçerli olduğuna dair yapılan tartışmalar için bkz. Ercan, **Boşanma**, s. 265-266; Aydanur Gürzumar, **Die Rolle des Richters im Ehescheidungsprozess in der Schweiz und in der Türkei**, Diss. Freiburg, Ankara, 1991, s. 117-118 dn. 286; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 160 dn. 13; Ümit Kartal, “Boşanma Yargılamasında Re’sen Araştırma İlkesi ile İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi Yasağı”, **THD**, C. 9, S. 95, Temmuz 2014, s. 14-20, s. 14 vd.; Bahattin Aras, **Boşanma Davalarında Yargılama Usûlü ve Aile Mahkemeleri**, 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2011, s. 25; Hüseyin Hatemi/Oğuztürk Kalkan, **Aile Hukuku**, 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s. 106; Turgut Akıntürk, **Türk Medenî Hukuku Yeni Medenî Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku**, C. 2, 7. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s. 272; Erdönmez, **Pekcanitez Usûl**, s. 805 vd.

⁵⁸⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 160. Öğretide, hâkimin boşanma veya ayrılık davasının dayandığı olguların varlığına vicdanen kanaat getirmedikçe bunları ispatlanmış sayamayacağına dair kuralın (TMK m. 184, I, 1) re’sen araştırma ilkesini anımsattığına dair bir görüş paylaşılmıştır. Bununla birlikte bu davada hâkimin vakıaları araştırması mümkün değildir. Bkz. Ercan, **Boşanma**, s. 265. Boşanma davalarında karar verilebilmesinin ön şartı olarak vicdani kanaate yer verilmişse de AY m. 138’e göre, hakimler vicdani kanaatlerine göre karar verdiklerinden, bu hususun ayrıca belirtilmesine gerek olmadığı yönünde bkz. Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 82. Bununla birlikte boşanmanın çocuklara ilişkin fer’i sonuçları arasında bulunan velayet ve kişisel ilişki kurulması hakkı ile boşanma davası sırasında eş ve çocuk veya çocuklar için re’sen incelenip karara bağlanması gereken tedbir nafakası hakkında re’sen araştırma ilkesi geçerlidir (TMK m. 169). Bu taleplerin ve bu taleplere ilişkin vakıaların sonradan ileri sürülmesi iddianın ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında olmaz. Bkz. Akkaya, **Boşanma**, s. 413-414; Umar, **Şerh**, s. 444; Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 82.

⁵⁸⁸ Burhan Gürdoğan, “Boşanma Davalarına İlişkin Usûl Hükümleri”, **AÜHF 50. Yıl Armağanı**, Ankara, 1977, s. 205-218, s. 214; Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 83; Saim Üstündağ, II. Oturum Tartışmalar, **MİHBİR Toplantısı I**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2003, s. 106; Süha Tanrıver, **Türk Aile Mahkemeleri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 75; Gürzumar, **a.g.e.**, s. 93; Akkaya, **Boşanma**, s. 141 ve 428; Ahmet Cahit İyilikli, “Hukuk Yargılamasında Dava Sebebi Üzerine Bir İnceleme”, **TBBD**, 2013, S. 106, s. 139-204, s. 152 dn 39. Boşanma davasının fer’i sonuçları olan maddî ve manevî tazminat ile yoksulluk nafakası

iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları dilekçeler teatisinden sonra genişletmesi veya değiştirmesi mümkün değildir⁵⁸⁹. Zira boşanma davasında TMK m. 184'teki hükümler saklı kalmak kaydıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu geçerlidir (TMK m. 184, I).

Öğretideki bir görüşe göre davacı, davalının fiziksel şiddeti nedeniyle aralarında şiddetli geçimsizlik olduğundan boşanma talep etmişse dilekçeler teatisinden sonra şiddetli geçimsizliğe sebep olan başka vakıaları da serbestçe ileri sürebilir⁵⁹⁰. Bu görüşe göre davacıyı, karşı tarafın açık muvafakati olmadığı ya da ıslah imkânından yararlanamadığından başka vakıalar ileri sürebilmesi için yeni dava açmaya zorlamak usûl ekonomisi ve adaletli karar verilmesi hedefine aykırılık teşkil eder⁵⁹¹.

Kanaatimizce usûl ekonomisi gerekçesi ile Kanun'un açık hükmünün (HMK m. 141; TMK m. 184, I) görmezden gelinmesi mümkün değildir. Dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülen vakıa ancak daha önceki vakıaları açıklayıcı veya tamamlayıcı nitelikte ise yasak kapsamında olmaz⁵⁹². Eğer sonradan ileri sürülen vakıa ile farklı bir vakıa zinciri oluşuyorsa bu vakıanın serbestçe ileri sürülmesi mümkün

bakımından da teksif ilkesi geçerlidir. Bkz. Akkaya, **Boşanma**, s. 413-414; Umar, **Şerh**, s. 444; Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 82; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11, kn. 10. 2. HD, 03.03.2015, E. 2014/16668, K. 2015/3295, bkz. **Lexpera** ve Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 10; 2. HD, 22.10.2013, E. 2013/9841 K. 2013/23831, bkz. **Lexpera** ve Akkaya, **Boşanma**, s. 429. 2. HD, 03.04.2017, E. 2015/23854, K. 2017/3727; 2. HD, 17.12.2018, E. 2018/6001, K. 2018/14608, bkz. **Lexpera**. 2. HD, 14.01.2016, E. 2015/10957 K. 2016/615, bkz. **Lexpera** ve Akkaya, **Boşanma**, s. 141 dn. 273. "[...] Davacı-davalı kadın dava dilekçesinde erkeğin kendisini hırsızlıkla itham ettiği vakıalarına dayanmamış olup, davacı-davalı kadın tarafından iki haftalık yasal süreden (HMK m. 136/1) sonra verilen cevaba cevap dilekçesinde dayanılan vakıalar da usûlüne uygun ileri sürülmediğinden dikkate alınamaz. Mahkemece, usûlüne uygun şekilde ileri sürülmeyen hırsızlıkla itham etme vakıası, davalı-davacı erkeğe kusur olarak yüklenemez. [...]" 2. HD, 27.09.2016, E. 2016/1271 K. 2016/13202, bkz. **Kazancı**.

⁵⁸⁹ Tanrıver, **Aile**, s. 75; Gürzumar, **a.g.e.**, s. 93; Gürdoğan, **Boşanma**, s. 214; Üstündağ, **Tartışmalar**, s. 106; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 160 dn. 13; Sungurtekin Özkan, **a.g.m.**, s. 83; Akkaya, **Boşanma**, s. 141 ve 428; Hasan Petek, "Medenî Yargılama Hukukuna Hâkim Olan İlkeler Işığında Boşanma Davaları", **İzBD**, 2000/3, s. 11-54, s. 30.

⁵⁹⁰ Postacıoğlu, **Usûl**, s. 437 dn. 18; Umar, **Şerh**, s. 407; Yılmaz, **Islah**, s. 156.

⁵⁹¹ Postacıoğlu, **Usûl**, s. 437 dn. 18; Umar, **Şerh**, s. 407; Yılmaz, **Islah**, s. 156.

⁵⁹² Tanrıver, **Usûl**, s. 694; Petek, **a.g.m.**, s. 27; Tutumlu, **Boşanma**, s. 415; Akkaya, **Boşanma**, s. 417-418.

değildir⁵⁹³. Örneğin davacı, fiziksel şiddete uğradığını dayanak göstererek boşanma davası açmışsa davadan önce meydana gelmesine rağmen dilekçeler teatisinde ileri sürmediği bir fiziksel şiddet vakiasını daha sonra ileri sürmesi, bu vakıa ayrı ve bağımsız bir vakıa olduğundan yasak kapsamındadır⁵⁹⁴.

Yargıtay'ın eski tarihli kararlarındaki görüşü, evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeniyle açılan boşanma davalarında, davacının dilekçeler aşamasında ileri sürmediği ve evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebi kapsamında kalan vakıaların sonradan ileri sürebileceği yönündeydi⁵⁹⁵.

Yargıtay nisbeten yakın tarihli kararlarında, davacının dilekçeler teatisinde iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların açık ve somut şekilde sunması gerektiği görüşünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeniyle açılan boşanma davasında davacı, dilekçeler teatisinde hakaret veya fiziksel şiddet vakıalarına dayanmaz ise bu vakıaları sonradan serbestçe ileri süremez⁵⁹⁶.

Yargıtay'ın güncel kararlarında, dava sebebi olan vakıalar ile TMK m. 161 ile 166 arasında düzenlenen boşanma sebeplerini birbirinden ayırdığı görülmektedir. Türk Medenî Kanunu'nda düzenlenen boşanma sebepleri, iddianın dayanağını oluşturan vakıalar değil, hukukî sebeplerdir⁵⁹⁷. Bir hukukî sebebi oluşturabilecek pek çok farklı vakıa söz konusu olabilir. Bu nedenle davacı, dilekçeler teatisinden sonra yalnızca

⁵⁹³ Tanrıver, **Usûl**, s. 694. Bu konuda ayrıca bkz. yuk. ikinci bölüm III, D, 1.

⁵⁹⁴ Akkaya, **Boşanma**, s. 42. *Tanrıver* ise dava sebebi olarak sürekli kavga ve tartışma vakiasının gösterildiği bir boşanma davasında, davacının sonradan davalının cinsel vazifesini yerine getiremediği vakiasını serbestçe sunabileceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, cinsel vazifeyi yerine getirememe vakiası, sürekli kavga ve tartışma vakiasına dâhildir. Bkz. Tanrıver, **Usûl**, s. 694. Kanaatimizce eğer davacı dilekçesinde, yalnızca sürekli kavga ve tartışma vakiası sunup bu kavganın sebebini somutlaştırmadıysa bu vakıayı açıklamak üzere cinsel vazifenin yerine getirilememesi vakiasını ileri sürülebilir. Ancak sürekli kavga ve tartışmanın nedeni gösterilmesine rağmen sonradan ayrıca cinsel vazifenin yerine getirilememesinin ileri sürülmesi yasak kapsamında olur.

⁵⁹⁵ 2. HD, 13.09.1941, E. 1420, K. 2974; HGK, 20.03.1987, E. 1986/2-133, K. 1987/221, bkz. Tutumlu, **Boşanma**, s. 433; Akkaya, **Boşanma**, s. 415.

⁵⁹⁶ 2. HD, 12.05.2015, E. 2014/24812, K. 2015/9971; 2. HD, 30.03.2017, E. 2015/25698, K. 2017/3619; 2. HD, 13.06.2016, E. 2015/16695, K. 2016/11573; 2. HD, 27.06.2016, E. 2016/13786, K. 2016/12278. Bkz. Akkaya, **Boşanma**, s. 417 ve **Lexpera**.

⁵⁹⁷ Akkaya, **Boşanma**, s. 417.

daha önce ileri sürdüğü vakıaları tamamlayan veya onları açıklayan vakıaları sonradan serbestçe sunabilir⁵⁹⁸.

Öğretide boşanma davasında teksif ilkesinin Alman hukukunda ve İsviçre hukukunda⁵⁹⁹ olduğu gibi sınırlandırılması gerektiği ileri sürülmektedir⁶⁰⁰. Bu görüşe göre, boşanma yargılamasının amacı mümkün olduğunca gerçeğe uygun karar verilmesini gerektirdiğinden teksif ilkesi bu yargılama ile bağdaşmaz⁶⁰¹. Bu nedenle boşanma davasında, tarafların boşanmalarına sebep olacak vakıaların getirilmesi açısından taraflarca getirilme ilkesi ve taleple bağlılık ilkesi geçerli olmalıyken⁶⁰² evliliği ayakta tutacak vakıalar ve deliller bakımından hâkimin daha aktif olması

⁵⁹⁸ Akkaya, **Boşanma**, s. 417. TMK m. 161-166 arasında düzenlenen boşanma sebeplerinin hukukî sebep olmasının diğer bir sonucu da şudur: Davacı bu sebeplerden yalnızca birisini belirtmişse ve ileri sürmüş olduğu vakıalar başka bir sebeple boşanma gerektiriyorsa mahkeme hukuku re'sen uygulayacağından (HMK m. 33), tespit ettiği boşanma sebebine dayanarak boşanmaya karar verebilir. Bkz. Akil, **Boşanma**, s. 14-15; Petek, **a.g.m.**, s. 26-27; Arslandoğan, **a.g.m.**, s. 189.

⁵⁹⁹ Alman hukukunda boşanma davasında süresinde ileri sürülmeyen iddia ve savunmaların akıbeti FamFG § 115'te düzenlenmiştir. Bu hükme göre, süresinde ileri sürülmeyen iddia ve savunma vasıtaları hâkimin kanaatine göre yargılamayı geciktirecekse ve bu gecikme, ilgili tarafın ağır kusuruna dayanıyorsa mahkeme tarafından reddedilebilir. Boşanma davasında sınırlı re'sen araştırma ilkesi geçerlidir (FamFG § 127). Mahkeme evliliği ayakta tutacak vakıaları re'sen araştırmak zorundayken, tarafların boşanmalarına sebep olacak vakıaların re'sen araştırılması için boşanma talep eden eşin buna karşı çıkmamasına bağlıdır. Bkz. Tobias Helms, **Prütting/Helms FamFG Kommentar**, 4. Aufl., Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2018, P. 127, kn. 4; Ercan, **Boşanma**, s. 262. Ayrıca Alman hukukunda diğer davalarda söz konusu olan dava değiştirmeye ilişkin genel şartlar boşanmada davalarında uygulanmaz (FamFG Art. 113, IV, 3). Buna göre, sözlü yargılamanın bitmesine kadar taraflar iddia ve savunmalarının dayanağı olan vakıaları ve taleplerini genişletebilir ve değiştirebilirler. Bkz. Helms, **a.g.e.**, P. 113 kn. 29 vd.; Tercan, **Aydınlatma**, s. 258. İsviçre hukukunda SchZPO Art. 277 uyarınca boşanma davalarında mal rejimleri ile iştirak nafakası dışındaki (bu davalarda taraflarca getirilme ilkesi geçerlidir) talepler bakımından sınırlı re'sen araştırma ilkesi geçerlidir. Hem sınırlı hem de sınırlı olmayan re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda SchZPO Art. 229'da düzenlenen iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı uygulanmayacağından boşanma davalarında bu yasak geçerli değildir. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 253, P. 683; Freiburghaus, **a.g.m.**, s. 113. Ayrıca bkz. Gürzumar, **a.g.e.**, s.118; İbrahim Ercan, **Richter und Parteien im Scheidungsverfahren, Eine rechtsvergleichende Studie zum deutschen, schweizerischen und türkischen Recht**, München, Herbert Utz Verlag, 2000, s. 81-82.

⁶⁰⁰ Ercan, **Scheidungsverfahren**, s. 82; Gürzumar, **a.g.e.**, s.117-118, dn.286; Akkaya, **Boşanma**, s. 142.

⁶⁰¹ Ercan, **Scheidungsverfahren**, s. 82; Gürzumar, **a.g.e.**, s.117-118, dn. 286. Boşanma yargılamasının amacı hem kişiler arasındaki uyuşmazlığı çözmek hem de maddî gerçeğin tespit edilmesi ve kamu yararının korunmasıdır. Bkz. Akkaya, **Boşanma**, s. 142 vd.

⁶⁰² Umar, **Şerh**, s. 121; Ercan, **Boşanma**, s. 261; Akkaya, **Boşanma**, s. 143.

gerekir⁶⁰³. Hâkimin aktifliğinden anlaşılması gereken ise evliliğin devamını sağlayacak vakıaların hâkim tarafından re'sen göz önünde tutulabilmesi ve taraflarca dilekçeler teatisinden sonra ileri sürülmesinin yasak kapsamında olmamasıdır⁶⁰⁴.

2. Dilekçeler Teatisinden Sonra Ortaya Çıkan Vakıaların İleri Sürülmesi

Taraflarca getirilme ilkesi ve teksif ilkesinin geçerli olduğu davalarda, dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıaların tahkikat aşaması sona erinceye kadar serbestçe ileri sürülebileceği hususu yukarıda tespit edilmişti⁶⁰⁵.

Boşanma davasında dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıaların ileri sürülüp sürülemeyeceği meselesi, öğreti ve Yargıtay tarafından vakıaların türüne göre ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Öğretideki bir görüşe göre, hukukumuzda teksif ilkesi geçerli olduğundan boşanma davası açıldıktan sonra meydana gelen vakıaların sonradan ileri sürülmesi mümkün değildir⁶⁰⁶. Zira Kanun'da sonradan ileri sürülen vakıalar açısından bunların davadan önce veya sonra doğmuş olması yönünden bir ayırım yapılmamıştır⁶⁰⁷. Bu görüşe göre, her dava açıldığı tarihteki şartlara göre değerlendirilir ve davanın açılmasından sonra meydana gelen vakıalar ancak yeni bir davanın konusunu oluşturur⁶⁰⁸.

Bu yöndeki bir diğer görüş konuyu cinsel sadakatsizlik vakıası üzerinden ele almaktadır. Bu görüşe göre, evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeniyle açılan

⁶⁰³ Bu görüşe göre boşanma davalarında, davalının kabulü hâkim için kural olarak bağlayıcı değilken davacının feragatinin bağlayıcı olması bu hususu doğrular. Evliliğin devamını sağlayan vakıalara, tarafların yeniden birlikte olma beklentisi, eşlerin aynı çatı altında birlikte yaşadıklarını gösteren durumlar, çocukların menfaatleri örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 114; Ercan, **Boşanma**, s. 261 ve 266; Akkaya, **Boşanma**, s. 414.

⁶⁰⁴ Umar, **Şerh**, s. 114; Gürzumar, **a.g.e.**, s. 117-118 dn. 286; Ercan, **Boşanma**, s. 261; Akkaya, **Boşanma**, s. 143-144.

⁶⁰⁵ Bkz. yuk. ikinci bölüm III, B, 5.

⁶⁰⁶ Üstündağ, **Yasak**, s. 122; Petek, **a.g.m.**, s. 34; Gençcan, **a.g.e.**, s. 367 ve 373; Akil, **Boşanma**, s.17-18.

⁶⁰⁷ Akkaya, **Boşanma**, s. 425.

⁶⁰⁸ Petek, **a.g.m.**, s. 28; Akil, **Boşanma**, s. 18-19.

boşanma davasının dilekçelerin teatisi tamamlandıktan sonra ortaya çıkan zina vakıası serbestçe ileri sürülemez⁶⁰⁹. Çünkü sadakatsizlik, davanın başında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıktığından boşanma sebebi olarak gösterilen evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına dayanak gösterilemez⁶¹⁰. Bu vakıa ayrı bir davanın konusunu oluşturabilir⁶¹¹.

Öğretideki bir diğer görüş ise vakıalar bakımından ayırım yaparak sadakatsizlik vakıasının evlilik birliğinin sarsılması nedeniyle açılan boşanma davasında dilekçeler teatisinden sonra serbestçe ileri sürülebileceğini ifade etmektedir⁶¹². Bu görüş, sadakatsizliğe ilişkin vakıalar ile borcu sona erdiren vakıalar arasında bir benzerlik kurmuştur. Buna göre, sadakatsizliğe dair vakıa sadakat yükümlülüğünü sona erdirdiğinden davanın her aşamasında ileri sürülebilmelidir⁶¹³.

Yargıtay'ın bu konuda yeknesak bir uygulamasının bulunmadığı ifade edilmelidir. Yargıtay vermiş olduğu bir kararında, evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeniyle açılan boşanma davasında, sonradan meydana gelen fiziksel şiddet vakıasının ileri sürülemeyeceğine hükmetmiştir. Yargıtay bu karara gerekçe olarak her davanın açıldığı tarihteki koşullara göre değerlendirilmesi gerektiği prensibini göstermiştir⁶¹⁴. Yargıtay diğer bir kararında ise davalının yargılama

⁶⁰⁹ Umar, **Şerh**, s. 412-414.

⁶¹⁰ Umar, **Şerh**, s. 412-414.

⁶¹¹ Umar, **Şerh**, s. 412-414.

⁶¹² Süleyman Mortaş, “Evlilik Birliğinin Sarsılması Hukuksal Nedenine Dayalı Boşanmada Güven Sarsıcı Davranış Postülası”, **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 12, Temmuz 2015, s. 155-201, s. 186.

⁶¹³ Mortaş, **a.g.m.**, s. 186-187.

⁶¹⁴ HGK, 05.04.1995, E. 1994/68, K. 1995/275, bkz. **İKİD**, 1995 No: 416, s. 11237; HGK, 19.04.1995, E. 1995/2-128, K. 1995/399, bkz. **Hukuktürk** ve Akil, **Boşanma**, s. 5-6. “[...] *Her dava açıldığı tarihteki koşullara göre değerlendirilir. Davalı kocanın, eşe karşı yaralama ve 4320 sayılı kanuna muhalefet suçundan mahkumiyetine ilişkin Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesinin 2010/1333 esas, 2010/1258 karar sayılı dosyasındaki olaylar boşanma davasından sonraki döneme ilişkin olup, hükme esas alınamaz. Bu itibarla davanın reddi gerekirken delillerin takdirinde hataya düşülerek yetersiz gerekçe ile boşanmaya karar verilmesi usûl ve yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirmiştir. [...]*” 2. HD, 10.10.2012, E. 2012/4645 K. 2012/24153, bkz. **Lexpera**.

sırasında gerçekleşen davacıyı kaçırmayı, zorla alıkoyması vakıalarının sonradan ileri sürülmesinde bir isabetsizlik olmadığına hükmetmiştir⁶¹⁵.

Yargıtay'ın boşanma davası açıldıktan sonra meydana gelen cinsel sadakatsizlik vakıasının ileri sürülüp sürülemeyeceğine dair de farklı kararları söz konusudur. Yargıtay daha önce vermiş olduğu kararlarında, boşanma davası açıldıktan sonra meydana gelen cinsel sadakatsizlik vakıasının, evlilik birliği kesin hükümle sona erene kadar eşlerin sadakat yükümlülüğü devam edeceğinden davanın tüm aşamalarında ileri sürülebileceğine hükmetmiştir⁶¹⁶. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin sonraki tarihli bir kararında ise dilekçeler teatisinde ortaya çıkan sadakat yükümlülüğüne aykırılığa ilişkin vakıaların, ancak yeni bir davanın konusu olabileceğine hükmedilmiştir⁶¹⁷.

⁶¹⁵ HGK, 06.12.2006, E. 2005/7740, K. 2005/9551, bkz. **Akil**, Boşanma, s. 10.

⁶¹⁶ “[...] Eşlerin sadakat yükümlülüğü evlilik birliğinin devamı boyunca sürer (TMK.md.185/3). Dosya içerisinde yer alan 03.06.2009 ve 05.06.2009 tarihli kolluk tutanaklarından davalı-davacı kocanın, davacı-davalı kadının boşanma davası sonrasında ilk önce Y., daha sonra F. halen E. isimli kadınlarla birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu halde taraflar arasında ortak hayatı temelinden sarsacak derecede ve birliğin devamına imkân vermeyecek nitelikte bir geçimsizlik mevcut ve sabittir. Olayların akışı karşısında davacı-davalı kadın da boşanma davası açmakta haklıdır. Bu şartlar altında eşleri birlikte yaşamaya zorlamanın artık kanunen mümkün görülmemesine göre, davacı-davalı kadının boşanma davasının da kabulü ile boşanmaya (TMK.md.166/1) karar verilecek yerde, yetersiz gerekçe ile davacı-davalı kadının boşanma davasının reddi doğru bulunmamıştır. [...]” 2. HD, 25.6.2012, E. 2011/21614, K. 2012/17445. Bkz. **Lexpera ve Akkaya**, Boşanma, s. 419. Sadakat yükümlülüğüne aykırı vakıaların her zaman ileri sürülebileceğine ilişkin diğer kararlar için bkz. HGK, 22.12.2010, E. 2010/636, K. 2010/680; HGK 12.12.2012, E. 2012/526, K. 2012/1102, bkz. **Kazancı**. HGK, 13.07.2011, E. 2011/403, K. 2011/509, bkz. **Akil**, **Boşanma**, s. 11.

⁶¹⁷ “[...] Davacı-karşı davalının açtığı boşanma davası, davalı karşı davacının sadakat yükümlülüğüne aykırı davrandığı gerekçesi ile kabul edilmiştir. Ne var ki mahkemece davalı karşı davacıya kusur olarak isnat edilen sadakatsizlik eylemi dava açılmasından sonra meydana gelmiştir. Her dava açıldığı tarihteki şartlara tâbidir. Davadan sonra oluşan vakıalar görülmekte olan boşanma davasında hükme esas alınamaz, ancak yeni bir dava konusu yapılır ve ispat edilirse birleştirilerek görülecek yeni boşanma davasında bu sebeple boşanma kararı verilebilir. Mahkemece davalı-karşı davacıya başka bir kusur da isnat edilmemiştir, gerçekleşen bu duruma göre, davacı-karşı davalının davasının kabulü ve tarafların eşit kusurlu kabul edilerek davalı-karşı davacı kadının tazminat taleplerinin reddi hatalı olup bozmayı gerektirmiştir. [...]” 2. HD, 15.09.2015, E. 2015/1895 K. 2015/15882, bkz. **Lexpera ve Akkaya**, **Boşanma**, s. 422-423.

Kanaatimizce boşanma davasında kural olarak⁶¹⁸ tıpkı taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalar gibi teksif ilkesi geçerli olduğundan o davalara hangi kurallar uygulanıyorsa boşanma davası için de aynı kurallar uygulanmalıdır. Bu nedenle dilekçeler teatisinden sonra meydana gelen vakıalar, tahkikat sona erinceye kadar serbestçe ileri sürülebilir⁶¹⁹. Bu kabule her davanın açıldığı tarihteki duruma göre karar verilmesi prensibinden yola çıkılarak karşı çıkılması mümkün değildir. Zira bu prensibin mutlak bir surette uygulanmasını gerektiren bir durum yoktur⁶²⁰.

Ayrıca sonradan ortaya çıkan vakıaların ileri sürülmesi hususunda vakıaların niteliğine göre ayırım yapmak, yürürlükteki düzenlemeler dikkate alındığında yerinde değildir. Sadakat yükümlülüğüne aykırılık vakiasının diğer vakılardan ayrılmasını haklı gösterecek bir usûl hukuku kuralı bulunmaz. Eşlerin sadakat yükümlülüğünün evlilik birliğinin devamı boyunca süreceğine dair kural bir maddi hukuk kuralıdır⁶²¹. Daha açık deyişle bu kural, vakıaların ileri sürüleceği zamanı belirlemez (TMK m.185, III).

3. Anlaşmalı Boşanma Talebi Halinde Vakıaların İleri Sürülmesi

Boşanma davasında teksif ilkesinin özellik arz ettiği bir diğer durum anlaşmalı boşanma talebidir. Anlaşmalı boşanma talebi hâlinde Yargıtay, vakıaların ileri sürülmesi hususunda çekişmeli boşanma ve taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu diğer davalardan farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Yargıtay'a göre, anlaşmalı boşanma talebiyle mahkemeye başvurulması hâlinde, dava dilekçesinde boşanma sebebi olan vakıaların ve bunlara ilişkin delillerin gösterilmesi gerekmez. Bu durumun temelinde, tarafların uyuşmazlık çıkmayacağı sebebiyle anlaşmalı boşanma

⁶¹⁸ Boşanmanın çocuklara ilişkin fer'i sonuçları arasında bulunan velayet ve kişisel ilişki kurulması hakkı ile boşanma davası sırasında eş ve çocuk veya çocuklar için re'sen incelenip karara bağlanması gereken tedbir nafakası hakkında re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğuna dair bkz. yuk. ikinci bölüm V, E, 1.

⁶¹⁹ Bu konu için ayrıca bkz. yuk. ikinci bölüm III, B, 5.

⁶²⁰ Tanrıver, **Usûl**, s. 657.

⁶²¹ 2. HD, 25.06.2012, E. 2011/21614 K. 2012/17445 sayılı kararın karşı oy yazısı. Bkz. **Lexpera** ve **Akkaya**, **Boşanma**, s. 419.

talebi ileri sürmeleri yatmaktadır⁶²². Anlaşmalı boşanma talebinde tarafların Kanun'un aradığı şart olan evliliğin bir yıl sürdüğüne dair vakıaları sunmaları yeterlidir (TMK m. 166, III).

Tarafların tek bir konuda dahi anlaşamamış olması durumunda, anlaşmalı boşanma çekişmeli boşanmaya dönüşür⁶²³. Bu durumda hâkim tarafından taraflara iddia ve savunmaları ile taleplerini sunmaları için süre verilmesi gerekir⁶²⁴. Görüldüğü üzere bu durumda, tarafların teksif ilkesi gereğince belirlenen dilekçeler teatisinde değil, daha sonraki bir aşamada vakıaları ileri sürmeleri söz konusu olur⁶²⁵. Tarafların bu hâlde, iddia ve savunmalarını sonradan serbestçe ileri sürebilmesinin nedeni, anlaşmalı boşanma talebinin çekişmeli boşanmaya dönüşme vakıasının dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkmasıdır. Tarafların anlaşmalı boşanma talebi sunarken aralarındaki uyuşmazlıklara ilişkin vakıaları ileri sürmeleri mümkün değildir.

⁶²² “[...] Davalı ile boşanma ve fer'i sonuçlarında anlaştıklarını belirterek boşanma davası açan davacının, dava dilekçesinde, boşanma sebebini göstermesi ve geçimsizliğin dayandığı vakıaları bildirmesi gerekmediği gibi, böyle bir sebep bildirmiş olsa bile bunun hangi delillerle ispat edileceğine ilişkin bir delil bildirmesi de gerekmez. Çünkü davayı açarken anlaşmalı boşanma kararı verileceğine ilişkin bir beklentisi vardır. Bu beklenti sebebiyle boşanma sebebini göstermemiş ve uyuşmazlık çıkmayacağı inancıyla delil bildirmemiştir. Bu bakımdan, "anlaşmalı boşanma" talebiyle yapılan bir başvuru dilekçesinin içeriğinde Hukuk Muhakemeleri Kanununun 119'ncu maddesinin (1.) fıkrasının (e) ve (f) bentlerindeki hususların aranması doğru ve gerçekçi bir yaklaşım değildir. Açıklanan hususlardaki gereklilik, anlaşmalı boşanma kararı verilmesinin mümkün bulunmadığının anlaşılmasından sonra söz konusu olabilir. [...]” 2. HD, 08.05.2014, E. 2013/26237 K. 2014/10618, bkz. Yılmaz, **Şerh**, s. 1807 ve **Lexpera**.

⁶²³ Mehmet Akif Tutumlu, **Teorik ve Pratik Boşanma Yargılaması Hukuku**, C. I, 2. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009, s. 434.

⁶²⁴ Akkaya, **Boşanma**, s. 429-430; 2. HD, 15.04.2013, E. 2012/25321 K. 2013/10648, bkz. Yılmaz, **Şerh**, s. 1808 ve **Lexpera**. “[...] Türk Medeni Kanununun 166/3. maddesi gereğince boşanmalarına karar verilse dahi davacının anlaşmalı boşanma hükmünü gerçekleştiren anlaşmaya rağmen temyiz etmesi davadan açıkça feragat etmedikçe anlaşmalı boşanma yönündeki iradesinden rücu niteliğinde olup, bu halde anlaşmalı boşanma davasının "çekişmeli boşanma" (TMK m. 166/1-2) olarak görülmesi gerekir. Açıklanan sebeple mahkemece taraflara iddia ve savunmalarının dayanağı bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerini içeren beyan ile iddia ve savunmanın dayanağı olarak ileri sürülen her bir vakıanın ispatını sağlayacak delillerini sunmak ve dilekçelerin karşılıklı verilmesini sağlamak üzere süre verilip ön inceleme yapılarak tahkikata geçildikten sonra usulüne uygun şekilde gösterilen deliller toplanarak gerçekleştirilecek sonucu uyarınca karar verilmek üzere hükmün bozulmasına karar vermek gerekmiştir. [...]” 2. HD, 02.05.2017, E. 2017/2269, K. 2017/5101, bkz. **Kazancı**.

⁶²⁵ Akkaya, **Boşanma**, s. 429-430.

F. Basit Yargılama Usûlünün Uygulandığı Davalarda Teksif İlkesi

1. Genel Olarak Basit Yargılama Usûlü

Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile yargılama usûlleri ikiye düşürülmüştür. Bu yargılama usulleri, yazılı yargılama usûlü ve basit yargılama usûlüdür. Yukarıda yapılan açıklamalar yazılı yargılama usûlüne ilişkindir.

Basit yargılama usûlü ise yalnızca kanunlarda sınırlı olarak sayılan durumlarda (HMK m. 316) geçerlidir⁶²⁶. Ayrıca diğer kanunlarda, sözlü veya seri yargılama usûlüne atıf yapılan durumlarda da basit yargılama usûlüne dair hükümler uygulanır (HMK m. 447, I)⁶²⁷.

Basit yargılama usûlünün temel özelliği, bir kısım usûl kesitlerinin kısaltılmış ve hızlandırılmış olmasıdır⁶²⁸. Nitekim basit yargılama usûlünde dilekçeler teatisi

⁶²⁶ Basit yargılama usulündeki basit ifadesi sıfat değil isimdir. Basit yargılama usûlünde tüm usûl işlemlerinin basitçe (istenildiği gibi) yapılması kesinlikle söz konusu değildir. Bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 90. Basit yargılama usûlüne tâbi olan pek çok dava ve çekişmesiz yargı işi, sözlük anlamıyla basit olmayıp aksine bu dava ve işlerden bazılarının ekonomik açıdan veya bireylerin özel yaşamları açısından çok önemli sonuçları vardır. Bunlara aile hukukuna ilişkin çekişmesiz yargı işleri, icra mahkemesinde şikayet ve itirazın kaldırılması (İİK m. 18, m. 70), istihkak davaları (İİK m. 97, m. 228), sıra cetveline itiraz davaları (İİK m. 142, m. 235), iflas ve tasarrufun iptali davaları (İİK m. 158, m. 227) örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 19 kn. 3. Ayrıca tüketici ve iş mahkemelerinde basit yargılama usûlü uygulanır (TKHK m. 73, IV; İşMK m. 7, I). Ayrıca bkz. Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1691 vd.; Tanrıver, **Usûl**, s. 1109; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 587; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 746; İsviçre hukukunda ise basit yargılama usûlü (*summarisches Verfahren*) (SchZPO Art. 248 vd.) haricinde sadeleştirilmiş yargılama usûlü (*vereinfachtes Verfahren*) de bulunmaktadır (SchZPO Art. 243). Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 251, P. 675; Alangoya, **İsviçre**, s. 95.

⁶²⁷ Bu çerçevede Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun fon alacağının tahsiline dair açmış olduğu davalarda, seri yargılama usûlü değil basit yargılama usûlü uygulanır. Bkz. Tanrıver, **Usûl**, s. 1110.

⁶²⁸ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1690; Tanrıver, **Usûl**, s. 1108; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 19 kn. 1; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 748. Yargılamanın daha kısa sürede tamamlanabilmesi için ön inceleme ve tahkikat aşamaları birbiriyle bağlantılı olarak birlikte düzenlenmiştir. Bkz. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 95. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>. Basit yargılama usûlünde, tahkikatı tamamlayan hâkim, eğer mümkünse aynı duruşmada sözlü yargılama kesitine geçebilir, yeni bir duruşma günü belirleme zorunluluğu bulunmaz (HMK m. 321, I). Bkz. Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 589; Gülcan Sunar, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısının Basit Yargılama Usûlüne İlişkin Hükümleri Üzerine Düşünceler", **Prof. Dr. Yavuz**

yazılı yargılama usûlüne nazaran daha kısadır. Davacı iddialarının dayanağını oluşturan vakıaları dava dilekçesinde, davalı da savunmasının dayanağını oluşturan vakıaları cevap dilekçesinde serbestçe ileri sürebilir. Bu dilekçelerin verilmesiyle dilekçeler teatisi tamamlanır. Kanun'da, tarafların cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi veremeyeceği HMK m. 317, III ile düzenlenmiştir⁶²⁹. Böyle bir sınırlamanın sebebi, basit yargılama usûlünde görülecek davaların daha kısa sürede karara bağlanması gereği olarak gösterilmektedir⁶³⁰.

Basit yargılama usûlünde taraflar iddia ve savunmalarını yalnızca dilekçe vererek ileri sürebilir (HMK m. 317, I)⁶³¹. Bununla birlikte basit yargılama usûlünde,

Alangoya İçin Armağan, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 257-282, s. 277; Topel Çelikoğlu, **a.g.m.**, s. 527. İsviçre hukukunda da basit yargılama usûlünün özellikleri olarak esneklik ve hızlilik gösterilmektedir. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 202, P. 542.

⁶²⁹ Bu sınırlamayı içeren hükmün iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi, bu sınırlamanın basit yargılama usûlüne tabi davaların basit ve hızlı bir şekilde sonuçlanmasını sağlayarak adil yargılanma hakkına ve bireyin menfaatine hizmet ettiği ve hakkın özüne dokunmadığı gerekçeleriyle iptal istemini reddetmiştir. AYM, 22.03.2012, 125/46, RG, 13.02.2013, S. 28558. Tüketici mahkemelerinde görülen eser, sigorta ve taşıma sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların kısa sürede sonuçlanmasının gerçekte bağdaşmadığı ve bu uyuşmazlıklardan doğan davalarda dilekçeler teatisinin iki dilekçe ile sona ermesinin yerinde olmadığı yönünde bkz. İlhan Kara, **Yeni Kanuna Göre Tüketici Hukuku**, İstanbul, Engin Yayınevi, 2015, s. 441; Kübra Yerkaya, **Tüketici Mahkemelerinin Görev Alanı ve Yargılama Usûlü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 115. Taraflara ikinci dilekçe imkânının sunulmamasının hukukî dinlenilme hakkı ile silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu yönünde bkz. Özkes, **Hukukî Dinlenilme**, s. 141; Hanağası, **Silahların Eşitliği**, s. 376-377.

⁶³⁰ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 94. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>. Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, davalının cevap dilekçesi verme yükümlülüğü olmadığından ve savunmalarını ilk duruşmada ileri sürebileceğinden tarafların ikinci dilekçeleri vermelerine imkân ve gerek bulunmamaktaydı. Bkz. Gülcan Sunar, **Medenî Usûl Hukukunda Basit Yargılama Usûlü**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 78. İsviçre hukukunda da basit yargılama usûlünde ikinci dilekçe değişimi yoktur. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 203, P. 545.

⁶³¹ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, davalının cevaplarını yazılı olarak bildirme zorunluluğu yoktu. Davalı ilk itirazlarını ve esasa ilişkin cevaplarını ilk duruşmada sözlü olarak ifade etme olanağına sahipti. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 932-933. Davacı ise davasını bir dilekçe ile açabilirdi (HUMK m. 508). İsviçre hukukunda ise başvuru mahkeme önünde tutanağa geçirilmek suretiyle sözlü, yazılı veya elektronik ortamda bir dilekçe ile yapılır ve belgeler de bu dilekçeye eklenir (SchZPO Art. 252). SchZPO Art 253'e göre de mahkeme davalıya cevap hakkını yazılı veya sözlü şekilde verebilir. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 203, P. 544. Türk öğretisinde paylaşılan bir görüşe göre, basit yargılama usûlünde yazılı başvuru zorunluluğunun gözden geçirilmesi gerekir veya İsviçre Federal Medenî Usûl Kanunu'ndaki sözlü başvuruya ilişkin istisnanın Türk hukukunda da yer alması gerekir. Bkz. Sunar, **a.g.m.**, s. 269.

dava ve cevap dilekçeleri yazılı yargılama usûlünden farklı olarak, Yönetmelik'te belirlenecek formun doldurulması suretiyle de verilebilir (HMK m. 317, IV; Bölge Adliye ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik m. 198)⁶³².

2. Kural: Vakıaların Dilekçeler Teatısı Aşamasında Serbestçe İleri Sürülmesi

Basit yargılama usûlünün geçerli olduğu davalarda, yazılı yargılama usûlünün geçerli olduğu davalar gibi taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları (HMK m. 322, I), dilekçeler teatısı aşamasında serbestçe ileri sürebilirler. Ancak basit yargılama usûlünde cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi verilemeyeceğinden (HMK m. 317, II) taraflar yalnızca dava ve cevap dilekçelerinde iddia ve savunmalarının dayanağı olan vakıaları serbestçe ileri sürme hakkına sahiptirler.

Basit yargılama usûlünde de cevap dilekçesi sunma süresi yazılı yargılama usûlünde olduğu gibi dava dilekçesinin davalıya tebliğinden itibaren iki haftadır (HMK m. 317, II). Cevap dilekçesi sunmak için talep edilebilecek ek süre ise yazılı yargılama usûlünden farklı olarak iki haftadır⁶³³.

⁶³² Basit yargılama usûlünde bu forma yer verilmesinin amacı, kişilerin hak arama imkânlarını usûlüne uygun yerine getirmeleri ve yargı organlarına başvuruların düzenli olmasıdır. Böylece bir yandan yanlış yönlendirmelerle kişilerin hak kaybının önüne geçilmiş olur, bir yandan da yargı organları daha düzenli dosya oluşturmuş olur. Bkz. Bölge Adliye ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik Gerekçesi.

⁶³³ Yazılı yargılama usûlünde bu süre HMK m. 127'ye göre bir aydır. Bu konuda bkz. yuk. ikinci bölüm I, B, 2, b. Belirtmek gerekir ki cevap süresinin kısaltılması mümkün değildir. “[...] Mahkemece, cevap süresinin uzatılması mümkün ise de kısaltılması mümkün olmayıp, mahkemece, yukarı açıklanan nedenle, somut olay bakımından değerlendirme yapılması gerektiğinden, diğer anlatımla HMK'nın 320. Maddesi hükmü uyarınca tarafların bu çerçevedeki dinlenmesi ve delillerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve tahkikat yapılması gerektiğinden, cevap süresinin kısaltılması sonucunu doğuracak şekilde duruşma günü verilmesi ve verilen bu ilk duruşma yönünde yargılamaya son verilerek karar verilmesi suretiyle davalının savunma hakkının kısıtlanması HMK'nın 27. Maddesine aykırı olmuştur. [...]” 23. HD, 02.10.2014, E. 2014/1988, K. 2014/6209, Bkz. **Lexpera**.

3. Vakıaların Süresinde İleri Sürülmemesinin Yaptırımı: İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı

Basit yargılama usûlünde de yazılı yargılama usûlünde olduğu gibi vakıaların ileri sürülebileceği zaman dilimi teksif ilkesi ile sınırlandırılmıştır. Bu yargılama usûlünde, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı yazılı yargılama usûlünden farklı şekilde düzenlenmiştir⁶³⁴.

Basit yargılama usûlünde iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı dava açılmasıyla başlar (HMK m. 319). Dolayısıyla basit yargılama usûlü açısından davanın açılmasının usûlî sonuçlarından birinin söz konusu yasak olduğu söylenebilir.

Kanun’da basit yargılama usulünün geçerli olduğu davalarda savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının ise cevap dilekçesinin mahkemeye verilmesiyle başladığı düzenlenmiştir (HMK m. 319). Kanaatimizce esasa dair savunma sebepleri bakımından Kanun’da bir sınırlama olmadığından cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde davalının vereceği ek bir dilekçe ile ilk dilekçesinde ileri sürmediği esasa dair savunma sebeplerini ileri sürebilir⁶³⁵.

Görüldüğü üzere, basit yargılama usûlünde yazılı yargılama usûlüne göre, iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı daha sert şekilde düzenlenmiştir⁶³⁶. Tarafların iddia ve savunmalarını serbestçe ileri sürebildikleri birer dilekçe bulunmaktadır. Bununla birlikte basit yargılama usûlünde dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra taraflar, sair beyanlarını ileri sürmek için dilekçeler sunabilir. Ancak bu dilekçeler

⁶³⁴ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nda, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine ilişkin basit yargılama hükümleri arasında bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu konudaki boşluk, yazılı yargılama usûlündeki kurallar ile doldurulmaktaydı. Bkz. Kuru, **C. II**, s. 1161 dn. 425; Üstündağ, **Yasak**, s. 225-226; Sunar, **a.g.e.**, s.180.

⁶³⁵ Yazılı yargılama usulünde savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının başladığı ana dair bkz. yuk. ikinci bölüm, II, C, 1.

⁶³⁶ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, **Tasarı**, s. 172. İsviçre hukukunda basit yargılama usûlünde teksif ilkesine dair açık bir düzenleme yoktur. Öğretide, tarafların iddia ve savunma vasıtalarını yalnızca dava ve cevap dilekçelerinde serbestçe sunabileceği kabul edilmektedir. Zira bu hukuk sisteminde de hukukumuzda olduğu gibi basit yargılama usûlünde ikinci dilekçe değişimi aşaması yoktur. Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 203, P. 545, 548 ve 549; s. 252, P. 678. Ayrıca bkz. Murat Atalı, “İsviçre Federal Hukuk Muhakemeleri Taslağı”, **MİHDER**, S. 1, 2005, s. 123-180, s. 173.

aracılığıyla iddia ve savunma genişletilmesi veya değiştirilmesi mümkün olmaz⁶³⁷. Zira ön inceleme, tahkikat ve sözlü yargılama aşamasında iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı mevcuttur⁶³⁸. Bu nedenle basit yargılama usûlüne tabi dava ve işlerde taraflar daha dikkatli davranmalı, talep ve savunmaları konusunda daha titiz olmalıdır⁶³⁹. Yasağın başlangıç anının hem Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'na göre⁶⁴⁰ hem de Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki yazılı yargılama usûlü hükümlerine göre daha erken olması, basit yargılama usûlüne ilişkin dava ve işlerin daha kısa sürede sonuçlanması için alınan tedbirlerden biridir⁶⁴¹.

Yazılı yargılama usûlünün uygulanması gereken bir davada basit yargılama usûlünün uygulanması, tarafların iddia ve savunmalarını ileri sürebilecekleri usûl kesitinin sınırlanması anlamına gelir. Yargılama usûlünün yanlış tespit edilmesi durumunda yaptırımın ne olacağı Kanun'da düzenlenmemiştir. Bu durum mutlak bozma nedeni olarak düzenlenmediğine göre, şayet yapılan yargılama usûlü yanlışlığı verilen hükmü etkilediyse bozma nedeni olmalıdır (HMK m. 371, I, ç)⁶⁴².

⁶³⁷ Umar, **Şerh**, s. 933.

⁶³⁸ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 589; Sunar, **a.g.m.**, s. 277; Topel Çelikoğlu, **a.g.m.**, s. 527.

⁶³⁹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 95. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yılı/kanmetni/6100ss.pdf>

⁶⁴⁰ Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde davalı, savunmalarını ilk duruşmanın başlangıcında sözlü veya yazılı olarak sunabilir ve bunu yapmazsa davacının bütün iddialarını inkâr etmiş sayılırdı. Daha sonra savunma öne sürmesi yasak kapsamına girerdi. Bkz. Umar, **Şerh**, s. 934. Dolayısıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'na göre de yasağın daha sert düzenlendiği söylenebilir.

⁶⁴¹ Aktepe Artık, **a.g.e.**, s. 288.

⁶⁴² Umar, **Şerh**, s. 932. Yargıtay vermiş olduğu kararlarında yargılama usûlünün yanlış tespit edilmesini bozma konusu yapar: "[...] *Dava kadının, boşandığı kocasının soyadını kullanmasına ilişkin iznin kaldırılması isteğine yönelik olup yazılı yargılama usûlüne tâbidir. Mahkemece hatalı olarak basit yargılama usûlüne tâbi olduğunun kabulü ile dilekçeler teatisi aşamasının tamamlanmaması hatalı olduğu gibi, ön inceleme duruşmasının 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 140. maddesinde gösterilen usûle uygun şekilde yapılmaması ve yine davalı bu duruşmaya katılmadığına göre tahkikat duruşması için gün tayin edilerek aynı yasanın 147. maddesinde gösterilen şekilde davalıya davetiye gönderilip yargılamaya devam edilmesi gerekirken bu usûli işlemler de yapılmadan eksik incelemeyle yazılı şekilde karar verilmiş olması doğru görülmemiştir. [...]*" 2. HD, 14.04.2014, E. 2014/1283, K. 2014/8948. Bu yönde ayrıca bkz. 11. HD 25.09.2013, E. 13652, K. 16500; 11. HD, 14.02.2013, E. 2013/426, K. 2013/2561. "[...] *Tasarruf yetkisinin sınırlandırılmasına ilişkin davalar basit yargılama usûlüne tâbi olmayıp, yazılı yargılama usûlüne tâbidir. Mahkemece dilekçeler teatisi yapılmadan, taraflar ön inceleme duruşmasına usûlüne uygun çağırılıp, uyuşmazlıklar tespit edildikten sonra taraflara delillerini*

4. İstisna: Dilekçeler Teatisi Tamamlandıktan Sonra Vakıa İleri Sürülmesi

Basit yargılama usûlünün geçerli olduğu davalarda, yazılı yargılama usûlünün geçerli olduğu davalar gibi çeşitli durumlarda dilekçeler teatisinden sonra da vakıa ileri sürülmesi mümkündür. Bu kapsamda, tamamlayıcı ve açıklayıcı vakıalar, herkesçe bilinen vakıalar, maddi yazı hataları ve dilekçeler teatisinden sonra ortaya çıkan vakıalar serbestçe ileri sürülebilir⁶⁴³.

Basit yargılama usûlünde iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşma yollarının neler olduğunun düzenlenmesine ihtiyaç duyulmamıştır (HMK m. 319). Zira Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve diğer kanunlarda basit yargılama usûlü hakkında hüküm bulunmayan hâllerde, yazılı yargılama usûlüne ilişkin hükümler uygulanır (HMK m. 322, I). Dolayısıyla basit yargılama usûlünün geçerli olduğu bir davada taraflar, dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra karşı tarafın açık muvafakati ve ıslah yoluyla yeni vakıa ileri sürebilir⁶⁴⁴.

sunma imkanı verilmeden hukuki dinlenilme hakkı tanınmadan (HMK md. 27) davanın basit yargılama usûlüne tâbi olduğu kabul edilerek tek celsede karar verilmesi usûl ve yasaya aykırı olup bozmayı gerektirmiştir. [...] 2. HD 11.11.2013, E. 2013/6266, K. 2013/25670. Kararlar için bkz. Fatih Karamercan, “HMK Döneminde Yargılama Usûlünün Yanlış Tespit Edilmesinin Doğurduğu ve Doğuracağı Sonuçlar”, **THD**, C. 9, S. 100, Aralık 2014, s. 255-260, s. 257 vd. Aksi yöndeki görüşe göre, bu durumda taraflar tensip zaptında yanlış olarak gösterilen yargılama usûlüne güvenerek usûl işlemleri yaptıkları için bu usûl işlemleri geçerliliğini korumalıdır. Bkz., Karamercan, **a.g.m.**, s. 260.

⁶⁴³ Bu konular için bkz. yuk. ikinci bölüm III, D.

⁶⁴⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 95. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEKİŞMESİZ YARGIDA, TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNDE, ARABULUCULUKTA VE TAHKİMDE VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

I. ÇEKİŞMESİZ YARGIDA VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

A. Genel Olarak Çekişmesiz Yargı

Medenî yargı, çekişmeli yargı ve çekişmesiz yargı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır¹. Çekişmesiz yargıya ilişkin hükümler, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun çekişmesiz yargı başlığını taşıyan dokuzuncu kısmında yer almaktadır².

¹ Çekişmesiz yargı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baki Kuru, **Nizasız Kaza**, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1961, s. 15 vd.; Kuru, **C. I**, s. 9 vd.; Aslı Aras, **Çekişmesiz Yargıda Yargılama Usûlü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s. 24 vd. Çekişmesiz kelimesi sadece terim olup sözlük anlamını yansıtmaz. Çekişmesiz yargı, Alman hukukunda ve İsviçre hukukunda ihtiyari veya isteğe bağlı yargı anlamına gelen “*freiwillige Gerichtsbarkeit*”, Avusturya hukukunda ise çekişmeli olanlar dışındaki işlere ilişkin yargılama anlamına gelen “*Ausserstreitverfahren*” olarak ifade edilmektedir. Bkz. Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2109; Murat Atalı, “Avusturya Hukukunda Çekişmesiz Yargı”, **MİHBİR Toplantısı IV**, Ankara, TBB Yayınları, 2005, s. 49-108, 58 vd.; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 25 dn.17.

² Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu döneminde, çekişmesiz yargı hakkında başlı başına bir düzenleme bulunmaması nedeniyle uygulamada çekişmesiz yargı işleri dava olarak görülmüş ve bu Kanun hükümleri uygulanmıştır. Bu nedenle çekişmesiz yargı uygulamada yeteri kadar anlaşılamamış ve karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu eksikliği gidermek için Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ayrı bir kısımda çekişmesiz yargı düzenlenmiştir. Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 750. Bu düzenleme yapılırken İsviçre hukuku örnek alınmıştır. Bkz. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 46. Bkz. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf>. Ülkemizdeki durumun aksine Avusturya hukukunda ve Alman hukukunda çekişmesiz yargı hakkında ayrı kanunlar bulunmaktadır. Avusturya hukukunda çekişmesiz yargı hakkında detaylı bilgi için bkz. Atalı, **Avusturya**, 58 vd. Alman hukukunda 2009 yılında, Alman Aile ve Çekişmesiz Yargı İşleri Hakkında Kanun (*Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit-FamFG*) ile çekişmesiz yargı alanında köklü bir reform yapılmıştır. Bu reform, çekişmesiz yargı alanındaki hukukî düzenlemenin eksik kalan yönlerini tamamlamak yanında, köklü değişikliklerle çekişmesiz yargıya ilişkin düzenlemeleri

Bir yargılamanın çekişmeli mi yoksa çekişmesiz yargı alanına mı girdiğinin tespiti yapılırken çeşitli ölçütlerden yararlanılmaktadır (HMK m. 382, I). Bu ölçütlerden ilki ilgililer³ arasında uyuşmazlık⁴ bulunmamasıdır. Bu durumdan anlaşılması gereken, mahkemeye belirli bir kişiye karşı hukukî himaye talep etmek için başvurulmasından ziyade yalnızca ilgili hak ya da hukukî ilişki açısından mahkemeden bir karar alınmasına ihtiyaç duyulmasıdır⁵. Bu hâllere örnek olarak, ergin kılınma (TMK m. 12), adın değiştirilmesi (TMK m. 27), vesayet ve kısıtlılık işleri (TMK m. 396 vd.), mirasçılık belgesinin verilmesi (TMK m. 598) gösterilebilir⁶.

Çekişmesiz yargı ölçütlerinden ikincisi, hakkın yokluğudur. İlgililerin, ileri sürülebileceği herhangi bir hakkının bulunmamasından maksat, ortada bir hak bulunmamasına rağmen ilgisinin mahkemeye başvurmaya olanak tanınan hâllerdir⁷. Bu hâle vasinin azli örnek olarak (TMK m. 483) gösterilebilir⁸.

Çekişmesiz yargıyı belirlemede son ölçüt hâkimin re'sen harekete geçmesidir. Bu hâllerde genellikle uyuşmazlık ve hak bulunur, ancak çekişmeli yargı bakımından mümkün olmayacak bir durum olan hâkimin re'sen harekete geçmesi söz konusudur. Bu sebeple de çekişmesiz yargı alanına dâhil edilir⁹. Bu hâle TMK m. 348 ile

yeniden inşa etmiştir. Bkz. Murat Atalı, “Almanya’da Çekişmesiz Yargı Reformu ve Bunun Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Saim Üstündağ’a Armağan**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 105-114, 106.

³ Çekişmesiz yargıda taraf kavramı yerine ilgili kavramı kullanılmaktadır. Başvurunun kabul edilmesi hâlinde verilecek karardan hukukî durumu etkilenebilecek olanlar maddî anlamda ilgili iken başvuru dilekçesinde ifade edilen kişiler şekli anlamda ilgilidir ve bu kişiler yargılamaya fiilen katılarak usûl işlemlerini kendi adlarına yapabilir. Bkz. Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 16; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2121; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 28.

⁴ Anlaşmazlık ile uyuşmazlık kavramları birbirinden farklıdır. Farklı menfaatlerin mevcut olduğu durumlardaki çatışma hâli olan anlaşmazlık, her zaman alenileşmeyebilir. Anlaşmazlığın alenileştiği durumlarda uyuşmazlık (çekişme) ortaya çıkar. Bkz. Muhammet Özekes, **Sorular-Şemalar-Örneklerle Temel Hukuk Bilgisi**, 10. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 135.

⁵ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2113. Kuru, bu ölçütü hasım yokluğu şeklinde de ifade etmektedir. Bkz. Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 20.

⁶ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2113.

⁷ Hukukî himaye ihtiyacı bulunmuyorsa mahkemeye başvuru bakımından hukukî yarar şartı gerçekleşmemiş olur. Bkz. Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2116.

⁸ Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 33; Kuru, **C. I**, s. 28; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2116-2117.

⁹ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2117-2118.

düzenlenen velayetin kaldırılması, velayetin eşlerin birinden alınarak diğerine verilmesi ve kaldırılan velayetin geri verilmesi örnek olarak gösterilebilir¹⁰.

Hemen yukarıda ifade edilen üç ölçütten biri veya birkaçının söz konusu olması hâlinde bir çekişmesiz yargı işi bulunur (HMK m. 382, I). Ayrıca Kanun'da hangi işlerin çekişmesiz yargı işlerinden sayıldığı, örnek kabilinden düzenlenmiştir. (HMK m. 382, II).

B. Çekişmesiz Yargıda Vakıaların İleri Sürülme Şekli

Çekişmesiz yargıda ilgilinin iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları ileri sürme şeklini belirlemek için hangi yargılama usûlünün geçerli olduğunu tespit etmek gerekir. Çekişmesiz yargı işlerinin pek çoğu nitelik olarak birbirinden farklı olduğu için¹¹ söz konusu işlerin tamamı bakımından ortak bir yargılama usûlü belirlenmesi mümkün değildir¹². Bu nedenle kanun koyucu çekişmesiz yargıda uygulanacak yargılama usûlüne dair genel bir çerçeve çizmiştir. Buna göre, çekişmesiz yargı bakımından niteliğine uygun düştüğü ölçüde basit yargılama usûlü uygulanır (HMK m. 385, I)¹³. Bununla birlikte mahkemeler dışındaki resmî makamlara bırakılan çekişmesiz yargı işlerinde uygulanacak usûl, ilgili özel kanunlarında belirtilen hükümlere tabidir (HMK m. 385, III). Öte yandan mahkemelerin görevli olduğu çekişmesiz yargı işleri bakımından da özel kanunlarda usûl hükümleri söz konusu olabilir. Örneğin, gaiplik kararının verilmesine ilişkin çekişmesiz yargı işinde

¹⁰ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2117; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 29-30.

¹¹ Çekişmesiz yargıya dair öğretide, basit ve adi çekişmesiz yargı olmak üzere bir sınıflandırma yapılmaktadır. Buna göre, idari yönü ağır basan, basit bir onaylamadan ibaret olan işler basit, bunların dışında kalan işler ise adi çekişmesiz yargı işidir. Adi çekişmesiz yargı işlerine, ergin kılınma ve isim değiştirilmesi örnek olarak gösterilebilir. Basit çekişmesiz yargılama işlerine ise bir belgenin aslına uygun olduğunun onaylanması (dava vekaletnamesinin sulh hâkimi tarafından tasdiki) ve bir yemin merasimine tanıklık edilmesi (örneğin noterlerin göreve başlarken mahkemede yemin ettirilmeleri) örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Ali Cem Budak, "Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı", **MİHBİR Toplantısı IV**, Ankara, TBB Yayınları, 2005, s. 128-188, s. 128 vd.; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 11-13 ve 41.

¹² Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2136.

¹³ Çekişmesiz yargıda basit yargılama usûlünün niteliğine uygun düştüğü ölçüde uygulanacak olması, çekişmeli yargıya ait bir yargılama usûlü olan basit yargılama usûlünün çekişmesiz yargı işlerinde uygulanacak olmasındaki sakıncayı giderir. Bkz. Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 95.

uygulanan usûl, basit yargılama usûlünden farklıdır (TMK m. 33). Bu nedenle, öncelikle, buradaki özel düzenlemenin dikkate alınması gerekir¹⁴.

Görüldüğü üzere kanun koyucu çeşitli düzenlemeler ile aslında birtakım çekişmesiz yargı işlerinde basit yargılama usûlünün uygulanamayacağını kabul etmektedir. Nitekim mühürleme, defter tutma ve yemin tutanağı gibi çekişmesiz yargı işlerinde basit yargılama usûlü düzenlemeleri elverişli değildir¹⁵.

Basit yargılama usûlünün uygulanacağı çekişmesiz yargı işlerinde ilgili, mahkemeye dava dilekçesi yerine çekişmesiz yargıya başvuru dilekçesi sunar. İlgili bu dilekçede iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetlerine yer verir¹⁶. Çekişmesiz yargıda iki taraf olmadığından dilekçe tebliğ edilmez¹⁷.

Birtakım çekişmesiz yargı işlerinde ise mahkemeye başvuru sözlü olarak da yapılabilir. Örneğin, TMK m. 609'a göre, mirasın reddi talebi, mirasçılar tarafından sulh mahkemesine sözlü veya yazılı beyanla yapılır. Sulh hâkimi, sözlü veya yazılı ret beyanını bir tutanakla tespit eder¹⁸. Öğretide bu düzenlemenin geçerliliği tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Türk Medenî Kanunu'na göre usûle ilişkin yeni ve özel düzenlemeler getirmiştir. Bu sebeple de çekişmesiz yargı işine ilişkin başvuru, sözlü talebin tutanağa geçirilmesi suretiyle yapılamaz¹⁹.

¹⁴ Atalı, **Pekcanıtez Usûl**, s. 2137; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 95.

¹⁵ Bu gibi çekişmesiz yargı işlerinde uygulanacak usûl hususunda HMK m. 386 gereği Yönetmelik'te düzenlenmiştir. (Bölge Adliye ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik m. 209-211). Bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 752.

¹⁶ Basit yargılama usûlünde dava dilekçesinin içeriği ayrıca düzenlenmediğinden HMK m. 119, niteliğine uygun düştüğü ölçüde uygulama alanı bulur. Bkz. Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 71.

¹⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 751. Olması gereken hukuk bakımından, çekişmesiz yargı işi için mahkemeye talepte bulunan ilgilinin dilekçesi, bu çekişmesiz yargı işinden etkilenebilecek o anda bilinen bütün ilgililere tebliğ edilmelidir. Bkz. Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 98.

¹⁸ İlhan Helvacı, **Eski Medenî Kanunumuzla Karşılaştırmalı Olarak Türk Medenî Kanunu'na Göre Mirasın Reddi**, Tıpkı 2. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014, s. 102 ve 105; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 71.

¹⁹ Okay Durman, "İsviçre Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Basitleştirilmiş Usûl Hükümlerine İlişkin Değerlendirmeler", **MİHDER**, C. 7, S. 20, 2011/3, s. 43-78, s. 63 dn. 31.

Aksi yöndeki görüşe göre ise basit yargılama usûlü niteliğine uygun düştüğü ölçüde, çekişmesiz yargı işlerine uygulanabilir. Bu sebeple de çekişmesiz yargı işlerinde yazılı başvuru zorunluluğunu kabul etmek çekişmesiz yargının ruhuna uygun düşmez²⁰.

C. Çekişmesiz Yargıda Vakıaların İleri Sürülebileceği Usûl Kesiti

Bir çekişmesiz yargı işinde ilgilinin/ilgililerin iddialarının dayanağını oluşturan vakıaları ne zamana kadar ileri sürebileceğini tespit edebilmenin yolu, dava malzemesinin toplanmasına dair hangi ilkenin geçerli olduğunu belirlemekten geçer. Çekişmeli yargıda kural olarak taraflarca getirilme ilkesi hakimdir (HMK m. 25, I). Çekişmesiz yargıda ise aksine bir hüküm bulunmadıkça re'sen araştırma ilkesi geçerlidir (HMK m. 385, II). Kanun'da bu konuda genel bir ayırım yapılmadığından aksine bir hüküm bulunmadıkça hem re'sen takip edilen çekişmesiz yargı işlerinde hem de takibi talebe bağlı çekişmesiz yargı işlerinde re'sen araştırma ilkesi geçerli olur²¹.

Yargıtay, çekişmesiz yargıda re'sen araştırma ilkesinin geçerli olmasına gerekçe olarak çekişmesiz yargıda taraf değil, ilgilinin mevcut olmasını ve çelişen taraf menfaatlerinin söz konusu olmamasını göstermiştir²².

²⁰ Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 71. *Helvacı* ise bu tartışmaya yer vermeden mirasın reddi talebinin Türk Medenî Kanunu'na göre sözlü talebin tutanağa geçirilmesi suretiyle yapılabileceğini ifade eder. Bkz. *Helvacı*, **a.g.e.**, s. 102 vd.

²¹ Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 160-161; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 37. İsviçre hukukunda da çekişmesiz yargıda, re'sen araştırma ilkesi geçerlidir. (SchZPO Art. 255). Bkz. Klingler, **a.g.e.**, s. 205, P. 550.

²² “[...] Çekişmeli yargı ile çekişmesiz yargı arasındaki en belirgin farkı belirten ölçü ‘ihtilaf’ çekişme yolu kıstasıdır. Çekişmeli yargıda, taraflarca ihzar prensibi geçerli olduğu halde çekişmesiz yargıda re'sen araştırma prensibi egemendir. Takibi talebe bağlı çekişmesiz yargı işlerinde re'sen araştırma prensibinin cari olması, bu gibi işlerde kural olarak mukabil (zıt) alakalı bir kimsenin olmaması düşüncesine dayanır. Burada da taraflarca ihzar prensibi cari olsa idi, o zaman çekişmesiz yargı hakimi, talepte bulunan tarafların iddia ettiği vakıalar ve ileri sürdüğü delillerle yetinmek zorunda kalırdı ki, bu durum gerçeğin ortaya çıkarılması ilkesiyle bağdaşmazdı. Diğer taraftan kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda, hakim belli vakıaları kendiliğinden araştırma yetkisine ve yükümlülüğüne sahip olduğu için davayı değiştirme yasağı bu uyumsuzluklarda uygulanmaz. (HUMK m.185/2). [...]”, HGK, 25.06.1997, E. 11-313,

Öğretide çekişmesiz yargıda kural olarak re'sen araştırma ilkesinin geçerli olacağına dair düzenleme (HMK m. 385, II) eleştirilmektedir. Bizim de katıldığımız bu görüşe göre, hukukumuzda genel olarak taraflarca getirilme ilkesi kabul edildiğinden çekişmeli yargıda istisnaî hâllerde bu ilkenin geçerli olduğunu düzenlemek yerinde değildir²³. Zira istisnaî olarak taraflarca getirilme ilkesinin uygulanacağı bir hâl kanunlarda yer almaz. Bu nedenle bir çekişmesiz yargı işinde taraflarca getirilme ilkesinin mi yoksa re'sen araştırma ilkesinin mi geçerli olduğunu tespit ederken işin mahiyeti incelenmelidir²⁴. Şayet bir çekişmesiz yargı işi kamu düzenini ilgilendiriyorsa veya küçüklerin korunması ile alakalıysa re'sen araştırma ilkesi uygulanır²⁵. Öte yandan borçlar hukuku ve ticaret hukukundan kaynaklanan çekişmesiz yargı işlerinde re'sen araştırma ilkesinin uygulanmasını gerektirecek haklı bir sebep olmadığından taraflarca getirilme ilkesi uygulanır²⁶. Bu uygulamaya ancak HMK m. 385'de yer alan alan “aksine bir hüküm bulunmadıkça” ifadesi niteliğine uygun düştüğü ölçüde şeklinde anlaşılırsa ulaşılabilir²⁷.

K. 569 bkz. **Kazancı ve Erdönmez**, Pekcanitez Usûl, s. 807. Ayrıca bkz. Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 751.

²³ Atalı, **Aleyhe Bozma**, s. 153; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2140. Ayrıca bkz. Miray Altınkaya, **Medenî Usûl Hukuku Açısından Mirasçılık Belgesine İlişkin Talep**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s. 39.

²⁴ Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2140.

²⁵ Atalı, **Aleyhe Bozma**, s. 154; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2140.

²⁶ Atalı, **Aleyhe Bozma**, s. 154; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2141. Kıymetli evrakın iptali ve tevdi mahallinin belirlenmesi gibi işler bakımından re'sen araştırma ilkesi uygulanmaz. Bkz. Pekcanitez/Meriç, **a.g.e.**, s. 410 vd.

²⁷ Atalı, **Aleyhe Bozma**, s. 154; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2141.

Şayet kamu düzenini ilgilendiren²⁸ veya küçüklerin korunmasına dair bir çekişmesiz yargı işi söz konusu ise²⁹ re'sen araştırma ilkesi geçerli olacağından teksif ilkesi uygulanmaz. Bu nedenle de söz konusu çekişmesiz yargı işlerinde yargıda iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı uygulama alanı bulmaz³⁰. İlgililer yalnızca çekişmesiz yargı işinin başlangıcında değil sonraki usûl kesitlerinde de iddialarının dayanağını oluşturan vakıaları mahkemeye sunabilir.

Kamu düzeninden olmayan ve küçüklerin korunmasına ilişkin olmayan çekişmesiz yargı işlerinde ise taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olması gerektiğinden teksif ilkesi uygulama alanı bulmalıdır. Bunun anlamı da başvuranın iddialarının dayanağını oluşturan bütün vakıaları, başvuru sırasında ileri sürmesi gerektiğidir.

²⁸ Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 156 ve 160 vd.; Üstündağ, **Yasak**, s. 226. "[...] Nüfus kayıtlarındaki düzeltme istemine ilişkin davalarda, mahkemelerin hiç bir kuşku ve duraksamaya neden olmaksızın doğru sicil oluşturmak zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca kişisel durum sicilindeki kaydın düzeltilmesine ilişkin davalar çekişmesiz yargı işidir. (HMK m. 382/2.(a)-) Çekişmesiz yargı işlerinde aksine bir hüküm bulunmadıkça resen araştırma ilkesi geçerlidir. (HMK m 385/2) Nüfus kayıtlarının düzenli ve gerçeğe uygun olarak tutulması kamu düzeni ile ilgilidir. Bu bakımdan hakim resen araştırma ilkesinin sonucu olarak kendiliğinden delil toplama yetkisine sahiptir. Mahkemece, sadece taraf beyanı ile yetinilmeyip, verilecek kararla mevcut nüfus kaydına göre ...'ın mirasçılarının hukukları etkileneceğinden adı geçen bütünü mirasçılarının (nüfus kaydı yada varsa veraset ilamına göre) tamamının davalı sıfatı ile davaya katılımları sağlandıktan ve kolluk araştırması yapıp varsa tarafların göstereceği tanıklar dinlenip, iddia ile ilgili olarak DNA testi yaptırılıp alınacak rapor da gözetilerek oluşacak sonuca göre karar verilmesi gerektiğinin düşünülmemesi doğru görülmemiştir.[...]" 8. HD., 19.01.2017, E. 2017/120 K. 2017/467, bkz. **Lexpera**.

²⁹ "[...] Ayrıca belirtmek gerekir ki, HMK'nın 382.maddesinde "velayetin kaldırılması, velayetin eşlerden birinden alınarak diğerine verilmesi ve kaldırılan velayetin geri verilmesi" isteklerinin "çekişmesiz yargı" işi olarak düzenlendiği, aynı Kanunun "yargılama usulü" başlıklı 385.maddesinin ikinci fıkrasında ise "çekişmesiz yargı işlerinde aksine hüküm bulunmadıkça resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu" düzenlenmiştir. [...] Velayetin düzenlenmesinde asıl olanın, küçüğün yararını korumak ve geleceğini güvence altına almak olduğundan, mahkemece yargılama aşamasında taraflarca ileri sürülen iddialar, meydana gelen yeni gelişmeler göz önünde tutularak tüm deliller büyük bir titizlikle incelenerek sonuca gidilmelidir. [...]" HGK., 04.04.2018, E. 2017/1575 K. 2018/672, bkz. **Lexpera**.

³⁰ Wolfgang Grunsky, **Grundlagen des Verfahrensrechts**, 2. Aufl., Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1974, s. 46; Friedrich Lent, **Freiwillige Gerichtsbarkeit**, München und Berlin, Verlag C. H. Beck, 1958, s. 34; Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 153, 158, 159 vd.; Kuru, **C. II**, s. 1732; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, **a.g.e.**, s. 751; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2148; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 11 kn. 16; Özümücü, **Re'sen Araştırma**, s. 147; Aras, **Çekişmesiz Yargı**, s. 101.

D. Çekişmesiz Yargı İşi Çekişmeli Yargıya Dönüştüğünde Vakıaların İleri Sürülmesi

Çekişmesiz yargı işinin çekişmeli yargıya dönüşmesi hâlinde vakıaların nasıl ileri sürüleceğini tespit etmek önem arz eder. Bu konuda öncelikle çekişmesiz yargı işinin çekişmeli yargıya nasıl dönüştüğü tespit edilmelidir. Öğretide bu konu tartışmalıdır.

Bir görüşe göre, çekişme yokluğu ölçütüne göre çekişmesiz yargıya giren bir iş mahkemede görülürken, hukukî durumu çekişmesiz yargı kararı ile etkilenebilecek olan bir üçüncü kişi (maddî anlamda ilgili), mahkemeye başvurarak çekişmesiz yargı talebinde bulunan kişi ile kendisi arasında çekişme yokluğunu ortadan kaldıracak nitelikte bir uyuşmazlık ortaya çıkarırsa derdest iş, çekişmesiz olmaktan çıkıp çekişmeli yargı alanına dâhil olur³¹. Üçüncü kişinin söz konusu başvurusu aslî müdahale şeklinde gerçekleşir³². Bunun için aslî müdahalenin şartlarının (HMK m. 65, I) mevcut olması aranır³³. Örneğin, mirasçılık belgesi verilmesi işi görülürken üçüncü

³¹ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1834; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 769-770. Özellikle çekişmesiz yargı sonunda verilen kararların, inşai nitelik taşıması ve herkes için etkili olması durumunda, çekişmesiz yargı işi çekişmeli yargıya dönüşür. Bkz. Pekcanitez, **Fer'î Müdahale**, s. 199. Çekişme yokluğu ölçütü haricindeki ölçütler nedeniyle çekişmesiz yargıya girdiği kabul edilen bir iş, çekişme yaratılarak çekişmeli yargı alanına sokulamaz. Bkz. Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 42; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2115-2116; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 19. “[...] Borçlunun kendi iflasını istemesi (İİK m. 178), başlangıçta bir çekişmesiz yargı işidir (HMK m.382/2-f/2). Ancak, borçlu nun iflas talebinin ilanından (İİK m.178, II) itibaren 15 gün için de, bir (veya birden fazla) alacaklı borçlunun iflas talebine itiraz ederse, borçlunun kendi iflasını istemesi, çekişmesiz yargıdan çıkıp, çekişmeli yargıya girer [...]” 23. HD, 27.02.2014, E. 2013/7495, K. 2014/1415. Karar için bkz. Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 2115 ve Lexpera.

³² Muhammet Özkes, **Medenî Usûl Hukukunda Aslî Müdahale**, İstanbul, 1995, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995, s. 49; Pekcanitez/Meriç, **a.g.e.**, s. 407; Atalı, **Pekcanitez Usûl**, s. 769.

³³ Özkes, **Aslî Müdahale**, s. 50. “[...] Dava, 6102 sayılı TTK'nın 818/1(s) maddesi delaletiyle aynı kanunun 757 vd. maddelerine dayalı çek iptali isteminden ibarettir. Bu nitelikteki davalar, HMK'nın 382/2(e)-6. hükmü gereğince çekişmesiz yargı işidir. HMK'nın 65/1. maddesi uyarınca, çekişmesiz yargı işinde de asli müdahale kuralı olarak mümkün ve muhtemeldir. HMK'nın 65/2. maddesinde ise, asli müdahale davasının asıl dava ile birlikte yürütülüp karara bağlanacağı hükmüne bağlanmıştır. Ancak, çek iptali davalarına ilişkin özel hüküm niteliğinde bulunan 6102 sayılı TTK'nın gerek 758. maddesi ve gerekse de 763. maddesinde, çek iptali davalarında, yargılama konusu olup elden çıktığı ileri sürülen çekin kimin elinde olduğunun bilinmesi veya davanın görüldüğü mahkemeye üçüncü bir kişi tarafından ibrazı suretiyle bilinir hale gelmesi halinde, iptal talebinde bulunan kişiye, çeki elinde bulunduran aleyhinde -görülmekte olan iptal davasından bağımsız olarak- iade davası açılması amacıyla süre verileceği öngörülmektedir. Tüm bu yasa hükümlerinin birlikte değerlendirilmesi sonucunda, somut davada olduğu gibi, açılan çek

bir kişi itiraz ederse (aslî müdahale) söz konusu iş, çekışmeli yargı alanına dâhil olur³⁴. Bu durumda ilgili dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesi gerekir³⁵.

Öğretideki diğeri görüşe göre, üçüncü kişinin itirazı ile çekışme meydana geldikten sonra çekışmesiz yargı kendiliğinden çekışmeli yargıya dönüşmez. Zira bu durum tasarruf ilkesi ve taleple bağılılık ilkesine aykırı olur³⁶. Üçüncü kişi, itirazı ile çekışme yarattıktan sonra³⁷ çekışmesiz yargı işini gören mahkemenin çekışmeli yargı talebini inceleyebilmesi için önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çekışme yaratan üçüncü kişinin harçlarını ödeyerek bir dava dilekçesi vermesidir³⁸. Bu durumda çekışmesiz yargı işini gören mahkemenin, çekışmesiz yargı işinin konusuz kalması sebebiyle işten el çekmesi gerekir³⁹. Ancak çekışmesiz yargının sona erip yeni dava açılması, usûl ekonomisi ilkesine aykırılık teşkil eder. Bu nedenle her ne kadar çekışmesiz yargıda iddianın genişletilmesi veya değıştirilmesi yasağı olmadığından

*iptali davasında dava konusu çekin mahkemeye ibrazı halinde, aynı davanın çekti ibraz eden kişiye karşı "hasımlı" bir dava olarak sürdürülmesi mümkün değildir. Keza, asli müdahalenin görülmekte olan davanın taraf(lar)ına karşı "dava" biçiminde bir talep içermesi gerekmekte olup, çekti ibraz ile iptal isteminin reddi ve/veya alınan önleyici tedbir kararının kaldırılması yolunda talepte bulunulması, asli müdahale olarak değeriendirilemez. [...]", 11. HD, E. 2016/2027, K. 2020/4464, bkz. Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1832 ve Lexpera.*

³⁴ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1834. Mirasçılık belgesine itiraz edilmiş olması tek başına çekışmesiz yargı işini çekışmeli yargı işine dönüştürmeye yetmez. Bununla birlikte mevcut mirasçılık belgesinin iptali talebi ile bu talebe dayanarak yeni bir mirasçılık belgesi talep edilmiş ise çekışmesiz yargı işi çekışmeli yargıya dönüşür. Bkz. Atalı, **Pekcanıtez Usûl**, s. 2115-2115. "[...] veraset belgesinin iptali davalarının hasımlı olarak açılması zorunlu bulunduğundan çekışmesiz yargı kapsamından çıkıp çekışmeli yargı mahiyetini aldığı da bir gerçektir. [...]" 14. HD., 19.01.2017, E. 2015/17911 K. 2017/367, bkz. **Lexpera**.

³⁵ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1839.

³⁶ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 25; Ali Cem Budak, **Medenî Usûl Hukukunda Üçüncü Kişilerin Haklarının Korunması**, İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s. 150.

³⁷ Bu görüşe göre, üçüncü kişinin çekışme yaratmak için mahkemeye yapacağı bu başvuru bir şekle bağılı değildir. Çekışmesiz yargı işi bir dava olmadığından bu başvurunun aslî müdahale, ferî müdahale veya karşı dava şeklinde yapılması ya da nitelendirilmesi yerinde olmaz. Bkz. Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 19.

³⁸ Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 25. *Kuru*, önceki tarihli bir eserinde, dava açılması için bir süre verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Kuru, **Nizasız Kaza**, s. 87-88. Ayrıca bkz. Altınkaya, **a.g.e.**, s. 113.

³⁹ Budak, **Üçüncü Kişi**, s. 150; Budak/Karaaslan, **a.g.e.**, P. 21, kn. 25.

ıslah yoluna başvurmak söz konusu olmasa da⁴⁰ çekişmesiz yargı işinin ıslahla davaya dönüştürülebilmesi gerekir⁴¹.

Kanaatimizce burada çekişmesiz yargının ıslahla çekişmeli yargıya dönüştürülmesi söz konusu olmamalıdır. Zira ıslahı ancak davanın tarafları yapabilir (HMK m. 176, I)⁴². Çekişmesiz yargıda ise taraf değil, ilgililer bulunmaktadır. Ayrıca ıslahın kapsamı yalnızca iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamına giren hususlardır. Çekişmesiz yargının çekişmeli yargıya dönüştürülmesi bu kapsamda değerlendirilemez. Yargıtay'ın görüşü de çekişmesiz yargı işinin ıslahla çekişmeli yargıya dönüştürülemeyeceği yönündedir⁴³.

Çekişmesiz yargıyı çekişmeli hâle getiren bir hak talebi söz konusu olduğunda yeni bir dava açılması gerektiği görüşü kabul edilirse dilekçeler teatisi gerçekleşeceğinden taraflar iddia ve savunmalarını dilekçeleri ile serbestçe ileri sürebilir.

Çekişmesiz yargı işi görülürken bir hak çekişmesi meydana geldiğinde, çekişmesiz yargı işinin kendiliğinden çekişmeli hâle gelmesi gerektiği görüşü kabul edilirse dosya görevli mahkemeye gönderilir. Bu durumda gönderilen dosya bir dava olarak görüleceğinden kanaatimizce dilekçeler teatisi yeniden başlamalı ve taraflar dilekçelerinde iddia ve savunmalarını serbestçe ileri sürebilmelidir⁴⁴.

⁴⁰ Atalı, **Pekcanıtez Usûl**, s. 2148.

⁴¹ Budak, **Üçüncü Kişi**, s. 151-152.

⁴² Önder Topal, “Tmk m. 173/2 ve 3’de Yer Alan Hususların Çekişmesiz Yargı İş Olup Olmadığının Değerlendirilmesi”, **EÜHFD**, C. XVIII, S. 3–4, 2014, s. 193-228, s. 213 dn. 52.

⁴³ “[...] *Hasımsız açılması gereken çekişmesiz yargıya tabi bir davanın hasımlı açılması veya sonradan dahili dava yoluyla taraflı hale getirilmesi, ıslah yoluyla dahi mümkün değildir. [...]*”, 14. HD., 22.03.2016, E. 2015/9424 K. 2016/3463, bkz. **Lexpera**.

⁴⁴ Çekişmeli yargıda görevsizlik kararı verildiğinde ise taraflardan birinin dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesini talep etmesi gerekir (HMK m. 20, I). Bu durumda aynı dava devam edeceğinden daha önce başlamış olan iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı görevli mahkemede de devam eder. Bkz. Kuru, **El Kitabı C. I**, s. 533.

II. TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNDE VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

A. Tüketici Hakem Heyetine Yapılan Başvuruda Vakıaların İleri Sürülmesi

Tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara⁴⁵ çözüm bulmak amacıyla tüketici hakem heyetleri kurulmuştur⁴⁶. Uyuşmazlıkların TKHK m. 66’da öngörülen parasal sınırların üstünde veya altında olmasına göre⁴⁷ ilçe veya il tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur.

Tüketici hakem heyetinde vakıaların ileri sürülme usûlünü tespit etmek için öncelikle tüketici hakem heyetinin hukukî niteliğinin ve heyette yürütülen faaliyetin tespiti gerekir.

Anayasa Mahkemesi 2007 yılında verdiği bir kararda, tüketici hakem heyetinin mahkeme olmadığına hükmetmiştir⁴⁸. Anayasa Mahkemesi’nin bu tutumu, Anayasa’daki mahkeme tanımının dar ve teknik anlaşılması ile açıklanabilir⁴⁹. Tüketici hakem heyeti bağımsız ve tarafsız hâkimlerden oluşmadığından dar anlamda mahkeme olarak kabul edilemese de heyetin yargı fonksiyonu yerine getirdiği ifade

⁴⁵ Tüketici uyuşmazlıklarının kapsamına dair bkz. Seda Özümucu, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Hükümleri ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Tüketici Mahkemelerinin Görev Alanına Giren Uyuşmazlıklara Genel Bir Bakış”, **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 831-871, s. 831 vd.

⁴⁶ Tüketici hakem heyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakan Pekcanitez, “Tüketici Sorunları Hakem Heyeti”, **İzBD**, 1996/3, s. 40-58, s. 40 vd.; Murat Atalı, “Yargılama İlkeleri Çerçevesinde Tüketici Hakem Heyetleri”, **Kadir Has Üniversitesi- İstanbul Barosu Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018. Ed.: M. Ertan Yardım, s. 69-84, s. 69.

⁴⁷ Bkz. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun 68 inci ve Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliğinin 6 ncı Maddelerinde Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ m. 3.

⁴⁸ AYM, 31.05.2007, E. 2007/53, K. 2007/61, bkz. RG. 27.12.2007, S. 26739.

⁴⁹ Sema Taşpınar Ayvaz, “Tüketici Hakem Heyetlerinin Hukuki Niteliği”, **Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Ed.: M. Ertan Yardım, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 43-50, s. 45.

edilmelidir. Öyle ki tüketici hakem heyeti, önüne gelen uyuşmazlıklar hakkında belirli bir usûl çerçevesinde hukuku uygulayarak haklılık durumuna göre bir karar verir⁵⁰.

Tüketici hakem heyetinin hukukî niteliği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler, zorunlu idari mercii ve idari başvuru görüşü⁵¹, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi görüşü⁵², kendine özgü yargılama dışı bir uyuşmazlık çözüm yolu görüşü⁵³ ve zorunlu tahkim görüşü şeklinde zikredilmelidir. Öğretideki hâkim görüş tüketici hakem heyetinin zorunlu tahkim olduğu yönündedir⁵⁴. Bu görüş

⁵⁰ İbrahim Ermenek, “Yargı Kararları Işığında Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri”, **GÜHFD**, C. 17, S. 1-2, 2013, s. 563-630, s. 588; Gökberk Özsöker, **Tüketici Hakem Heyetleri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 73. Nitekim Kanun’da tüketici hakem heyetlerinin taraflardan bilgi ve belge talep edebileceği ve bilirkişiye başvurabileceğinin düzenlenmiş olması, bu heyetlerin yargı fonksiyonu yürüttüğünü göstermektedir. Bkz. Atalı, **Tüketici**, s. 410-411. İhtiyari dava arkadaşlığı, derdestlik, bilirkişilik kurumları da Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na atıf yapılmak yerine Hakem Heyeti Yönetmeliği’nde ayrıca düzenlenmiştir. Bkz. Murat Atalı, “6502 Sayılı Kanun’un Tüketici Sorunları Hakem Heyetlerine İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan**, C. 1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 397-418, s. 410 ve 415; Sezer Çabri, **Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016, s. 1022. Aksi yöndeki görüşe göre, tüketici hakem heyetleri tarafından vekâlet ücreti ödenmesine karar verilemeyeceğine ilişkin düzenleme hakem heyetlerinin yargılama yapmadığını göstermektedir. Bkz. Evrim Erişir, “Tüketici İşlemlerinden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü Usûlü”, **Yeni Tüketici Hukuku Konferansı**, Der.: Murat İnceoğlu, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 43-122, s. 56.

⁵¹ Cengiz İlhan, **Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun-Şerh**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 296, 298.

⁵² Tüketici hakem heyetinin niteliğinin alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemine daha yakın olduğu yönünde bkz. Erişir, **a.g.m.**, s. 56; Melis Taşpolat Tuğsavul, **Türk Hukukunda Arabuluculuk**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 85. *Özbek* ise tüketici hakem heyetlerinin zorunlu tahkim mercii olduğunu savunmaktadır. Zorunlu tahkim mercii de alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak kabul etmektedir. Bkz. Mustafa Serdar Özbek, “Tüketici Hakem Heyetinin Görevine Giren Alacaklarla İlgili Olarak İlamsız Takip Yapılamayacağına İlişkin Yargıtay Kararlarının Tahlili”, **MİHDER**, C. 11, S. 31, 2015/2, s. 39-68, s. 60.

⁵³ Ali Cem Budak, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a Göre Tüketici Hakem Heyetleri”, **DEÜHFD**, C. 16, Özel Sayı, **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan**, 2014, Basım Yılı: 2015, s. 77-103, s. 80; Cenk Akil/Mehmet Akif Gül, “Yargıtay’ın Genel Haciz Yoluyla İlamsız Takibe Başvuru Hakkına İlişkin Olarak Vermiş Olduğu Bazı Kararlar Üzerine Düşünceler”, **Yargıtay Dergisi**, C. 43, S. 3, Temmuz 2017, s. 551-610, s. 586; Mehmet Akif Tutumlu, **Türk Hukuk Sisteminde Tüketici Hakem Heyetleri**, 3. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 43; Murat Aydoğdu/Nalan Kahveci, **Tüketici Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, Ocak 2021, s. 473-474.

⁵⁴ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1861; Umar, **Şerh**, s. 1184; Tanrıver, **Usûl**, s. 199-200; Süha Tanrıver, “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, **TBBD**, S. 64, 2006, s. 151-177, s. 174; Atalı, **Tüketici**, s.71-72; Ergin

gerekçe olarak belirli parasal sınırın altında kalan uyuşmazlıklarda tüketici hakem heyetlerine başvurunun zorunlu olmasını, hakem heyetlerinin tarafların haklılık durumuna karar vermesini, kararlarının bağlayıcı olmasını ve hakem heyetleri tarafından verilecek kararların ilamların icrası hakkındaki hükümlere göre yapılmasını göstermiştir⁵⁵.

Tüketici hakem heyetinin zorunlu tahkim olduğu yönündeki kabul, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ihtiyari tahkime dair hükümlerin uygulanamayacağı anlamına gelir. Tüketici hakem heyetinin çalışma usûlü hakkında bu konudaki özel düzenlemeler dikkate alınır⁵⁶. Bu düzenlemeler Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da ve Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği'nde yer almaktadır.

Tüketici hakem heyetinin çalışma usûlü incelendiğinde yargılama usûlüne bir ölçüde benzediği görülmektedir⁵⁷. Zira tüketici hakem heyetinde de başvuru ile başlayan, inceleme ile devam eden ve nihayetinde kararla sonuçlanan bir süreç vardır⁵⁸. Kanun ve Yönetmelik hükümleri dikkate alındığında tüketicinin korunması

Nomer/Nuray Ekşi/Günseli Öztekin Gelgel, **Milletlerarası Tahkim Hukuku**, C. I, 5. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 38-39; Taşpınar Ayvaz, **a.g.m.**, s. 47; Ekşi, **a.g.e.**, s. 38 vd.; Aydın Zevkliler/Çağlar Özel, **Tüketicinin Korunması Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 466; Ermenek, **Tüketici**, s. 580; Gökçen Topuz, "Türkiye Futbol Federasyonu Uyuşmazlık Çözüm Kurulunun Yargı Yetkisi Üzerine Düşünceler", **DEÜHFD, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan**, C. 19, Özel Sayı, 2017, s. 1901-1926, s. 1916 Cengiz Serhat Konuralp, **Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 90; Aslı Aras, "Bir Yargıtay Kararı Işığında Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 3-4, 2012, s. 135-153, s. 144; Gülgün Ildır, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Hak Arama Özgürlüğü", **75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı**, Ankara, TBB Yayınları, Ed.: Hakan Pekcanitez, s. 385-401, s.397 dn 35; Nagihan Tandoğan Özbaykal, "Tüketici Hakem Heyetlerinde İtirazın İptali Davası Sorunu ve 7063 Sayılı Kanun Sonrasında Verilen Yargı Kararlarının Değerlendirilmesi", **MÜHF-HAD**, C. 26, S. 1, Haziran 2020, s. 467-486, 476.

⁵⁵ Tanrıver, **Alternatif**, s. 175; Atalı, **Tüketici**, s. 71-72; Zevkliler/Özel, **a.g.e.**, s. 466; Ildır, **a.g.m.**, s. 397-398; Tandoğan Özbaykal, **a.g.m.**, s. 476.

⁵⁶ Umar, **Şerh**, s. 1184. Kanun'da bir boşluk bulunması hâlinde dahi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan ihtiyari tahkime dair hükümler uygulanamaz. Bkz. Budak, **Tüketici**, s. 79-80.

⁵⁷ Kanun koyucu yargılamaya özgü bazı kavramları (dava, tahkikat, ispat, yargılama gibi) kullanmamıştır. Bkz. Budak, **Tüketici**, s. 93. Bununla birlikte taraflardan bilgi ve belge talep edebileceği ve bilirkişiye başvurabileceği düzenlenmiştir. Bkz. Atalı, **Tüketici**, s. 410-411.

⁵⁸ Budak, **Tüketici**, s. 93.

amacıyla basit, hızlı ve ucuz bir sürecin oluşması için çaba sarfedildiği görülmektedir⁵⁹. Ancak bu hükümler, tüketici mahkemelerinin yargılama usûlü olan basit yargılama usûlünden farklıdır⁶⁰.

Tüketici hakem heyetine yapılan başvurular, şahsen veya avukat aracılığıyla; elden, posta yoluyla veya elektronik ortamda e-Devlet kapısı üzerinden Tüketici Bilgi Sistemi ile yapılır (THHY m. 11, I). Başvuran, başvurusunu dilekçe ile yapabileceği gibi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın internet sitesinde yer alan form⁶¹ ile de yapılabilir. Söz konusu formda uyuşmazlık konusuna ilişkin bilgiler adında bir bölüm yer alır. Bu bölümün alt başlıkları arasında yer alan uyuşmazlık konusu ile başvuru sahibinin talebi bulunur. Kanaatimizce uyuşmazlık konusundan kastedilen başvuranın iddiasının dayanağını oluşturan vakıalardır⁶².

Yönetmelikte form kullanılmadan yapılan başvurularda mutlaka yer alması gereken hususları zikrederken vakıalara yer verilmemiştir (THHY m. 11, II). Bununla birlikte aynı hükmün son fıkrasında derdest bir başvuru olup olmadığını belirlemede kullanılacak ölçütler yer alır. Burada yer alan başvuru sebebi, başvuranın iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları ileri sürmesi gerektiğini göstermektedir.

Tüketici hakem heyetine yapılan başvuru, gereği yapılmak üzere kabul edilmek zorundadır (TKHK m. 68, II). Tüketici hakem heyetine yapılan başvuru sonrasında, hukukî dinlenilme hakkı gereği (HMK m. 31), karşı tarafa başvuranın iddialarına karşı cevap hakkı doğar⁶³. Bu kapsamda uygulamada, başvuru dilekçesinin kabulünden sonra başvuru dilekçesi raportör tarafından karşı tarafa tebliğ edilir ve otuz gün içerisinde savunmasını yapması beklenir⁶⁴. Karşı taraf vereceği cevap dilekçesinde

⁵⁹ Özöker, **a.g.e.**, s. 133.

⁶⁰ Özöker, **a.g.e.**, s. 133.

⁶¹ Bkz. <https://ticaret.gov.tr/tuketici/tuketici-hakem-heyetleri/basvuru-formlari>

⁶² Tüketici hakem heyetine başvuran kişinin başvuru gerekçesini sunması gerektiği hususunda bkz. Pekcanitez, **Tüketici**, s. 52.

⁶³ İ. Yılmaz Aslan, **6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku**, 5. Bs., İstanbul, Ekin Yayınevi, 2015, s. 732.

⁶⁴ Makbule Serra Korkut, **Medenî Usûl Hukuku Esasları Çerçevesinde Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tüketici Hakem Heyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 134.

başvuranın iddialarına karşı cevaplarını sunar. Bununla birlikte karşı tarafın cevap verme zorunluluğu bulunmaz. Bu durumda karşı tarafın başvuranın ileri sürdüğü iddiaların tamamını inkâr ettiği kabul edilmelidir⁶⁵.

Ne Kanun'da ne de Yönetmelik'te tarafların iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ne zamana kadar ileri sürebileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Teksif ilkesi yargısal temel haklardan olmadığından ve hukuk politikası tercihinine göre değişkenlik arz edebildiğinden Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan vakıaların getirilme zamanına dair sınırlamanın kıyasen tüketici hakem heyeti incelemesinde geçerli olacağı söylenemez. Dolayısıyla taraflar tüketici hakem heyetinde iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürebilmelidir. Öte yandan taraflardan biri tüketici hakem heyetine yapılan başvuruyu sürüncemede bırakmak için devamlı yeni vakıalar ileri sürüyorsa tüketici hakem heyeti bu talepleri reddetmelidir.

B. Tüketici Hakem Heyetinin Verdiği Karara Karşı İtiraz Yolunda Vakıaların İleri Sürülmesi

Taraflar, tüketici hakem heyetinin kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde tüketici hakem heyetinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesine itiraz edebilir (TKHK m. 70, III).

Tarafların itiraz yolunda, hakem heyeti incelemesindeki iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıalarla bağlı olup olmadığı Kanun'da düzenlenmemiştir. İtiraz yargılamasında tarafların hakem heyeti incelemesi sırasında ileri sürülmeyen vakıaların ileri sürülüp sürülemeyeceğinin tespiti için itirazın hukukî niteliğinin belirlenmesi gerekir.

İtirazın hukukî niteliği Kanun'da açıkça ifade edilmemiştir. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da bu kurum kimi zaman itiraz (TKHK m. 70, III) kimi zaman ise itiraz davası (TKHK m. 70, VI) olarak ifade edilmektedir⁶⁶. Kanun'da

⁶⁵ Aslan, **a.g.e.**, s. 732; Korkut, **a.g.e.**, s. 134 dn. 10.

⁶⁶ Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 207; M. Ertan Yardım, "Tüketici Hakem Heyeti Kararlarının İcrası ve İtiraz Yolu (4077 Sayılı TKHK ile 6502 Sayılı TKHK'nın Karşılaştırılması)", **Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Disipliner Arası Yaklaşım**,

onama/düzelterek onama (TKHK m. 70, IV), kararın iptali (TKHK m. 70, VI) gibi terimler de kullanılmıştır⁶⁷. Bu nedenle itirazın hukukî niteliği öğretide tartışma konusu olmuştur. Öğretideki bir görüş itirazı bir dava olarak nitelendirmektedir⁶⁸. Diğer bir görüşe göre ise itiraz, bir kanun yoludur⁶⁹.

İtirazı ayrı bir dava olarak nitelendiren görüşün⁷⁰ vakıalarla bağıllık olup olmadığına dair bir değerlendirmesi bulunmaz. İtirazı tüketici hakem heyetinin kararı ile sınırlı bir dava olarak gören görüş ile kanun yolu olarak gören görüş ise tarafların itiraz ederken tüketici hakem heyetinde ileri sürdükleri vakıalarla bağılı olduğunu savunmaktadır⁷¹. Bu görüşe göre aksi kabul itirazı müstakil bir davaya dönüştürür. Bununla birlikte şayet başvuranın talebi somutlaştırılmadan, gerekli taraf teşkili sağlanmadan ya da hukukî dinlenilme hakkına uygun bir inceleme gerçekleşmeden karar verildiyse bu durumda yeni vakıalar ileri sürülebilmelidir⁷². Ayrıca kamu düzenini ilgilendiren hususlar bakımından vakıalarla bağıllık bulunmaz. Bu hususlar daha önce ileri sürülme dahi taraflarca itiraz sırasında ileri sürülebilir⁷³.

Aksi yöndeki görüş ise vakıalarla bağıllık meselesini zamanaşımı yönünden ele almaktadır. Bu görüşe göre, zamanaşımı def'i tüketici hakem heyetinde ileri sürülme

Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ed.: Esra Hamamcıoğlu/Özge Uzun Kazmacı/M. Ertan Yardım/Zeliha Gizem Sayın, s. 105-124, s. 118.

⁶⁷ Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 207; Yardım, **a.g.m.**, s. 118.

⁶⁸ Bilgehan Yeşilova, “6502 Sayılı (Yeni) Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a Göre Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözümü Usûlü ve Yargılama Kuralları”, **THD**, C. 9, S. 99, Kasım 2014, s. 107-143, s. 133 ve 135. Öğretide itirazı dava olarak nitelendiren diğer görüş ise bu davanın özelliklerini âdeta kanun yoluna benzetmektedir. Bu görüşe göre, itiraz davası hakem heyetinin kararı ile sınırlı bir dava türüdür. İtiraz davasının konusu hakem heyetinin kararının hukuka uygun olup olmadığı noktasındadır. Bkz. Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 208.

⁶⁹ Ermenek, **Tüketici**, s. 588 ve 618; Yardım, **a.g.m.**, s. 118-119; Çabri, **Tüketici**, s. 1032. Bu yöndeki diğer bir görüş ise tüketici mahkemesinin itiraz sonucu yapacağı incelemeyi kanun yolu olarak nitelendirmemekle birlikte hukukî çare şeklinde bir denetim olduğunu savunmaktadır. Bkz. Tanrıver, **Usûl**, s. 200; Atalı, **6502**, s. 407 vd.; Atalı, **Tüketici**, s. 77; Erişir, **a.g.m.**, s. 54.

⁷⁰ Yeşilova, **a.g.m.**, s. 133 vd.

⁷¹ Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 208; Yardım, **a.g.m.**, s. 120. Zira istinaf incelemesi sonucu verilen kararların içtihat oluşturma özelliği bulunmaz. Bkz. Ermenek, **Tüketici**, s. 619; Aydoğdu/Kahveci, **a.g.e.**, s. 512.

⁷² Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 154; Yardım, **a.g.m.**, s. 120.

⁷³ Ermenek, **Tüketici**, s. 619; Yardım, **a.g.m.**, s. 120.

dahi itiraz yoluyla tüketici mahkemesine ileri sürülebilir⁷⁴. Zira def'iler mahkeme önünde sürüldüğüne ve tüketici hakem heyeti de mahkeme niteliğinde olmadığına göre, tüketici mahkemesinde ileri sürülmesine izin verilmemesi yerinde olmaz⁷⁵. Ayrıca tüketici hakem heyetinde vekalet ücretine karar verilemeyeceğinden tarafın avukatla temsil edilme ihtimali çok düşüktür. Hukukçu olmayan tarafın da zamanaşımı meselesini bilmesi mümkün olmayabileceğinden tüketici mahkemesinde bu hususu ileri sürebilmelidir⁷⁶.

Kanaatimizce tüketici hakem heyetinde ileri sürülmeyen zamanaşımı def'inin tüketici mahkemesinde ileri sürülmesi mümkün değildir. Tüketici hakem heyeti nitelik olarak mahkeme olmasa da yargılama faaliyeti yürütür. Bu nedenle zamanaşımı def'i tüketici hakem heyetinde ileri sürülmelidir. Nitekim Yargıtay tüketici hakem heyetine başvuru ile zamanaşımının kesildiğini kabul etmektedir⁷⁷. Başvuran bakımından böyle bir etkisi olan tüketici hakem heyeti başvurusuna karşı zamanaşımı def'inin ileri sürülemeyeceğini kabul etmek yerinde olmaz. Ayrıca tüketici hakem heyetinde avukatla temsil olmayabileceğinden hukukçu olmayan kişinin zamanaşımı def'ini ileri sürmesinin beklenmemesi gerektiği yerinde değildir. Zira kanunu bilmemek mazeret sayılmaz.

Kanaatimizce tüketici hakem heyeti kararına karşı yapılan itirazın tüketici mahkemesinde görülmesi, tüketici mahkemelerinde görülen diğer davalarla nitelik olarak aynı olduğu anlamına gelmez. Kanun'da her ne kadar dava olarak ifade edilse de (TKHK m. 70, VI) düzenlemenin geneli incelendiğinde itirazın karara karşı yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda itiraz, geniş anlamda kanun yoluna dâhil olup hukukî çare olarak nitelendirilebilir⁷⁸. İtirazı ayrı bir dava olarak görmemenin sonucu da tüketici hakem heyetinde yapılan incelemede ileri sürülen vakıalarla bağlıdır. İtiraz yolunun düzenlenmesinin amacı, tüketici hakem heyetinde bir şekilde ileri

⁷⁴ Şebnem Akipek Öcal, "Sorular ve Cevaplar Bölümü" **Kadir Has Üniversitesi- İstanbul Barosu Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018. Ed.: M. Ertan Yardım, s. 201-204.

⁷⁵ Akipek Öcal, **Soru Cevap**, s. 201.

⁷⁶ Akipek Öcal, **Soru Cevap**, s. 204.

⁷⁷ 13. HD., 15.04.2002, E. 1534, K. 4099, bkz. Tutumlu, **Tüketici Hakem Heyetleri**, s. 140-141.

⁷⁸ Atalı, **6502**, s. 408; Atalı, **Tüketici**, s. 78; Erişir, **a.g.m.**, s. 54; Korkut, **a.g.e.**, s. 183-184.

sürülmeyen vakıaların mahkemeye sunulması değil, tüketici hakem heyeti kararının mahkeme denetimine tabi tutulmasıdır. Bununla birlikte kamu düzenine dair hususlar tüketici mahkemesinde serbestçe ileri sürülebilir.

III. ARABULUCULUKTA VAKIALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

A. Arabuluculuk Faaliyetinde Vakıaların İleri Sürülmesi

Türk hukukunda alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk ile ilgili yasal düzenlemeler ilk defa 2012 yılında bağımsız bir kanunla, 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile kabul edilmiştir⁷⁹. Arabuluculuk, bir uyuşmazlığın tarafların iradî olarak bu yönteme başvurmaları neticesinde, tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişi olan arabulucu yardımıyla üzerinde anlaştıkları usûl ve esaslara göre, aralarındaki uyuşmazlığın karşılıklı iletişimle iki tarafın ortak menfaati gözetilerek çözülmesini ifade etmektedir⁸⁰.

Arabuluculuk faaliyetinin kendine özgü ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler, iradî olma (HUAK m.3, I), eşitlik (HUAK m. 3, II) ve gizlilik (HUAK m.4).

⁷⁹ Kanun'un hazırlık süreci hakkında bkz. Hakan Pekcanitez, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanun Tasarısı'nın Tanıtımı", **MİHBİR Toplantısı VI**, Medenî Usûl Hukukunda Kanun Yolları ve Arabuluculuk Kanun Tasarısı, İzmir, 2007, Ankara, TBB Yayınları, s. 247-264.

⁸⁰ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 2813; Ömer Ekmekçi/Muhammet Özekes/Murat Atalı/Vural Seven, **Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk**, 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 17. Arabuluculuk kavramına dair detaylı bilgi için bkz. Süha Tanrıver, **Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Arabuluculuk**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 39 vd.; Mustafa Serdar Özbek, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 4. Bs., C. II, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, s. 1179 vd. Seda Özümucu, **Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış**, 3. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 276 vd.; Seda Özümucu, "Arabuluculuğun Doğuşu ve Gelişmelerine Genel Bir Bakış", **Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu**, İstanbul, Sümer Kitabevi, 2014, Ed.: Yasemin Işıktaç, s. 33-42, s. 33 vd.; Ahmet M. Kılıçoğlu, **Arabuluculuk Sözleşmeleri**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2020, s. 11 vd.; Pınar Akan, **Arabuluculuk ve Deniz Hukuku'na İlişkin İhtilaflarda Uygulanması**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 7; Taşpolat Tuğsavul, **a.g.e.**, s. 27. Arabuluculuk HUAK m. 2, I, b'de ise şu şekilde tanımlanmıştır: "Sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımlıyla ve ihtiyarı olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemidir".

Arabuluculuk faaliyeti için tarafların rahat ve samimi hareket ederek müzakereleri yeterli açıklıkta yürütmeleri gerekir⁸¹. Bu durumun sağlanabilmesi için gizlilik ilkesi kabul edilmiştir. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça taraflar, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya diğer bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür (HUAK m. 4, II).

Arabuluculuk niteliği gereği esnek bir yapıya sahip olduğundan katı kurallara bağlı değildir⁸². Bu durumun sonucu olarak taraflar, emredici hukuk kurallarına aykırı olmamak kaydıyla arabuluculuk usûlünü serbestçe kararlaştırabilirler (HUAK m. 15, II). Taraflarca kararlaştırılmamışsa⁸³ arabulucu; uyuşmazlığın niteliğini, tarafların isteklerini ve uyuşmazlığın hızlı bir şekilde çözülmesi için gereken usûl ve esasları göz önüne alarak arabuluculuk faaliyetini yürütür (HUAK m. 15, III).

Arabuluculuk bir dava olmadığından medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkeler, arabuluculuk faaliyetinde geçerli değildir⁸⁴. Bu anlamda arabuluculuk faaliyetinde teksif ilkesinin geçerli olmadığı ifade edilmelidir. Taraflar gerek arabulucu ile yaptıkları özel görüşmelerde gerekse her iki tarafın katılımı ile gerçekleşen görüşmelerde (HUAK m. 8) aksi kararlaştırılmadıkça iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürebilir. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda bu konuda bir sınırlama yer almaz.

⁸¹ Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, **a.g.e.**, 35; Özmumcu, **Arabuluculuk**, s. 305 ve 308.

⁸² Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Gerekçesi. Bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0603.pdf>.

⁸³ Arabuluculuk yönteminin taraf egemenliğinin ağır bastığı bir uyuşmazlık çözüm çeşidi olduğu yönünde bkz. Seda Özmumcu, “Usûlî Adalet (Procedural Justice) ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri (Alternative Dispute Resolution) Üzerine Bir Değerlendirme”, **Prof. Dr. Ramazan Arslan’a Armağan**, C. II, Ankara, Yetkin Yayınları, 2015, s. 1275-1299, s. 1292. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile usûl hukukuna ait emredici hükümlerin sınırlayıcı etkiye sahip olduğu yönünde bkz. Evren Koç, “Arabuluculuk Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Tespitler”, **Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu**, İstanbul, Sümer Kitabevi, 2014, Ed.: Yasemin Işıқтаç, s. 43-52, s. 46.

⁸⁴ Özekes, **Pekcanitez Usûl**, s. 2821; Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, **a.g.e.**, 186; Çiğdem Yazıcı Tıktık, **Arabuluculukta Gizliliğin Korunması**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 32. Nitekim arabulucu tanık dinleyemez, bilirkişiye başvuramaz, uyuşmazlığın taraflarından birini aleyhine olan bir vakıa hakkında sorgulayamaz. Çünkü arabulucu uyuşmazlığı bir karar vererek çözmeyi değil, ikna ve telkin ile anlaşma sağlamalarına imkân veren bir ortam oluşturmayı hedefler. Bkz. Tanrıver, **Arabulucu**, s. 116. Ayrıca bkz. HUAKY m. 17, IV.

B. Dava Şartı Arabuluculukta İleri Sürülen Vakıaların Davaya Etkisi

Ülkemizde Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu yürürlüğe girdikten sonra çeşitli uyuşmazlıklar bakımından (İşMK m. 3, I; TTK m. 5A, I) zorunlu arabuluculuk kabul edilmiştir. İlgili uyuşmazlıklar açısından dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması dava şartıdır⁸⁵. Bu kapsamda davacı, dava açarken arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılamadığına dair son tutanağın aslını veya arabulucu tarafından onaylanmış bir örneğini dava dilekçesine eklemek zorundadır (HUAK m. 18/A, II).

Görüldüğü üzere arabuluculuk faaliyeti her zaman başarılı sonuçlanmayabilir. Arabuluculuğa başvurunun bazı uyuşmazlıklar bakımından zorunlu olması, uyuşmazlığın mutlaka arabuluculuk faaliyetinde çözüleceği anlamına gelmez. Arabuluculuk faaliyetinin dava şartı olması haricinde açılan davaya herhangi bir usûlî etkisinin olup olmadığını belirlemek gerekir.

Hemen yukarıda tespit ettiğimiz üzere arabuluculuk faaliyeti sona erene kadar taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürebilirler. Bununla birlikte arabuluculuk alternatif bir çözüm yolu olduğuna göre, tarafların iddialarını ispatlamalarından ziyade uzlaşarak uyuşmazlığı çözme iradeleri göstermeleri gerekir. Bu nedenle taraflar iddialarının dayanağını oluşturan bütün vakıaları arabuluculuk faaliyeti sırasında ileri sürmeyebilirler.

Tarafların arabuluculuk faaliyetinde bir vakıayı ileri sürmemeleri, bu faaliyetin başarıyla sonuçlanmamasının ardından açılan davada söz konusu vakıanın ileri sürülemeyeceği anlamına gelmez. Zira arabuluculuk ile devlet mahkemelerinde gerçekleşen yargılama birbirinden bağımsızdır. Yargılamada taraflarca ileri sürülen vakıalar ve deliller çerçevesinde uyuşmazlığa uygulanacak hüküm ile uyuşmazlık sona erdirilmektedir. Arabuluculukta ise taraflar arasındaki ilişkiye yasal taleplerin

⁸⁵ Arabulucuya başvuru zorunluluğunun dava şartından çok ilk itirazlara benzediği yönünde bkz. Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, **a.g.e.**, s. 154. İş, ticarî ve tüketici uyuşmazlıklarıyla sınırlı olarak yaratılan bu dava şartının ilgili uyuşmazlıklar ile arasında hukukî ve mantıkî bir bağ olmadığı yönünde bkz. Tanrıver, **Arabuluculuk**, s. 143.

haklılığına göre değil, daha geniş bir açıdan bakılmaktadır⁸⁶. Arabuluculukta amaçlanan vakıalara, düşüncelere, duygulara ve arka plana bakılarak bir değerlendirme yapılması ve çözüm alternatifleri üretilmesidir⁸⁷.

Bu nedenlerle arabuluculuk faaliyetinden sonra açılan davada taraflar, diğer davalarda olduğu gibi iddia ve savunmalarını dilekçeler teatisinde serbestçe ileri sürerler. Arabuluculuk faaliyetinde ileri sürülen iddia ve savunma sebepleri ile bağlılık yoktur. Dilekçeler teatisi aşaması tamamlandıktan sonra ise yeni vakıa ancak karşı tarafın açık muvafakati ve ıslah ile ileri sürülebilir (HMK m. 141, II).

Bu başlık altında incelenmesi gereken bir diğer husus, arabuluculuk faaliyetinde elde edilen çeşitli belge, beyan ve bilgilerin davada ileri sürülüp sürülemeyeceğidir. Gizlilik ilkesi kapsamında çeşitli belge, beyan ve bilgilerin de delil olarak kullanılamayacağı Kanun'da açıkça düzenlenmiştir. Buna göre, uyuşmazlığın arabuluculuk yolu ile sona erdirilmesi için taraflarca ileri sürülen görüşler ve teklifler ile arabuluculuk faaliyeti esnasında, taraflarca ileri sürülen öneriler veya herhangi bir vakıa veya iddianın kabulü açılan davada delil olarak kullanılamaz (HUAK m. 5, I, b ve c).

Şayet bir delil arabuluculuk süreci olmasaydı dahi bir hukuk davasında ileri sürülebiliyorsa, yalnızca arabuluculukta ileri sürülmesi nedeniyle kabul edilemeyecek bir delil haline gelmez (HUAK m. 5, V). Örneğin, davacının davalıya arabuluculuk faaliyetinden önce gönderdiği ihtar veya olaya tanıklık etmiş kişinin beyanı bu kapsamda düşünülebilir. Davacının, önce arabuluculuk yoluna başvurmak zorunda olduğu için arabuluculuk faaliyetinde bu delilleri ileri sürmesi, anılan delilleri kullanılamayacak duruma getirmez⁸⁸. Öte yandan ilk kez arabuluculuk sürecinde ortaya çıkan bilgi ve belgeler davada ileri sürülemez⁸⁹. Örneğin arabuluculuk görüşmeleri sırasında taraflardan birinin bir vakıayı ikrar etmesinin yargılama

⁸⁶ Yazıcı Tıktık, **a.g.e.**, s. 106; Akan, **a.g.e.**, s. 109 vd.

⁸⁷ Yazıcı Tıktık, **a.g.e.**, s. 106. Ayrıca bkz. Elif Kısmet Kekeç, **Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler**, 3. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2016, s. 190 vd.

⁸⁸ Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, **a.g.e.**, 36.

⁸⁹ Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, **a.g.e.**, 37; Özümucu, **Arabuluculuk**, s. 360.

açısından bir etkisi bulunmaz. Arabuluculuk faaliyetinde ikrar edilen vakıa davada inkâr edilebilir.

IV. HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NA GÖRE TAHKİMDE VAKIALARIN İLER, SÜRÜLMESİ

A. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkimde Vakıaların İleri Sürülme Usûlü

Tarafların iradesine tabi uyuşmazlıkların bağımsız ve tarafsız hakemler eliyle ve yargısal yolla çözümlenmesine tahkim denir⁹⁰. Tahkim Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun onbirinci kısmında düzenlenmiştir. İlgili hükümler Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun tanımladığı anlamda yabancılık unsuru içermeyen ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanır (HMK m. 407). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen tahkim ihtiyaridir. Tarafların aralarında çıkan özel hukuka dair uyuşmazlığı, tahkim yoluyla çözebilmeleri için tahkim sözleşmesi (HMK m. 412) düzenlemeleri gerekir⁹¹.

Hakem veya hakem kurulu yargılamanın başında tensip tutanağı düzenler. Bu tutanakta tarafların hangi süre içerisinde ve hangi sayıda dilekçe vereceklerine dair bilgilere yer verilir⁹². Ayrıca tahkim yargılamasında iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaların hangi usûl kesitine kadar ileri sürüleceği hususu

⁹⁰ Kuru, **El Kitabı C. II**, s. 1857; H. Yavuz Alangoya, **Medenî Usûl Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1973, s. 4; Hakan Pekcanitez/Ali Yeşilirmak, **Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku**, C. III, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 2593; Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 725; Ekşi, **a.g.e.**, s. 95; Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel, **a.g.e.**, s. 1 vd.; Özmumcu, **Adalet**, s. 1290; İbrahim Özbay, **Hakem Kararlarının Temyizi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004, s. 29; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 757; Yeşilirmak, **a.g.e.**, s. 58; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 27; Konuralp, **a.g.e.**, s. 128; Şaziye Tuba Ulukuş Bulut, **MTK ile Karşılaştırmalı Olarak HMK Hükümlerine Göre Hakem Kararlarının İptali**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2018, s. 17.

⁹¹ Alangoya, **Tahkim**, s. 20; Pekcanitez/Yeşilirmak, **Pekcanitez Usûl**, s. 2594; Zorunlu tahkime dair Türk mevzuatı için bkz. Ekşi, **a.g.e.**, s. 18 vd.; Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel, **a.g.e.**, s. 9 vd.

⁹² Yılmaz, **Şerh**, s. 3669; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 776.

taraflarca belirlenmiş olabilir (HMK m. 424)⁹³. Şayet taraflarca bu husus belirlenmemiş ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan hükümler uygulanır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda taraflarca vakıaların ne şekilde ve ne zamana kadar mahkemeye sunulacağı HMK m. 428'de düzenlenmiştir. Taraflarca kararlaştırılan veya hakem tarafından belirlenecek süre içinde, davacı tahkim şartını veya sözleşmesiyle birlikte varsa esas sözleşme ile iddiasını dayandığı vakıaları ve talebini; davalı ise savunmasını ve dayandığı vakıaları dilekçeyle hakem veya hakem kuruluna sunar (HMK m. 428, I)⁹⁴. Davalı sunacağı cevap dilekçesi ile esasa dair savunmalarını ve hakem kurulunun yetkisiz olduğuna dair itirazlarını ileri sürmelidir⁹⁵.

Davalı cevap dilekçesi sunmaz ise bu durum davacının iddialarının ikrarı veya davanın kabulü olarak değerlendirilmeyip yargılamaya devam edilir (HMK m. 430/I, b). Bir diğer deyişle, devlet yargılamasında olduğu gibi davalı cevap dilekçesi sunmaz ise davayı inkâr etmiş sayılır⁹⁶.

B. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi

Taraflar, aksini kararlaştırmış olmadıkça⁹⁷, tahkim yargılaması sırasında iddia veya savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları değiştirebilir veya genişletebilir

⁹³ Uygulamada her iki tarafa da iki dilekçe verme hakkı tanınmaktadır. Bkz. Pekcanitez/Yeşilirmak, **Pekcanitez Usûl**, s. 2711; Yılmaz, **Şerh**, s. 3669. Taraflar tahkim usulüne uygulanacak kuralları kendileri belirleyebileceği gibi UNCITRAL Tahkim Kuralları'nda olduğu gibi milletlerarası tahkim kurallarını seçebilirler. Bunların haricinde taraflar FIDIC, GAFTA, FOSFA ve ICC gibi uluslararası tahkim merkezlerinin veya TOBB ve İTO gibi ulusal tahkim merkezinin kurallarına atıfta bulunabilirler. Bkz. Ekşi, **a.g.e.**, s. 178.

⁹⁴ Ekşi, **a.g.e.**, s. 182. Uygulamada dava ve cevap dilekçeleri HMK m. 119 ve m. 129'a paralel hazırlanmaktadır. Bkz. Yılmaz, **Şerh**, s. 3669.

⁹⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, **a.g.e.**, s. 746-747. Tarafların hakemleri bizzat seçmiş veya hakem seçimine katılmış olmaları, hakem veya hakem kurulunun yetkisine itiraz etme haklarını ortadan kaldırmaz (HMK m. 422, II).

⁹⁶ Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 144.

⁹⁷ Öğretideki bir görüşe göre, tahkim yargılamasında normal olan tarafların iddia ve savunmalarını genişletebilmeleri veya değiştirebilmeleridir. Taraflar tahkim yolunu seçerken, temel hukukî ilişkinin özelliği nedeniyle de iddia ve savunmaların serbestçe ileri sürülmesini tercih etmiş olabilirler. Bkz. Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, **a.g.e.**, s. 777 dn. 50.

(HMK m. 428, III)⁹⁸. Bu demektir ki tahkim yargılamasında mahkemelerde cereyan eden yargılamanın aksine kural olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı bulunmaz. Bununla birlikte hakem veya hakem kurulu, iddia değişikliğinin gecikerek yapılmış olduğunu veya⁹⁹ bu durumun diğer taraf için haksız bir şekilde büyük zorluk yarattığını ve diğer durum ve koşulları dikkate alarak değişikliğe izin vermeyebilir (HMK m. 428, III). Keza hakem veya hakem kurulu tahkim yargılamasını uzatmaya yönelik kötüniyetli genişletme taleplerine izin vermemelidir¹⁰⁰.

Hakem veya hakem kurulu iddia değişikliğinin gecikerek yapılmış olmasına veya diğer taraf haksız bir şekilde büyük zorluk yaratmasına rağmen değişikliği kabul ettiyse ya da bu şartlar mevcut olmamasına rağmen değişikliğe izin vermediyse verilen karara karşı kanun yoluna başvurma imkânı bulunmaz. Ancak taraf bu nedene dayanarak iptal davası açabilir (HMK m. 439, I, e)¹⁰¹.

Son olarak tarafların iddia ve savunmalarını tahkim sözleşmesinin kapsamı dışına çıkararak değiştiremeyeceği veya genişletemeyeceği ifade edilmelidir (HMK m. 428, III).

⁹⁸ Tahkim yargılamasında kural olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı mevcut olmadığından cevap dilekçesi sunmayan davalı, daha sonra inkâr kapsamı haricinde savunmalar ileri sürebilir. Bkz. Akyol Aslan, **Cevap Dilekçesi**, s. 145.

⁹⁹ Öğretide “veya” ifadesinin “ve” şeklinde değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zira her gecikme kendiliğinden iddia ve savunmanın genişletildiği anlamına gelmez. Bkz. Ziya Akıncı, Tartışmalar Bölümü, **Adalet Bakanlığı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nda İç Tahkim (m. 411-448) Paneli**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 37; Ekin Hacıbekiroğlu Ömeroğlu, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na Göre Tahkim Yargılama Usûlü”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Haziran 2014, s. 145-158, s. 152.

¹⁰⁰ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), s. 130. Bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0574.pdf>. Bu çerçevede yargılamanın başında ileri sürülebilmesi mümkün olan iddia ve savunmaların haklı bir gerekçe yokken yargılamanın son aşamasında ileri sürülmesi hakemler tarafından kabul edilmemelidir. Bkz. Konuralp, **a.g.e.**, s. 345.

¹⁰¹ Umar, **Şerh**, s. 1224.

SONUÇ

Teksif ilkesi, davanın taraflarının iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ve delilleri, yalnızca kanunda öngörülen usûl kesitine kadar ileri sürebileceği anlamına gelir. Teksif ilkesi uyarınca, kanunda öngörülen usûl kesitinden sonra vakıa ve delillerin ileri sürülme hakkı sukût eder. Bu sayede teksif ilkesi davanın kötüniyetle uzatılmasını engelleyerek yargılamanın makul süre içerisinde sona ermesine katkıda bulunur. Dolayısıyla teksif ilkesinin usûl ekonomisi ilkesine hizmet ettiği söylenebilir.

Taraflarca getirilme ilkesi, taraflara dava malzemesini getirme; teksif ilkesi ise bu malzemeyi belirli bir usûl kesitine kadar sunma zorunluluğu yükler. Bu nedenle teksif ilkesi yalnızca dava malzemesinin taraflarca getirilmesi ilkesinin geçerli olduğu yargılamalarda etkisini gösterir.

Teksif ilkesi hukukî dinlenilme hakkının unsurlarından olan açıklama hakkını sınırlar. Bu sınırlamanın hak arama özgürlüğüne aykırı olmaması için teksif ilkesinin katı şekilde düzenlenmemiş olması gerekir. Belirli bir usûl kesitinden sonra yeni vakıa ve delil getirilmesi tamamen yasaklanırsa tarafların hukukî dinlenilme hakkı kapsamında açıklama ve ispat hakkı orantısız şekilde sınırlandırılmış olur.

Tarafların teksif ilkesine uygun şekilde getirdikleri vakılarda bir belirsizlik veya çelişki olması durumunda, hâkim bu hususları aydınlatmakla yükümlüdür. Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, tarafların mahkemeye sundukları vakıalar ve deliller ile sınırlı olduğundan aydınlatma ödevinin teksif ilkesini yumuşattığı söylenemez.

Teksif ilkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda zikredilmemiş olması, bu ilkenin hukukumuzda geçerli olmadığı anlamına gelmez. Genel kural, vakıaların dilekçeler teatisi aşamasında getirilmesidir (HMK m. 141, I). Taraflar iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan bütün vakıaların sıra numarasıyla açık özetlerini dilekçelerinde bildirirler (HMK m. 119, I, e ve 129, I, d). Davacı bakımından kural olarak cevaba cevap dilekçesi sunma süresinin davalı bakımından ise ikinci cevap dilekçesi sunma süresinin dolması ile iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı başlar. Söz konusu yasak teksif ilkesinin bir sonucudur. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda taraflara ikişer dilekçe ile iddia ve savunmalarının

dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürme hakkı verilmesi, teksif ilkesinin Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na göre daha yumuşak düzenlendiğini gösterir.

İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının kapsamına iddianın dayanağını oluşturan vakıalar ve talep sonucu dâhildir. Deliller ise iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına dâhil değildir. Sonradan delil gösterilmesi HMK m. 145'te ayrıca düzenlenerek farklı şartlara tabi kılınmıştır. Görüldüğü üzere hukukumuzda teksif ilkesi vakıalar ve deliller yönünden farklı şekilde düzenlenmiştir. Alman hukukunda ve İsviçre hukukunda ise vakıalar ve delillerin ileri sürülebileceği usûl kesiti aynı hükme tabi kılınmıştır (ZPO § 282; SchZPO Art. 229).

Davacının dava dilekçesinde hiç vakıa sunmaması durumunda, mahkemenin HMK m. 119, II uyarınca eksikliğin tamamlanması için süre vermesi mümkün değildir. Zira davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetleri, süre verilmesi düzenlenen unsurlar arasında yer almaz. Ayrıca dilekçeler teatisinden sonra bu şekilde vakıa sunulması iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına aykırıdır.

Davacının dava ve cevaba cevap dilekçelerinde iddiasının dayanağını oluşturan vakıaları somutlaştırmaması söz konusu olabilir. Somutlaştırma yükünün ihlâli bir belirsizlik oluşturuyorsa ve bu hususun açıklanması, uyuşmazlığın aydınlatılması için zorunlu ise hâkimin davayı aydınlatma ödevi kapsamında davacıya belirsiz hususu açıklaması için süre vermesi gerekir (HMK m. 31). Hâkim yalnızca dilekçede ileri sürülmüş vakıaların açıklanmasını isteyebilir. Şayet davacı verilen süre içerisinde iddialarını somutlaştırmaz ise somutlaştırma yükü yerine getirilmemiş olan vakıa, mahkeme tarafından dikkate alınmaz.

Davalının cevap dilekçesi sunma zorunluluğu yoktur. Cevap dilekçesi sunma süresi içerisinde cevap dilekçesi sunmamış olan davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır (HMK m. 128). Bu durumda davacının cevaba cevap dilekçesi, davalının da ikinci cevap dilekçesi verme olanağı ortadan kalkar. Zira cevaba cevap dilekçesi, cevap dilekçesinin karşılığını oluşturur ve ancak süresi içerisinde davalı tarafından cevap dilekçesi verilmişse gündeme gelebilir

(HMK m. 136, I). Bu durumda yasak, davacı bakımından dava dilekçesinin verilmesinden itibaren, davalı bakımından ise cevap dilekçesi sunma süresinin sona ermesiyle başlar. Cevap dilekçesi sunmayan davalı, davanın sonraki aşamalarında savunmasını inkâr ölçüsünde yapabilir. Bunun anlamı davalının yeni vakıa sunamayacağıdır. Yargıtay'ın istikrar kazanmış içtihatlarına göre ise cevap dilekçesi sunmamış olan davalı, borcun sona erdiğine ilişkin bir vakıayı yargılamanın her aşamasında yasakla karşılaşmaksızın ileri sürülebilir. Yargıtay'ın söz konusu içtihatları süresinde cevap dilekçesi sunulmasına Kanun'un bağladığı sonuca (HMK m. 128) ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına aykırıdır (HMK m. 141).

Dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra, tarafların daha önce ileri sürdükleri vakılardan bağımsız vakıalar ileri sürmeleri yasaktır. Davalının ileri sürdüğü savunma sebepleri bakımından ise ayrık hususlar bulunmaktadır. Bu kapsamda davalı dava şartı eksikliğini davanın her aşamasında ileri sürülebilir (HMK m. 115, II). Taraf ehliyetinin, dava ehliyetinin, dava takip yetkisinin ve hukukî yararın mevcut olduğuna dair dava şartları (HMK m. 114, I, d, e, h) vakıalara yöneliktir. Bu dava şartlarının eksikliği ileri sürülürken hem dava şartı eksikliği hem de bu eksikliği gösteren vakıalar serbestçe ileri sürülür.

Teksif ilkesinin en sert yaptırımını ilk itirazlar açısından söz konusudur. İlk itirazlar cevap dilekçesi verildikten sonra cevap süresi henüz dolmamış olsa dahi ileri sürülemez (HMK m. 131). İlk itirazların ileri sürülmesi için öngörülen süre hak düşürücü olduğundan ıslah veya karşı tarafın açık muvafakati ile sonradan ileri sürülmesi mümkün değildir.

Yargıtay, içtihatları ile teksif ilkesini itirazlar yönünden yumuşatmıştır. Yargıtay, itirazların her zaman ileri sürülebileceği ve mahkeme tarafından da re'sen dikkate alınabileceği görüşündedir. Kanaatimizce bu uygulama, Kanun'daki açık hükümlere aykırıdır. Hâkimin dosyaya usulüne olarak dâhil edilmiş itiraz temelini oluşturan vakıaları re'sen dikkate alması gereği, Kanun'da belirlenen süreden sonra ileri sürülen vakıaların dikkate alabileceği anlamına gelmez. Bu durum ayrıca taraflar arasındaki eşitliği ihlâl ettiğinden hâkimin tarafsızlığından şüphe duyulmasına neden olur.

Dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra çeşitli vakıalar serbestçe ileri sürülebilir. Bu vakıalar, dilekçeler teatisinde ileri sürülen vakıalara zımnen dâhil olan vakıalar, herkesçe bilinen vakıalar ve maddi yazı ve hesap hatalarının düzeltilmesidir (HMK m. 183). Ayrıca taraflardan biri, lehine olan vakıayı karşı tarafın menfaatini ihlâl eden bir durum olmadığından dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra serbestçe geri alabilir. Bununla birlikte tarafın lehine olan ve dosyadan çıkarılmak istenen vakıa, iddianın dayanağını oluşturan vakıa zincirini değiştirecek nitelikteyse yasak kapsamında olmalıdır.

Dilekçeler teatisinden sonra vuku bulan vakıalar da daha önce ileri sürülmeleri mümkün olmadığından tahkikat sona erinceye kadar mahkemeye serbestçe sunulabilir. Tahkikat sona erdikten sonra ise bu vakıaların ileri sürülmesi mümkün olmamalıdır. Zira sözlü yargılama aşaması yeni vakıaların tahkik edileceği bir aşama değildir.

Teksif ilkesinin hukukî dinlenilme hakkına ve hak arama özgürlüğüne aykırı olmaması için hukukumuzda bu ilkeyi yumuşatacak düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşma yolları olan ıslah ve karşı tarafın açık muvafakatidir (HMK m. 141, II).

Yargıtay'ın cevap dilekçesi sunmayan davalının ıslahla zamanaşımı def'i ileri süremeyeceğine dair kararları söz konusudur. Yargıtay'ın ıslah ile def'i ileri sürülmesi konusunda cevap dilekçesi sunulup sunulmamasına göre yaptığı ayırım yerinde değildir. Hukukumuzda cevap dilekçesi sunma zorunluluğu bulunmaması ve cevap dilekçesi sunulmamasına Kanun'un bağladığı sonuç dikkate alındığında, cevap dilekçesi sunmayan davalının ıslah yapabilme açısından daha aleyhe bir konumda olması isabetli değildir. Nitekim Yargıtay, yakın tarihte vermiş olduğu bir kararında öğretideki eleştiriler ışığında müstakar içtihattan farklı olarak cevap dilekçesi sunmamış davalının ıslahla zamanaşımı def'ini ileri sürebileceğine hükmetmiştir.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağını aşmak için zımni muvafakat yeterli görülürken Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile açık muvafakat aranmaktadır. Karşı taraf iddia ve savunma değişikliğine sessiz kalırsa mahkeme değiştirme talebini dikkate almadan karar verir. Kanaatimizce karşı tarafın açık muvafakatı tıpkı ıslah gibi tahkikat sona erinceye kadar

yapılabilmelidir (HMK m. 177, I). Sözlü yargılamada vakıalara ilişkin bir tahkikat faaliyetinden ziyade dosyada varlığı tespit edilen vakıaların ilgili hukuk kuralını karşılayıp karşılamadığı belirlenir. Bu nedenle bu aşamada karşı tarafın açık muvafakati ile yeni vakıaların mahkemeye getirilmesine izin verilmesi sözlü yargılama aşamasının niteliği ve amacı ile bağdaşmaz.

Yukarıda vardığımız sonuçlar, hukukumuzda vakıalar açısından teksif ilkesinin Alman hukuku ve İsviçre hukukuna göre oldukça farklı düzenlendiğini göstermektedir. Hukukumuzda vakıaların serbestçe ileri sürülmesi kural olarak dilekçeler teatisi ile sınırlanmışken, Alman hukukunda vakıalar sözlü yargılamanın bitimine kadar ileri sürülebilir (ZPO § 282). Alman hukukunda sözlü yargılama aşaması sona erdikten sonra ise vakıanın yargılamayı uzatacağı veya geç getirilmenin ihmâlden kaynaklandığı hâkim tarafından tespit edilirse vakıa reddedilir (ZPO § 296, II). İsviçre hukukunda ise vakıaların getirilebileceği zaman dilimi Alman hukuku kadar uzun değildir. Şu var ki anılan süre hukukumuza göre ise daha uzundur. İsviçre hukukunda taraflar vakıaları esas duruşmanın başlangıcına kadar serbestçe ileri sürebilirler. Esas duruşmada ise yalnızca sonradan ortaya çıkan veya öğrenilen vakıalar ile önceden mevcut olmasına rağmen makul özen gösterilmesine rağmen ileri sürülmeyen vakıalar ileri sürülebilir (SchZPO Art. 229). Tarafın makul özen gösterip göstermediğini hâkim takdir eder. Görüldüğü üzere Alman ve İsviçre hukukunda vakıaların getirilmesi hususunda hâkime de takdir yetkisi verilmiştir. Hukukumuzda hâkimin böyle bir yetkisi yoktur. Kanaatimizce hâkimin sonradan vakıa ileri sürülebileceğine dair vereceği karar, usûlî tartışmalara yol açacağı gibi taraflara eşit muamelede bulunup bulunmadığına dair tereddütlere de yol açar. Dolayısıyla hukukumuzda hâkime bu konuda yetki verilmemesi yerindedir. Ayrıca Alman ve İsviçre hukuk sistemlerinden farklı olarak hukukumuzda ıslah kurumu geçerlidir. Taraflar ihmâl sonucu veya taktik gereği dilekçeler teatisinde ileri sürmediği vakıaları sonradan ıslah ile ileri sürebilir. Böylelikle teksif ilkesinin hak arama özgürlüğünü ihlâl etmesi engellenir. Islah haricinde hâkimin takdiriyle de olsa taraflara serbestçe vakıa ileri sürme imkânı verilmesi, yargılamayı sürüncemede bırakır.

Teksif ilkesinin uygulanmasının özellik arz ettiği çeşitli durumlar vardır. Bunlardan biri olan kanunî taraf değişikliği sonucu davaya dâhil olan taraf, kişisel

savunma sebeplerini ileri sürebilir. Zira davalı davaya yeni dâhil olmuştur ve daha önce istese de bu savunma sebeplerini ileri sürmesi mümkün değildir. Davaya dâhil olan tarafın, hukukî dinlenilme hakkı gereği, kendi hukukî durumunu etkileyecek konuda açıklama yapabilmesi gerekir.

Boşanma davası devam ederken, eşlerden biri ölürse ölen eşin mirasçıları, diğer eşin kusurunu ispatlayarak mirasçılık sıfatına son vermek için davaya devam edebilir (TMK m. 181, II). Mirasçıların sürdürdüğü davaya boşanma davası olarak devam edilmediği için mirasçılar, sağ kalan eşin kusuruna yönelik önceden ileri sürülmeyen vakıaları mahkemeye sunabilir. Aksi kabul düzenlemenin amacı ve hukukî dinlenilme hakkı ile bağdaşmaz.

İradi taraf değişikliği (HMK m. 124) Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağından ayrı olarak düzenlenmiştir. Bu durum iradi taraf değişikliğinin dava değişikliği anlamına gelmediğini göstermektedir. Bu nedenle davanın tarafı haline gelen kişi önceki tarafın yaptığı usûl işlemleriyle bağlı olmaz. Bu bağlamda davaya dâhil olan taraf, daha önce yapılan iddia ve savunmalarla bağlı değildir, yeni vakıalar ileri sürebilir. Aksi durum hukukî dinlenilme hakkına da aykırı olur.

Basit yargılama usûlünde teksif ilkesi yazılı yargılama usulüne göre daha sert düzenlenmiştir. İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı davanın açılmasıyla başlar (HMK m. 319). Bu nedenle basit yargılama usulünün geçerli olduğu bir davanın açılmasının usûlî sonuçlarından birinin söz konusu yasak olduğu söylenebilir. Bu durumun karşılığı olarak Kanun'da savunmanın genişletilmesi yasağının cevap dilekçesinin verilmesiyle başlayacağı düzenlenmiştir (HMK m. 319). Ancak kanaatimizce esasa dair savunma sebepleri bakımından ilk itirazlardaki gibi bir sınırlama olmadığından (HMK m. 131) cevap dilekçesi sunulduktan sonra, cevap dilekçesi sunma süresi dolmamışsa, ek bir dilekçe ile bu savunma sebepleri ileri sürülebilir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde çekişmeli yargıdan farklı özellikleri olan çekişmesiz yargıda, arabuluculukta ve tahkimde teksif ilkesinin geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Çekişmesiz yargıda vakıaların ileri sürülebileceği usûl kesitini

belirlerken ikili bir ayrım yapmak yerinde olur. Kamu düzenini ilgilendiren veya küçüklerin korunmasına dair bir çekişmesiz yargı işi söz konusu ise re'sen araştırma ilkesi geçerli olacağından teksif ilkesi uygulanmaz. Bu nedenle de söz konusu çekişmesiz yargı işlerinde, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı uygulama alanı bulmaz. Kamu düzeninden olmayan ve küçüklerin korunmasına ilişkin olmayan çekişmesiz yargı işlerinde ise taraflarca getirilme ilkesi geçerli olmalıdır. Bu nedenle söz konusu çekişmesiz yargı işlerinde teksif ilkesi uygulama alanı bulmalıdır. Bunun anlamı da başvuranın iddialarının dayanağını oluşturan vakıaların açık özetlerini, başvurduğu sırada ileri sürmesi gerektiğidir.

Arabuluculuk faaliyeti, bir yargılama olmayıp alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olduğundan medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkeler arabuluculukta geçerli değildir. Bu nedenle teksif ilkesi de arabuluculukta geçerli olmaz. Taraflar gerek arabulucu ile yaptıkları özel görüşmelerde gerekse iki tarafın katılımı ile gerçekleşen görüşmelerde (HUAK m. 8) aksi kararlaştırılmadıkça iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürebilir. Ayrıca tarafların arabuluculuk faaliyetinde bir vakıayı ileri sürmemeleri, bu faaliyetin başarıyla sonuçlanmamasının ardından açılan davada söz konusu vakıayı ileri süremeyecekleri anlamına gelmez. Zira arabuluculuk ile devlet mahkemelerinde gerçekleşen yargılama birbirinden bağımsızdır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre gerçekleşen tahkim yargılamasında, mahkemelerde gerçekleşen yargılamanın aksine kural olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı bulunmaz. Bununla birlikte hakem veya hakem kurulu, iddia değişikliğinin gecikerek yapılmış olduğunu veya bu durumun diğer taraf için haksız bir şekilde büyük zorluk yarattığını ve diğer durum ve koşulları dikkate alarak değişikliğe izin vermeyebilir (HMK m. 428, III). Bu çerçevede hakem veya hakem kurulu tahkim yargılamasını uzatmaya yönelik kötüniyetli genişletme taleplerine izin vermemelidir.

Son olarak tüketici hakem heyetine yapılan başvuruda teksif ilkesinin geçerli olup olmadığı tespit edilmiştir. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da ve Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği'nde başvuranın ve karşı tarafın iddia ve

savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları ne zamana kadar ileri sürebileceğine dair bir düzenleme yoktur. Teksif ilkesi yargısal temel haklardan olmadığından ve hukuk politikası tercihinine göre değişkenlik arz edebildiğinden Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda yer alan vakıaların getirilme zamanına dair sınırlamanın, kıyasen tüketici hakem heyeti incelemesinde uygulanabileceği söylenemez. Dolayısıyla taraflar tüketici hakem heyetinde iddia ve savunmalarının dayanağını oluşturan vakıaları serbestçe ileri sürebilmelidir. Öte yandan taraflardan biri tüketici hakem heyetine yapılan başvuruyu sürüncemede bırakmak için devamlı yeni vakıalar ileri sürüyorsa tüketici hakem heyeti bu talepleri reddetmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, Bülent Hayri:	Özel Hukukta İspat ve Delil Bağlamında Uygulamalı Hukuk , Ankara, US-A Yayıncılık, 2014.
Akan, Pınar:	Arbuluculuk ve Deniz Hukuku’na İlişkin İhtilaflarda Uygulanması , Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.
Akgündüz, Ahmed:	İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı: C. I: Kamu Hukuku , İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, 2011.
Akıllıoğlu, Tekin:	Hangi Hukuka Giriş? Hukuk Üstdili İncelemesine Giriş , 4. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
Akıncı, Ziya:	Tartışmalar Bölümü, Adalet Bakanlığı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nda İç Tahkim (m. 411-448) Paneli , Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 37.
Akıntürk, Turgut:	Türk Medenî Hukuku Yeni Medenî Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku , C. 2, 7. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2002.
Akil, Cenk/Gül, Mehmet Akif:	“Yargıtay’ın Genel Haciz Yoluyla İlâmsız Takibe Başvuru Hakkına İlişkin Olarak Vermiş Olduğu Bazı Kararlar Üzerine Düşünceler”, Yargıtay Dergisi , C. 43, S. 3, Temmuz 2017, s. 551-610.
Akil, Cenk:	“6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Dava Dilekçesinin Unsurları Bağlamında Somutlaştırma

	Yükü”, MAÜHFD , C. 11, S. 1, Haziran 2012, s. 85-100 (Somutlaştırma).
Akil, Cenk:	“Boşanma Davalarında Vakıaların İleri Sürülmesi Meselesinin Yargıtay Kararlarındaki Görünümü”, DEÜHFD , C. 12, S. 1, 2010, s. 1-23 (Boşanma).
Akil, Cenk:	“Yargıtay Kararları Işığında Zamanaşımı Def’inin Islah Yolu ile İleri Sürülüp Sürülemeyeceği Meselesi”, HÜHFD , 2(2) 2012, s. 1-15.
Akipek Öcal, Şebnem:	“Sorular ve Cevaplar Bölümü” Kadir Has Üniversitesi-İstanbul Barosu Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018. Ed.: M. Ertan Yardım.
Akkanat, Halil/Çekin, Mesut S./Sarıkaya, Murat:	Medenî Hukuk’ta Olay Çözüm Tekniği , İstanbul, Filiz Kitabevi, 2018.
Akkanat, Halil:	Ölümün Özel Hukuk İlişkilerine Etkisi , İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004.
Akkaya, Tolga:	“Hükmün Tashihi Yoluyla Onama veya Bozma Kararının Kaldırılması ve Değiştirilmesi”, MİHDER , C.11, S. 32, 2015/3, s. 91-112.
Akkaya, Tolga:	“Medenî Usûl Hukukunda İradi Taraf Değişikliği (HMK m. 124)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, Özel Sayı 2014, Basım Yılı: 2015, Prof.

	Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , s. 897-941 (İradi Taraf Değişikliği).
Akkaya, Tolga:	Medenî Usûl Hukuku Bakımından Boşanma Davası , Ankara, Yetkin Yayınları, 2018 (Boşanma).
Akkaya, Tolga:	Medenî Usûl Hukukunda İstinaf , Ankara, Yetkin Yayınları, 2009 (İstinaf).
Aksu, Mustafa:	“Boşanma Davası Sırasında Ölen Davacı Eşe Davalı Eşin Mirasçılığının Engellenebilmesini Düzenleyen TMK M.181 II Hükmünü Kısmen İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararına Dair Düşünceler ve Bazı Eleştiriler”, Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan , İstanbul 2013, s. 37-73.
Aksu, Mustafa:	“4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu’nun 181. Maddesinin İkinci Fıkrası ile Alman Medenî Kanunu’nun 1933. Paragrafının Birinci Fıkrasının Bazı Açılardan Karşılaştırılması”, Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan , Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 69-94.
Aktepe Artık, Sezin:	Medenî Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.
Akyol Aslan, Leyla:	Medenî Usûl Hukukunda Cevap Dilekçesi Verilmemesinin Sonuçları , Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Alangoya, H. Yavuz/Yıldırım, M. Kâmil/Deren-Yıldırım, Nevhis:	Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Önerileri , İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2006 (Tasarı).
Alangoya, H. Yavuz/Yıldırım, M. Kâmil/Deren-Yıldırım, Nevhis:	Medenî Usûl Hukuku Esasları , 7. Bs, İstanbul, Beta Yayınları, 2009 (Usûl).
Alangoya, H. Yavuz:	“6100 Sayılı Kanun Hakkında Mülâhazalar”, Güncel Hukuk Dergisi , Eylül 2011, s. 12 vd., Yavuz Alangoya Makaleler , Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 505 vd. (6100).
Alangoya, H. Yavuz:	“Dava Temeli, Hâkimin Dava Malzemesinin Toplanmasıdaki Rolü ve Bu Konudaki Gelişmeler Hakkında”, Kazancı Hukuk Dergisi , S. 9, Mayıs 2015, s. 83-113, Yavuz Alangoya Makaleler , Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 283-332.(Dava Temeli).
Alangoya, H. Yavuz:	“Gedanken über den Klagegrund und die Entwicklung der Rolle des Richters die der Sammlung des Prozessstoffs”, Zivilverfahrensrechtliche Probleme des 21. Jahrhunderts- aus der Vortragsreihe Vorträge auf zwei Kontinenten , Rechtswissenschaft im Gardez!, Eberhard Schilken, Nevhis Deren-Yıldırım, M. Kâmil Yıldırım, Band 23, Remscheid, Gardez Verlag, 2006, s. 191-239.

Alangoya, H. Yavuz:	“İsviçre’de Yeni Federal Medenî Usûl Kanunu’na Doğru”, Prof. Dr. Özel Seliçi’ye Armağan , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 83-102 (İsviçre).
Alangoya, H. Yavuz:	“Medenî Usûlün Amacı ve Sosyal Karakteri Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısının Bazı Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, MİHBİR Toplantısı V , Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 33-54 (Amaç).
Alangoya, H. Yavuz:	“Yargılama Sırasında Tarafta (Yanda) İradi Olarak Meydana Gelen Değişme Hakkında Düşünceler”, MÜHF-HAD , S. 5, 1969, s. 125-194 (İradi Değişme).
Alangoya, H. Yavuz:	“Yazılı Yargılama Usûlü Hakkında Bazı Düşünceler”, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nın Getirdiği Yenilikler ve Bu Yeniliklerin Değerlendirilmesi , İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2008, Yavuz Alangoya Makaleler , Der.: Mert Namlı, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 479-496 (Yazılı Yargılama).
Alangoya, H. Yavuz:	Medenî Usûl Hukuku’nda Dava Ortaklığı (Tarafların Taaddüdü) , İstanbul, 1965 (Tıpkı Basım), 1999 (Dava Ortaklığı).
Alangoya, H. Yavuz:	Medenî Usûl Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi , İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1973 (Tahkim).

Alangoya, H. Yavuz:	Medenî Usûl Hukukunda Vakıa ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979 (İlkeler).
Altınkaya, Miray:	Medenî Usûl Hukuku Açısından Mirasçılık Belgesine İlişkin Talep , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.
Ansay, Sabri Şakir:	“İslah”, AÜHFD , C.VII, S. 1-2, 1950, s. 122-129 (İslah).
Ansay, Sabri Şakir:	Hukuk Tarihinde İslam Hukuku , 2. Bs., Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1953.
Ansay, Sabri Şakir:	Hukuk Yargılama Usûlleri , 7. Bs., Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1960 (Usûl).
Antalya, Gökhan/Topuz, Murat:	Medenî Hukuk, Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri , C. I, 3. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.
Antalya, Gökhan:	Miras Hukuku , C. III, 4. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.
Aral, Fahrettin:	Türk Borçlar Hukukunda Takas , 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2012.
Aras, Aras:	“Bir Yargıtay Kararı Işığında Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. 7, S. 3-4, 2012, s. 135-153.

Aras, Aslı:	Çekişmesiz Yargıda Yargılama Usûlü , Ankara, Yetkin Yayınları, 2017 (Çekişmesiz Yargı).
Aras, Bahattin:	Boşanma Davalarında Yargılama Usûlü ve Aile Mahkemeleri , 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2011.
Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder/Taşpınar Ayvaz, Sema/Hanağası, Emel:	Medenî Usûl Hukuku , 6. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
Arslandoğan, Birce:	“Boşanma Davalarında Hâkimin Dava Sebebi ile Bağlılığı”, Medenî Hukuk Alanındaki Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi Sempozyumları C. II - Aile Hukuku (20 Nisan 2017) , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 181-202.
Aslan, İ. Yılmaz:	6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku , 5. Bs., İstanbul, Ekin Yayınevi, 2015.
Assmann, Dorothea:	Wieczorek/Schütze Zivilprozessordnung und Nebengesetze , 4. Aufl, De Gruyter Verlag, 2014.
Atalay, Oğuz:	“Delil Kavramı Üzerine”, Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan , C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 129-138 (Delil).
Atalay, Oğuz:	Medenî Usûl Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı , Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001 (Menfi Vakıa).

Atalay, Oğuz:	Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku , C. II, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Atalı Murat/Korkut, Makbule Serra:	“İtirazın İptali ve Takipli İflas Davasının Doğrudan İflasa Dönüştürülmesi Mümkün müdür?”, MİHDER , C. 15, S. 43, 2019/2, s. 425-439.
Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin:	Medenî Usûl Hukuku , 3. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
Atalı, Murat:	“6502 Sayılı Kanun’un Tüketici Sorunları Hakem Heyetlerine İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan , C. 1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014 (6502).
Atalı, Murat:	“Almanya’da Çekişmesiz Yargı Reformu ve Bunun Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Saim Üstündağ’a Armağan , Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 105-114.
Atalı, Murat:	“Avusturya Hukukunda Çekişmesiz Yargı”, MİHBİR Toplantısı IV , Ankara, TBB Yayınları, 2005, s. 49-108 (Avusturya).
Atalı, Murat:	“İslah Yoluyla İleri Sürülen Talep Bakımından Zamanaşımının Kesildiği Tarih”, DEÜHFD , C. 11, 2009, Özel Sayı, Bilge Umar’a Armağan , C. I, İzmir, 2010, s. 115-127 (İslah).

Atalı, Murat:	“İsviçre Federal Hukuk Muhakemeleri Taslağı”, MİHDER , S. 1, 2005, s. 123-180 (Taslak).
Atalı, Murat:	“Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Vakıalar Hakkında Dava Dışında Edindiği (Şahsi) Bilgisini Kullanması”, Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan , C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 138-161 (Vakıalar).
Atalı, Murat:	“Usûlî Müktesep Hak Kavramı ve Bozma Kararının Bağlayıcılığı”, Yargıtay Dergisi , C. 44, S. 3, Temmuz 2018, s. 1-46.
Atalı, Murat:	“Yargılama İlkeleri Çerçevesinde Tüketici Hakem Heyetleri”, Kadir Has Üniversitesi- İstanbul Barosu Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018. Ed.: M. Ertan Yardım, s. 69-84 (Tüketici).
Atalı, Murat:	Medeni Usûl Hukukunda Aleyhe Bozma Yasağı , Ankara, Yetkin Yayınları, 2014 (Aleyhe Bozma).
Atalı, Murat:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Avcı, Mustafa:	Türk Hukuk Tarihi , 7. Bs., Konya, Atlas Akademi, 2018.
Aydoğdu, Murat/Kahveci, Nalan:	Tüketici Hukuku , Ankara, Adalet Yayınevi, Ocak 2021.

Barlas, Nami:	Para Borçlarının İfasında Borçlunun Temerrüdü ve Bu Temerrüt Açısından Düzenlenen Genel Sonuçlar , İstanbul, Kazancı Hukuk Yayınları, 1992.
Bauer, Alain:	“Yeni Nöşatel Medenî Usûl Kanunu”, Çev. Selçuk Öztekin, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Facultatis Decima Anniversaria-10.Yıl Armağanı , İstanbul 1993, s. 403-447.
Baur, Fritz:	“Parteirrechte und Richterpflichten im modernen Zivilprozess – Wandlungen und Erfahrungen”, Festschrift für Winfried Kralik zum 65. Geburtstag , Wien, 1986, s. 75-82.
Becker-Eberhard, Ekkehard:	Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung , 6. Auf., München, Verlag C. H. Beck, 2020.
Becker-Eberhard, Ekkehard:	“Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları”, Çev.: M. Kâmil Yıldırım, İlkeler Işığı Altında Medenî Yargılama Hukuku , Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 17-38.
Belgesay, Mustafa Reşit:	“Mecelle’nin Küllî Kaideleri ve Yeni Hukuk”, İÜHF , C. 12, S. 2-3, 1946, s. 561-608.
Belgesay, Mustafa Reşit:	Dava Teorisi , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1943.
Belgesay, Mustafa Reşit:	Teorik ve Pratik Adliye Hukuku , C.II, 1. Fasikül, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1945 (Teorik).

Benedict, Gregory Stephan:	Die Sachverhaltsermittlung im Zivilprozess , Diss., 2005.
Berberoğlu Yenipınar, Filiz:	Uygulamada Islah , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
Berki, Ali Himmet:	Mecelle , İstanbul, Hikmet Yayınları, 1968.
Berki, Şakir:	“Eski Hale Getirme”, Sabri Şakir Ansay’ın Hatırasına Armağan , Ankara, 1964, s. 149-168.
Berki, Şakir:	Hukuk Muhakemeleri Usûlü , Ankara, Ege Matbaası, 1959.
Berkin, Necmeddin:	Medenî Usûl Hukuku Esasları , İstanbul, Hamle Matbaası, 1969 (Usûl).
Berkin, Necmeddin:	Tatbikatçılara Medenî Usûl Hukuku Rehberi , İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981.
Berti, Stephen V.:	Einführung in Die Schweizerische Zivilprozessordnung , Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2011.
Bilge, Necip/Önen, Ergun:	Medenî Yargılama Hukuku Dersleri , 3. Bs., Ankara, Sevinç Matbaası, 1978.
Bischof, Hans Helmut:	Der Zivilprozess nach der Vereinfachungsnovelle , 1979, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, Kohlhammer Verlag, 1980.

Blomeyer, Arwed:	Zivilprozessrecht , Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer Verlag, 1963.
Blomeyer, Arwed:	“Kesin Hüküm Tesiri ve Sınırları”, Çev.: İrfan Yazman, AÜHFD , C. 25, S. 3-4, Eylül-Ekim 1968, s. 225-238.
Bolayır, Nur:	“Bir Hukuk Genel Kurulu Kararı Işığında Temyiz İncelemesi Sırasında Yeni Delil Gösterilip Gösterilemeyeceği Sorunu”, GSÜHFD , 2012/2, s. 131-150 (HGK).
Bolayır, Nur:	Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü , İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014 (Delillerin Toplanması).
Bolayır, Nur:	Medenî Usûl Hukuku’nda Hâkimin Hukuku Re’sen Uygulaması İlkesi , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
Boran Güneysu, Nilüfer:	“İtirazın Kaldırılmasında İtiraz Sebepleriyle Bağlılık ve Teksif İlkesi”, MİHDER , C. 10, S. 28, 2014/2, s. 41-58.
Bozkurt, Gülnihâl:	Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939) , Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
Börü, Levent:	Dava Konusunun Devri , Ankara, Yetkin Yayınları, 2012 (Dava Konusu).

Börü, Levent:	İddia ve Somutlaştırma Yükü , Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, (Yük).
Brönninmann, Jürgen:	“Die Schweizerische Zivilprozessordnung vom 19.12.2008- ein Überblick”, Zeitschrift für juristische Weiterbildung und Praxis , s. 79-99.
Brönninmann, Jürgen:	“Gedanken zur Untersuchungsmaxime”, ZBJV , 126/1990, Heft 7/8, s. 329 vd.
Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol:	Medenî Usûl Hukuku , 4. Bs. Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.
Budak, Ali Cem:	“6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a Göre Tüketici Hakem Heyetleri”, DEÜFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 77-103 (Tüketici).
Budak, Ali Cem:	“Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı”, MİHBİR Toplantısı IV , Ankara, TBB Yayınları, 2005, s. 128-188 (Çekişmesiz Yargı).
Budak, Ali Cem:	Medenî Usûl Hukukunda Üçüncü Kişilerin Haklarının Korunması , İstanbul, Beta Yayınları, 2000 (Üçüncü Kişi).
Burcuoğlu, Haluk:	“4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu’nun 181. Maddesinin 2. Fıkrası İle İlgili Bazı Gözlemler”, Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Rayegân Kender’e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı , İstanbul, 2007, s. 381-391.

Burcuoğlu, Haluk:	“Takas Savunmasının Niteliği”, Balıkesir Barosu Dergisi , S. 19, Aralık 1984, s. 17-21.
Buz, Vedat:	“Takas Beyanının Geriye Etkisi Üzerine”, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan , İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s. 229-255.
Buz, Vedat:	Medenî Hukukta Yenilik Doğuran Haklar , Ankara, Yetkin Yayınları, 2005.
Bühler, Alfred/Edelmann, Andreas/Killer, Albert:	Kommentar zur Aargauischen Zivilprozessordnung , 2. Aufl., Aarau, Sauerländer Verlag, 1998.
Bühler, Alfred:	Das Novenrecht im neuen Aargauischen Zivilprozessrecht , Zürich, Schulthess, Polygraphischer Verlag, 1986.
Cin, Halil/Akyılmaz, Gül:	Türk Hukuk Tarihi , 9. bs., C. II, Konya, Sayram Yayınları, 2017.
Çabri, Sezer:	Miras Hukuku Şerhi (TMK m. 495-574) , C. I, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018 (Miras).
Çabri, Sezer:	Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi , Ankara, Adalet Yayınevi, 2016 (Tüketici).
Çiftçi, Pınar:	“Boşanma Davalarında Delillerin Gösterilmesine ve İbrazına İlişkin Güncel Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

	Kararlarının (Önemli Bir İçtihat Değişikliğinin) Değerlendirilmesi”, DEÜHFD , C. 20, S. 1, s. 15-61.
Çukadar, Neslihan:	Borç İlişkilerinde Def'i Hakkı ve İtirazlar , Ankara, Yetkin, Yayınları, 2014.
De Boor, Hans Otto:	Zur Lehre vom Parteiwechsel und vom Parteibegriff , Leipzig, Weicher Verlag, 1941.
Demir, Abdullah:	“İlk Usûl Kanunu Usûl-ü Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesinin Transkripsiyonu”, E-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi , S. 72, Şubat 2008.
Demir, Abdullah:	Osmanlı Mahkemesi , İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2010.
Deren-Yıldırım, Nevhis:	“Die Eventualmaxime oder der Konzentrationsgrundsatz? - FührenalleWegenach Rom?”, Rechtslage-Rechtserkenntnis-Rechtsdurchsetzung: Festschrift für Eberhard Schilken zum 70. Geburtstag , München, Verlag C. H. Beck, 2015, s. 235-248 (Eventualmaxime).
Deren-Yıldırım, Nevhis:	“Teksif İlkesi Açısından İstinaf”, İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı , Ankara, TBB Yayınları, 2003, s. 267-284 (Teksif).
Develioğlu, Hüseyin Murat:	Takas , 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012.

Deynekli, Adnan:	Medenî Usûl Hukukunda Islah , Ankara, Bilge Yayınevi, 2013.
Domaniç, Hayri:	Hukukta Kaziyei Muhakeme ve Nisbî Kuvveti , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, 1964.
Droese, Lorenz:	Res iudicata ius facit Untersuchung über die objektiven und zeitlichen Grenzen von Rechtskraft im schweizerischen Zivilprozessrecht , Stämpfli Verlag AG, 2015.
Dural, Mustafa/Öz, Turgut:	Türk Özel Hukuku, C. IV, Miras Hukuku , İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.
Dural, Mustafa/Sarı, Suat:	Türk Özel Hukuku C. I, Temel Kavramlar ve Medenî Kanunun Başlangıç Hükümleri , 15. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.
Duran, Osman:	Medenî Usûl Hukukunda Taleple Bağlılık İlkesi , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.
Durman, Okay:	“İsviçre Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Basitleştirilmiş Usûl Hükümlerine İlişkin Değerlendirmeler”, MİHDER , C. 7, S. 20, 2011/3, s. 43-78.
Ekmekçi, Ömer/Özekes, Muhammet/Atalı, Murat/Seven, Vural:	Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk , 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Ekşi, Nuray:	Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Tahkim , İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
Engler, Thomas:	ZPO Kommentar Schweizerische Zivilprozessordnung , 2.Aufl., Zurich, Orell Füssli Kommentar Verlag, 2015, Art. 219-242.
Ercan Özler, Meltem:	Medenî Usûl Hukukunda Maddi Hukuka İlişkin Savunma Vasıtaları , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
Ercan, İbrahim:	“Boşanma Davalarında Geçerli Olan Yargılama İlkeleri”, SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı , C. 4, S. 2, 2014, s. 249-269 (Boşanma).
Ercan, İbrahim:	Richter und Parteien im Scheidungsverfahren, Eine rechtsvergleichende Studie zum deutschen, schweizerischen und türkischen Recht , München, Herbert Utz Verlag, 2000 (Scheidungsverfahren).
Erdoğan, Ersin/Korkmaz, Cansu:	“Yargıtayca Verilen Bozma yahut Bölge Adliye Mahkemelerince Verilen Gönderme Kararlarından Sonra Islah Yapılıp Yapılamayacağı Sorunu”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi , 2016/2, s. 249-290.
Erdoğan, Ersin:	“Paylı Mülkiyete Konu Eşyada Mecburî Dava Arkadaşlığı ve Davayı Birlikte Açma Zorunluluğunun Usûl Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, MİHDER , C. 9, S. 25, 2013/2, 183-211.

Erdoğan, Ersin:	Hakem Kararlarının Kesin Hükme Etkisi , 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
Erdönmez, Güray:	“HMK. m.57/1, c Hükümü Çerçevesinde İhtiyari Dava Arkadaşlığının Mümkün Olduğu Haller”, DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 695-755.
Erdönmez, Güray:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından Delillerin İbrası”, MİHBİR Toplantısı X , Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Değerlendirilmesi (1-2 Ekim 2012 İzmir), Ankara, Türkiye Adalet Akademisi, s. 348-375.
Erdönmez, Güray:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrası”, İBD , C.LXXXVII, S. 5, Eylül-Ekim 2013 s. 15-53 (Delillerin Gösterilmesi).
Erdönmez, Güray:	Medenî Usûl Hukukunda Belgelerin İbrası Mecburîyeti , 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014 (İbraz).
Erdönmez, Güray:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , C. I, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Eren, Fikret:	Borçlar Hukuku Genel Hükümler , 24. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.
Erişir, Evrim:	“Tüketici İşlemlerinden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü Usûlü”, Yeni Tüketici Hukuku Konferansı , Der.: Murat İncaoğlu, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 43-122.

Erişir, Evrim:	Medenî Usûl Hukukunda Taraf Ehliyeti , İzmir, Güncel Yayınevi, 2007.
Ermenek, İbrahim:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na göre Ön İnceleme”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. II, S. 1, 2011, s. 139-175 (Ön İnceleme).
Ermenek, İbrahim:	“Yargı Kararları Işığında Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri”, GÜHFD , C. 17, S. 1-2, 2013, s. 563-630 (Tüketici).
Ermenek, İbrahim:	Medenî Usûl Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması , Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.
Ermenek, İbrahim:	Medenî Usûl Hukukunda Davayı Kabul , Ankara, Adalet Yayınevi, 2009 (Kabul).
Ersoy, Rifat:	İçtihatlı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu , Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957.
Fasching, Hans Walter/Konency, Andreas:	Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen , 3. Band, 2. Aufl., Wien, Manzsche Verlag, 2004.
Fasching, Hans Walter:	Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts , 2. Aufl., Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1990.

Fasciati, Reto:	Verhandlungs- und Untersuchungsmaxime im Basellandschaftlichen Zivilprozess , Basel, Diss., 1979.
Fehr, Hansjörg:	Das Novenrecht Seine Ausgestaltung in der Apellation der schweizerischen Zivilprozessordnungen , Zürich, Juris Verlag, 1949.
Foerste, Ulrich:	Musielak/Voit Zivilprozessordnung Kommentar , 16. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2019.
Frei, Sylvia:	“Sühnverfahren, summarisches, einfaches und ordentliches Verfahren nach der neuen Schweizerischen Zivilprozessordnung”, Karl Spühler, Die neue Zivilprozessordnung , Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2003.
Freiburghaus, Dieter:	“Untersuchungsmaxime ohne Novenrecht im Berufungsverfahren nach ZPO?: eine kritische Auseinandersetzung mit der bundesgerichtlichen Rechtsprechung”, Das Zivilrecht und seine Durchsetzung : Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm , Zürich, Schulthess Verlag, 2016, s. 111-123.
Galli, Andreas:	“Veränderungen im erstinstanzlichen Zivilverfahren”, Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht , 21-22/2010, s. 81-149.
Gaul, Hans Friedhelm:	“Rechtskraft und Verwirkung – zugleich zu Rechtfertigung der Verbindlichkeit des Richterspruchs”, Festschrift für Wolfram Henckel zum 70. Geburtstag

	am 21. April 1995 , Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1995, s. 235-271.
Gaul, Hans Friedhelm:	“Yargılamanın Amacı Güncelliğini Koruyan Bir Konu”, Çev.: Nevhis Deren Yıldırım, İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku , Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 75-106 (Amaç).
Gaul, Hans Friedhelm:	“Zur Frage nach dem Zweck des Prozesses”, AcP , Band 168, 1968, s. 27-62.
Gehri, Myriam A.:	Spühler/Tenchio/Infanger, Basler Kommentar, Schweizerische Zivilprozessordnung , 2. Aufl., Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2013.
Gençcan, Ömer Uğur:	Boşanma Usûl Hukuku , 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.
Gethmann, Alfons:	Der Begriff der Sachdienlichkeit im Rahmen des P. 264 ZPO , Diss., Heidelberg, 1975.
Gilles, Peter:	“Grundzüge des neuen deutschen Zivilprozessrechts und erste Praxiserfahrungen mit der sog. Vereinfachungsnovelle”, Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul , C. 43, S. 27, 1980, s. 3-17.
Gottwald, Peter:	“2001 Reform Kanunu’nun Ardından Almanya’da Medenî Usûl Hukuku”, Çev.: Murat Atalı/Mustafa Göksu, MİHDER , S. 3, 2006, s. 687-704.

Gottwald, Peter:	“Civil Procedure in Germany After the Reform Act of 2001”, Civil Justice Quarterly , 23, 2004, s. 338-353.
Gottwald, Peter:	“Defeating Delay in German Civil Procedure”, Ed. Van Rhee, C.H., The Law’s Delay: Essays on Undue Delay in Civil Litigation , Antwerp, Intersetia 2004, s. 121-130.
Göksu, Mustafa:	“Hukuk Yargılamasında Vakıa ve Hukuk”, Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan , C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 323-350.
Görgün, L. Şanal/ Börü, Levent/Toraman, Barış/Kodakoğlu, Mehmet:	Medenî Usûl Hukuku , 9. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
Grieder, Alain:	Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung , Thomas Sutter-Somm/Franz Hasenböhler/Christoph Leuenberger, 3. Aufl., Zürich, Schulthess Verlag, 2016.
Grunsky, Wolfgang:	“Die Straffung des Verfahrens durch die Vereinfachungsnovelle”, JuristenZeitung , 32. Jahrgang, S. 7, 1977, s. 201-207 (Vereinfachungsnovelle).
Grunsky, Wolfgang:	Grundlagen des Verfahrensrechts , 2. Aufl., Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Giesecking, 1974.
Guldener, Max:	Schweizerisches Zivilprozessrecht , 3. Aufl., Zurich, Schulthess Polygraphischer Verlag AG, 1979.

Guyan, Hans:	Verhandlungsmaxime und Officialmaxime im Bündnerischen Zivilprozess , Diss, Wintertuhr, Verlag P. G. Keller, 1966.
Guyan, Peter:	Spühler/Tenchio/Infanger, Basler Kommentar, Schweizerische Zivilprozessordnung , 2. Aufl., Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2013.
Güralp, Ayşe Gülin:	Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası Medenî Yargılama Hukuku Sistemleri’ndeki Reform Çalışmaları, Yeni Gelişmeler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011.
Gürdoğan, Burhan:	“Boşanma Davalarına İlişkin Usûl Hükümleri”, AÜHF 50. Yıl Armağanı , Ankara, 1977, s. 205-218 (Boşanma).
Gürdoğan, Burhan:	“Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından Vakıa ve Hukuk”, AÜSBFD , 1956, C. XI, S. 3, s. 258-259 (Vakıa).
Gürzumar, Aydanur:	Die Rolle des Richters im Ehescheidungsprozess in der Schweiz und in der Türkei , Diss., Freiburg, Ankara, 1991.
Habscheid, Walther J.:	“die Präklusionswirkung des rechtskräftigen Urteils”, AcP , 152. Band, 1952/1953, s. 169-182 (Präklusionswirkung).

Habscheid, Walther J.:	Schweizerisches Zivilprozess und Gerichtsorganisationsrecht , 2.Aufl., Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 1990.
Habschied, Walther J.:	“The Fundamental Principles of Law of Civil Procedure”, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa , Vol.17, No.1, March 1984, s. 1-31 (Principles).
Hacıbekiroğlu Ömeroğlu, Ekin:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na Göre Tahkim Yargılama Usûlü”, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. 2, S. 1, Haziran 2014, s. 145-158.
Hahn, Carl/Stegemann Eduard:	Die gesamten Materialien zu den Reichsjustizgesetze: Materialien zur ZPO , Berlin, Decker Verlag, 1898.
Hanağası, Emel:	Davada Menfaat , Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.
Hanağası, Emel:	Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği , Ankara, Yetkin Yayınları, 2016 (Silahların Eşitliği).
Hartmann, Peter:	Baumbach/Lauterbach/Albers/Hartmann Zivilprozessordnung , 58. Aufl, München und Berlin, Beck Verlag, 2000.
Hatemi, Hüseyin/Kalkan Oğuztürk:	Aile Hukuku , 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013.
Hellwig, Konrad:	Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts , Dritter Band, Leipzig, Deichert Verlag, 1909 (Lehrbuch III).

Hellwig, Konrad:	Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts , Erster Band, Leipzig, Deichert Verlag, 1903.
Hellwig, Konrad:	System des deutschen Zivilprozessrechts , 1. und 2. Teil. Leipzig, Deichert Verlag, 1912 (System).
Helms, Tobias:	Prütting/Helms FamFG Kommentar , 4. Aufl., Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2018.
Helvacı, İlhan:	Eski Medenî Kanunumuzla Karşılaştırmalı Olarak Türk Medenî Kanunu'na Göre Mirasın Reddi , Tıpkı 2. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014.
Henckel, Wolfram:	“Gedanken zur Entschung und Geschichte der Zivilprozessordnung”, Gedächtnisschrift für Rudolf Bruns , München, Vahlen Verlag, 1980, s. 111-128.
Henke, Horst Eberhard:	“Judicia perpetua oder: Warum Prozesse so lange dauern”, ZZP , 83. Band, Heft 2, 1970, s. 125-167.
Hess, Lothar:	Die Klageänderung im zürcherischen Zivilprozess , Diss., Winterthur, Verlag P. G. Keller, 1957.
Heusler, Andreas:	Der Zivilprozess der Schweiz , Mannheim, Bensheimer Verlag, 1923.
Heusser, Jakob:	Die Klageänderung im Schweizerischen Zivilprozessrecht , Diss., Zurich, 1924.

Hütten, Peter:	Die Prozessökonomie als rechtserheblicher Entschädigungsgesichtspunkt , Diss., Würzburg, 1975.
Ildır, Gülgün:	“Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Hak Arama Özgürlüğü”, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı , Ankara, TBB Yayınları, Ed.: Hakan Pekcanıtez, s. 385-401.
İlhan, Cengiz:	Hukukun Doksan Dokuz İlkesi , İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2003.
İlhan, Cengiz:	Mecelle , Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.
İlhan, Cengiz:	Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun-Şerh , Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.
İnan, Ali Naim/Ertas, Şeref/Albaş, Hakan:	İnan Türk Medeni Hukuku Miras Hukuku , 10. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.
İpek, Ali İhsan:	“6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Ön İncelemenin Kapsamı”, THD , C. 6, S. 63, Kasım 2011, s. 64-69.
İyilikli, Ahmet Cahit:	Hukuk Yargılamasında Kesin Hüküm , 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.
İyilikli, Ahmet Cahit:	“Hukuk Yargılamasında Dava Sebebi Üzerine Bir İnceleme”, TBBD , 2013, S. 106, s. 139-204.
Jauernig, Othmar/Hess, Burkhard:	Zivilprozessrecht , 30. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2011.

Kale, Serdar:	Medenî Yargılamada Taraf Ehliyeti , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.
Kaniti, Salamon:	Akdin İfa Edilmediği Def'i , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1962.
Kaplan, Gürsel:	“İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği”, DÜHFD , C. 24, S. 41, 2019, s. 183-227.
Kara, İlhan:	Yeni Kanuna Göre Tüketici Hukuku , İstanbul, Engin Yayınevi, 2015.
Karaaslan, Varol:	Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi , 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.
Karafakih, İsmail Hakkı:	“Cevap Layihası Vermemiş Olan Davalı Müruru Zaman Def'ini Dermeyan Hakkını Iskat Etmiş Midir?”, İBD , 1962/1-2-3, s. 13-19.
Karafakih, İsmail Hakkı:	Hukuk Muhakemeleri Usûlü Esasları , Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952.
Karamercan, Fatih:	“HMK Döneminde Yargılama Usûlünün Yanlış Tespit Edilmesinin Doğurduğu ve Doğuracağı Sonuçlar”, THD , C. 9, S. 100, Aralık 2014, s. 255-260.

Karşlı, Abdurrahim/Koç, Evren/Konuralp, Cengiz Serhat:	Hukuk Muhakemeleri Kanununda Problemler , İstanbul, Alternatif Yayıncılık, 2014.
Karşlı, Abdurrahim:	Medenî Muhakeme Hukuku , 5. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020 (Muhakeme).
Karşlı, Abdurrahim:	Medenî Usûl Hukukunda Usûlî İşlemler , İstanbul, Kudret Basım, 2001 (Usûlî İşlemler).
Kartal, Ümit:	“Boşanma Davasında Re’sen Araştırma İlkesi ile İddia ve Savunmanın Genişletilmesi Yasağı”, THD , C. 9, S. 95, Temmuz 2014, s. 14-20.
Kaşıkçı, Osman:	İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle , İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997.
Kekeç, Elif Kısmet:	Arbuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler , 3. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2016.
Kılıçoğlu, Ahmet M.:	Arbuluculuk Sözleşmeleri , Ankara, Turhan Kitabevi, 2020.
Kılıçoğlu, Ahmet M.:	Borçlar Hukuku Genel Hükümler , 23. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2019 (Borçlar).
Kılıçoğlu, Mustafa:	6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi , İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012.

Killias, Laurent:	Schweizerische Zivilprozessordnung, Band I-III BK - Berner Kommentar , Stämpfli Verlag AG, 2012.
Kiraz, Özgür Taylan:	Medenî Yargılama Hukukunda İkrar , Ankara, Bilge Yayınevi, 2013.
Kisch, Wilhelm:	Parteiänderung im Zivilprozess , München, Beck Verlag, 1912.
Klingler, Rafael:	Die Eventualmaxime in der Schweizerischen Zivilprozessordnung , Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2010.
Kocayusufpaşaoğlu, Necip:	Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Genel Bölüm , C. I, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2017.
Koç, Evren:	“Arabuluculuk Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Tespitler”, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu , İstanbul, Sümer Kitabevi, 2014, Ed.: Yasemin Işıқтаç, s. 43-52.
Konuralp, Cengiz Serhat:	Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
Konuralp, Haluk:	“Medenî Usûl Hukukunda Duruşma Safhası ve Delillerin Değerlendirilmesi (KKTC Hukuku ve Türk Hukuku Bakımından Karşılaştırmalı İnceleme)”, TC-KKTC Karşılaştırmalı Hukuk Sempozyumu , Ankara, Kıbrıs

	Türk Kalkınma Platformu Derneği Yayınları, 2001, s. 115-134.
Konuralp, Haluk:	Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları , Ankara, AÜHF Yayınları, 1999.
Korkut, Makbule Serra:	Medenî Usûl Hukuku Esasları Çerçevesinde Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tüketici Hakem Heyetleri , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
Köle, Mehmet:	İlamlı İcra Takibinde İcra Mahkemesi Tarafından İcranın Geri Bırakılması , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
Köroğlu, Anıl/Tahiroğlu, Fatih:	“Medenî Usûl Hukukunda Tanık Delilinden Vazgeçme”, TAÜHFD , 2020/2(1), s. 221-248.
Köroğlu, Anıl:	“Taraflarca Getirilme İlkesinin Geçerli Olduğu Davalarda Mahkemenin Re’sen Tanık Deliline Başvurup Başvuramayacağı Meselesi”, ÇÜHFD Arş. Gör. Ceren Damar Şenel Armağanı , S. 1-2, Nisan Mayıs 2020, s. 2203-2222.
Köroğlu, Anıl:	“Tenkis Def’înin Yargılamada İleri Sürülmesi ve Sonuçları (Gizli İnşai Hüküm Kavramı Üzerine Bazı Tespitler)”, SÜHFD , C. 28, S. 2, 2020, s. 575-602.
Köseoğlu, Bilal:	Hukuk Yargılamasında Ön İnceleme ve Uygulaması , Ankara, Bilge Yayınevi, 2013.

Kummer, Max:	Grundriss des Zivilprozessrechts: nach den Prozessordnungen des Kantons Berns und des Bundes , 3. Aufl., Bern, Verlag Stämpfli und Cie AG, 1984.
Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder:	Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı , 25. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.
Kuru, Baki/Budak, Ali Cem:	Tespit Davaları , 2. Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
Kuru, Baki:	“Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler”, İBD , 1984, S. 4-6, s. 166-186, Makaleler , İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2006, s. 117-139.
Kuru, Baki:	“Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri”, Ankara Hukuk Fakültesi Mezunları Derneği Birinci Genel Kurulu Çalışmaları , 1969, Sosyal Devlet ve Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri , Ankara, 1970, s. 31-49, Makaleler , İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2006, s. 99-116.
Kuru, Baki:	“Hukuk Usûlünde Dava Sebebi”, AD , 1967/4, s. 239-268 (Dava Sebebi).
Kuru, Baki:	Hukuk Muhakemeleri Usûlü , C. I, C. II, C. IV, C. V İstanbul, Demir Demir Yayıncılık, 2001 (Cilt numaralarıyla anılmıştır).

Kuru, Baki:	Medenî Usûl Hukuku El Kitabı , C. I, C.II, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020 (El Kitabı C. I ve C. II şeklinde anılmıştır).
Kuru, Baki:	Nizasız Kaza , Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1961 (Nizasız Kaza).
Küçükaydın, Emine Aslı:	“Karşı Dava”, TBBD , S. 123, 2016, s. 209-258.
Küçükgüngör, Erkan:	“Roma Özel Hukukunda Delil ve İspat”, Prof. Dr. Ali Bozer’e Armağan , Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 477-497.
Langebein, John H.:	“The German Advantage in Civil Procedure”, The University of Chicago Law Review , Vol. 52, No. 4, 1985, s. 823-866.
Leipold, Dieter:	“Prozessförderungspflicht der Parteien und Richterliche Verantwortung”, ZZP , 93, Heft 3, 1980, s. 237-265.
Lent, Friedrich:	Freiwillige Gerichtsbarkeit , München und Berlin, Verlag C. H. Beck, 1958.
Lent, Friedrich:	Zivilprozessrecht , München und Berlin, Verlag C. H. Beck, 1957.
Leuch, Georg:	Die Zivilprozessordnung für den Kanton Bern , Bern, Verlag Stämpfli und Cie AG, 2000.

Lienhard, Andreas:	Die materielle Prozessleitung der Schweizerischen Zivilprozessordnung , Dike Verlag AG, 2013.
Manias, Petros:	Die Eventualmaxime nach Griechischem Recht , Diss., Köln, 1970.
Meier, Isaak:	Iura Novit Curia , Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1975.
Meier, Isaak:	Schweizerisches Zivilprozessrecht , Basel, Schulthess Verlag, 2010 (Zivilprozessrecht).
Meller-Hannich, Caroline:	Zivilprozessrecht , 2. Aufl., Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2016.
Meriç, Nedim:	“Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan , DEÜHFD Özel Sayı , C. 11 (2009), İzmir, 2010, s. 377-424.
Meriç, Nedim:	“Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf ve Taleple Bağlılık İlkesinin Kapsamı ve Bazı Güncel Kararların Değerlendirilmesi”, SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı , C. 4, S. 2, 2014, s. 23-64 (Taleple Bağlılık).
Meriç, Nedim:	“Takas Alacağı Hususunda Teksif İlkesinin Uygulanma Sorunu ve Yol Açtığı Tartışmalar”, MİHDER , C. 9, S. 26, 2013/3, s. 57-81 (Takas).
Meriç, Nedim:	“Türk Hukukunda Maddî Anlamda Kesin Hükümün Objektif Sınırları”, MİHDER , C. 3, S. 7, 2007, s. 377-434 (Kesin Hüküm).

Meriç, Nedim:	Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi , Ankara, Yetkin Yayınevi, 2011 (Tasarruf).
Meyer, Hans Rudolf:	Die Klageänderung nach Solothurnischem Zivilprozessrecht , Diss., Bern, 1956.
Milani, Dominik:	“Die Handhabung der Eventualmaxime im vereinfachten Verfahren unter besonderer Berücksichtigung von Art. 229 Abs. 2 ZPO”, Jusletter , 16 Mai 2011, s. 1-13.
Moret, Sébastien:	“Aktenschluss und Novenrecht nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung”, Zürcher Studien zum Verfahrensrecht , Band/Nr. 177, Schulthess Juristische Medien AG, 2014, s. 77-88.
Mortaş, Süleyman:	“Evlilik Birliğinin Sarsılması Hukuksal Nedenine Dayalı Boşanmada Güven Sarsıcı Davranış Postülası”, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. 6, S. 12, Temmuz 2015, s. 155-201.
Möller, Christian:	“Die Verfahrensgrundsätze des Zivilverfahrens”, JA , 2010, s. 47-52.
Muşul, Timuçin:	Medenî Usûl Hukuku , 3. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2012 (Usûl).
Muşul, Timuçin:	Medenî Usûl Hukukunda Terdit İlişkileri , 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2009 (Terdit).

Naegeli, Nadine/Mayhall, Sabine:	Kurzkommentar ZPO Schweizerische Zivilprozessordnung , Paul Oberhammer, Tanja Domej, Ulrich Haas, 2. Aufl., Basel, Helbing & Lichtenhahn Verlag, 2013.
Namlı, Mert:	Medenî Usûl Hukuku'nun Yasama Üstü Kaynakları Çerçevesinde Fransız ve Türk Hukuku'nda Çelişmeli Yargılama İlkesi , İstanbul, TÜSİAD Yayınevi, 2010.
Nomer, Ergin/Ekşi, Nuray/Öztekin Gelgel, Günseli:	Milletlerarası Tahkim Hukuku , C. I, 5. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2016.
Oberhammer, Paul/Domej, Tanja:	“Germany, Switzerland, Austria”, Ed. Van Rhee, C.H., European Traditions in Civilprocedure , Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005, s. 103-128.
Oğuzman, M. Kemal/Barlas, Nami:	Medenî Hukuk , 25. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019.
Oğuzman, M. Kemal/Öz, M. Turgut:	Borçlar Hukuku Genel Hükümler , C. I, 17. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019.
Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir, Saibe:	Eşya Hukuku , 22. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.
Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Cihan:	“Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, Ankara

	Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi , S. 29, Bahar 2011, s. 93-125.
Ottomann, Rudolf:	“Die Offizialmaxime-ein schillernder Verfahrensgrundsatz im Zivilprozess”, Isaak Meier/Rudolf Ottomann, Prinzipiennormen und Verfahresmaximen , Zürcher Studien zum Verfahrensrecht, Band 103, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 1993, s. 75-102.
Özbay, İbrahim:	Hakem Kararlarının Temyizi , Ankara, Yetkin Yayınları, 2004.
Özbek, Mustafa Serdar:	“Tahkim İlk İtirazı Üzerine Tahkim Sözleşmesi Üzerinde Yapılan Mahkeme Denetimi”, ASBÜHFD , 2019/2, s. 179-253 (Tahkim).
Özbek, Mustafa Serdar:	“Tüketici Hakem Heyetinin Görevine Giren Alacaklarla İlgili Olarak İlamsız Takip Yapılamayacağına İlişkin Yargıtay Kararlarının Tahlili”, MİHDER , C. 11, S. 31, 2015/2, s. 39-68.
Özbek, Mustafa Serdar:	Alternatif Uyuşmazlık Çözümü , 4. Bs., C. II, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016.
Özcan, Hüseyin:	Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü , 7. Bs., İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1993.
Özçelik, Volkan:	Türk Medenî Usûl Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi , Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

Özekes, Muhammet/Bulut, Uğur:	“Kısmi ve Belirsiz Alacak Taleplerinde Islah Sorunu (Bir HGK Kararı Işığında İnceleme)”, MİHDER , C. 13, S. 38, 2017/3, s. 635-718.
Özekes, Muhammet:	“Dava Dilekçesinde Hukuki Sebep Bildirmek Zorunludur”, Doç. Dr. Haluk Konuralp Anısına Armağan , C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 745-781.
Özekes, Muhammet:	“HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler”, DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 263-300 (Eksiklik Hali).
Özekes, Muhammet:	Medenî Usûl Hukukunda Aslî Müdahale , İstanbul, 1995, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995 (Aslî Müdahale).
Özekes, Muhammet:	Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı , Ankara, Yetkin Yayınları, 2013 (Hukukî Dinlenilme).
Özekes, Muhammet:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Özekes, Muhammet:	Sorular-Şemalar-Örneklerle Temel Hukuk Bilgisi , 10. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
Özer, Tülay:	HUMK’tan HMK’ya Medenî Usûl Kanunu Tasarıları , İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2012.

Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden:	“Davalının Cevap Dilekçesi Vermemesi Halinde M. 128’in Uygulanması ve Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Çözüm Arayışları”, MÜHF-HAD , C. 24, S. 1, Haziran 2018, s. 258-269 (Cevap).
Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden:	“Ein allgemeiner Überblick die Reformierung der türkischen Zivilprozessordnung”, ZZP Int , 16, 2011, s. 295-341 (Reformierung).
Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden:	“Kesin Hükümün Zaman İtibariyle Sınırları”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan , İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 183-196 (Zaman).
Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden:	Alman Hukuku’ndaki Örneği ile Sözlülük İlkesi , İstanbul, Beta Yayınları, 2019.
Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden:	Özkaya-Ferendeci, Hamide Özden: Kesin Hükümün Objektif Sınırları , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2009 (Kesin Hüküm).
Özmumcu, Seda:	“1086 Sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu ile 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delillerin İkamesi Hakkındaki Hükümlerine Mukayeseli Bakış”, Kazancı Hukuk Dergisi , Ocak-Şubat 2013, s. 42-66 (Delillerin İkamesi).
Özmumcu, Seda:	“6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Hükümleri ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Tüketici Mahkemelerinin Görev Alanına Giren Uyuşmazlıklara Genel Bir Bakış”, DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr.

	Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 831-871.
Özmumcu, Seda:	“Arabuluculuğun Doğuşu ve Gelişmelerine Genel Bir Bakış”, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Sempozyumu , İstanbul, Sümer Kitabevi, 2014, Ed.: Yasemin Işıқтаç, s. 33-42.
Özmumcu, Seda:	“Müddeabihin Temlikinin Etkilerine İlişkin Sistemler”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan , İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 197-256.
Özmumcu, Seda:	“Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re’sen Araştırma İlkesi”, SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı , C. 4, S. 2, 2014, s. 145-171 (Re’sen Araştırma).
Özmumcu, Seda:	“Usûlî Adalet (Procedural Justice) ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri (Alternative Dispute Resolution) Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Ramazan Arslan’a Armağan , C. II, Ankara, Yetkin Yayınları, 2015, s. 1275-1299 (Adalet).
Özmumcu, Seda:	Uzak Doğu’da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış , 3. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013 (Arabuluculuk).
Özmumcu, Seda:	Yargıtay Kararları Işığında Medenî Yargılama Hukukunda Ön Sorun , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019 (Ön Sorun).

Özsöker, Gökberk:	Tüketici Hakem Heyetleri , Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.
Öztan, Bilge:	Aile Hukuku , 6. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.
Öztek, Esat/Kazancı, Sadi:	Nazari ve Tatbiki İçtihatlı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu , Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1957.
Öztek, Selçuk/Taşpınar Ayvaz, Sema/Kale, Serdar:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi’ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifi’nin Değerlendirilmesi”, TBBD , 2020, S. 149, s. 77-152.
Öztürk, Emrah:	Medenî Usûl Hukukunda İlk İtirazlar , Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.
Pahud, Eric:	Schweizerische Zivilprozessordnung Kommentar , Alexander Brunner, Dominik Gasser, Ivo Schwander , 2. Aufl., Zürich/St. Gallen, Dike Verlag, 2016.
Pamukçu, Bengü:	Medenî Yargılama Hukukunda Dosyanın İşlemden Kaldırılması , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
Paulus, Christoph G.:	Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren, Zwangsvollstreckung und Europäisches Zivilprozessrecht , 6. Aufl., Berlin, Springer Verlag, 2016.

Pekcanitez, Hakan/Akyazılı, Erdem:	“İslaha İlişkin Bazı Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi”, Uğur Alacakaptan’a Armağan , C. II, 2008, s. 533-561, Hakan Pekcanitez Makaleler , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 267-307 (İslah).
Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin (2020) Değerlendirilmesi”, Lexpera Blog , 2020 (Teklif).
Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme”, TBBD , S. 150, 2020, s. 247-299 (7251).
Pekcanitez, Hakan/Meriç, Nedim:	Medenî Usûl Hukukunda Fer’i Müdahale , 2. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
Pekcanitez, Hakan/Taş Korkmaz, Hülya:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , C. I, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Pekcanitez, Hakan/Yeşilırmak, Ali:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , C. III, 15. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Pekcanitez, Hakan:	“Grundlinien der Reform der Zivilprozessordnung in der Türkei”, Makaleler , C. II, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 639-638 (Grundlinien).
Pekcanitez, Hakan:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Erozyon Süreci”, TBBD , S. 133, 2017, s. 211-260.

Pekcanitez, Hakan:	“Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanun Tasarısı’nın Tanıtımı”, MİHBİR Toplantısı VI , Medenî Usûl Hukukunda Kanun Yolları ve Arabuluculuk Kanun Tasarısı, İzmir, 2007, Ankara, TBB Yayınları, s. 247-264.
Pekcanitez, Hakan:	“Hukukî Dinlenilme Hakkı”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan , İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2000, s. 753-791 (Hukukî Dinlenilme).
Pekcanitez, Hakan:	“Medenî Yargıda Adil Yargılanma”, İzBD , 1997/2, s. 35-61.
Pekcanitez, Hakan:	“Tahkim İlk İtirazı”, MİHDER , 2015/3, S. 32, s. 21-52, Hakan Pekcanitez Makaleler , C. II, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 807-840 (Tahkim).
Pekcanitez, Hakan:	“Tüketici Sorunları Hakem Heyeti”, İzBD , 1996/3, s. 40-58 (Tüketici).
Pekcanitez, Hakan:	“Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usûl Hukukundaki Gelişmeler”, Makaleler , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 623-656.
Pekcanitez, Hakan:	Belirsiz Alacak Davası (HMK m. 107) , Ankara, Yetkin Yayınları, 2011 (Belirsiz Alacak).
Pekcanitez, Hakan:	Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku , C. II, 15. bs, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.

Pekmez, Cüneyt:	Borcun İfa Edilmediği Defi (Ödemezlik Defi) , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
Peksöz, Vildan:	Medenî Usûl Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
Petek, Hasan:	“Medenî Yargılama Hukukuna Hâkim Olan İlkeler Işığında Boşanma Davaları”, İzBD , 2000/3, s. 11-54.
Peters, Egbert:	“Auf dem Wege zu einer allgemeinen Prozessförderungspflicht der Parteien”, Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag , München, Beck Verlag, 1990, s. 399-408.
Peters, Wilibald:	Prozessverschleppung, Prozessumbildung und die Lehren der Geschichte , Berlin, Häring Verlag, 1904.
Philippson, Hans-E.:	“Auswirkungen der Vereinfachungsnovelle zur ZPO auf das Verfahren vor dem LAG”, Arbeit und Recht , Vol. 26, No. 5, Mai 1978, s. 143-147.
Planck, Johann Julius Wihelm:	Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts , Erster Band, Allgemeiner Theil, Nördlingen, Beck Verlag, 1887.
Postacıoğlu, İlhan E./Altay, Sümer:	Medenî Usûl Hukuku Dersleri , 7. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2015.
Postacıoğlu, İlhan E.:	“Davalı Şeyin ve Hakkın Temliki: HUMK.nun 186 cı Maddesi Üzerine Bir Deneme”, İBD , 1956/4-5, s. 113-123.

Postacıoğlu, İlhan E.:	“Davanın ve Kaziye-i Muhakemenin Unsuru Olarak Hukukî Sebep”, Recai Seçkin’e Armağan , Ankara, AÜHF Yayınları, 1974, s. 497-527.
Postacıoğlu, İlhan E.:	Medenî Usûl Hukuku Dersleri , 6. Bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1975 (Usûl).
Prütting, Hanns:	Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung , 6. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2020.
Putzo, Hans:	“Die Vereinfachungsnovelle, Gesetz zur Vereinfachung und Beschleunigung gerichtlicher Verfahren”, NJW , 1977/1-2, s. 1-10.
Rechberger, Walter H./Simotta, Daphne-Ariane:	Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts , 8. Aufl., Wien, Manzsche Verlag, 2010.
Rechberger, Walter H.:	“Avusturya Medenî Yargılama Hukuku’nda Yargılamanın Hızlandırılması”, Çev.: M. Kâmil Yıldırım, İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku , Der: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 1-16.
Rechberger, Walter H.:	“Zur Eventualmaxime-eine rechtsvergleichende Untersuchung”, Das Zivilrecht und seine Durchsetzung: Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm , Zürich, Schulthess Verlag, 2016, s. 471-487 (Eventualmaxime).

Rechberger, Walter H.:	Zivilprozessordnung Kommentar , 3. Aufl., Wien Newyork, Springer Verlag, 2006.
Reut, Christoph:	Noven nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung , Zurich, Dike Verlag, 2017.
Rosenberg, Leo/Schwab Karl Heinz/Gottwald, Peter:	Zivilprozessrecht , 18. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2018.
Rubinstein, Eugen:	Stand der Eventualmaxime in den geltenden Zivilprozessrechten , Diss., Zurich, 1935.
Rüzgaresen, Cumhur:	Medenî Muhakeme Hukukunda Usûl Ekonomisi İlkesi , Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.
Salzgeber, Hans Peter:	Richterliche Prozessleitung und Stellung die Gerichtspräsidenten in Zivilsachen , Diss., Zurich, 1964.
Sancak, Yusuf/Kıyak, Emre:	“Günümüz Türkçesiyle Mecelle’nin On Altıncı Kitabı Kitâbü’l Kazâ”, SÜHFD , C. 22, S. 2, 2014, s. 45-106.
Sarbach, Martin:	“Gedanken zur Verhandlungsmaxime”, Zeitschrift des bernischen Juristenvereins , 2000, s. 685-724.
Scharer, Susanna Regula:	Das Novenrecht im Berufungsverfahren nach zürcherischem Zivilprozessrecht , Zürich, Juris Druck Verlag, 1984.

Schilken, Eberhard:	“Medenî Yargılamada Hâkimin Rolü”, Çev.: Nevhis Deren-Yıldırım, İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku , Der.: M. Kâmil Yıldırım, 6. Bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2011, s. 39-60 (Hâkimin Rolü).
Schilken, Eberhard:	Zivilprozessrecht , 6. Aufl., München, Verlag Franz Vahlen, 2010.
Schmid, Johann Martin:	Materielle Wahrheit und Eventualmaxime im bündnerischen Zivilprozessrecht unter besonderer Berücksichtigung des Novenrechts , Diss., Zurich, 1975.
Schmidt, Eicke:	Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie , Tübingen, Athenäum Verlag, 1973.
Schönke, Adolf/Schröder, Horst/Niese, Werner:	Zivilprozessrecht , 8. Aufl., Müller Verlag, 1956.
Schrank, Claude:	Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung , Sutter-Somm, Thomas/Hasenböhler, Franz/Leuenberger, Christoph, 3. Aufl., Zürich, Schulthess Verlag, 2016.
Schulte, Josef.:	Die Entwicklung der Eventualmaxime , Köln, Berlin, Bonn, München, Carl Heymanns Verlag KG, 1980.
Schurter, Emil/Fritzsche, Hans:	Das Zivilprozessrecht der Schweiz , Band II, 2. Hälfte, Zurich, Rascher und Cie A.G. Verlag, 1933.
Selçuk, Rıza Nurettin:	“Davaya Cevap”, ABD , 1989/5, s. 840-849.

Serozan, Rona:	Sözleşmeden Dönme , 2. Bs., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2007.
Simil, Cemil:	“Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 1351-1376.
Simil, Cemil:	Belirsiz Alacak Davası , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.
Sivrihisarlı, Ömer:	Hukuk Yargılamasında Maddî Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı , Doktora Tezi, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1978.
Stadler, Astrid:	Musielak/Voit Zivilprozessordnung Kommentar , 16. Aufl., München, Verlag C. H. Beck, 2019.
Staehelin, Adrian/Staehelin, Daniel/Grolimund, Pascal:	Zivilprozessrecht Unter Einbezug des Anwaltsrechts und des internationalen Zivilprozessrechts , 2. Aufl., Schulthess Juristische Medien AG, 2013.
Staehelin, Peter:	Die Eventualmaxime im baselstadtischen Zivilprozess , Diss., Basel, 1976.
Stern, Marc Philipp:	Prozessökonomie und Prozessbeschleunigung als Ziele der zürcherischen Zivilrechtspflegesetze , Diss., Zurich, 1989.

Sträuli, Hans/Hauser, Willy:	Gesetze über die zürcherische Rechtspflege , Zurich, Schulthess Verlag, 1939.
Stürner, Rolf:	“Fransa ve Almanya’da Yeni Usûl Hukuku Reformları-Hakkaniyet ve Ekonomi Arasında”, Çev.: Nesibe Kurt, MİHDER , 2007/I, s. 77-84.
Sunar, Gülcan:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısının Basit Yargılama Usûlüne İlişkin Hükümleri Üzerine Düşünceler”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan , İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 257-282.
Sunar, Gülcan:	Medenî Usûl Hukukunda Basit Yargılama Usûlü , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
Sungurtekin Özkan, Meral:	“Medenî Kanun’un Aile Hukuku Alanında Getirdiği Değişikliklerin Medenî Usûl Hukuku Bakımından Düşündürdükleri”, MİHBİR Toplantısı I , Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2003, s. 75-91.
Sutter-Somm, Thomas:	“Der Vorentwurf zur Schweizerischen Zivilprozessordnung im Überblick Neuerungen und Altbewährtes”, Basler juristische Mitteilungen , 2003, Nr. 4. s. 185-202.
Sutter-Somm, Thomas:	“Die neue Schweizerische Zivilprozessordnung”, Ritsumekian Law Review , No:29, 2012, s. 81-105.

Şafak, Ali:	Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü , 4. Bs., Ankara, Selim Kitabevi, 2002.
Şener, Esat:	Açıklamalı – Madde Atıflı Hukuk Sözlüğü , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.
Şengün, Oğuz Kemal:	“Hukuk Davalarında Delillerin Gösterilmesi”, AD , Mart 1970, s. 190-204.
Tandoğan Özbaykal, Nagihan:	“Tüketici Hakem Heyetlerinde İtirazın İptali Davası Sorunu ve 7063 Sayılı Kanun Sonrasında Verilen Yargı Kararlarının Değerlendirilmesi”, MÜHF-HAD , C. 26, S. 1, Haziran 2020, s. 467-486.
Tanrıver, Süha:	Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk, TBB , S. 64, 2006, s. 151-177 (Alternatif).
Tanrıver, Süha:	Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Arabuluculuk , Ankara, Yetkin Yayınları, 2020 (Arabuluculuk).
Tanrıver, Süha:	Medenî Usûl Hukuku , 3. Bs., C. I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, (Usûl).
Tanrıver, Süha:	Medenî Usûl Hukukunda Derdestlik İtirazı , 2. Bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2007.
Tanrıver, Süha:	Türk Aile Mahkemeleri , Ankara, Yetkin Yayınları, 2014 (Aile).

Taş Korkmaz, Hülya:	“Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’na Göre Hâkimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukukî Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi”, MİHDER , S. 10, 2008/2, s. 409-450 (Süreler).
Taş Korkmaz, Hülya:	“Boşanma Davasında Sağ Kalan Eşin Bu Sıfatla Mirasçılığına Son Vermek Amacıyla Mirasçılar Tarafından Davaya Devam Edilmesi” DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 1413-1482 (Boşanma).
Taş Korkmaz, Hülya:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Eski Hâle Getirme”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. 15 S. 2, 2016, s. 635-679 (Eski Hale Getirme).
Taş Korkmaz, Hülya:	Medenî Usûl Hukukunda İradi Taraf Değişikliği , Ankara, Yetkin Yayınları, 2014 (Taraf Değişikliği).
Taşkın, Âlim:	Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşması, Hakem Kurulu ve Tahkim Yargılaması , Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.
Taşpınar Ayvaz, Sema:	“Tüketici Hakem Heyetlerinin Hukukî Niteliği”, Tüketici Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu , Ed.: M. Ertan Yardım, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 43-50.
Taşpolat Tuğsavul, Melis:	Türk Hukukunda Arabuluculuk , Ankara, Yetkin Yayınları, 2012.

Tekinay, Selahattin Sulhi:	Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku , 6. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.
Teomete Yalabık, Fulya:	İngiliz ve Amerikan Hukuklarında Vakıaların Getirilmesi ile Delillerin Toplanmasında Hâkimin Rolü ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.
Tercan, Erdal:	“Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi”, MİHDER , C. 7, S. 18, 2011, s. 1-56 (Aydınlatma).
Tercan, Erdal:	“Medenî Yargılama Hukukunda İkrarın Geri Alınması”, BATİDER , 19 (3), 1988, s. 115-133.
Tercan, Erdal:	Medenî Usûl Hukukunda Eski Hâle Getirme , Ankara, Yetkin Yayınları, 2006 (Eski Hâle Getirme).
Topal, Önder:	“TMK m. 173/2 ve 3’de Yer Alan Hususların Çekişmesiz Yargı İşı Olup Olmadığının Değerlendirilmesi”, EÜHFD , C. XVIII, S. 3–4, 2014, s. 193-228.
Topel Çelikoğlu, Cengiz:	“HMK Yargılama Modelinde İlkderece Mahkemelerinde Sözlü Yargılama ve Hüküm Evresi”, MİHDER , C. 14, S. 40, 2018/2, s. 459-552.
Topuz, Gökçen/Topuz, Seçkin:	“Takasın Davada İleri Sürülmesi”, AÜHFD , 2008, C. 57, S. 3, s. 719-731.

Topuz, Gökçen:	“Boşanma Davası Sırasında Eşlerden Birinin Ölmesi Halinde Mirasçıların Davaya Devam Etmelerinin Usûl Hukuku Bakımından Yol Açtığı Sorunlar”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi , Yıl 3, S. 10, Temmuz 2012, s. 69-94.
Topuz, Gökçen:	“Türkiye Futbol Federasyonu Uyuşmazlık Çözüm Kurulunun Yargı Yetkisi Üzerine Düşünceler”, DEÜHFD, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan , C. 19, Özel Sayı, 2017, s. 1901-1926.
Topuz, Seçkin:	Boşanma Davasının Eşin Mirasçılığına Etkisi , Ankara, Yetkin Yayınları, 2012 (Etki).
Tutumlu, Mehmet Akif:	“Boşanma Davası Sürerken Davacının Ölümü Nedeniyle Mirasçıların Davayı Takibi Yönünden Uygulanması Gereken Usûl Kuralları”, ABD , 2002/2, s. 111-127 (Boşanma).
Tutumlu, Mehmet Akif:	“Ek Cevap Süresinin Verilme Koşulları, Başlangıç Tarihi ve Hesaplanması”, THD , C. 11, S. 123, 2016, s. 106-108.
Tutumlu, Mehmet Akif:	“İddia ve Savunmanın Genişletilmesinde Açık Muvafakat Şartı”, THD , C. 14, S. 159, 2019, s. 2210-2214 (Muvafakat).
Tutumlu, Mehmet Akif:	Teorik ve Pratik Boşanma Yargılaması Hukuku , C. I, 2. Bs., Ankara, 2009.

Tutumlu, Mehmet Akif:	Türk Hukuk Sisteminde Tüketici Hakem Heyetleri , 3. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019 (Tüketici Hakem Heyetleri).
	Türk Hukuk Lûgatı , 3. Bs., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991.
Ullwer, Erhard:	Eventualmaxime und Beschleunigung im deutschen Zivilprozess unter besonderer Berücksichtigung der BGH-Rechtsprechung mit gegenüberstellung schweizerischer Ausgestaltungen , Diss., Laichingen, 1963.
Ulukapı, Ömer/Yardımcı, Taner Emre:	“6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Sonradan Delil Gösterilmesi”, DEÜHFD , C. 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcamtez’e Armağan , 2014, Basım Yılı: 2015, s. 483-507.
Ulukapı, Ömer:	“Yargıtay Kararları Işığında Medenî Usûl Hukukunda Yargılamaya Hâkim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi”, SÜHFD , 1998, 1-2, Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan , s. 713-732, (Taraflarca Hazırlama).
Ulukapı, Ömer:	Medenî Usûl Hukuku , Konya, Mimoza Yayıncılık, 2015 (Usûl).
Ulukapı, Ömer:	Medenî Usûl Hukukunda Dava Arkadaşlığı , Konya, Mimoza Yayıncılık, 1991 (Dava Arkadaşlığı).

Ulukuş Bulut/Şaziye, Tuba:	MTK ile Karşılaştırmalı Olarak HMK Hükümlerine Göre Hakem Kararlarının İptali , Ankara, Yetkin Yayınları, 2018.
Umar, Bilge/Yılmaz, Ejder:	İsbat Yüğü , 2. Bs., İstanbul, Kazancı Hukuk Yayınları, 1980.
Umar, Bilge:	“İsviçre-Türk Hukukunda İrade Fesatları Karşısında Hâkimin Rolü”, İÜHFM , C. 33, S. 3-4, 1967, s. 228-247.
Umar, Bilge:	Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi , 2. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.
Üçer, Mehmet/Meriç, Nedim:	“Roma Hukukunda ve Medeni Yargılama Hukukumuzda Ön inceleme (Litis Contestatio’dan Ön inceleme Duruşması Tutanağına Dava Konusu)”, MİHDER , C. 8, S. 22, 2012/2, s. 3-67.
Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal:	Türk Hukuk Tarihi , 21. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.
Ünlü Usta, Meltem:	Medenî Usûl Hukukunda Eski Hale Getirme , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
Üstündağ, Saim:	“Borçlar Kanunu Hükümlerine Göre Takas ve Davada Kullanılmasının Arz ettiği Özellikler”, İÜHFM , C. 25, S. 1-4, 1960, s. 214-224 (Takas).

Üstündağ, Saim:	“Die Sammlung des Prozesstoffs im türkischen Zivilprozessrecht und die damit verbundenen Problem”, Festschrift für Hans F. Gaul zum 70. Geburtstag , Bielefeld 1997, s. 751-757 (Prozesstoff).
Üstündağ, Saim:	“Süresinde Cevap Lahiyası Vermemenin Müeyyidesi Vardır”, İBD , S. 27, 4-6, 1962, s. 22-36.
Üstündağ, Saim:	II. Oturum Tartışmalar, MİHBİR Toplantısı I , Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2003 (Tartışmalar).
Üstündağ, Saim:	İddia ve Müdafaanın Değiştirilmesi Yasağı , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1967 (Yasak).
Üstündağ, Saim:	Medenî Yargılama Hukuku , 7. Bs., İstanbul, Nesil Matbaacılık, 2000 (Yargılama).
Vollkommer, Max:	“Die lange Dauer der Zivilprozesse und ihre Ursachen”, ZZP , Band 81, 1968, s. 102-135.
von Stosch, Felix Graf:	Prozessförderung durch das Mittel der Präklusion im österreichischen und deutschen Recht- de lege lata- de lege ferenda , Duncker & Humblot, Berlin, 2000.
Von Tuhr, Anderas:	Borçlar Hukukunun Umumi Kısımı , C. 1-2, Çev.: Cevat Edege, Ankara, Yargıtay Yayınları, 1983.
Wach, Adolf:	Grundfragen und Reform des Zivilprozesses , Berlin, Verlag von Otto Liebmann, 1914 (Reform).

Wach, Adolf:	Vorträge über die ReichsCivilprozessordnung: gehalten vor praktischen Juristen im Frühjahr 1879 , 2. Aufl., Bonn, A. Marcus, 1896 (Vorträge).
Wach, Adolf:	Zwei Civilprozessualische Abhandlungen: Zur Lehre von der Klageänderung und Klageverausserung , Leipzig, Druck von Alexander Edelmann, 1886 (Klageänderung).
Walter, Gerhard:	“German Civil Procedure Reform Act 2002: Much Ado About Nothing?”, ed. Nicolo Trocker, Vincenzo Varano, Reforms of Civil Procedure in a Comparative Perspective , Torino, G. Giappichelli Editore, 2003, s. 67-91.
Weismann, Jakob:	Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechtes , Band I, Stuttgart, Enke Verlag, 1903.
Wetzell, Georg Wilhell:	System des ordentlichen Zivilprozesses , 3. Aufl., Leipzig, Tauchnitz Verlag, 1878.
Widmer, Michael:	Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO) , SHK-Stämpflis Handkommentar, Stämpfli Verlag AG., 2010.
Willisegger, Daniel:	“Grundstruktur des Zivilprozesses Grundlagen, Grundelemente, Gerichtsverfahren”, Schulthess Juristische Medien AG , 2012, s. 246-257.
Willmann, Peter:	Die Konzentrationsmaxime, Eine Untersuchung heutigen und früheren Rechts , Berlin, Duncker & Humblot Verlag, 2004.

Yardım, M. Ertan:	“Tüketici Hakem Heyeti Kararlarının İcrası ve İtiraz Yolu (4077 Sayılı TKHK ile 6502 Sayılı TKHK’nın Karşılaştırılması)”, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Disipliner Arası Yaklaşım , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ed.: Esra Hamamcıoğlu/Özge Uzun Kazmacı/M. Ertan Yardım/Zeliha Gizem Sayın, s. 105-124.
Yardımcı, Taner Emre:	Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
Yavaş, Murat:	“Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medenî Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü”, Prof. Dr. H. Yavuz Alangoya İçin Armağan , İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 283-335.
Yazıcı Tıktık, Çiğdem:	Arbuluculukta Gizliliğin Korunması , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.
Yerkaya, Kübra:	Tüketici Mahkemelerinin Görev Alanı ve Yargılama Usûlü , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.
Yeşilırmak, Ali:	Türkiye’de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan Görüşme, Arbuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011.

Yıldırım, M. Kâmil:	“Medenî Yargılamada Hâkimin Rolü”, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, MÜHF-HAD , C. 22, S. 3, 2016, s. 3027-3044 (Hâkimin Rolü).
Yıldırım, M. Kâmil:	“Ein allgemeiner Überblick über den türkischen Zivilprozess”, Zivilverfahrensrechtliche Probleme des 21. Jahrhunderts- aus der Vortragsreihe Vorträge auf zwei Kontinenten , Rechtswissenschaft im Gardez!, Eberhard Schilken, Nevhis Deren-Yıldırım, M. Kâmil Yıldırım, Band 23, Remscheid, Gardez Verlag, 2006 (Überblick).
Yıldırım, M. Kâmil:	“Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’ndaki İlkeler ve Yargılamanın Yapısı Hakkında”, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nın Getirdiği Yenilikler ve Bu Yeniliklerin Değerlendirilmesi , İstanbul, 2008, s. 35-55.
Yıldırım, M. Kâmil:	“Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usûlleri Hakkında Düşünceler”, Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan , İstanbul, Alkım Kitabevi, 2003, s. 467-491 (Teksif).
Yıldırım, M. Kâmil:	Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi , İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret, 1990.
Yıldız, Kemal:	“İslam Muhakeme Hukukunda Davanın Şartları ve Muhakeme Süreci”, Ekev Akademi Dergisi , Yıl: 9, S. 24, 2005, s. 117-134.

Yılmaz, Ejder:	“Davada Takas ve Mahsup Talebi”, MİHDER , 2010/2, s. 247-284.
Yılmaz, Ejder:	“Usûl Ekonomisi”, AÜHFD , S.1, C.LVII, 2008, Prof. Dr. Necip Bilge’ye Armağan , s. 243-274.
Yılmaz, Ejder:	Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi , C.I, 3. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017 (Şerh).
Yılmaz, Ejder:	Hukuk Sözlüğü , 10. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, (Sözlük).
Yılmaz, Ejder:	Medenî Yargılama Hukukunda Islah , 4. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013 (Islah).
Yüksel, Ali Said:	“Takas Def’i”, İBD , 1960, C. XXXIV, s. 385-394.
Zellweger-Gutknecht, Corinne:	Vierter Teil: Prozessrecht / I.-II, BK - Berner Kommentar , VI/1/7/2 Art. 120-126, Stämpfli Verlag AG, 2012.
Zevkliler, Aydın/Özel, Çağlar:	Tüketicinin Korunması Hukuku , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

2007 yılında Ümraniye Anadolu Lisesi'nden, 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 2012 yılında İstanbul Barosu'nda avukatlık stajını tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. 2014 yılında 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanununa Göre Hacze Takipli İştirak isimli yüksek lisans tezi kabul edildi. Takip eden dönem İstanbul Üniversitesi'nde Özel Hukuk doktora programına başladı. Vakıaların Toplanması Açısından Teksif İlkesi isimli doktora tezi için TÜBİTAK bursiyeri olarak Institut für ausländisches und internationales Privat- und Wirtschaftsrecht'te (Heidelberg, Almanya) araştırmalarda bulundu. 2018 yılından beri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitimini sürdürmektedir. İngilizce ve Almanca bilmektedir.